

ЗМІСТ

Вступне слово	5
1 Загальні відомості	7
1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території	7
1.2 Соціальний та економічний розвиток Чернігівської області	8
2 Атмосферне повітря	12
2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	12
2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря	12
2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	16
2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря	18
2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах	18
2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	19
2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття	19
2.6 Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря	19
3 Зміна клімату	21
3.1. Тенденції зміни клімату	21
3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату	21
3.3. Політика та заходи у сфері захисту озонового шару	22
3.4. Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів	22
4 Водні ресурси	24
4.1 Водні ресурси та їх використання	24
4.1.1 Загальна характеристика	24
4.1.2 Водокористування та водовідведення	25
4.2 Забруднення поверхневих вод	31
4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	31
4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)	32
4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод	33
4.3 Якість поверхневих вод	34
4.3.1 Оцінка якості вод за гідрохімічними показниками	34
4.3.2 Гідробіологічна оцінка якості вод та стан гідробіоценозів	38
4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію	39
4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод	39
4.4 Заходи щодо покращення стану водних об'єктів	39
5 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі	42
5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування регіональної екологічної мережі	42
5.1.1 Загальна характеристика	42
5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття	42

	5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	43
	5.1.4 Формування регіональної екомережі	44
	5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами	45
	5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу	46
	5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу	46
	5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів	48
	5.2.3 Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	55
	5.2.4. Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України	56
	5.2.5 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень	57
	5.2.6 Інвазійні чужорідні види рослин у флорі Чернігівської області	58
	5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу	60
	5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу	60
	5.3.2 Стан і ведення мисливського та рибного господарств	62
	5.3.3 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	65
	5.3.4 Інвазійні чужорідні види тварин у фауні Чернігівської області	67
	5.4 Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні	67
	5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду	67
	5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення	73
	5.4.3 Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина	74
	5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи	74
	5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду	75
6	Земельні ресурси та ґрунти	77
	6.1 Структура та стан земель	77
	6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь	77
	6.1.2 Стан ґрунтів	77
	6.1.3 Деградація земель	78
	6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти	80
	6.3 Охорона земель	81
	6.3.1 Практичні заходи	83
	6.3.2 Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво	86
7	Надра	87
	7.1 Мінерально-сировинна база	87
	7.1.1 Стан та використання мінерально-сировинної бази	87
	7.2 Система моніторингу геологічного середовища	90
	7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість	90
	7.2.2 Екзогенні геологічні процеси	92

	7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр	100
	7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр	101
8	Відходи	103
	8.1 Структура утворення та накопичення відходів	103
	8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)	105
	8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів	113
	8.4. Державна політика у сфері поведінки з відходами	113
9	Екологічна безпека	115
	9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки	115
	9.2 Об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку	119
	9.3 Радіаційна безпека	121
	9.3.1 Стан радіоактивного забруднення Чернігівщини	121
	9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами	125
	9.3.3 Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення	126
10	Промисловість та її вплив на довкілля	127
	10.1 Структура та обсяги промислового виробництва	127
	10.2 Вплив на довкілля	130
	10.2.1 Гірничодобувна промисловість	130
	10.2.2 Металургійна промисловість	131
	10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість	131
	10.2.4 Харчова промисловість	131
	10.3 Заходи з екологізації промислового виробництва	131
11	Сільське господарство та його вплив на довкілля	134
	11.1 Тенденції розвитку сільського господарства	134
	11.2 Вплив на довкілля	138
	11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження	138
	11.2.2 Використання пестицидів	140
	11.2.3 Екологічні аспекти зрошення та осушення земель	141
	11.2.4 Тенденції в тваринництві	142
	11.3 Органічне сільське господарство	143
12	Енергетика та її вплив на довкілля	145
	12.1 Структура виробництва та використання енергії	145
	12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження	146
	12.3 Вплив енергетичної галузі на довкілля	148
	12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики	149
13	Транспорт та його вплив на довкілля	151
	13.1 Транспортна мережа Чернігівської області	151
	13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень	152
	13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів	153
	13.2 Вплив транспорту на довкілля	154
	13.3 Заходи щодо зменшення впливу транспорту на довкілля	155
14	Стале споживання та виробництво	157

	14.1 Тенденції та характеристика споживання	157
	14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва	158
15	Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	161
	15.1 Регіональна екологічна політика	161
	15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища	162
	15.3 Державний нагляд (контроль) за додержанням вимог природоохоронного законодавства	164
	15.4 Виконання державних цільових екологічних програм	167
	15.5 Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища	172
	15.6 Оцінка впливу на довкілля	172
	15.7 Економічні засади природокористування	173
	15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності	173
	15.7.2 Стан фінансування природоохоронної галузі	179
	15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	179
	15.9 Державне регулювання у сфері природокористування	182
	15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони довкілля	183
	15.11 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля	190
	15.12 Екологічна освіта та інформування	192
	15.13 Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля	194
	Висновки	196
	Додатки	198

ВСТУПНЕ СЛОВО

*Краса природи – це одне з джерел,
що живить доброту, сердечність і любов.
(Василь Сухомлинський)*

В умовах науково-технічного прогресу значно ускладнилися взаємовідносини суспільства з природою. Людина отримала можливість впливати на хід природних процесів, підкорила сили природи, почала опановувати майже всі доступні відновні і невідновні природні ресурси, але разом з тим забруднювати і руйнувати навколишнє середовище.

Охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку будь-якої країни.

З цією метою Україна реалізує на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я людей від негативного впливу, зумовленого забрудненням довкілля, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, які є основою життєдіяльності населення та економіки держави.

Зокрема, значна увага приділяється розвитку екологічної освіти та культури громадян, формуванню нового природоохоронного менталітету, підвищенню рівня свідомості та розширенню участі громадськості у цих процесах.

Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області у 2018 році підготовлена на виконання ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», наказів Міністерства екології та природних ресурсів України від 31.03.2017 № 150 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства екології та природних ресурсів України з обласними Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями з питань охорони навколишнього природного середовища» та відповідно до структури, затвердженої наказом Мінприроди України від 19.07.2019 № 263 «Про структуру Національної доповіді».

Над Доповіддю працював колектив Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації при активній інформаційній підтримці структурних підрозділів Чернігівської обласної державної адміністрації – Департаменту житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу, Департаменту культури і туризму, національностей та релігій, Департаменту агропромислового розвитку, Департаменту економічного розвитку, Департаменту фінансів, а також Державної екологічної інспекції у Чернігівській області, Деснянського басейнового управління водних ресурсів, Державної служби геології та надр

України, Чернігівської філії державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», Чернігівського обласного центру з гідрометеорології, Головного управління Держгеокадастру у Чернігівській області, Головного управління Держпродспоживслужби в Чернігівській області, Головного управління статистики у Чернігівській області, Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства, Управління Державного агентства рибного господарства у Чернігівській області, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Чернігівського національного технологічного університету, Північної державної інспекції з ядерної та радіаційної безпеки, Державного реєстру джерел іонізуючого випромінювання, Центральної геофізичної обсерваторії, Державної установи «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України», Державної корпорації «Українське державне об'єднання «Радон», Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, громадських організацій, Комунального енергогенеруючого підрозділу «Чернігівська теплоелектроцентрально» ТОВ фірми «ТехНова», Комунального підприємства «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради, Комунального підприємства «Чернігівоблагроліс» Чернігівської обласної ради, за що всім спеціалістам висловлюємо велику вдячність та побажання подальших трудових звершень.

Матеріали, зібрані в Доповіді, відображають стан атмосферного повітря, водних, земельних ресурсів, рослинного, тваринного світу, природно-заповідного фонду, визначають вплив господарської діяльності на довкілля, висвітлюють нагальні екологічні проблеми та пропозиції щодо шляхів їх вирішення. Доповідь також містить інформацію про стан державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, стан екологічної освіти, інформування громадськості та громадських організацій.

Доповідь розміщено на офіційному сайті Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації (<http://eco.cg.gov.ua>).

Директор Департаменту
екології та природних ресурсів
Чернігівської обласної державної адміністрації
Катерина САХНЕВИЧ

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території

Чернігівська область розташована на крайній півночі Лівобережної України. Протяжність території із заходу на схід становить 180 км, з півночі на південь – 220 км. Загальна площа складає 31,9 тис. км², що становить 5,3 % території країни. За цим показником Чернігівщина посідає друге місце в Україні, середня щільність населення області – 32 особи на 1 км².

На заході й північному заході Чернігівщина межує з Гомельською областю республіки Білорусь, на півночі – з Брянською областю Російської Федерації, на сході – із Сумською, на півдні – з Полтавською, на південному заході – з Київською областями України. Область розташована на правому березі Десни поблизу столиці нашої країни. Обласний центр – Чернігів, де станом на 01. 01. 2019 проживає 288,2 тис. жителів.

Середня висота над рівнем моря – 120 м, на північному сході – 200 м, на південному заході – 120-150 м. Максимальна відмітка – 222 м (біля с. Березова Гать Новгород-Сіверського району).

Майже вся область входить до складу Придніпровської низовини, лише невелика частина на північному сході – до складу Середньої височини. Чернігівські землі лежать у лісовій смузі – це так зване Чернігівське Полісся, в якому інколи вирізняють ще Новгород-Сіверське Полісся. Чернігівщина являє собою легко хвилясту рівнину, яка має загальний похил із північного сходу на південний захід. Рівнини розчленовані долинами рік до 50 м. На вододілах і терасах наявні досить великі лесові острови з розвиненою яружною ерозією. Крейдове підніжжя та ерозійний краєвид поширені в лісостепу, а також на південному сході Новгород-Сіверського Полісся. Зазначена рельєфна смуга є переходом до Середньої височини.

На півночі області переважають дерново-підзолисті ґрунти, а також сірі й світло-сірі опідзолені та торф'яно-болотисті, на півдні – чорноземи.

Клімат помірно континентальний. Середня температура липня – від 18,4 до 19,9°C, січня – від мінус 6 до мінус 8°C. Період із середньодобовою температурою понад 10°C – 150-160 днів на рік. Річне число атмосферних опадів 500-600 мм.

Чернігівщина є однією з найбагатших за запасами водних ресурсів. Усього на території області протікає 1570 річок загальною довжиною 8369 км, в т.ч. 2 великі річки – 629 км, 8 середніх – 723 км, 1560 малих – 7017 км. Усі вони належать до басейну річки Дніпро, яка протікає вздовж західних меж області. Головна річка Чернігівщини – Десна, яка тече з північного сходу на південний захід. Її ліві притоки – Сейм, Доч, Остер; праві – Убідь, Мена, Снов, Білоус. На північному заході тече річка Сож (притока Дніпра), а на півдні – Удай (притока Сули).

Територією області проходять важливі транспортні шляхи міждержавного та міжнародного значення.

На Чернігівщині є різноманітні корисні копалини. Найзначніші поклади торфу – у Ріпкинському, Чернігівському та Семенівському районах. Загальнодержавне значення мають запаси високоякісних скляних пісків (Ріпкинський район). Велике промислове значення – родовища крейди в Новгород-Сіверському районі та цегляної сировини на всій території області. Наявні родовища глин, придатних для виготовлення черепиці, кахлю, гончарних виробів і виробів художньої кераміки. Унікальні за своїми запасами й лікувальними якостями джерела мінеральних вод, що поширені в центральній частині регіону.

Область лежить у зонах мішаних лісів і лісостепу. Загальна площа земель лісового фонду становить 740,3 тис. га, у тому числі вкритих лісовою рослинністю – 663,1 тис. га. Відсоток вкритих лісом площ у різних районах неоднаковий: лісистість у північній частині – 20-41 % від загальної площі району, південних – 7-20 %.

На півночі Чернігівщини переважають мішані ліси – сосна, дуб, береза, осика, чорна вільха, граб (лише в західній частині), тополя; в південному лісостепу – невеликі, переважно, дубові ліси.

У зв'язку із геологічною будовою, рельєфом, кліматичними умовами і значною лісистістю територія області вирізняється значною заболоченістю. Особливо поширені болота у поліській частині, в заплавах Дніпра, Десни та їхніх приток.

1.2 Соціальний та економічний розвиток Чернігівської області

Чисельність населення в області, за оцінкою на 01.01.2019 становила 1005,8 тис. осіб. Упродовж 2018 року кількість жителів Чернігівщини зменшилася на 14333 особи.

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, у 2018 році середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників підприємств, установ та організацій (з кількістю працюючих 10 осіб і більше) порівняно з попереднім роком зросла на 24,1 % і становила 6995 гривень.

До видів економічної діяльності з найвищим рівнем оплати праці відносилися: державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування, фінансова та страхова діяльність, сільське, лісове та рибне господарства, а серед промислових видів діяльності – добувна промисловість і розроблення кар'єрів, виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність, де заробітна плата перевищила середній показник в економіці області в 1,2-1,6 рази.

Найнижчий рівень заробітної плати спостерігався у сфері творчості, мистецтва та розваг, у виробництві меблів, іншої продукції, ремонту й монтажу машин та устаткування, у тимчасовому розміщенні й організації харчування та не перевищував 69,7 % середнього показника в області.

Загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати упродовж 2018 року зросла на 7,2 млн грн (в 1,7 рази) та на 01.01.2019 становила 17,2 млн гривень.

Індекс сільськогосподарської продукції становив 110,4 % до 2017 року. У сільськогосподарських підприємствах – 115,3 %, а в господарствах населення – 98,8 %.

Індекс виробництва продукції рослинництва – 113,4 %, тваринництва – 97,8 %.

Упродовж 2018 року промислові підприємства області реалізували промислової продукції (товарів, послуг) на суму 35997,1 млн гривень. В обсягах реалізації 70,3 % займала продукція переробної промисловості. Зокрема, частка підприємств із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів становила 41,0 %, виготовлення виробів із деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності – 10,2 %, машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування, – 7,6 %, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 3,0 %.

Питома вага підприємств із постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря становила 17,1 %, добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 11,5 %, водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 1,1 %.

За підсумками 2018 року, порівняно з попереднім роком, індекс промислової продукції склав 99,2 %.

У добувній промисловості і розробленні кар'єрів обсяги промислового виробництва проти 2017 року становили 103,2 %, а в переробній промисловості – 97,5 %.

У постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, порівняно з 2017 роком, випуск промислового виробництва склав 103,3 %.

Обсяг виробленої будівельної продукції (виконаних будівельних робіт) підприємствами області торік становив 1195884 тис. гривень. Індекс будівельної продукції проти попереднього року склав 103,1 %.

У 2018 році експорт товарів склав 755,0 млн дол., імпорт – 483,3 млн дол. Порівняно з 2017 роком, експорт збільшився на 20,8 % (на 129,9 млн дол.), імпорт – на 8,6 % (на 38,2 млн дол.). Позитивне сальдо становило 271,7 млн дол. (у 2017 році також позитивне – 180,0 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту – 1,56 (у 2017 році – 1,40).

Зовнішньоторгівельні операції проводилися з партнерами зі 135 країн світу.

Основу товарної структури експорту склали зернові культури – 42,6 %, готові харчові продукти – 10,7 %, папір та картон – 9,0 %, деревина і вироби з деревини – 7,5 %, насіння і плоди олійних рослин – 5,5 %, взуття – 5,0 %, текстильні матеріали та текстильні вироби, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 3,6 %, недорогоцінні метали та вироби з них – 2,6 %, молоко та молочні продукти – 2,1 %.

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 304,7 млн дол., або 40,4 % від загального обсягу експорту (у 2017 році – 224,6 млн дол., або 35,9 %) та збільшився порівняно з попереднім роком на 80,1 млн дол., або на 35,7 %.

Найвагоміші експортні поставки товарів здійснювалися до Нідерландів – 9,0 % загального обсягу, Російської Федерації – 8,9 %, Іспанії – 7,8 %, Білорусі – 5,8 %, Єгипту – 4,9 %, Румунії – 4,6 %, Туреччини – 4,5 %, Грузії – 4,1 %, Китаю – 3,9 %, Італії – 3,8 %, Азербайджану – 3,5 %, Німеччини – 3,0 %, Польщі – 2,6 %, Молдови – 2,4 %, Литви – 2,0 %.

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 215,4 млн дол., або 44,6 % загального обсягу (у 2017 році – відповідно 175,4 млн дол. та 39,4 %) та збільшився проти попереднього року на 40,0 млн дол., або на 22,8 %.

Основними партнерами в імпорті товарів були Білорусь – 20,0 % загального обсягу, Німеччина – 14,1 %, Російська Федерація – 11,5 %, Італія – 6,1 %, Китай – 5,6 %, Литва – 5,1 %, США та Бразилія – по 3,8 %, Польща – 3,7 %, Велика Британія – 3,2 %, Нідерланди – 2,8 %, Австрія – 2,2 %.

У 2018 році експорт послуг становив 26,9 млн дол., імпорт – 22,7 млн дол. Порівняно з попереднім роком експорт збільшився на 3,3 % (на 0,9 млн дол.), імпорт – на 13,3 % (на 2,7 млн дол.). Позитивне сальдо склало 4,2 млн дол. (у 2017 році також позитивне – 6,0 млн дол.).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту – 1,19 (у 2017 році – 1,30).

Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами з 80 країн світу.

Найбільші обсяги експорту припадали на послуги з переробки матеріальних ресурсів^о – 46,6 %, транспортні послуги – 31,3 %, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні – 17,4 %.

Обсяг експорту послуг країнам Європейського Союзу становив 20,6 млн дол., або 76,7 % від загального обсягу експорту (у 2017 році – 17,7 млн дол., або 67,9 %), та збільшився порівняно з попереднім роком на 3,0 млн дол., або на 16,7 %.

Основними партнерами в експорті послуг були Румунія (27,1 %), Нідерланди (12,5 %), США (11,3 %), Італія (6,7 %), Німеччина (5,9 %), Литва (5,7 %), Канада (5,0 %), Чехія та Латвія (по 3,2 %), Естонія (3,1 %).

Основу структури імпорту послуг у 2018 році складало роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, ділові послуги, пов'язані з подорожами, з ремонту та технічного обслуговування, транспортні послуги.

Імпорт послуг з країн Європейського Союзу становив 21,0 млн дол., або 92,8 % (у 2017 році – відповідно 17,5 млн дол., або 87,5 %) та збільшився проти попереднього року на 3,5 млн дол., або на 20,2 %.

Основними партнерами в імпорті послуг були Велика Британія (75,3 %), Німеччина (5,2 %), Польща (3,9 %), Румунія (2,1 %), Російська Федерація (1,9 %), Білорусь (1,7 %), Литва (1,5 %).

Індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2018 рік в області склав 109,6%, в Україні – 109,8%.

2. АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ

2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

За даними Головного управління статистики в області, у 2018 році 471 підприємство (508 – в 2017 році), з яких – 165 підприємства агропромислового комплексу (176 – в 2017 році), звітувалися по формі 2-ТП (повітря) щодо викидів від стаціонарних джерел забруднення в атмосферне повітря.

Слід зауважити, що відповідно до Інструкції щодо порядку складання державної статистичної звітності про охорону атмосферного повітря за формою 2-ТП (повітря), починаючи з 2004 року, звіт складають підприємства, установи, організації, громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, що мають стаціонарні джерела викидів забруднюючих речовин і взяті на державний облік у галузі охорони атмосферного повітря.

Крім того, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 № 1655 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря», взяття на державний облік об'єктів, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, з 2004 року здійснює Міністерство екології та природних ресурсів України.

2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

У 2018 році викиди від стаціонарних джерел 471 підприємства, організацій, установ, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності в Чернігівській області склали 29,661 тис. т, що на 1,913 тис. т (6,1 %) менше викидів минулого року.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел по Чернігівській області у розрахунку на одну особу склали 29,28 кг і в розрахунку на 1 км² – 929,721 кг.

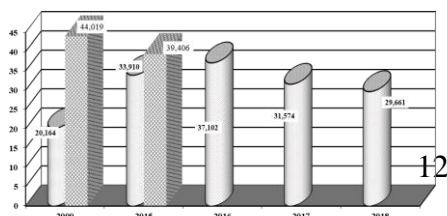
Динаміка та обсяги викидів в атмосферне повітря подана в табл. 2.1.1.1.- 2.1.1.4, рис. 2.1.1.

Табл. 2.1.1.1. Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. т

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т			Щільність викидів у розрахунку на 1 кв. км, кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП, т
	Всього	у тому числі				
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами			
2000	64,183	20,164	44,019	2001	55	-*
2015	73,316	33,910	39,406	2298	70	0,001
2016	37,102**	37,102	**	1163**	35,903**	**
2017	31,854**	31,854**	**	989,685**	30,752**	**
2018	29,661**	29,661**	**	929,721**	29,28**	**

* - розрахунки валового регіонального продукту (ВРП) проводяться з 2004 року

** - викиди від пересувних джерел забруднення Головним управлінням статистики у Чернігівській області за 2016, 2017 та 2018 роки не розраховувались.

Рис. 2.1.1. Динаміка викидів в атмосферне повітря, тис. т*

*- викиди від пересувних джерел забруднення Головним управлінням статистики у Чернігівській області за 2016 та 2018 роки не розраховувались.

Табл. 2.1.1.2. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у регіоні по окремих населених пунктах, тис. тонн

<i>Назва населених пунктів</i>	<i>2000</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>
Всього	20,164	33,910	37,102	31,574	29,661
м. Чернігів	8,001	15,096	18,541	12,992	13,230
м. Ніжин	1,198	1,115	1,147	0,999	0,837
м. Новгород-Сіверський*	-	0,123	0,171	0,209	0,147
м. Прилуки	0,470	0,707	0,719	0,712	0,650
Бахмацький	0,563	1,615	1,300	1,521	1,355
Бобровицький	0,398	0,380	0,357	0,341	0,391
Борзнянський	0,410	0,952	0,774	0,828	0,764
Варвинський	2,957	2,595	2,583	2,411	2,046
Городнянський	0,097	0,712	0,627	0,704	0,747
Ічнянський	0,238	1,121	1,168	1,184	1,100
Козелецький	0,120	0,646	0,495	0,541	0,490
Коропський	0,088	0,490	0,435	0,423	0,446
Корюківський	0,040	1,265	1,616	1,743	1,027
Куликівський	0,640	0,819	0,790	0,655	0,448
Менський	0,322	0,676	0,714	0,717	0,680
Ніжинський	0,123	0,406	0,176	0,163	0,183
Н-Сіверський*	0,177	0,356	0,331	0,310	0,171
Носівський	1,838	1,108	1,670	0,849	0,938
Прилуцький	0,094	0,921	0,882	0,930	0,890
Ріпкинський	0,252	0,468	0,395	0,378	0,342
Семенівський	0,232	0,543	0,516	0,552	0,601
Сновський	0,118	0,070	0,071	0,215	0,209
Сосницький	0,031	0,160	0,175	0,197	0,192
Срібнянський	0,020	0,544	0,413	0,459	0,316
Талалаївський	0,076	0,280	0,397	0,440	0,397
Чернігівський	1,661	0,741	0,639	1,101	1,064

*- до 2014 року дані по м. Н.-Сіверському включено до показників Н.-Сіверського району, оскільки м. Н.-Сіверський віднесений до категорії міст обласного призначення відповідно до постанови Верховної Ради України від 11 березня 2014 року № 865-VII «Про віднесення міста Новгород-Сіверський Новгород-Сіверського району Чернігівської області до категорії міст обласного значення»

Табл. 2.1.1.3. Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, в тому числі по найпоширеніших речовинах (пил, діоксид сірки, діоксид азоту, оксид вуглецю) в цілому по області та в розрізі населених пунктів, тис. тонн

Населені пункти	2000 рік					2015 рік					2016 рік				
	разом	в т.ч.				разом	в т.ч.				разом	в т.ч.			
		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю
Всього:	20,164	2,673	4,902	3,107	4,286	33,910	4,317	8,244	3,395	2,513	37,102	5,225	9,986	3,889	2,643
м. Чернігів	8,001	1,651	3,495	1,745	0,819	15,096	3,296	7,591	2,382	0,292	18,541	4,237	9,657	2,886	0,345
м. Ніжин	1,198	0,108	0,190	0,119	0,672	1,115	0,192	0,062	0,065	0,763	1,147	0,232	0,033	0,071	0,780
м. Н.-Сіверський	-	-	-	-	-	0,123	0,025	0,007	0,004	0,068	0,171	0,020	0,008	0,009	0,036
м. Прилуки	0,470	0,033	0,028	0,117	0,234	0,707	0,070	0,069	0,048	0,045	0,719	0,089	0,078	0,053	0,049
Бахмацький	0,563	0,081	0,215	0,029	0,164	1,615	0,081	0,072	0,033	0,039	1,300	0,029	0,015	0,039	0,071
Бобровицький	0,398	0,008	0,172	0,036	0,172	0,380	0,063	0,000	0,015	0,021	0,357	0,077	0,0	0,021	0,029
Борзнянський	0,410	0,191	0,120	0,022	0,073	0,952	0,046	0,017	0,011	0,011	0,774	0,031	0,0	0,007	0,018
Варвинський	2,957	0,019	0,014	0,288	0,743	2,595	0,005	0,004	0,550	0,312	2,583	0,008	0,001	0,495	0,249
Городнянський	0,097	0,011	0,020	0,013	0,039	0,712	0,043	0,035	0,009	0,033	0,627	0,006	0,002	0,007	0,008
Ічнянський	0,238	0,012	0,038	0,031	0,131	1,121	0,019	0,015	0,009	0,007	1,168	0,015	0,004	0,015	0,014
Козелецький	0,120	0,036	0,009	0,029	0,041	0,646	0,061	0,069	0,023	0,049	0,495	0,016	0,033	0,019	0,022
Коропський	0,088	0,007	0,034	0,008	0,028	0,490	0,006	0,027	0,007	0,046	0,435	0,005	0,004	0,002	0,009
Корюківський	0,040	0,085	0,054	0,035	0,137	1,265	0,047	0,050	0,079	0,232	1,616	0,084	0,035	0,093	0,500
Куликівський	0,640	0,002	0,007	0,004	0,023	0,819	0,003	0,003	0,005	0,005	0,790	0,0	-	0,006	0,016
Менський	0,322	0,067	0,132	0,025	0,080	0,676	0,079	0,044	0,018	0,075	0,714	0,093	0,050	0,021	0,083
Ніжинський	0,123	0,030	0,058	0,006	0,023	0,406	0,002	0,002	0,001	0,003	0,176	0,028	0,002	0,003	0,004
Н.-Сіверський	0,177	0,039	0,047	0,026	0,041	0,356	0,011	0,011	0,001	0,009	0,331	-	-	0,0	0,0
Носівський	1,838	0,024	0,033	0,321	0,243	1,108	0,069	0,005	0,026	0,079	1,670	0,043	-	0,030	0,060
Прилуцький	0,094	0,006	0,004	0,013	0,042	0,921	0,083	0,016	0,045	0,098	0,882	0,092	0,008	0,051	0,082
Ріпкинський	0,252	0,094	0,029	0,012	0,108	0,468	0,020	0,011	0,015	0,033	0,395	0,017	0,006	0,014	0,032
Семенівський	0,232	0,059	0,062	0,016	0,087	0,543	0,016	0,027	0,012	0,067	0,516	0,018	0,031	0,014	0,080
Сновський	0,118	0,034	0,028	0,012	0,035	0,160	0,014	0,001	0,001	0,078	0,071	0,007	0,0	0,007	0,019
Сосницький	0,031	0,002	0,010	0,005	0,010	0,556	0,005	0,006	0,001	0,426	0,175	0,014	0,0	0,001	0,083
Срібнянський	0,020	0,007	0,001	0,003	0,009	0,544	0,002	0,092	0,006	0,008	0,413	0,001	0,001	0,001	0,001
Талалаївський	0,076	0,002	0,020	0,019	0,016	0,280	0,016	0,000	0,009	0,021	0,397	0,015	0,001	0,007	0,016
Чернігівський	1,661	0,065	0,082	0,173	0,316	0,741	0,044	0,014	0,017	0,107	0,639	0,048	0,017	0,017	0,037

Населені пункти	2017р.					2018р.				
	разом	в т.ч.				разом	в т.ч.			
		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		пил	діоксид сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю
Всього:	31,574	3,857	6,447	3,627	2,993	29,661	4,110	6,246	3,273	2,449
м. Чернігів	12,992	2,673	5,963	2,590	0,348	13,230	2,893	5,810	2,732	0,382
м. Ніжин	0,999	0,172	0,042	0,069	0,683	0,837	0,187	0,053	0,066	0,502
м. Н.-Сіверський	0,209	0,025	0,007	0,010	0,070	0,147	0,021	0,008	0,011	0,061
м. Прилуки	0,712	0,061	0,030	0,048	0,047	0,650	0,082	0,037	0,075	0,035
Бахмацький	1,521	0,064	0,054	0,043	0,087	1,355	0,059	0,050	0,024	0,095
Бобровицький	0,341	0,065	0,0	0,025	0,026	0,391	0,062	0,023	0,017	0,024
Борзнянський	0,828	0,050	0,017	0,011	0,031	0,764	0,056	0,024	0,013	0,037
Варвинський	2,411	0,010	0,003	0,404	0,196	2,046	0,007	0,003	0,263	0,133
Городнянський	0,704	0,089	0,027	0,010	0,039	0,747	0,087	0,027	0,010	0,037
Ічнянський	1,184	0,034	0,017	0,027	0,021	1,100	0,020	0,003	0,022	0,011
Козелецький	0,541	0,051	0,045	0,023	0,036	0,490	0,013	0,018	0,021	0,053
Коропський	0,423	0,008	0,006	0,005	0,023	0,446	0,009	0,007	0,005	0,020
Корюківський	1,743	0,100	0,043	0,177	0,581	1,027	0,107	0,031	0,102	0,261
Куликівський	0,655	0,002	0,0	0,007	0,025	0,448	0,001	0,0	0,005	0,008
Менський	0,717	0,095	0,066	0,024	0,076	0,680	0,073	0,036	0,025	0,082
Ніжинський	0,163	0,016	0,003	0,007	0,079	0,183	0,010	0,005	0,007	0,081
Н.-Сіверський	0,310	0,010	0,010	0,001	0,009	0,171	-	-	0,0	0,0
Носівський	0,849	0,036	0,0	0,026	0,089	0,938	0,092	0,0	0,036	0,123
Прилуцький	0,930	0,100	0,008	0,049	0,082	0,890	0,130	0,008	0,064	0,059
Ріпкинський	0,378	0,017	0,007	0,016	0,035	0,342	0,022	0,004	0,018	0,060
Семенівський	0,552	0,041	0,031	0,015	0,081	0,601	0,044	0,028	0,013	0,073
Сновський	0,215	0,031	0,015	0,009	0,083	0,209	0,035	0,019	0,009	0,078
Сосницький	0,197	0,016	0,001	0,002	0,086	0,192	0,013	0,0	0,001	0,085
Срібнянський	0,459	0,002	0,002	0,002	0,005	0,316	0,001	0,001	0,002	0,004
Талалаївський	0,440	0,026	0,012	0,008	0,033	0,397	0,025	0,012	0,008	0,024
Чернігівський	1,101	0,065	0,037	0,020	0,123	1,064	0,061	0,039	0,021	0,119

Табл. 2.1.1.4. Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря по районах та містах області у 2018 р.

	Обсяги викидів, тис. тонн		Збільшення / зменшення викидів у 2018р. проти 2017р., тис. тонн	Обсяги викидів у 2018р. до 2017 р., %	Викинуто в середньому одним підприємством, тонн
	2018	у 2017 р.			
Всього,	29,661	31,574	-1,913	93,9	62,974
м. Чернігів	13,230	12,992	0,237	101,8	183,75
м. Ніжин	0,837	0,999	-0,162	83,8	38,05
м. Н.-Сіверський	0,147	0,209	-0,062	70,4	14,7
м. Прилуки	0,650	0,712	-0,062	91,3	34,21
Бахмацький	1,355	1,521	-0,167	89,1	45,17
Бобровицький	0,391	0,341	0,050	114,6	24,44
Борзнянський	0,764	0,828	-0,064	92,3	40,21
Варвинський	2,046	2,411	-0,365	84,9	170,5
Городнянський	0,747	0,704	0,043	106,1	43,94
Ічнянський	1,100	1,184	-0,083	93,0	47,83
Козелецький	0,490	0,541	-0,051	90,5	27,22
Коропський	0,446	0,423	0,023	105,4	29,73
Корюківський	1,027	1,743	-0,715	59,0	51,4
Куликівський	0,448	0,655	-0,207	68,4	56,13
Менський	0,680	0,717	-0,038	94,8	34,0
Ніжинський	0,183	0,163	0,019	111,7	20,33
Н.-Сіверський	0,171	0,310	-0,138	55,3	24,43
Носівський	0,938	0,849	0,089	110,5	78,17
Прилуцький	0,890	0,930	-0,041	95,69	49,44
Ріпкинський	0,342	0,378	-0,036	90,5	21,375
Семенівський	0,601	0,552	0,049	108,9	31,63
Сновський	0,209	0,215	-0,006	97,3	19,0
Сосницький	0,192	0,197	-0,005	97,4	16,0
Срібнянський	0,316	0,459	-0,143	68,8	35,11
Талалаївський	0,397	0,440	-0,043	90,2	49,63
Чернігівський	1,064	1,101	-0,037	96,7	36,69

2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

Найбільша кількість промислових підприємств знаходиться в м. Чернігові – 72 (15,3 % – усіх підприємств області), у м. Прилуки – 19 (4 %), у м. Ніжині – 22 (4,7 %), Бахмацькому районі – 30 (6,4 %), Ічнянському районі – 23 (4,9 %), Корюківському районі – 20 (4,2 %), Чернігівському районі – 29 (6,2%) відповідно.

Найбільші обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря мають підприємства: енергетики – 12,086 тис. т, або 40,7 % від загальних викидів стаціонарними джерелами по області; сільського господарства, мисливства – 9,463 тис. т, або 31,98 %; добування сирої нафти та природного газу – 0,411 тис. т, або 1,4 %. У містах та районах, де розташовані підприємства цих галузей, спостерігаються найвищі обсяги викидів в атмосферне повітря, а саме: м. Чернігів (13,230 тис. т, або 44,6 % від загальних викидів стаціонарними джерелами по області), Варвинський район (2,046 тис. т, або 6,9 %). Серед населених пунктів найбільшого антропогенного навантаження зазнає атмосфера міста Чернігова – 169,609 т/км², 45,803 кг у розрахунку на душу населення.

Табл. 2.1.2.1. Основні забруднювачі атмосферного повітря

Пор. №	Підприємство - забруднювач	Відомча приналежність	Валовий викид, т		Зменшення /- збільшення/+	Причина зменшення/ збільшення
			2018 р.	2017 р.		
1	КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова»	Суб'єкт приватного права власності, здійснює діяльність шляхом взяття в оренду ЄМК Чернігівської ТЕЦ, яка перебуває у власності громади міста Чернігів	11256,817	11069,326	+187,491	Збільшення обсягів вироблення електричної енергії

Найбільшим забруднювачем атмосферного повітря на Чернігівщині залишається КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», яке розташоване в м. Чернігів. Викиди в атмосферне повітря складають близько 38 % викидів області, 85,1 % викидів стаціонарних джерел підприємств м. Чернігів. Підприємством в атмосферне повітря викинуто за 2018 рік 11,257 тис. т забруднюючих речовин, з них: 2,474 тис. т сполук азоту, 5,799 тис. т діоксиду сірки, 0,152 тис. т оксиду вуглецю, 2,802 тис. т речовин у вигляді суспендованих твердих частинок (табл. 2.1.2.1.).

У 2018 році відділом інструментально-лабораторного контролю Державної екологічної інспекції у Чернігівській області здійснено контроль викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами таких підприємств: ТОВ «Малодівицьке ХПП», ТОВ «Наташа-Агро», ТОВ «Рожнівка-Агро», ДП «Корюківське лісове господарство», ТОВ «ЮТЕКС Україна», ТОВ «Чернігівський хлібокомбінат № 2», ПСП «Пісківське», ТОВ «КЛІАР ЕНЕРДЖІ», філія «Корюківська ТЕС», ТОВ «Український кардан», ПрАТ «Прилуцький м'ясокомбінат», ТОВ «Ніжинська пересувна шляхобудівельна механізована колона», ТОВ «Шосткінське підприємство «Харківенергоремонт», ТОВ «Автозавод», ТОВ «Ковальський завод», ПрАТ «Чернігівська кондитерська фабрика «Стріла», ТДВ «Ясен», ТОВ «Виробниче об'єднання «Хліб Прилуччини», ДП «Борзнянське лісове господарство», ТОВ «Біоенергетична компанія», ТОВ «Новгород-Сіверська торгова компанія», ТОВ «Ніжинська пересувна шляхобудівельна механізована колона», Остерська КЕЧ.

У викидах перевірених підприємств визначався вміст речовини у вигляді суспендованих твердих частинок, оксидів азоту, оксиду вуглецю, аміак та фенол. У проаналізованих 390 об'єднаних пробах викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами виконано 1380 визначень. Перевищень нормативів гранично допустимих викидів не встановлено.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності подані в табл. 2.1.2.2.

Табл. 2.1.2.2. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис.тонн	відсотків до загального підсумку
1	2	3	4
Усього			
1	Усі види економічної діяльності	29,661	100
	у тому числі:		
1.1.	Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	9,463	31,9
1.2.	Добування сировини та природного газу	0,411	1,4
1.3.	Виробництво харчових продуктів	0,480	1,6
1.4.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	12,086	40,7
1.5.	Виробництво паперу та паперових виробів	0,488	1,6
1.6.	Забір, очищення та постачання води	1,185	4
1.7.	Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	0,365	1,2
1.8.	Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	0,468	1,6
1.9.	Виробництво продуктів нафтоперероблення	1,643	5,5
1.10.	Інші	3,072	9,5

2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря

На території Чернігівської області спостереження за транскордонним забрудненням атмосферного повітря не проводиться.

2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах

Моніторингові дослідження стану атмосферного повітря міста Чернігова здійснювалися Чернігівським обласним центром з гідрометеорології із виконанням досліджень у лабораторії Центральної геофізичної обсерваторії (далі – ЦГО).

Стан атмосферного повітря населених пунктів області досліджувався державною установою «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України».

За результатами досліджень, загальний рівень забруднення повітря в місті Чернігів за індексом забруднення атмосфери (ІЗА) оцінювався як низький.

Середньорічні концентрації домішок, що визначалися, не перевищували середньодобову гранично допустиму концентрацію (ГДКс.д.), за винятком діоксиду азоту (речовина 3-го класу небезпеки), концентрація якого впродовж року становила 2,0-2,5 ГДКс.д.

Середньорічні концентрації інших домішок наступні: діоксиду сірки – 0,6 ГДКс.д., оксиду вуглецю – 0,4 ГДКс.д., завислих речовин – 0,3 ГДКс.д.

Максимально разові концентрації досягали показників: оксиду вуглецю – 2,2 ГДКм.р., діоксиду азоту – 1,3 ГДКм.р., завислих речовин – 0,4 ГДКм.р. та діоксиду сірки – 0,1 ГДКм.р.

Середні за рік та максимальні з середньомісячних концентрації важких металів – значно нижчі за гранично допустимі.

Забрудненість повітря оксидом вуглецю була дещо вищою в районі вулиці Всіхсвятська.

Упродовж року спостерігалось деяке зростання середньомісячних концентрацій: діоксиду азоту та оксиду вуглецю – у жовтні, діоксиду сірки – у жовтні-грудні, завислих речовин – у січні.

Загалом, у порівнянні з 2017 роком, рівень забруднення атмосферного повітря міста дещо підвищився за рахунок зростання середньорічного вмісту діоксиду азоту, оксиду вуглецю та діоксиду сірки.

Лабораторією КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» здійснювався відомчий моніторинг вмісту забруднюючих речовин в атмосферному повітрі в зоні впливу підприємства з квітня по жовтень 2018 року на постах: м. Чернігів, вул. Кропивницького, 105; вул. Придеснянська, 14; с. Жавинка, вул. Ільїнська, 161.

Максимально разові концентрації забруднюючих речовин, що визначалися, були нижче відповідних гранично допустимих і складали: діоксиду сірки – 0,21-0,67 ГДКм.р., пилу – 0,09-0,67 ГДКм.р., діоксиду азоту – 0,12-0,45 ГДКм.р., оксиду вуглецю – 0,1-0,29 ГДКм.р.

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» (офіційний сайт, за посиланням: <http://www.cnobldses.gov.ua/news/eps.php?id=1031>), із 2943 проб атмосферного повітря не відповідали санітарним вимогам 33 (1,1 %) у міських населених пунктах. Із 596 проб атмосферного повітря сільських поселень не відповідали санітарним вимогам 44 (7,4 %) – в Ічнянському районі. Така кількість перевищень гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі спостерігалась у населених пунктах Ічнянщини після виникнення надзвичайної ситуації – вибухів боєприпасів на військових складах.

2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Чернігівським обласним центром з гідрометеорології вимірюється рівень гамма-фону на 7 постах: м. Ніжин, м. Остер, ВБ (Придеснянська) с. Покошичі, м. Прилуки, м. Семенівка, АМСЦ Чернігів, м. Сновськ.

Аналіз середньомісячної потужності експозиційної дози гамма-випромінювання у повітрі показує, що перевищень мінімального рівня дії, який складає 30 мкР/год, не спостерігалось. Потужність експозиційної дози гамма-випромінювання по області становила в середньому 8-12 мкР/год, що не відрізняється від показників минулих років. По декілька днів на місяць фіксувалися максимальні разові рівні 13,0-14,0 мкР/год на постах м. Остер, м. Семенівка та м. Чернігів. Коливання показників залежало від температурного режиму, напрямків та сили вітру, кількості опадів.

2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

На території Чернігівської області не проводилися наукові дослідження щодо впливу забруднюючих речовин на здоров'я людей та біорізноманіття.

2.6 Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря

З метою нормування та регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації за звітний період видано 385 дозволів (в 2017 році – 295 дозволів), в яких визначалися шляхи та терміни зменшення обсягів викидів в атмосферне повітря. Дотримання суб'єктами господарювання умов, визначених у дозволах, регламентів прийнятих технологічних процесів та неперевикнення встановлених гранично допустимих обсягів викидів забруднюючих речовин є основою забезпечення охорони атмосферного повітря.

З 2018 року статистична звітність по формі 2ТП (повітря) не передбачає інформацію щодо загального обсягу витрат за кошторисною вартістю при впровадженні повітряохоронних заходів в атмосферу.

На КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» виконані планові роботи зі щорічного ремонту існуючих очисних установок. Загальний обсяг витрат за кошторисною вартістю склав 778,0 тис. гривень (табл. 2.6.).

Табл. 2.6. Капіталовкладення КЕП «Чернігівська ТЕЦ»
ТОВ фірми «ТехНова»

Назва підприємства	Викиди шкідливих речовин, тис. тонн				
	2012р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова»	19,223	13,115	16,636	11,069	11,257
	Затрачено коштів на ремонт пилогазоочисного обладнання та котлоагрегатів, тис. грн				
	2012р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.
	65,8	431,2	611,7	1268,7	778,0

3. ЗМІНА КЛІМАТУ

3.1 Тенденції зміни клімату

Зміна клімату у XXI столітті визнана світовою спільнотою одним із довгострокових чинників, який потребує узгоджених дій усіх держав світу. Відповідно до П'ятої оціночної доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, вельми ймовірно (ймовірність 95 – 100 %), що антропогенний вплив на кліматичну систему був домінуючою причиною потепління, що спостерігається з середини XX століття. Вплив діяльності людини проявляється через потепління атмосфери й океану, танення снігу й льоду, підйому рівня Світового океану, зміни частоти та інтенсивності низки екстремальних кліматичних явищ.

Збільшуючи викиди парникових газів в атмосферу, люди порушують баланс, що склався впродовж століть. У результаті діяльності людини концентрація парникових газів збільшується, через що посилюється парниковий ефект, а це вже неприродний та потенційно небезпечний ефект.

До парникових газів відносяться діоксид вуглецю (CO_2), метан (CH_4), закис азоту (N_2O), гідрофторвуглеці (HFCs), перфторвуглеці (PFCs), гексафторид сірки (SF_6).

Із загальної кількості викинутих в атмосферне повітря Чернігівщини шкідливих речовин, що належать до парникових газів, становили: діоксид вуглецю – 1678,326 тис. т, метан – 9178,602 т та закис азоту – 24,348 т.

3.2 Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Державне регулювання кліматичної політики і розвитку охоплює комплекс методів та інструментів регулювання, а саме: правове, інституційне (організаційно-управлінське), фінансово-економічне та пропагандистське регулювання.

На сьогодні в Україні діють Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Кіотський протокол до неї, а також низка постанов Кабінету Міністрів України, які регулюють, в основному, окремі питання кліматичної політики і практично не стосуються політики розвитку. Базові закони не ухвалені, офіційна позиція України не сформована.

Підписавши Кіотський протокол, Україна, як і інші держави, визнала, що державний сектор економіки і приватний бізнес можуть і повинні запобігати глобальному потеплінню.

Базовими аспектами у сфері адаптації до зміни клімату є:

- визначення шляхів досягнення скорочення або обмеження викидів парникових газів;
- створення і стійке функціонування національної системи для оцінки викидів і поглинання парникових газів, національної системи реєстрації;
- розробка програми участі у гнучких механізмах Кіотського протоколу – проектах спільного впровадження та міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів;

- наукова підтримка всієї діяльності, пов'язаної з питанням зміни клімату;
- участь громадськості у прийнятті рішень з національних дій в області зміни клімату, що є складовою побудови громадянського суспільства в державі.

Із загальної кількості викинутих в атмосферне повітря Чернігівщини шкідливих речовин, що належать до парникових газів, становили: діоксид вуглецю – 1678,326 тис. т, метану – 9178,602 т та закис азоту – 24,348 т.

Найбільші викиди діоксиду вуглецю здійснює КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», що складає 1130,971 тис. т (67,39 % по області) та оксид діазоту 14,914 т (61,25 % по області).

Найбільше викидів метану припадає на підприємства сільського господарства та підприємства, які займаються виробництвом та розподіленням газу, електроенергетики та води.

3.3 Політика та заходи у сфері захисту озонового шару

На виконання Монреальського протоколу щодо обмеження використання озоноруйнівних речовин (надалі – ОРР), підписаного Україною у вересні 1987 року, постановою Кабінету Міністрів України № 256 від 04.03.2004 затверджено Програму припинення виробництва та використання озоноруйнівних речовин на 2004-2030 роки. Програмою передбачена поступова заміна холодильного (та іншого) обладнання в сервісному обслуговуванні, де найбільше використовується ОРР.

На Чернігівщині використання ОРР, зокрема Фреону-12, призупинено.

На пунктах пропуску через державний кордон в області (на постах екологічного контролю) здійснюється постійний контроль за ввезенням небезпечних озоноруйнівних речовин.

3.4 Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів

В основі національної системи оцінки антропогенних викидів та адсорбції парникових газів лежить підготовка щорічних інвентаризацій викидів та поглинання парникових газів і розробка національних повідомлень про зміни клімату.

У травні 2018 року на засіданні Міжвідомчої комісії із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату було запроваджено функціонування Національного кадастру антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів в Україні за 1990-2016 рр.

Не дивлячись на те, що викиди парникових газів тісно пов'язані із розвитком економіки, зокрема із рівнем ВВП як одним із найпоширеніших показників, однак свій вплив на рівень викидів має також ряд інших факторів, наприклад, модернізація промислових та інших об'єктів, що дозволяє скорочувати інтенсивність викидів на одиницю продукції як прямо (зниження використання сировини), так і опосередковано (через

заходи з енергозбереження або використання відновлюваних джерел), модернізація транспортних трубопроводів, що дозволило скоротити викиди від неконтрольованих витоків при перекачуванні природного газу, а також зміна структури різних видів палива в енергетиці.

4. ВОДНІ РЕСУРСИ

4.1 Водні ресурси та їх використання

Гідрографічна мережа Чернігівщини належить до басейнів великих річок Десна та Дніпро. Ці басейни згідно з Державним водним кадастром у межах області розбито на водогосподарські ділянки (басейн р. Дніпро – 7 ділянок, басейн р. Десна – 6 ділянок).

4.1.1 Загальна характеристика

Загальна площа земель водного фонду становить 197,714 тис. га, в тому числі площа відкритих заболочених земель – 129,691 тис. га.

Площі, зайняті водними об'єктами, становлять 68,023 тис. га, в тому числі: річками та струмками – 17,696 тис. га, озерами та прибережними замкнутими водоймами – 10,293 тис. га, ставками та водосховищами – 29,704 тис. га, штучними водотоками – 10,330 га.

Усього на території області протікає 1570 річок загальною довжиною 8369 км. Відповідно до класифікації річок України всі річки Чернігівщини поділяються на: 2 великі річки – Дніпро (124 км) та Десна (505 км), 8 середніх – Сож, Трубіж, Супій, Удай, Судость, Сейм, Снов, Остер (загальна протяжність 723 км), 1560 малих річок (загальна протяжність 7017 км), з яких 160 мають довжину більше 10 км.

Головною водною артерією області являється р. Десна. Вона ж є лівобережною притокою р. Дніпро першого порядку, яка впадає в нього на відстані 894 км від гирла, на 10 км вище по течії від Києва. Загальна довжина річки в межах України 575 км, з яких 70 км – протяжність території Київської області, 468 км – Чернігівської та 37 км – на кордоні Чернігівської та Сумської областей.

До основних приток р. Десна відносяться середні річки Судость (довжина в межах області – 17 км), Снов (190 км), Остер (195 км) та Сейм (в межах України – 228 км, з них в межах Чернігівщини – 56 км, Сумщини – 167 км).

Витоки таких великих та середніх річок, як Дніпро, Десна, Сож, Судость та Сейм знаходяться на території сусідніх областей Російської Федерації і Республіки Білорусь, тобто є транскордонними.

Для регулювання річкового стоку з метою його рівномірного розподілу в часі і просторі в області функціонують штучні водойми – водосховища та ставки. В основному вони розміщені у південно-східних районах (Варвинському, Ічнянському, Прилуцькому, Срібнянському, Талалаївському), для яких характерна яружно-балочна форма рельєфу. Для районів Поліської природно-кліматичної зони характерна велика кількість ставків-копаней, для районів лісостепу – руслових ставків.

Усього на Чернігівщині функціонує 18 водосховищ загальною площею водного дзеркала 1,7097 тис. га і об'ємом 38,9343 тис. м³.

Крім того, на території Чернігівської області побудовано штучних 1807 ставків (площею понад півгектара), сумарним об'ємом 147,4055 млн м³ та загальною площею водного дзеркала 8,9597 га.

Використовуються ставки, в основному, для риборозведення, рибогосподарських потреб, а також як протиерозійні і протипожежні водойми.

В області налічується 1324 озера сумарним об'ємом 136,50 млн м³ та площею водного дзеркала 6524,6 га. З них 124 озера знаходиться у басейні р. Дніпро (сумарний об'єм 14,94 млн м³, площа водного дзеркала – 952,6 га) та 1200 озер – у басейні р. Десна (сумарний об'єм 121,56 млн м³, площа водного дзеркала – 5572,0 га).

Живлення озер здійснюється водами різного походження: атмосферні опади, поверхневий стік з прилеглого водозбору, підземні води у вигляді джерел. Частина озер має постійний зв'язок з річками, що протікають поруч, через рукави, протоки та стариці. Озера, як прави ло, заростають водно-болотною рослинністю, а береги – чагарниками, тому потребують розчищення. На ці потреби в 2018 році з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділено 2077,12 тис. гривень.

Технічний стан водойм області визначений як задовільний, але більшість гідротехнічних споруд на них потребує проведення ремонтно-відновлювальних робіт.

4.1.2 Водокористування та водовідведення

Загальний забір води в 2018 році по області, згідно з даними державного обліку водокористування форми № 2ТП-водгосп, становив 128,5 млн м³. У порівнянні з 2017 роком (105,1 млн м³) забір свіжої води збільшився на 23,4 млн м³, або на 22,26 % (рис. 4.1.2.1.). Це пов'язано зі збільшенням об'ємів використання води КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова».

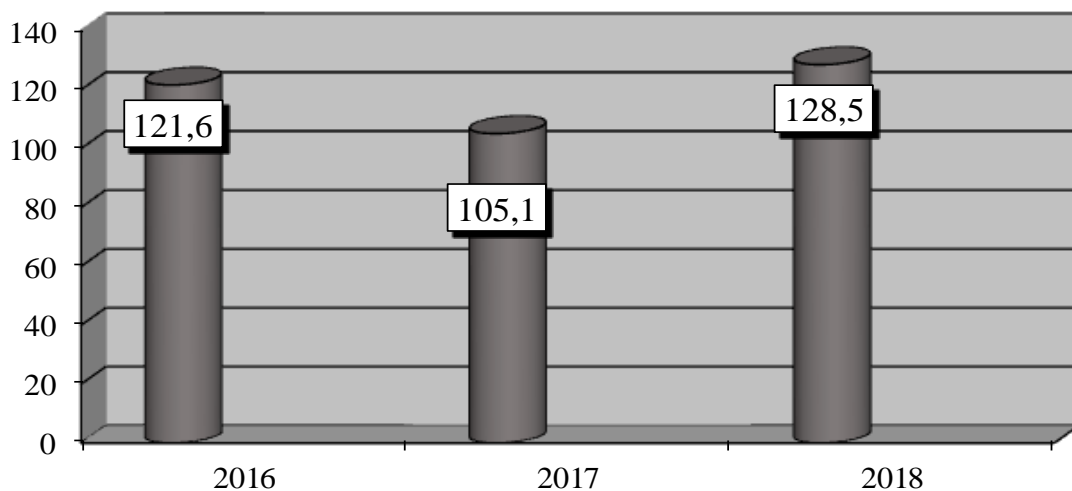

Рис. 4.1.2.1. Забір свіжої води, млн м³

Забір води з поверхневих джерел збільшився в порівнянні з минулорічним на 23,47 млн м³, або на 38,39 % і становив 84,6 млн м³. Динаміка забору води з поверхневих джерел за останні три роки представлена на рис. 4.1.2.2.

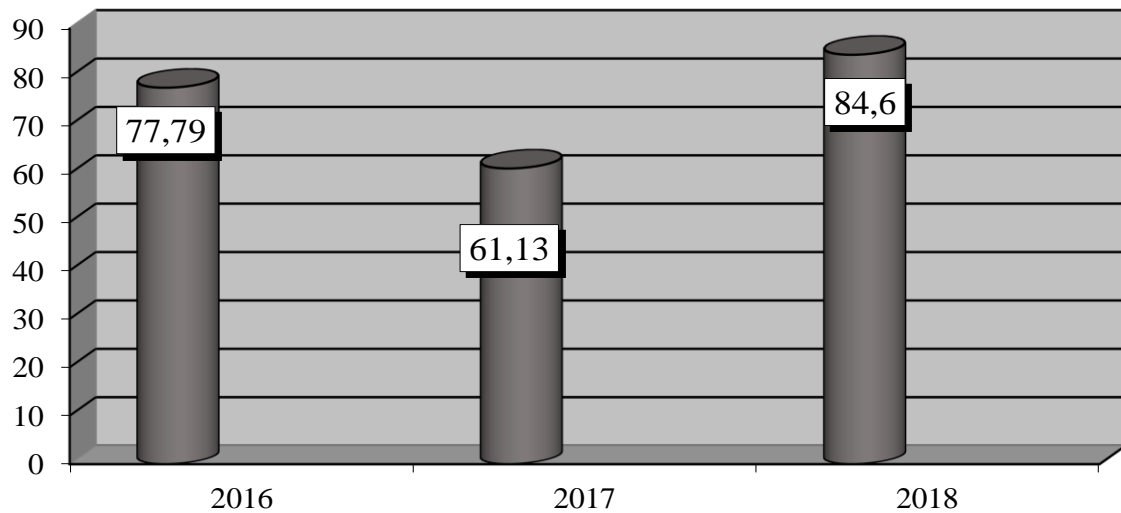

Рис. 4.1.2.2. Динаміка забору води з поверхневих джерел, млн м³

Загальний обсяг забору підземних вод становив 43,9 млн м³ і, в порівнянні з 2017 роком (43,95 млн м³), зменшився на 0,05 млн м³, або на 0,11 % (табл. 4.1.2.1.). Динаміка забору води з підземних джерел за останні три роки наведена на рис. 4.1.2.2.

Табл. 4.1.2.1. Структура загального водозабору

	млн. м ³			%
	2017р.	2018р.	Різниця (+ збільш.\ - зменш.)	
Загальний водозабір	105,1	128,5	+23,4	+22,26
- забір води поверхневої	61,13	84,6	+23,5	+38,39
- забір води підземної	43,95	43,9	-0,05	-0,11

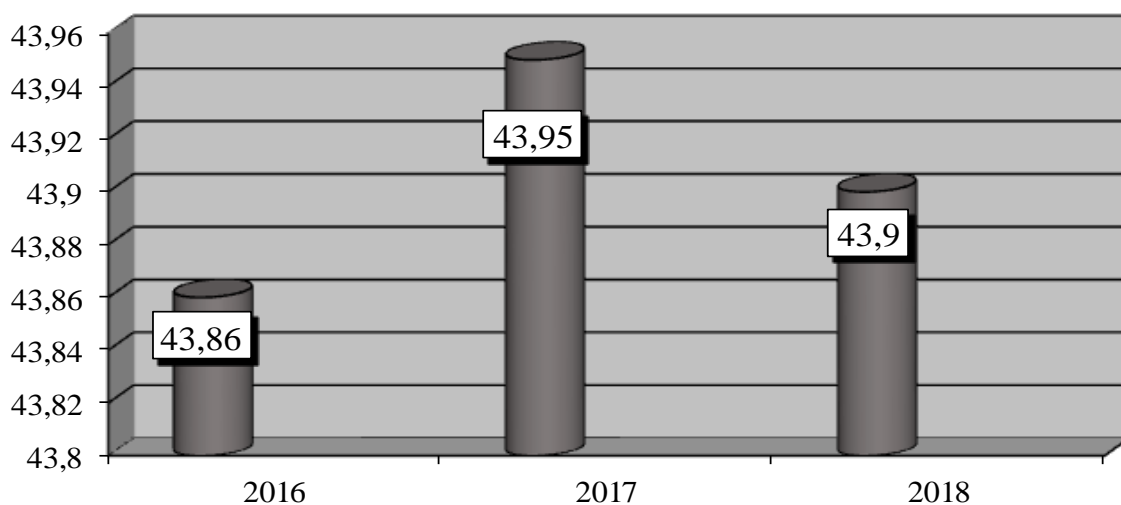

Рис. 4.1.2.3. Динаміка забору води з підземних джерел, млн м³

Загальне використання водних ресурсів в 2018 році становило 117,0 млн м³ і в порівнянні з 2017 роком (92,98 млн м³) збільшилося на 24,02 млн м³, або 26 %.

Структура загального використання води представлена на рис. 4.1.3.1., відсоток від загального використання води – в табл. 4.1.2.2.

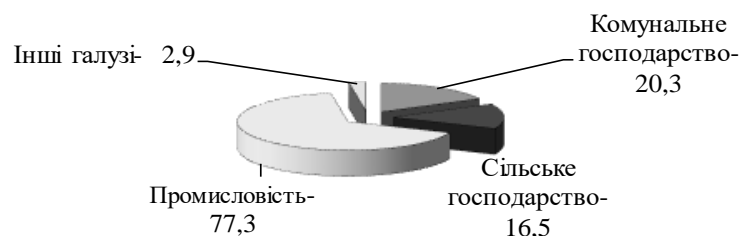

Рис. 4.1.3.1. Структура загального використання води, млн м³

Табл. 4.1.2.2. Відсоток від загального використання води

Промисловість	66,1 %
Комунальне господарство	17,3 %
Сільське господарство	14,1 %
Інші галузі	2,5 %
Всього	100 %

Використання води в комунальному господарстві становило 20,3 млн м³ і зменшилося проти попереднього року (21,1 млн м³) на 0,8 млн м³.

У промисловості – зросло на 20,41 млн м³ до 77,3 млн м³ (у 2017 році 56,89 млн м³). Це пояснюється збільшенням об'ємів використання води КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова».

У сільському господарстві – 16,5 млн м³ (+ 4,44 млн м³ у порівнянні з попереднім роком). Це пояснюється збільшенням обсягів використання води підприємствами рибного господарства на виробничі потреби.

Забір і використання води в галузях господарства в динаміці представлено у табл. 4.1.2.3.

Табл. 4.1.2.3. Забір і використання води, млн м³

Роки	Найменування річкового басейну	Забрано води			Використано води						
		З поверхневих джерел	З підземних джерел	Всього	Промисловість	Сільське господарство	В тому числі		Комунальн	Інші галузі	Всього
							Риборозведення	Зрошення			
2014	р. Десна	67,54	34,76	102,3	70,63	3,013	0,648	0,051	21,93	3,037	98,61
	р. Сула	31,96	12,90	44,86	3,957	28,43	27,12	0,003	3,219	0,164	35,77
	р. Трубіж	-	0,579	0,579	0,108	0,212	-	-	0,179	0,03	0,529
	р. Дніпро	8,231	0,08	8,311	-	7,29	7,268	-	0,019	0,035	7,344
	р. Супій	-	0,053	0,053	0,002	0,051	-	-	-	-	0,053
	р. Сож	0,057	0,068	0,125	0,06	0,004	-	-	0,04	0,004	0,108
	Всього по області	107,8	48,44	156,2	74,76	39,0	35,04	0,054	25,4	3,27	142,4
2015	р. Десна	50,68	32,63	83,31	55,64	2,622	0,026	0,149	18,00	2,928	79,19
	р. Сула	16,35	11,72	28,07	4,258	12,44	11,19	-	3,263	0,139	20,10
	р. Трубіж	-	0,562	0,562	0,103	0,197	-	-	0,175	0,023	0,498
	р. Дніпро	6,900	0,098	6,998	-	5,971	5,937	-	0,044	0,012	6,027
	р. Супій	-	0,046	0,046	0,003	0,043	-	-	-	-	0,046
	р. Сож	0,034	0,07	0,104	0,037	0,005	-	-	0,036	0,003	0,081
	Всього по області	73,96	45,13	119,1	60,04	21,28	17,15	0,149	21,52	3,105	105,9
2016	р. Десна	60,30	31,93	92,23	65,43	2,472	0,026	0,071	17,53	2,978	88,41
	р. Сула	10,56	11,19	21,75	3,433	7,280	5,801	-	3,180	0,127	14,02
	р. Трубіж	-	0,497	0,497	0,057	0,172	-	-	0,188	0,025	0,442
	р. Дніпро	6,900	0,120	7,020	-	5,974	5,937	-	0,053	0,017	6,044
	р. Супій	-	0,048	0,048	0,002	0,046	-	-	-	-	0,048
	р. Сож	0,024	0,081	0,105	0,027	0,013	-	-	0,047	0,002	0,089
	Всього по області	77,79	43,86	121,6	68,95	15,96	11,76	0,071	21,00	3,149	109,1
2017р.	р. Десна	47,74	31,26	79,00	53,37	2,314	0,128	0,165	17,66	2,786	76,13
	р. Сула	6,355	11,89	18,24	3,402	3,412	1,734	0,002	3,144	0,133	10,09
	р. Трубіж	-	0,560	0,560	0,077	0,192	-	-	0,193	0,020	0,482
	р. Дніпро	7,037	0,177	7,214	0,041	6,085	6,035	-	0,074	0,016	6,126
	р. Супій	-	0,063	0,063	0,003	0,059	-	-	0,001	-	0,063
	Всього по області	61,13	43,95	105,1	56,89	12,06	7,897	0,167	21,07	2,955	92,98
	2018р.	р. Десна	67,9	30,55	98,45	73,38	2,430	0,051	0,218	16,92	2,810
р. Сула		9,280	12,61	21,89	3,812	7,314	5,499	-	3,151	0,123	14,40
р. Трубіж		-	0,463	0,463	-	0,186	-	-	0,194	0,010	0,390
р. Дніпро		7,463	0,170	7,633	0,051	6,495	6,452	-	0,073	0,020	6,639
р. Супій		-	0,067	0,067	0,022	0,043	-	-	0,002	-	0,067
Всього по області		84,64	43,86	128,5	77,27	16,47	12,00	0,218	20,34	2,963	117,0

Загальний скид зворотних вод у 2018 році збільшився проти попереднього на 24,5 млн м³ (31,05 %) і становив 103,4 млн м³.

Загальна структура скиду зворотних вод представлена в табл. 4.1.2.4. та детальніша структура скиду зворотних вод у водойми області – в табл. 4.1.2.5. Використання та відведення води на підприємствах галузей економіки за 2018 рік представлено у табл. 4.1.2.6.

Табл. 4.1.2.4. Структура скиду зворотних вод

	млн. м ³		% від загального скиду
	2017 р.	2018 р.	
1. У водойми області	71,60	95,52	92,4
2. На поля фільтрації	1,570	1,570	1,5
3. У накопичувачі	1,228	1,269	1,2
4. У підземні горизонти	4,448	5,065	4,9
Всього	78,85	103,4	100

Табл. 4.1.2.5. Структура скиду зворотних вод у водойми області

	млн. м ³		% від загального скиду
	2017 р.	2018 р.	
1. Недостатньо очищених	13,94	15,57	16,30
2. Нормативно чистих без очистки	51,01	75,96	79,52
3. Нормативно очищених	6,650	3,996	4,18
Всього	71,60	95,52	100

Табл. 4.1.2.6. Використання та відведення води підприємствами галузей економіки за 2018 рік, млн м³

Галузь економіки	Використано води	З неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у тому числі забруднених	з них без очищення
Електроенергетика	70,99	3,523	67,47	55,16	-	-
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	-	-	-	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,056	0,006	0,050	-	-	-
Машинобудування	0,147	0,052	0,095	-	-	-
Нафтогазова промисловість	1,190	0,038	1,152	-	-	-
Житлово- комунальне господарство	21,49	21,00	0,460	18,92	15,57	-
Сільське господарство	16,47	0,504	15,64	18,94	-	-
Харчова промисловість	4,446	0,272	4,154	2,244	-	-
Транспорт	0,404	0,335	0,065	0,020	-	-
Промисловість будівельних матеріалів	0,065	0,003	0,062	-	-	-
Інші галузі	1,769	1,457	0,312	0,244	-	-
Всього	117,0	27,19	89,46	95,52	15,57	-

Динаміка використання та відведення води зведена до табл. 4.1.2.7. та табл. 4.1.2.8.

Табл. 4.1.2.7. Забір, використання та відведення води за 2018 рік, млн м³

Назва водного об'єкта	Забрано води із природних водних об'єктів - всього	Використано води	Водовідведення у поверхневі водні об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
Поверхневі води	84,64	82,36	95,52	15,57
Підземний горизонт	43,86	34,68	-	-

Табл. 4.1.2.8. Основні показники використання і відведення води, млн.м³

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Забрано води з природних водних об'єктів - всього	170,1	156,2	119,1	121,6	105,1	128,5
у тому числі для використання	162,1	147,3	111,0	113,8	97,11	121,2
Спожито свіжої води (включаючи морську), з неї на	156,3	142,4	105,9	109,1	92,98	117,0
виробничі потреби	103,8	91,81	74,53	77,95	61,63	85,83
побутово-питні потреби	30,64	29,76	27,44	27,08	27,43	27,19
зрошення	0,065	0,054	0,174	0,094	0,167	0,241
сільськогосподарські потреби	4,073	4,047	3,796	3,933	3,752	3,740
ставково-рибне господарство	-	-	-	-	-	-
ставково-рибне господарство (без вилучення води із водного об'єкта)	-	-	4,254	7,945	9,250	1,914
Втрати води при транспортуванні	5,772	4,851	5,090	4,753	4,122	4,118
Загальне водовідведення, з нього	121,4	109,1	85,2	93,91	78,85	103,4
у поверхневі водні об'єкти	114,0	100,7	77,99	86,83	71,60	95,52
у тому числі						
забруднених зворотних вод	16,94	18,98	4,968	6,272	13,94	15,57
з них без очищення	-	-	-	-	-	-
нормативно очищених	6,63	4,679	16,37	15,21	6,650	3,996
нормативно чистих без очистки	90,39	77,04	56,65	65,35	51,01	75,96
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	146,2	147,9	124,9	137,3	127,4	133,5
Частка оборотної та послідовно використаної води,%	73,28	74,82	74,85	78,66	77,38	75,24
Потужність очисних споруд	65,57	64,32	63,79	64,04	63,72	61,35

4.2 Забруднення поверхневих вод

За даними суб'єктів системи моніторингу області, упродовж звітнього періоду на Чернігівщині гідрохімічні показники якості поверхневих вод у створах спостереження в цілому не зазнали значних змін і переважно відповідали гранично допустимим концентраціям для водойм рибогосподарського призначення.

Крім того, за рахунок коштів обласного фонду охорони навколтшнього природного середовища досліджено токсичність води річок Білоус, Стрижень та Десна в межах міста Чернігів лабораторією КП «Чернігівводоканал» (16,90 тис. гривень).

У жовтні 2018 року виявлено слабку токсичність води в річці Стрижень біля села Півці, що зумовлено антропогенним впливом на водойму. В інших створах токсичної дії не виявлено.

На екологічний стан поверхневих вод області впливали скиди недостатньо очищених стічних вод внаслідок неефективної роботи каналізаційно-очисних споруд, невнесення в природу прибережних захисних смуг і водоохоронних зон, а також їх недодержання, насамперед у населених пунктах, засмічення водойм побутовими відходами. Головні джерела забруднення поверхневих водних об'єктів – це підприємства житлово-комунального господарства.

Основні проблеми при очищенні зворотних вод виникають на комплексах очисних споруд, які експлуатуються зазначеними підприємствами. Загалом ці проблеми пов'язані з недовантаженістю,

зношеністю обладнання та відсутністю коштів на проведення поточних ремонтних робіт чи реконструкції в цілому.

Основними забруднюючими речовинами транскордонних водотоків є: органічні речовини, залізо загальне, марганець, іони амонію, фосфат-іони.

4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

У 2018 році в поверхневі водні об'єкти області скинуто 95,52 млн м³ зворотних вод, що на 23,92 млн м³ більше проти попереднього (71,6 млн м³). Скид недостатньо очищених зворотних вод збільшився в порівнянні з 2017 роком на 1,63 млн м³ (11,7 %) і становив 15,57 млн м³ (рис. 4.2.1.1.).

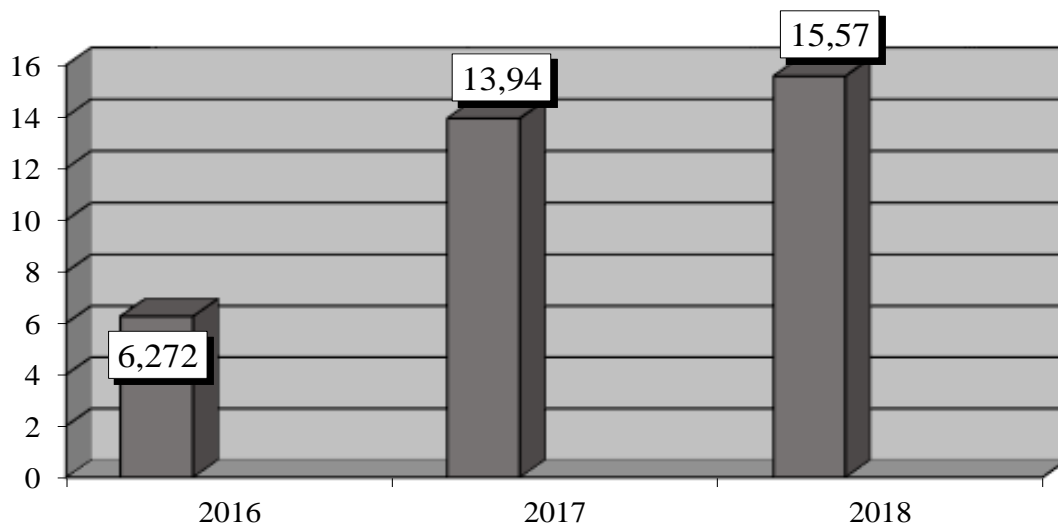

Рис. 4.2.1.1. Динаміка скиду недостатньо очищених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн м³

Великого навантаження від впливу зворотних вод зазнає басейн р. Десна. Зокрема, у 2018 році скид зворотних вод збільшився на 19,26 млн м³ і становив 82,37 млн м³ (рис. 4.2.1.2.). Перелік підприємств-забруднювачів, типи очищення зворотних вод у розрізі річкових басейнів та скидання зворотних вод і забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти наведено в додатку 1 таблицях 4.2.1.-4.2.5. Обсяг оборотної та повторно-послідовно використаної води збільшився і становив 133,5 млн м³, що на 6,1 млн м³ більше рівня 2017 року. Відсоток економії свіжої води за рахунок оборотної становив 75,24 проти 77,38 у попередньому році. Дані про використання води в системах оборотного, повторно-послідовного водопостачання зведені до табл. 4.2.6. (додаток 1).

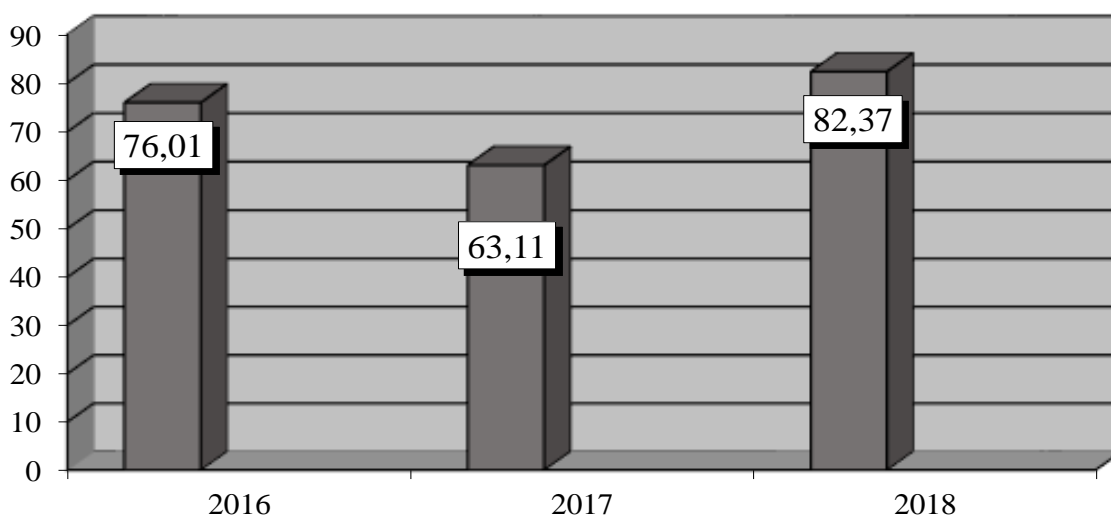

Рис. 4.2.1.2. Динаміка скиду зворотних вод у басейн р. Десна, млн м³

4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Основними забруднювачами водних об'єктів області є підприємства галузі комунального господарства.

Загальний скид забруднюючих речовин у природні водні об'єкти за даними державного обліку водокористування форми № 2ПІ-водгосп у 2018 році становив 18,387 тис. т (табл. 4.2.2.1.).

Табл. 4.2.2.1. Перелік основних забруднювачів водних об'єктів по галузях народного господарства

Пор. №	Галузі народного господарства	Об'єм скидання забруднених зворотних вод, млн.м ³ /рік			Обсяги забруднюючих речовин, що скидаються при цьому, тонн/рік
		Всього	НО	НДО	
1	2	3	4	5	6
1.	Комунальне господарство				
	2015 р.	4,968	-	4,968	4378,3084
	2016 р.	6,272	-	6,272	5236,0346
	2017 р.	13,942	-	13,942	10987,3477
	2018 р.	15,57	-	15,57	13038,88
2.	М'ясо-молочна галузь				
	2015 р.	-	-	-	-
	2016 р.	-	-	-	-
	2017 р.	-	-	-	-
	2018 р.	-	-	-	-
3.	Інші				
	2015 р.	-	-	-	-
	2016 р.	-	-	-	-
	2017 р.	-	-	-	-
	2018 р.	-	-	-	-
	Всього:				
	2015 р.	4,968	-	4,968	4378,3084
	2016 р.	6,272	-	6,272	5236,0346
	2017 р.	13,942	-	13,942	10987,3477
	2018 р.	15,57	-	15,57	13038,88

У перерахунку на душу населення маса скинутих забруднюючих речовин у поверхневій воді об'єкти становить 18,02 кг.

У 2018 році десять підприємств допустили скид недостатньо очищених зворотних вод у водойми в обсязі 15,57 млн м³, що більше ніж у попередньому на 1,63 млн м³ (12 %).

Загальний скид забруднюючих речовин у природні водні об'єкти на підприємствах-забруднювачах збільшився на 2051,5359 т і становив 13038,8836 т проти минулорічних 10987,3477 т.

В області діють 22 комплекси очисних споруд повної біологічної очистки; 4 комплекси очисних споруд повної біологічної очистки, які працюють, як накопичувачі; 1 комплекс фізико-механічної очистки та 41 комплекс полів фільтрації.

Усі очисні споруди, які не забезпечують достатнього очищення стічних вод, належать до комунальної сфери, знаходяться в незадовільному технічному стані, недовантажені, потребують реконструкції чи капітального ремонту.

Одним з найбільших забруднювачів водних об'єктів недостатньо очищеними зворотними водами в Чернігівській області є КП «Чернігівводоканал» (у 2018 році було скинуто 14,9016 млн м³).

За даними інструментально-лабораторного контролю зворотних вод, Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області на скиді з комплексів очисних споруд у 2018 році зафіксовано перевищення встановлених нормативів на комплексах, які експлуатуються: комунальним підприємством «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради, комунальним підприємством водоканалізаційного господарства «Ічень» Ічнянської міської ради, комунальним підприємством «Вода» Коропської селищної ради, приватним акціонерним товариством «Комунальник» м. Сновськ, Остерським виробничим управлінням житлово-комунального господарства.

4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод

Чернігівська область на заході та північному заході межує з Гомельською областю Республіки Білорусь, на півночі – з Брянською областю Російської Федерації.

На території Республіки Білорусь і Російської Федерації формується 84 % річкових вод басейну р. Дніпра.

На території Республіки Білорусь до Дніпра з його великими притоками: Березина, Прип'ять, Сож – скидають стічні води промислові і комунальні підприємства таких міст, як Орша, Шклов, Могильов, Бихов, Речиця і Лоев (р. Дніпро), Мінськ, Борисів, Бобруйськ і Світлогірськ (р. Березина), Гомель, Кричев (р. Сож).

На території Брянської області Російської Федерації формується 53 % вод басейну р. Десна. Певну небезпеку для області можуть становити підприємства хімічного виробництва в Росії, які розташовані на річках, русла яких проходять і по території області. З початком функціонування заводу зі знищення хімічної зброї та могильника для поховання хімічних відходів в

м. Почеп Брянської області виникає загроза погіршення стану р. Судость – притоки р. Десни.

Визначити об'єм і якість забруднень неможливо через відсутність даних по звітності 2 ТП (Водгосп) Республіки Білорусь та Російської Федерації.

Контроль за станом поверхневих вод на транскордонних створах здійснювався Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів у 11 створах: на р. Дніпро (с. Кам'янка Ріпкинського району), на р. Сож (с. Ст. Яриловичі Ріпкинського району), на р. Десна (с. Камінь та с. Мурав'ї Новгород–Сіверського району); на р. Снов (с. Тимоновичі Семенівського району, с. Блешня Семенівського району, с. Гірськ Сновського району), на р. Судость (с. Грем'яч Новгород–Сіверського району), на р. Ірпа (с. Городок Семенівського району), на р. Цата (с. Клюси Сновського району), на р. Ревна (с. Леонівка Семенівського району).

За результатами гідрохімічних аналізів в транскордонних створах річок Дніпра, Сож, Десни, Судость, Снов, Ірпи, Ревни та Цати гідрохімічний та радіологічний стан річкової води залишається на рівні минулорічних показників.

4.3 Якість поверхневих вод

4.3.1 Оцінка якості вод за гідрохімічними показниками

Відбір проб та гідрохімічний аналіз поверхневих вод області у 2018 році здійснювався Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів, Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області, Державною установою «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України», Чернігівським обласним центром з гідрометеорології, КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради та КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова». Поверхневі води контролювалися відповідно до затверджених відомчих планів робіт.

Екологічний стан досліджених водних об'єктів, у порівнянні з останніми роками, не набув суттєвих змін. За індексом забруднення поверхневі води відповідали II або III класу якості (чиста та помірно забруднена).

На якісний стан поверхневих вод Чернігівщини впливає антропогенне навантаження та природні чинники. Щомісячно фіксується підвищений вміст сполук заліза загального та марганцю у всіх досліджуваних водоймах області, що є характерною ознакою водойм Поліської зони. Незначні коливання концентрацій в 2018 році залежали від сезонних явищ.

Забруднення поверхневих вод амонієм сольовим та нітритами пов'язано із надходженням органічних та біогенних речовин із дощовими та талими водами з урбанізованих територій та скидами недостатньо очищених стічних вод із очисних споруд підприємств комунальної сфери. Такі забруднення спостерігаються у водах річок Стрижень, Білоус, Остер, Удай. У рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки в жовтні 2018 року здійснено визначення токсичності

поверхневих вод у межах міста Чернігова. Виявлено слабку токсичну дію в створі р. Стрижень біля с. Півці.

За результатами досліджень *Деснянського басейнового управління водних ресурсів*:

Річка Дніпро – 1116 км. Створ на кордоні з Республікою Білорусь, с. Кам'янка Ріпкинського району. Середня концентрація розчиненого у воді кисню упродовж року становила $9,83 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$, а за час спостереження концентрація коливалася в межах $8,31\text{-}11,94 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$.

Перевищення середньорічних норм ГДК (гранично допустимих концентрацій) для водойм рибогосподарського призначення спостерігалось по: залізу загальному – у 3,0 рази ($0,11\text{-}0,51 \text{ мг}/\text{дм}^3$), марганцю – у 5,8 разів ($0,041\text{-}0,081 \text{ мг}/\text{дм}^3$). Концентрації інших гідрохімічних показників знаходилися в межах норм ГДК для водойм рибогосподарського призначення. Впливу на якісний стан води у створі на території нашої області не має.

Річка Сож – 32 км, ліва притока р. Дніпро. Створ на кордоні з Республікою Білорусь. Кисневий режим упродовж року був задовільним (середня концентрація $10,17 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$), а за час спостереження концентрація коливалася в межах $8,10\text{-}12,01 \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$.

Перевищення середньорічних концентрацій, в порівнянні з ГДК, спостерігалось по: залізу загальному – у 2,8 разів ($0,17\text{-}0,38 \text{ мг}/\text{дм}^3$), марганцю – у 5,7 разів ($0,041\text{-}0,072 \text{ мг}/\text{дм}^3$). Концентрації інших гідрохімічних показників знаходилися в межах норм ГДК для водойм рибогосподарського призначення з незначними коливаннями в залежності від пори року. В даному створі на воді р. Сож жодного негативного впливу не спостерігалось.

Річка Десна – 573 км, 569 км, ліва притока р. Дніпро. Створи на кордоні з Російською Федерацією, біля с. Мурав'ї та с. Камінь Новгород-Сіверського району. Кисневий режим у всіх створах був задовільним – $9,17 (7,84\text{-}12,38) \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$. Якість поверхневих вод у р. Десна практично не зазнала значних змін, спостерігалися тільки поодинокі коливання концентрацій окремих показників, у першу чергу заліза загального, марганцю. Перевищення концентрацій цих показників, порівняно з ГДК, у 2018 році складали: заліза загального – у 2,4 разів ($0,10\text{-}0,41 \text{ мг}/\text{дм}^3$), марганцю – у 7,1 разів ($0,033 - 0,130 \text{ мг}/\text{дм}^3$). Концентрації інших гідрохімічних показників знаходилися в межах норм ГДК для водойм рибогосподарського призначення і їх значення з невеликим відхиленням відповідали сезонним коливанням. Вище вказані створи на території Чернігівської області не мають антропогенного навантаження.

Річка Снов – 182 км, 155 км, 120 км, права притока р. Десна. Якість води контролювалась у трьох транскордонних створах (с. Тимоновичі Семенівського району, с. Блешня Семенівського району, с. Гірськ Сновського району). Всі створи контролювалися щоквартально, створ на 182 км (с. Тимоновичі Семенівського району) – щомісячно. Кисневий режим у всіх створах був задовільним – $7,86 (5,54\text{-}11,86) \text{ мгО}_2/\text{дм}^3$.

Перевищення середньорічних концентрацій показників, порівняно з нормами ГДК для водойм рибогосподарського призначення у 2018 році складали: заліза загального – у 4,3 разів (0,19-2,51 мг/дм³), марганцю – у 9,2 разів (0,037-0,160 мг/дм³). Концентрації інших гідрохімічних показників відповідали нормам ГДК для водойм рибогосподарського призначення. Дані гідрохімічних аналізів свідчать, що головними забруднювачами р. Снов та її приток р. Ревна, р. Цата, р. Ірпа є промислові і сільськогосподарські підприємства Брянської області Російської Федерації.

Річка Судость – 3 км, права притока р. Десна. Створ на кордоні з Російською Федерацією, с. Грем'яч Новгород-Сіверського району. Кисневий режим упродовж року був задовільним – 9,44 (7,76-11,78) мгО₂/дм³. Як і в минулих роках, в 2018 році спостерігалися сезонні перевищення норм ГДК: заліза загального в середньому в 1,9 разів (0,10-0,42 мг/дм³), марганцю – у 5,8 разів (0,028-0,140 мг/дм³). Концентрація інших гідрохімічних показників відповідала нормам ГДК для водойм рибогосподарського призначення. На території Чернігівської області р. Судость значного антропогенного тиску не зазнає, всі основні підприємства-забруднювачі знаходяться на території Російської Федерації.

Річка Ірпа – 2 км, ліва притока р. Снов. Створ на кордоні з Російською Федерацією, с. Городок Семенівського району. Кисневий режим упродовж року був задовільним – 8,12 (6,58-9,06) мгО₂/дм³. Постійне перевищення норм ГДК у даному створі спостерігається по деяких показниках: залізу загальному – у 2,8 разів (0,18-0,41 мг/дм³), марганцю – у 7,4 разів (0,058-0,095 мг/дм³). Інші показники знаходилися в межах норм для водойм рибогосподарського призначення. Можливе забруднення річки підприємствами Брянської області Російської Федерації.

Річка Ревна – 52 км, ліва притока р. Снов. Створ на кордоні з Російською Федерацією, с. Леонівка Семенівського району. Кисневий режим упродовж року був задовільним – 8,19 (6,42-9,03) мгО₂/дм³, спостерігався стабільний хімічний склад води з незначними коливаннями в залежності від пори року. Перевищення концентрацій деяких речовин в 2018 році, порівняно з ГДК, зафіксовані по залізу загальному – у 2,5 разів (0,14-0,37 мг/дм³), марганцю – у 10,1 разів (0,072-0,180 мг/дм³). Концентрація інших речовин відповідала нормам ГДК для водойм рибогосподарського призначення. На території Чернігівської області підприємств, які б могли негативно впливати на її гідрологічний стан, не має.

Річка Цата – 7 км, права притока р. Снов. Створ на кордоні з Російською Федерацією, с. Ключи, Сновського району. Кисневий режим упродовж року був задовільним – 6,62 (4,41-8,47) мгО₂/дм³. Перевищення норм ГДК забруднюючих речовин у середньому спостерігалось по деяких показниках: залізу загальному – у 5,8 разів (0,22-3,35 мг/дм³), марганцю – у 11,4 разів (0,078-0,190 мг/дм³). Концентрація інших речовин відповідала нормам ГДК для водойм рибогосподарського призначення. Води р. Цата

можуть забруднюватися підприємствами, які розміщені на території Російської Федерації.

За даними *Державної екологічної інспекції у Чернігівській області*, в 2018 році у водних об'єктах зафіксовано незначні перевищення гранично допустимих концентрацій по вмісту заліза загального, марганцю, нітритів, органічних речовин за ХСК та БСК. Підвищений вміст заліза загального та марганцю пояснюється переважно природними факторами і зазнає сезонних коливань, які характерні для річок і озер території Полісся. Перевищення органічних речовин за ХСК та БСК, азоту амонійного та нітритах (періодично) зумовлені в основному антропогенним навантаженням. Сезонні й річні коливання гідрохімічних показників пояснюються такими факторами, як повеневі явища, атмосферні опади, підвищення температури, значним зменшенням водності протягом останніх декількох років, що супроводжується фактами тимчасового зниження вмісту розчиненого кисню у водних об'єктах.

У цілому гідрохімічні показники якості поверхневих вод у створах спостереження не зазнали значних змін у порівнянні з минулорічними показниками і переважно відповідають гранично допустимим концентраціям для водойм рибогосподарського призначення.

Чернігівським обласним центром з гідрометеорології здійснювався відбір проб води р. Десна в районі м. Чернігів у створах: 1 км вище міста та в межах міста.

Проби води на гідрохімічні показники відбиралися упродовж року щомісячно, на гідробіологічні показники – 3 рази на рік. Аналіз проб води за гідрохімічними і гідробіологічними показниками проводився в лабораторії спостережень за забрудненням поверхневих вод та лабораторії гідробіології ЦГО ім. Бориса Срезневського.

У 2018 році водність річки Десна була вище водності попереднього року ($K=1,31$), але нижче середньої багаторічної.

За даними гідрохімічних спостережень вміст розчиненого у воді кисню був задовільним, у межах 11,05 - 11,22 мгО₂/дм³.

У воді р. Десна на ділянці м. Чернігова спостерігався невисокий середній вміст сполук азоту амонійного, нафтопродуктів, синтетично поверхнево-активних речовин (СПАР), який не перевищував рівня відповідних гранично допустимих концентрацій (ГДК). Середньорічний вміст фенолів знаходився на рівні ГДК.

В обох створах спостережень відбулося збільшення вмісту сполук хрому шестивалентного до 7 ГДК (за середнім вмістом), до 15-22 ГДК (за максимальним вмістом), сполук мангану – до 2,0-3,4 ГДК (за середнім вмістом) та до 3,8-7,7 ГДК (за максимальним), сполук заліза загального до рівня 0,9 - 1,0 ГДК та до 2,4-2,5 ГДК відповідно.

У 2018 році в обох створах спостережень концентрації сполук хрому шестивалентного досягали рівня високого забруднення (ВЗ). Відмічено п'ять випадків ВЗ у межах від 10 до 22 ГДК.

Майже на рівні попереднього року залишилися середньорічні концентрації азоту нітритного, які були в діапазоні від 0,8 до 1,1 ГДК та сполук міді – 1-2 ГДК. У верхньому створі міста дещо знизилися середні й

максимальні концентрації сполук цинку до 1,5 ГДК та до 2,3 ГДК відповідно.

Вміст решти забруднюючих речовин не перевищував відповідні допустимі нормативи.

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» (офіційний сайт, за посиланням: <http://www.snobldses.gov.ua/news/eps.php?id=1031>), на санітарно-хімічні показники проведено дослідження 512 зразків води поверхневих водойм із місць культурно-побутового водокористування населення, в межах населених пунктів, зонах рекреації та пляжів, у місцях нижче скидів стічних вод з очисних споруд комунальних підприємств та пром підприємств, на межі Чернігівської області з іншими областями та сусідніми державами. З них не відповідали санітарним вимогам 106 зразків, що складає 20,7 %. Із зон пляжів та місць масового відпочинку людей на водних об'єктах досліджено 117 зразків, з яких санітарним вимогам не відповідали 24. Відповідна інформація надавалася місцевим органам влади для організації заходів реагування.

4.3.2 Гідробіологічна оцінка якості вод та стан гідробіоценозів

У 2018 році, 4 червня, 10 серпня та 30 жовтня, на р. Десна в районі м. Чернігів Центральною геофізичною обсерваторією проводилися гідробіологічні спостереження за гідробіологічними показниками: фітопланктон, зоопланктон.

За даними спостережень, фітопланктон річки був чисельним та різноманітним. Структура угруповань сформована, були представлені 4 основні таксономічні групи, 8-23 видів водоростей. Основу альгофлори і зоопланктону складали β -мезосапробні організми. Частка високосапробних водоростей-індикаторів органічного забруднення в червні в обох створах досягала 30 % від загальної кількості клітин. У період спостережень на р. Десна в обох створах Чернігова спостерігалось «цвітіння» діатомових водоростей слабого ступеню, що показувало на порушення сезонної динаміки розвитку.

Зоопланктон теж був досить чисельний і різноманітний, знайдені безхребетні з 6 систематичних груп. Угруповання було представлене коловертками, гіллястовусими та веслоногими ракоподібними, личинками-глохідіями двостулкових молюсків. У створі в межах міста Чернігів відбувалося зменшення чисельності гідробіонтів, кількості систематичних груп та кількості видів організмів зоопланктону. Знизилася також частка видів - індикаторів чистих вод, натомість частка гідробіонтів-індикаторів помірно забруднених вод зросла.

Загалом стан водної екосистеми за сукупністю гідробіологічних показників відповідав 3-му класу якості вод – помірно забруднені з підвищеною трофічністю вод.

4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

За інформацією Державної установи «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» (офіційний сайт, за посиланням: <http://www.cnobldses.gov.ua/news/eps.php?id=1031>), досліджено 332 зразки води поверхневих водойм на мікробіологічні показники, з них не відповідали гігієнічним вимогам 46, або 13,9 %. Із зон пляжів та місць масового відпочинку людей на водних об'єктах досліджено 131 зразок, з яких не відповідали гігієнічним нормам 18.

За даними Головного управління Держпродспоживслужби у Чернігівській області, упродовж звітного періоду під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) в дошкільно-навчальних закладах, загальноосвітніх школах, лікувально-профілактичних закладах, підприємствах питного водопостачання Чернігівщини проведено 1508 мікробіологічних досліджень питної води. При цьому виявлено 22 відхилення (1,5 %).

4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод

Радіаційний стан поверхневих вод області контролювався Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів. У 2018 році радіологічні проби щоквартально відбирались у 15 створах (у т.ч. 11 транскордонних) річок Дніпро, Сож, Десна, Судость, Снов, Ірпа, Ревна, Цата та Остер. Результати радіологічних аналізів свідчать, що упродовж 2018 року вміст ^{137}CS та ^{90}Sr знаходився значно нижче встановлених норм (^{137}CS : < 2,7 пКі/дм³; ^{90}Sr : 0,04-0,12 пКі/д м³).

4.4 Заходи щодо покращення стану водних об'єктів

З метою покращення стану водних об'єктів, збереження водних ресурсів області та недопущення забруднення підземних водоносних горизонтів у 2018 році відповідно до Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виконано природоохоронних заходів на загальну суму 8133,645 тис. грн, що становить 66,5 % від загальної суми виконаних робіт, а саме:

- завершено роботи з реконструкції очисних споруд в с. Снов'янка Чернігівського району; каналізаційних колекторів по вул. Галаганівській в м. Прилуки, вул. Незалежності в м. Ніжин; каналізаційної насосної станції в смт Сосниця, а також придбано консультиний фекальний насос для дренажних вод в м. Ніжин на загальну суму 6372,33 тис. гривень;

- облаштовано природні джерела у с. Козляничі Сосницького району, с. Рихли Коропського району та суспільні криниці в с. Верба Коропського району, смт Березна Менського району на загальну суму 192,535 тис. гривень;

- виконано роботи з тампонажу недіючих артезіанських свердловин у Корюківському (8 шт.) та Семенівському (11 шт.) районах Чернігівської області на загальну суму 1568,78 тис. гривень.

Також органами місцевого самоврядування відновлено та облаштовано джерело-криницю в басейні р. Остер біля с. Прохори Борзнянського району (Комарівська ОТГ), джерело-криницю в басейні р. Борзенка в м. Борзна, джерела-криниці «Заковрашене» та «Королівське» Ніжинського району, джерело-криницю в с. Авдіївка Куликівського району та відновлено джерела в с. Тимоновичі та м. Семенівка Семенівського району.

Рис. 4.4.1. Облаштування природного джерела в селі Рихли Коропського району

Рис. 4.4.2. Облаштування природного джерела в селі Козляничі Сосницького району

Рис. 4.4.3. Облаштування суспільної криниці для забору питної води в селі Верба Коропського району

5. ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ, РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

5.1.1 Загальна характеристика

У статті 2 Конвенції про біологічне різноманіття (1992) термін «біорізноманіття» визначається як розмаїття живих організмів з усіх джерел, зокрема наземних, водних екосистем та екологічних комплексів, складовими яких вони є. Це поняття охоплює розмаїття в межах виду, між видами і розмаїття екосистем.

Біорізноманіття Чернігівщини та його невиснажливе використання в області розглядається як один із пріоритетів у сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони природи, невід’ємна складова збалансованого економічного й соціального розвитку регіону. Географічне положення, орографічні та кліматичні особливості області зумовили формування на її території різноманітної рослинності, яка закономірно змінюється з півночі на південь.

Впровадження державної політики у сфері збереження та невиснажливого використання біорізноманіття, спрямованої на зменшення на нього антропогенного впливу, забезпечення природних умов для існування та відтворення, невиснажливого використання біоресурсів, у тому числі формування оптимального середовища для існування людини, віднесено до пріоритетних напрямків у сфері охорони природи в Україні.

Одним із інструментів впровадження такої політики є збільшення площі земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. Створення й функціонування екомережі є важливим для розвитку заповідної справи в нашій державі, однією зі складових входження її в систему європейської співпраці у сфері збереження біо- і ландшафтного різноманіття та середовищ існування.

5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

Одним із основних антропогенних чинників, що негативно впливає на структурні елементи екологічної мережі та біорізноманіття Чернігівської області, є значний ступінь господарського освоєння її території. Сучасна структура земельного фонду Чернігівщини свідчить про надзвичайно високе

антропогенне навантаження на природні екосистеми, яке призвело до їх зміни та скорочення площ.

До інших видів антропогенної діяльності, що негативно впливають на структурні елементи екологічної мережі, біологічне та ландшафтне різноманіття в Чернігівській області, відноситься забруднення довкілля атмосферними викидами.

Забруднення довкілля призводить до включення забруднюючих речовин до біохімічних ланцюгів рослин і тварин та їх хронічної інтоксикації.

Основні складові структурних елементів екологічної мережі зазначені у табл. 5.1.2.

Табл. 5.1.2. Складові структурних елементів екологічної мережі

Одиниця адміністративно-територіального устрою	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Складові елементи екомережі, тис. га											
			Об'єкти ПЗФ	Водно-болотні угіддя	Відкриті заболочені землі	Водоохоронні зони, винесені в натуру	Прибережні захисні смуги	Ліси та інші лісовкриті площі	Курортні та лікувально-оздоровчі території	Рекреаційні території	Землі під консервацію	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним	Пасовища, сіножаті	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві
Чернігівська область	3190,3	2498,15	261,24	-	129,7	648,21	100,2	700,0	0,1	2,0	-	27,4	296,8	-

5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Основними заходами щодо зниження загроз біорізноманіттю є зменшення суцільного вирубування лісів, рекреаційного навантаження, випасання худоби та витогування нею рослин, заготівлі біоресурсів із медичною й харчовою метою, екологічно вмотивоване ведення сільського та промислового виробництва, протидія браконьєрству й забрудненню навколишнього середовища. Отже, як свідчить практика, найбільш ефективними способами збереження видів природної фауни, флори і локальних популяцій є організація у місцях їхнього зростання заповідників, заказників та інших категорій об'єктів природно-заповідного фонду, широка просвітницька робота, введення системи заохочень. З метою збереження біологічного різноманіття, розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області протягом 2018 року було створено 1 об'єкт природно-заповідного фонду – ландшафтний заказник місцевого значення загальною площею 16 га на території Прилуцького району.

Постійно ведуться роботи з виявлення територій можливих до заповідання.

5.1.4 Формування регіональної екомережі

Головна мета створення екомережі – загальне покращення стану довкілля, а також умов життя людини та посилення здатності живої природи до самовідновлення. Конвенція Загальноєвропейської мережі передбачає створення єдиної цілісної у функціональному аспекті й неперервної системи природних територій, важливих у міжнародному відношенні, яка б забезпечила стабільне існування біосфери та функціонування природних систем задоволення життєдіяльності людини.

Відповідно до законів України «Про екологічну мережу України», «Про природно-заповідний фонд України», Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2016-2020 роки, Державної стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, Пташиної та Оселищної директив Європейського союзу, з метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття області рішенням Чернігівської обласної ради від 23.02.2017 року було затверджено Регіональну схему екологічної мережі Чернігівської області.

До складу екомережі області входять землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони річок та озер; землі лісового фонду; позахисні лісові смуги; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами, землі рекреаційного призначення; ряд природних територій, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність; ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення (пасовища, луки, сіножаті); та радіоактивно забруднені землі як природні регіони з окремим статусом. У складі розробленої регіональної екомережі Чернігівщини та відповідної її схеми виділяються такі основні елементи: 19 ключових територій (з них: 6 – національного значення, 10 – регіонального, 3 – локального), 29 сполучних територій (з них: 3 – національного значення, 19 – регіонального, 7 – локального).

На зазначених територіях забезпечується проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України; збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України; регіонально рідкісних видів, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження у природних умовах та для розселення.

Основні складові структурних елементів екологічної мережі Чернігівської області наведені в таблиці 5.1.4.

Табл. 5.1.4. Площі земельних угідь – складових регіональної екомережі за роками, тис. га

Категорія землекористування	2000	2015	2016	2017	2018
Землі природоохоронного призначення	127,7	254,6	254,6	254,6	254,6
Сіножаті та пасовища	626,6	590,0	590,0	590,0	558,8
Землі водного господарства (рибні ставки)	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Землі водного фонду	67,7	68,0	68,0	68,0	67,8
у т. ч. площа рибних ставків	0,02	1,94	1,94	1,94	1,94
Землі оздоровчого призначення	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Землі рекреаційного призначення	2	2,0	2,0	2,0	2,0
Землі історико-культурного призначення	12,3	15,1	15,1	15,1	15,1
Землі лісогосподарського призначення	712,2	738,8	738,8	738,8	738,8

5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Генетично модифікованими називають організми, генетичний матеріал (ДНК) яких змінювався не внаслідок відтворення або природної рекомбінації, а через додавання модифікованого гена чи гена іншого біологічного виду, або різновиду організмів. Однією з причин створення генетично модифікованих організмів (ГМО) є виведення нових порід тварин чи сортів рослин. Генетично модифіковані організми та продукція з їх вмістом є результатом застосування методів генної інженерії – одного з напрямів новітніх біотехнологій, який, починаючи з 70-х років минулого століття, і до сьогодні інтенсивно розвивається.

З метою забезпечення безпечного поводження з генетично модифікованими організмами (далі – ГМО) прийнято Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», стаття 15 цього Закону забороняє промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО. Державна реєстрація генетично модифікованих організмів здійснюється відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 18.02.2009 № 114 «Про затвердження Порядку державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням».

Про можливість виробництва продуктів за допомогою генної інженерії йдеться також у Законі України «Про тваринний світ». Так, згідно з вимогами ст. 51 цього Закону створення нових штамів мікроорганізмів, біологічно активних речовин, виведення генетично змінених організмів, виробництво інших продуктів біотехнології здійснюється лише на підставі позитивних висновків державної екологічної експертизи. Використання зазначених організмів і речовин без позитивних висновків екологічної експертизи забороняється. До того ж, як зазначено у ст. 53 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», їх виробництво й використання здійснюється тільки після проведення комплексних досліджень впливу таких

організмів і речовин на здоров'я та навколишнє природне середовище за дозволом Міністерства охорони здоров'я України й Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Отже, зазначені організми є об'єктами екологічної експертизи. Таким чином, до них мають застосовуватися положення, закріплені в інших законах України екологічного спрямування. Зокрема, йдеться про Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 53, 57), Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку».

Важливими є норми, що містяться в Законі України «Про захист прав споживачів». Їх належне застосування також сприятиме досягненню необхідного рівня біобезпеки. Так ст. 15 Закону закріплює право споживачів на інформацію про товари (роботи, послуги). Згідно цього Закону, до такої інформації належить також обов'язкова позначка на відповідному товарі, яка свідчить про «застосування генної інженерії під час виготовлення товарів». Це положення Закону співзвучне з відповідними вимогами міжнародних документів, наприклад, Картахенського протоколу з біобезпеки (ст. 18), де закріплені вимоги щодо обов'язкового маркування продукції, яка містить або складається з генетично модифікованих організмів.

5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу

5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу

Чернігівщина розташована у зонах Полісся і Лісостепу, що обумовлює лісовий та лісостеповий характер її ландшафту.

Природна рослинність у даному регіоні збереглася на третині території, переважно в поліській частині області. Рослинний світ Чернігівщини характеризується значною різноманітністю видового складу та включає понад 900 видів судинних рослин, що становить близько 18,4 % від загальної кількості судинних рослин, поширених в Україні.

Серед видів лісової рослинності поширеними є сосна, ялина, дуб, вільха, береза. Уздовж залізниць, автомобільних доріг насаджені лісосмуги, які мають важливе значення для очищення повітря від шкідливих викидів транспортних засобів, у підліску росте крушина, ліщина, калина, пухироплідник калинолистий.

У зниженнях з надмірним зволоженням розвивається болотна рослинність. За розміщенням розрізняють болота заплавні, низинні, долинні, притерасні, старих річищ. Найбільш поширені серед них – низинні. Болота мають значні запаси торфу. В їхньому рослинному покриві переважають трав'яні і трав'яно-мохові угруповання. Поширені осока, очерет, рогіз, тростяниця, хвощ, лепеха та інші. З дерев – вільха чорна, менше – береза повисла, сосна звичайна, верба ламка, чагарники з верби козячої.

Приклади видового складу рослинного світу Чернігівщини зображені на рис. 5.2.1.

Активна господарська діяльність людини призвела до значного забруднення довкілля шкідливими для всього живого речовинами,

часткового, а в деяких місцях повного знищення лісів, степів, водойм, луків, родючих ґрунтів тощо. Тварини втратили через це природні середовища існування. За останні сторіччя зникли тисячі видів тварин, рослин, грибів, а сотні перебувають під загрозою зникнення.

Рослини є головною ланкою в біосфері Землі, тому що тільки вони здатні утворювати органічні речовини з неорганічних за допомогою енергії сонячного випромінювання, збагачуючи при цьому атмосферу киснем. Їх ще називають продуцентами (утворюють 150 млрд тонн органічних речовин щорічно). Органічні речовини як джерело живлення та енергії необхідні всім живим організмам планети. Вуглекислий газ, який виділяють тварини й людина при диханні, а також той, що надходить в атмосферу при спалюванні палива, сміття та розкладанні мертвих залишків, рослини поглинають з повітря при живленні. Тому в повітрі зберігається більш-менш постійне співвідношення кисню (21 % загального об'єму газів) і вуглекислого газу (0,03 % загального об'єму газів)

Для людини рослини створюють необхідне середовище існування, є об'єктами естетичного задоволення, важливим джерелом їжі, сировиною для промисловості тощо.

Рис. 5.2.1. Приклади видового складу рослинного світу Чернігівщини

5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Чернігівська область – один із найбільших за територією регіонів України. Площа області становить 31,9 тис. км². Площа земель лісового фонду області – 739,5 тис. га, в тому числі вкриті лісом землі – 659,9 тис. га, (рис. 5.2.2.1.) та нараховує 56 лісокористувачів.

Чернігівщина – лісовий край, середня лісистість території області складає 20,9 % і за останні 20 років зросла на 0,6 %. Однак лісистість нерівномірна й коливається від 37-41 % (Семенівський, Ріпкинський, Корюківський райони), до 8-11 % (Бахмацький, Варвинський, Куликівський, Менський райони). Площа земель, вкрита лісом, – 659,9 тис. га.

Залежно від основних виконуваних функцій, ліси області поділяються на:

I – ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення 105,4465 тис. га. (15 %);

II – рекреаційно оздоровчі ліси 48,5429 тис. га. (7 %);

III – захисні ліси 182,438 тис. га. (26 %);

VI – експлуатаційні ліси 371,6363 тис. га. (52 %).

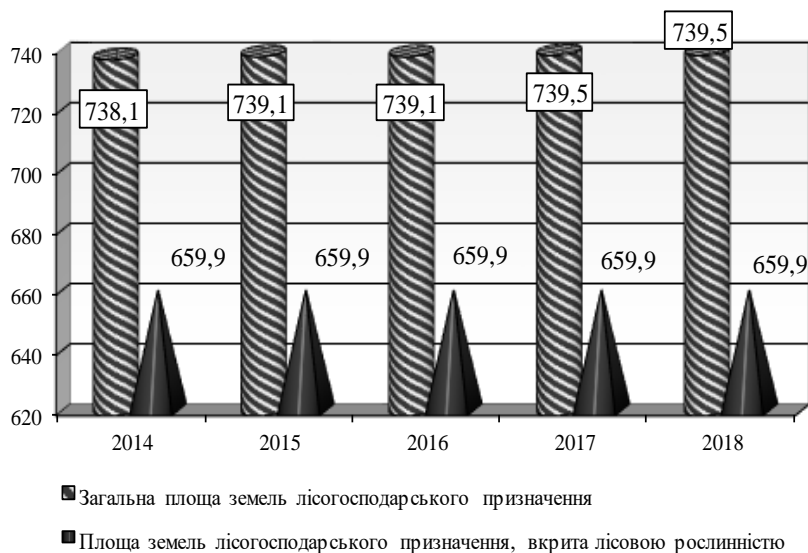

Рис. 5.2.2.1. Динаміка земель лісогосподарського призначення, в т.ч. вкритих лісом, тис. га

Розподіл земель лісогосподарського призначення основних лісокористувачів області наведений в табл. 5.2.2.1.

Табл. 5.2.2.1. Землі лісогосподарського призначення Чернігівської області по державних лісогосподарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс» (станом на 01.01.2019 року)

Пор. №		Одиниця виміру	Кількість	Примітка
1	2	3	4	5
1.	Загальна площа земель лісогосподарського призначення	тис. га	627,848	Чернігівське обласне управління лісового та мисливського господарства, ДП «Чернігівський військовий лісгосп» та КП «Чернігівоблагроліс»
	у тому числі:			
1.1	площа земель лісогосподарського призначення державних лісогосподарських підприємств	тис. га	445,638	Чернігівське обласне управління лісового та мисливського господарства та ДП «Чернігівський військовий лісгосп»
1.2	площа земель лісогосподарського призначення комунальних лісогосподарських підприємств	тис. га	182,21	КП «Чернігівоблагроліс»
1.3	площа земель лісогосподарського призначення інших власників лісів	тис. га	-	
1.4	площа земель лісогосподарського призначення, що не надана у користування	тис. га	-	
2.	Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю	тис. га	537,983	Чернігівське обласне управління лісового та мисливського господарства, ДП «Чернігівський військовий лісгосп» та КП «Чернігівоблагроліс»
3.	Лісистість (відношення покритої лісом площі до загальної площі регіону)	%	20,9	

Потенційні запаси та можливості лісів Чернігівської області не використовуються повністю, адже щорічне використання приросту за останні шість років становить 55-65 % – це значно менше, ніж у країнах Європи.

Табл. 5.2.2.2. Спеціальне використання лісових ресурсів державного значення у 2018 році по державних лісогосподарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс»

Затверджена розрахункова лісосіка, тис. м ³	Фактично зрубано разом, га/тис. м ³	Зрубано по господарствах					
		Хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
		Розрахункова лісосіка, тис. м	фактично зрубано, га/тис. м ³	розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, га/тис. м ³	розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, га/тис. м ³
1070,96	2618,4/ 889,7	717,71	1718/ 610,529	56,86	202,9/ 51,98	296,49	958,5/ 227,179

Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт здійснюється на підприємствах, підпорядкованих Чернігівському обласному управлінню лісового та мисливського господарства, з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища та природних ландшафтів з дотриманням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог.

Використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства здійснюється відповідно до Лісового кодексу України та законів України «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання».

Надзвичайно важливою складовою лісового господарства, яка має значний вплив на майбутній стан лісів, їхній видовий склад і продуктивність, є комплекс заходів із лісовідновлення та лісорозведення.

Усі суцільні зруби заліснюються в терміни відповідно до вимог нормативних документів.

Лісовідновлення на території області проводиться на площах після суцільних рубок, створення нових лісів – на непридатних для сільськогосподарського використання землях. Основним способом лісовідновлення є створення лісових культур, під природне поновлення залишаються незначні території переважно перезволожені зруби листяних порід (вільха, береза, осика).

На всіх зрубках протягом року проходить лісовідновлення, а на зрубках після пожежі – лісовідновлення здійснюється упродовж 2-х років, аби в перший рік площа набула відповідних якостей природного середовища – табл. 5.2.2.3.

Проведення лісгосподарських заходів, пов'язаних і непов'язаних із веденням лісового господарства, наведено в табл. 5.2.2.4.

Табл. 5.2.2.3. Динаміка лісовідновлення та створення захисних лісонасаджень, га

	2000	2015	2016	2017	2018
Лісовідновлення, лісорозведення та природне поновлення лісу на землях лісового фонду	2708,4	4695,2	4467,5	4043,2	3463,9
Створення захисних лісонасаджень на непридатних для с/г землях	523,0	-	-	-	-
Створення полезахисних лісових смуг	2,0	-	-	-	-

Табл. 5.2.2.4. Динаміка проведення лісгосподарських заходів, пов'язаних і не пов'язаних з веденням лісового господарства по державних лісгосподарських підприємствах та КП «Чернігівоблагроліс»

Рік	Загальна площа, га	Ліквідна адревина, тис. м ³	У тому числі по господарствах					
			Хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
			площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³	площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³	площа, га	Ліквідний запас, тис. м ³
Усього рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства								
2014	22331,1	701,736	19283	646,791	2146,2	43,71	902,0	11,303

2015	21073,1	585,66	18152,7	523,07	2383,3	48,44	537,1	14,14
2016	20135,95	656,933	17392,15	625,993	2137,6	42,032	599,23	16,295
2017	17597	2178,21	14145,6	1858,36	1917,2	283,547	1534,2	35,679
2018	23938,7	615,159	22177,1	587,47	1524,2	27,786	237,2	5,908
у тому числі: 1. Рубки догляду								
2014	4521,6	137,108	3697	122,778	571,6	10,1	272,8	4,399
2015	4958,1	56,36	4582,1	53,04	330,4	2,65	45,6	0,667
2016	9738,62	168,722	91176	156,72	497,3	78,482	469,6	6,108
2017	10526,3	2029,29	9698	1768,94	625,1	251,178	202,8	9,509
2018	5721,1	105,118	5330,1	102,307	272,4	1,986	113,6	0,825
2. Лісовідновні рубки								
2014	-	-	-	-	-	-	-	-
2015	-	-	-	-	-	-	-	-
2016	-	-	-	-	-	-	-	-
2017	-	-	-	-	-	-	-	-
2018	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Суцільні санітарні рубки								
2014	1169,2	306,485	1143,3	/300,485	16,3	4,0	9,6	2,0
2015	1254,8	270,736	1214,1	/263,26	29,5	5,998	11,2	1,594
2016	1361,45	331,729	1270,65	170,43	3,7	4,735	49,7	10,225
2017	144,5	36,302	116,8	30,851	17,3	2,856	10,4	2,590
2018	327,2	97,361	324,8	96,831	-	-	0,2	0,02

Значні обсяги лісовідтворення потребують належного рівня забезпечення якісним садивним матеріалом основних деревних видів, що є запорукою створення високопродуктивних насаджень.

В останні роки значну соціальну підтримку має збільшення площ лісових насаджень за рахунок створення нових лісів на деградованих, малопродуктивних сільськогосподарських землях. Це чітко засвідчено в останніх законодавчих і нормативних актах, що є ключовим блоком Державної програми «Ліси України». Кожного року колективи лісгоспів, не зважаючи на низку об'єктивних причин, роблять усе можливе, щоб забезпечити вчасне відтворення лісів, що дозволить безперервно та ефективно поповнювати запаси деревини, зберегти й підвищувати корисні властивості лісів, зміцнювати екологічний стан в області.

Так, у 2018 році відтворено ліси на площі 3463,9 га, в тому числі 104 га – новостворені ліси на малопродуктивних землях.

Охорона лісів від пожеж – один із найбільш важливих напрямків діяльності лісокористувачів. Значна частка хвойних насаджень, наявність територій, забруднених радіонуклідами, зумовлюють високий та середній клас пожежної небезпеки. Так, показник пожежної небезпеки лісів Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства становить 2,49.

Найбільш небезпечними в пожежному відношенні є лісові землі з I класом пожежної небезпеки. Їх частка складає 24 % від загальної площі лісів державних підприємств Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства. Загалом найбільші площі лісів зосереджені в Ріпкинському, Козелецькому, Корюківському, Чернігівському та Семенівському районах.

Головні причини виникнення лісових пожеж – порушення правил пожежної безпеки громадянами під час перебування в лісових масивах, випалювання сухої рослинності та її залишків на сільгоспугоддях і придорожніх смугах поруч із лісовими масивами, проведення військових навчань.

Упродовж 2018 року в області виникло 90 лісових пожеж на загальній площі 174,9 га. Лісогосподарські підприємства систематично здійснюють низку заходів, спрямованих на запобігання лісовим пожежам: проведення профілактично-розяснювальної роботи з населенням, створення мінералізованих смуг та догляду за ними, обмеження в'їзду автотранспорту в лісові масиви, виявлення порушників правил пожежної безпеки в лісах та інші.

Для забезпечення охорони лісів від пожеж у структурних підрозділах Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства створено 16 лісових пожежних станцій, до складу яких входять 39 пожежних автомобілів, 51 мото-помпа, споруджено 36 спеціальних спостережних веж висотою 36-45 м, встановлено 32 телевізійні системи спостереження, а також обладнано 100 місць для забору води пожежними автомобілями. Спостереження за лісами в пожежо-небезпечний сезон здійснюється за допомогою телевізійних систем спостереження, безпілотного літального апарату та наземного патрулювання. За 2018 рік створено 4004 км мінералізованих смуг, а догляд за ними проведено на 10 963 км. Більшість пожежо-небезпечних лісових масивів були оборані.

Інформація щодо динаміки лісових пожеж на території Чернігівщини наведена на рис. 5.2.2.2. та в табл. 5.2.2.5.

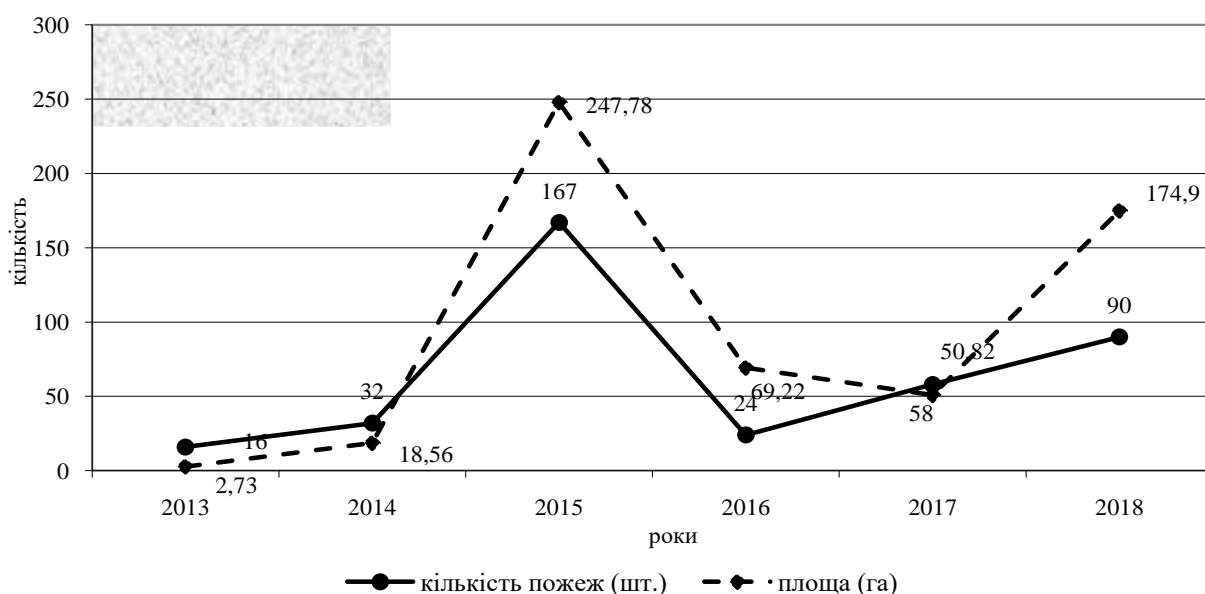

Рис. 5.2.2.2. Динаміка лісових пожеж

Табл. 5.2.2.5. Пошкодження лісових насаджень пожежами

№	Користувач	Кількість випадків	Пройдено пожежами, га			Площа на 1 випадок, га		Завдані збитки, тис. грн.	
			Лісові землі		Нелісові землі	Звітний рік, га	Попередній рік, га	всього	в т.ч. побічні**
			Всього	в т.ч. верховими					
1	Чернігівське обласне управління лісового та мисливського господарства	73	28,95	-	-	0,40	0,72	182,0	115,4
2	ДП «Чернігівський військовий лісгосп»	1	103	52	-	103	-	2336	56
3	Ічнянський НПП	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Мезинський НПП	-	-	-	-	-	-	-	-
5	КП «Чернігівоблагроліс»	16	42,95	-	-	2,7	3,1	3,17	47,518
	Всього	90	174,9	52	-	106,1	3,82	2521,17	218,918

Окрім лісів, раціонально використовуватися й охоронятися мають ресурси недеревної рослинності.

Чернігівщина багата природними ресурсами цінних видів рослин, у тому числі й лікарських. Однак ресурсний потенціал багатьох видів обмежений. З метою раціонального використання, відтворення природних і збільшення запасів дикорослих лікарських рослин, їх добування суворо лімітується. З метою охорони, збереження та відтворення дикорослої флори спеціальне використання природних недеревних рослинних ресурсів здійснюється відповідно до статті 10 Закону України «Про рослинний світ» на підставі дозволів та у межах встановлених лімітів.

У 2018 році спеціальне використання лісових ресурсів при здійсненні побічних лісових користувань та заготівлі другорядних лісових матеріалів здійснювалося відповідно до лімітів, затверджених рішенням Чернігівської обласної ради «Про погодження лімітів використання лісових ресурсів при заготівлі другорядних лісових матеріалів та здійсненні побічних лісових користувань на 2018 рік».

Охорона рослинного світу здійснюється у відповідності до вимог законів України «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України» (для рідкісних та зникаючих видів) та Лісового кодексу України.

Збереження рослинного світу, у зв'язку зі значним та різноманітним впливом людської діяльності, повинно бути завжди у центрі уваги спеціалістів та науковців. Для підтримання організованості біосфери як глобальної екосистеми важливо зберегти таксономічне багатство ландшафтів, необхідне для еволюції біологічних видів рослинних угруповань.

Рослинний світ дуже чутливо реагує на зміни екологічних факторів і є чітким показником обсягу антропогенного впливу на природу. Рослини – найбільш беззахисні перед діяльністю людини, з урахуванням сучасного стану біосфери, їх охорона стала нині важливим комплексним міжнародним завданням.

Збереження рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової та ценотичної різноманітності й цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх

місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Території та об'єкти ПЗФ підлягають комплексній охороні, порядок здійснення якої визначається положенням щодо кожної з таких територій чи об'єктів відповідно до вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ здійснюється в межах ліміту та на підставі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів ПЗФ.

З метою охорони та відтворення регіонально рідкісних рослин Чернігівщини, які не занесені до Червоної книги України, за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища науковцями Ніжинського державного університету імені М. Гоголя було складено перелік та розроблено положення про регіонально рідкісні види рослин Чернігівської області, яких виявлено 105, який затверджено рішенням Чернігівської обласної ради 28.03.2018 № 32-12/VII.

Підставою для включення до переліку певного виду рослин є дані про чисельність, ареал та зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття заходів для їх охорони.

З метою збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також уведенням їх в експлуатацію, повинні передбачати й здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Оцінка стану, тенденцій і загроз біорізноманіттю, ефективна охорона та збереження рослинного світу, як основної компоненти біологічного різноманіття, неможливе без його всебічного вивчення, правильного, невиснажливого використання фіторесурсів та екологічного виховання населення.

Відтворення природних рослинних ресурсів забезпечується різними шляхами, зокрема сприянням природному відновленню рослинного покриву, штучним поновленням природних рослинних ресурсів, запобіганню небажаним змінам природних рослинних угруповань та негативному впливу на них господарської діяльності, в тому числі зупинка господарської діяльності з метою створення умов для відновлення деградованих природних рослинних угруповань.

Серед заходів зі збереження біорізноманіття – ведення кадастру рослинного світу України. Для цього необхідно розробити на загальнодержавному рівні єдині методики, відповідне програмне забезпечення та визначити джерела фінансування зазначених робіт.

5.2.3 Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Біорізноманіття є національним багатством України, збереження й невиснажливе використання якого визнано одним із пріоритетів державної політики у сферах природокористування, екологічної безпеки й охорони довкілля.

Природна рослинність області багата й різноманітна, вона представлена великою кількістю видів вищих і нижчих рослин. Флора – найбеззахисніша перед діяльністю людини, вона дуже чутливо реагує на зміни екологічних чинників і є показником їх впливу на природу. Причин зникнення окремих видів рослин у природі є декілька: зміна кліматичних умов, випасання худоби, косіння, розорювання земель, зривання на букети, використання лікарської сировини, висаджування на присадибних ділянках. Тобто найбільший негативний вплив несе діяльність людини. У сучасній флорі області налічують понад 1700 видів, з яких 84 занесені до Червоної книги України (2009), 10 – до додатків Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, 25 – до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES).

Перелік видів рослин та грибів, що підлягають особливій охороні на території області, поданий в табл. 5.2.3.1. (додаток 2).

Для збереження рідкісних видів рослинності в області функціонує 4 ботанічні заказники загальнодержавного значення та 96 – місцевого. Значну увагу збереженню видів рослин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів України, приділяють і на територіях Ічнянського та Мезинського національних природних парків (далі – НПП), регіональних ландшафтних парків (далі – РЛП) «Міжречинський», «Ялівщина» та «Ніжинський».

У складі багатой та різноманітної флори на території РЛП «Ніжинський» значне місце займають види, які охороняються на різних рівнях – міжнародному (Бернська конвенція), державному (Червона книга України) та регіональному. Особливої уваги заслуговує вид із Бернської конвенції – маточник болотний. Також на території парку зростають 11 видів судинних рослин із Червоної книги України.

Якщо питанням захисту рідкісних рослин хоч і недостатньо, але все ж якось приділяють увагу, то важливу роль грибів у природі та їх охорону явно недооцінюють. Багато представників грибного царства стали рідкісними і навіть зникаючими. На території Чернігівщини зареєстровано 3 види грибів, занесених до Червоної книги України: клаваріадельф товкочиковий, герицій коралоподібний, мутин собачий.

До рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, належать угруповання формації глечиків жовтих, латаття сніжно-білого, латаття білого – табл. 5.2.3.2.

Табл. 5.2.3.2. Динаміка охорони, невиснажливого використання та відтворення дикорослих рослин та грибів

Регіон	Усього видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, екз.	Усього рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, од.	Кількість видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва	Кількість популяцій видів рослин та грибів занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва
Чернігівська область	84	19	–	–

5.2.4 Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України

Упродовж останніх ста років здійснено десятки спроб зменшити руйнівну діяльність людської спільноти шляхом обґрунтування та втілення різних природоохоронних ініціатив. Ініційовано створення заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків, зоопарків і ботанічних садів, складання «червоних книг» та «червоних списків» видів тварин, рослин і грибів тощо. Зокрема, для запобігання негативним наслідкам господарської діяльності людини та послаблення антропогенного навантаження на біосферу суспільство розробило й утілило в життя концепцію охорони генофонду, засновану на ідеології відновлення.

Вкрай необхідною у природоохоронній діяльності є зміна акцентів – зі збереження фітогенофонду на збереження фітоценофонду. Це впливає також із сучасного стану біосфери, принциповою рисою якого є те, що її функціональний стан погіршується значно вищими темпами, ніж генетичний. Шляхом охорони природної рослинності розв'язується триєдина екопроблема – збереження фітоценофонду, фітогенофонду та екосистем, в яких відбувається розвиток фітоценозів.

Завдяки розвитку системної природоохоронної концепції, з'явилися аргументи стосовно необхідності охорони рідкісного фітоценофонду, що і є призначенням Зеленої книги України. У методологічному відношенні її принциповою перевагою перед Червоною книгою є системний підхід, а в практичному – збереження як генетичних, так і функціональних основ біосфери.

До Зеленої книги України занесено чимало лісових та водних типів рослинності, що є характерними для Чернігівщини.

Наведемо кілька прикладів угруповань, які охороняються на території області:

1. Група асоціацій соснових лісів зеленомохових – *Pineta hylocomiosa*.

Мотиви охорони – корінні старі соснові ліси, типові для Українського Полісся, переважання яких обумовлено едафічними факторами. Поширення в регіоні – борові тераси річок Десни та Сейму.

Фактори, які зумовлюють скорочення поширення, – вирубування, пожежі, рекреація. Зазначена група охороняється в ландшафтному заказнику місцевого значення «Жорнівський бір» та ботанічних заказниках місцевого значення: «Шабалинів бір», «Коропський бір», «Жовтневий бір».

2. Група асоціацій дубових лісів ліщинових – *Querceta (roboris) corylosa*.

Мотиви охорони – типові старі ділянки лісів із переважанням неморальних широкоареальних видів характерних для Лісотепу й півдня Полісся. Поширення в області – центральні та східні регіони нижньої частини межиріччя Десна-Сейм.

Фактори, які зумовлюють скорочення поширення, – вирубування, пожежі, рекреація. Ліси охороняються в ботанічній пам'ятці місцевого значення «Лобанівщина».

3. Формація сальвінії плаваючої – *Salvinieta natantis*.

Мотиви охорони – рідкісні для України угруповання. Поширення – заплавні озера придесення, меліоративні канали.

Фактори, які викликають скорочення поширення, – осушення та забруднення водойм.

4. Формація латаття білого – *Nymphaeeta albae*.

Мотиви охорони – типові для України реліктові угруповання. Поширення в регіоні – заплава р. Десни, заростаючі меліоративні канали центральної частини межиріччя.

Фактори, що скорочують поширення, – осушення, меліорація, зміна хімічних показників води, збір кореневищ, квіток.

5. Формація глечиків жовтих – *Nupharea lutea*.

Мотиви охорони – типові для України реліктові угруповання. Поширені в заплавних озерах, меліоративних каналах, лучно-болотних комплексах у центральній частині межиріччя.

Фактори, що зумовлюють скорочення поширення – осушення, надмірне зволоження, зміна хімічних показників води, збір кореневищ, квітів.

Необхідні заходи охорони – контроль за станом популяцій, створення мережі природно-заповідних територій в заплаві р. Десни.

6. Формація вільхи клейкої (ценози болотного типу) – *Alneta (glutinosae) paludosa*.

Мотивами охорони є ценози чорновільшників, у трав'яному покриві яких домінує рідкісний бореальний вид – *Calla palustris* на південній межі ареалу. Територія поширення – чорновільшники в заплаві р. Сейм, біля х. Дробці Коропського району та в центральній частині межиріччя, біля с. Синявка Коропського району.

Фактори, які спричиняють скорочення поширення – осушення, рубки. Необхідними заходами охорони є створення об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення з обмеженим режимом лісокористування.

5.2.5 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Одним із основних елементів благоустрою населених пунктів є зелені насадження. Крім естетичного, вони мають ще й величезне санітарне значення, захищаючи міста й села від диму, вихлопних газів, пилу тощо. Зелений масив приміської зони є резервуаром чистого повітря для населеного пункту. Парки, сади, алеї й бульвари – це своєрідні легені, які очищають забруднене повітря, створюють сприятливий мікроклімат і оздоровлюють довкілля. Вдале

поєднання різних рослин дозволяє значно зменшити шкідливі санітарні фактори урбанізації. Так, насадження дерев і кущів значно зменшують амплітуду температурних коливань, збільшують у спекотні дні вологість повітря, покращуючи таким чином теплообмін людини і її самопочуття.

Але на сьогодні стан утримання зелених насаджень, розвиток зеленого господарства знаходяться на досить низькому рівні. Відсутні плани озеленення, найчастіше посадка дерев проводиться лише під час екологічних акцій. Гостро стоїть питання з якісним посадковим матеріалом.

Важливим для забезпечення охорони та використання зелених насаджень населених пунктів є їх інвентаризація, мета якої – одержання достовірних комплексних даних про кількість і стан зелених насаджень; ведення моніторингу стану й кількості зелених насаджень; розроблення програм, заходів розвитку зелених зон населених пунктів України; визначення основних напрямів селищної, районної та міської політики щодо утримання, розведення й захисту зелених насаджень табл. 5.2.5.

Табл. 5.2.5. Озеленення населених пунктів обласного значення, га

Заходи	Рік				
	2000	2015	2016	2017	2018
Створено нових зелених насаджень, тис. од.	-	100,0	100,0	100,0	6,791
Проведено ландшафтну реконструкцію насаджень, га	18,8	-	-	-	6,1
Проведено догляд за насадженнями, га	470	2834,1	2834,1	2834,1	40,9

5.2.6 Інвазійні чужорідні види рослин у флорі Чернігівської області

Чужорідні або адвентивні види рослин (від лат. *adventicus* – зайшлий, випадковий) – це рослини, поява яких у певній місцевості пов’язана не з природним флорогенезом, а здебільшого з несвідомим занесенням їх людиною з первинного ареалу в інші флористичні області або на інші континенти в процесі господарської діяльності. Існує багато класифікацій адвентивних рослин: за часом занесення, способом імміграції, ступенем натуралізації, походженням тощо. Поширення чужорідних організмів, у тому числі рослинних, було визнано другою – після знищення місцезростань, а в деяких країнах (наприклад, США й Австралії) – навіть першою найважливішою загрозою біорізноманіттю. Оскільки наслідки від вторгнень чужинців уже вийшли далеко за межі сільськогосподарських питань і стали проблемою довкілля.

Для чужорідних рослин, що поширені в природних угіддях, характерна здатність поширюватися переважно за допомогою природних агентів, головним чином вітру й тварин.

Діяльність людини також допомагає рослинам подолати природні перешкоди, які стримують їх поширення. Прилаштувавшись у новій місцевості, рослини продовжують поширюватися також і природними засобами. Від ефективності останніх часто залежить доля занесених рослин. З первісного осередку адвентивні рослини розносяться людиною в нові місцевості й утворюють там нові, навколо яких розселяються вже самостійно і згодом утворюють великі колонії. Поступово ці колонії з’єднуються між собою і поширення чужоземців набирає загрозливих розмірів.

З адвентивних рослин, що є карантинними на території області зареєстровано два види: це амброзія полинолиста та повитиця польова. Площі засмічення складають: амброзією полинолистою – 1390,775 га (19 районів області) та повитицею полинолистою – 111,5 га (3 райони). Поширення частини з них вийшло з-під контролю та нині має характер експансії, причому сучасний період характеризується їх активним укоріненням не тільки в поширених та антропогенних екотопах, але й у природних, особливо болотних і заплавах. Найвідоміша – амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiiflora* L.), що спричиняє осінню сінну лихоманку та астматичні загострення.

Глобальна загроза від адвентивних видів рослин біологічному різноманіттю та якості життя зумовлює посилення уваги наукової спільноти до цієї проблеми. Зокрема, Постійним комітетом Бернської Конвенції в 2013 році прийнята Європейська рекомендація з природних територій, що підлягають особливій охороні від інвазійних чужорідних видів.

Аналіз фітосанітарного стану області показує, що в останнє десятиліття різко збільшилась кількість адвентивних видів рослин, що проникають у межі й активно поширюються у природних комплексах. Така ситуація потребує розробки комплексу заходів щодо захисту території області від навмисного і ненавмисного занесення нових видів таких рослин і контролю за їх поширенням.

До методів контролю відносяться застосування агротехнічних, хімічних заходів, заходів фітоценотичного контролю (створення штучних фітоценозів із багаторічних трав), а також проведення запобіжних заходів – найпростіший економічно та екологічно вигідний метод.

У 2018 році на Чернігівщині проводилися заходи з локалізації та ліквідації карантинних бур'янів: стосовно амброзії полинолистої – механічні на площі 628,2 га, хімічні на площі 600 га, агротехнічні на площі 162,5 га; щодо повитиці польової – агротехнічні на площі 111,5 га (табл. 5.2.6.2.).

Чернігівською обласною державною адміністрацією видано розпорядження № 651 від 08.12.2017 щодо запровадження карантинного режиму стосовно амброзії полинолистої на площі 1390,775 га на території: Бахмацького, Бобровицького, Борзнянського, Варвинського, Ічнянського, Козелецького, Корюківського, Куликівського, Менського, Ніжинського, Новгород-Сіверського, Носівського, Прилуцького, Ріпкинського, Сновського, Сосницького, Срібнянського, Талалаївського, Чернігівського районів, міст Прилуки, Новгород-Сіверський, Ніжин та Чернігів (табл. 5.2.6.1.).

Фітосанітарні заходи: інспектування об'єктів регулювання; проведення нагляду; контроль за проведенням локалізації та ліквідації карантинних організмів особами; заборона вивезення з карантинної зони заражених карантинними організмами об'єктів регулювання.

Під час геоботанічних досліджень науковцями відмічаються найбільш поширені території амброзії полинолистої – узлісся масивів, які контактують із сільськогосподарськими ділянками, узбіччя доріг.

Табл. 5.2.6.1. Аналіз фітосанітарного стану області по розповсюдженню амброзії полинолистої на території області

Рік	2014	2015	2016	2017	2018
Площа засмічення, га	1365,445	1366,755	1379,525	1390,775	1390,775

Табл. 5.2.6.2. Аналіз фітосанітарного стану області по розповсюдженню повитиці польової на території області

Рік	2014	2015	2016	2017	2018
Площа засмічення, га	111,5	111,5	111,5	111,5	111,5

5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу

5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу

Тваринний світ Чернігівщини за своїм видовим складом досить різноманітний і є одним з найбагатших серед інших областей країни. Він пройшов складний шлях розвитку упродовж геологічної історії й представлений лісовими, лісостеповими, польовими, болотними і водними видами. У зв'язку з розширенням господарської діяльності населення, видовий склад тварин постійно змінюється, багато з них стають рідкісними та потребують охорони. Різні види тварин поширені на території області досить нерівномірно. Це викликано відмінностями умов життя в різних її частинах. До них належать особливості клімату, рельєфу, внутрішніх вод, ґрунту, рослинності, а також наявність інших представників фауни. Ці чинники взаємодіють між собою, забезпечуючи потреби тварин у житлі, їжі, захисті від негоди тощо. Певні види поширені переважно там, де найкраще забезпечується їх існування.

Чернігівщина, перш за все, асоціюється з лісом, типовими мешканцями якого є різноманітні ссавці – козуля, лось, олень, кабан, бобер, білка, ондатра, заєць-русак, а типовими хижаками є лисиця, єнотоподібний собака, вовк. Своєю різноманітністю виділяються хижаки родини кунячих: борсук, норка, куниця, ласка, видра, тхір. Представники комахоїдних ссавців – широковідомі їжак і кріт, менше відома бурозубка. Багато рукокрилих ссавців – кажанів, серед яких переважає вухань, велика та мала вечірниця. До плазунів відносяться ящірки, змії, черепахи, до земноводних – тритони, жаби. (рис. 5.3.1)

У сучасній фауні регіону налічують понад 30 тис. видів. На території області поширені як безхребетні, так і хребетні тварини. Серед безхребетних є представники понад 20 типів організмів, з яких більшість – найпростіші. Близько 400 видів хребетних тварин, зокрема 80 видів ссавців, 287 видів птахів, з яких 197 – гніздуючих, 10 видів плазунів, 16 видів земноводних, 60 видів риби, 100 видів молюсків.

Рис. 5.3.1. Приклади видового складу тваринного світу Чернігівщини

Заходи щодо збереження тваринного світу

Законом України «Про тваринний світ» передбачено, що охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення й використання об'єктів тваринного світу.

Зокрема, може бути обмежене або повністю заборонене на окремих територіях чи на певні строки використання, а також вилучення з природного середовища деяких видів тварин.

З метою раціонального використання тваринного світу Департамент екології та природних ресурсів облдержадміністрації відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання» погоджує ліміти використання мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду; розрахунки чисельності добування мисливських тварин; проекти організації та розвитку мисливських господарств.

Підприємства, установи, організації й громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження й шляхів міграції тварин.

Під час розміщення, проектування та забудови населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів, введення в господарський обіг цілинних земель, заболочених, прибережних і зайнятих чагарниками територій, меліорації земель, здійснення лісових користувань і лісгосподарських заходів, проведення

геологорозвідувальних робіт, видобування корисних копалин, визначення місць випасання й прогону свійських тварин, розроблення туристичних маршрутів та організації місць відпочинку населення повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканності ділянок, які становлять особливу цінність для збереження тваринного світу.

Також стаття 39 Закону України «Про тваринний світ» передбачає, що у період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня, забороняється проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (пальба, проведення вибухових робіт, феєрверків, санітарних рубок лісу, використання моторних маломірних суден, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах).

Рідкісні та такі, що перебувають під загрозою зникнення в природних умовах на території України, види тварин підлягають особливій охороні й заносяться до Червоної книги України.

Законом України «Про Червону книгу» регулюються відносини, пов'язані з її веденням, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, занесених до неї з метою попередження зникнення таких видів із природи, забезпечення збереження їхнього генофонду.

5.3.2 Стан і ведення мисливського та рибного господарств

Використання тваринного світу в порядку ведення мисливського господарства здійснюється з наданням підприємствам, установам, організаціям права користування середовищем перебування тварин – мисливськими угіддями.

Площа мисливських угідь Чернігівщини становить 2839 тис. га. В області налічується 59 користувачів мисливських угідь, яким рішеннями обласної ради надані мисливські угіддя, в т.ч.:

- держлісгоспи (8 господарств) – 212,8 тис. га (8 %);
- мисливські господарства різних форм власності (51 господарство) – 2569,7 тис. га (90 %);
- резерв державного мисливського фонду – 56,5 тис. га (2 %).

Загалом в області у мисливському господарстві працює 504 працівники, з яких 41 мисливствознавець та 374 єгери.

У 2018 році на охорону й відтворення тваринного світу було витрачено 7257 тис. гривень. У середньому на 1 тис. га мисливських угідь області витрачається 2629 грн, що перевищує норму вкладення коштів згідно зі ст. 30 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», тим самим збільшуючи чисельність диких тварин (табл. 5.3.2.1.).

Табл. 5.3.2.1. Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин, голів

Види мисливських тварин	2000	2015	2016	2017	2018
Копитні	9903	14396	12850	13390	13981
Хутрові	75676	70891	72745	74066	77166
Пернаті	325004	837019	887373	871862	1036891

За інформацією Чернігівського обласного управління лісового та мисливського господарства, за звітний рік на Чернігівщині складено 105 протоколів на порушників правил полювання та стягнуто 40154 грн штрафів.

Використання ліміту добування мисливських тварин наводиться в таблиці 5.3.2.2.

Табл. 5.3.2.2. Добування основних видів мисливських тварин, голів

Рік	Види мисливських тварин	Затверджений ліміт добування	Видано ліцензій	Добуто	Не використано ліцензій	Причина невикористання
2000	кабан	85	92	74	0	Складні погодні умови, збереження поголів'я новими користувачами
	козуля	122	155	95	0	
	олень благор.	0	0	0	0	
	лось	0	0	0	0	
2015	лось	32	33	30	1	Доведення поголів'я тварин до оптимальної чисельності та виявлення захворювання диких кабанів на африканську чуму свиней на території області
	кабан	732	37	1439	697	
	козуля	447	459	354	47	
	олень благ.	21	21	18	1	
	олень плямистий	10	10	9	0	
	бобер	20	20	14	6	
2016	куниця	6	6	4	2	Доведення поголів'я тварин до оптимальної чисельності та виявлення захворювання диких кабанів на африканську чуму свиней на території області
	лось	41	43	36	0	
	кабан	0	0	0	0	
	козуля	596	610	452	77	
	олень блог.	25	26	22	2	
	олень плямистий	10	10	10	0	
2017	бобер	26	26	17	9	Низький попит через високу вартість ліцензій, доведення поголів'я тварин до оптимальної чисельності
	куниця	6	6	4	2	
	лось	19	20	13	6	
	кабан	0	0	0	0	
	козуля	683	688	510	90	
	олень блог.	34	36	29	3	
2018	олень плямистий	10	10	10	0	Низький попит через високу вартість ліцензій, доведення поголів'я тварин до оптимальної чисельності
	бобер	26	26	20	6	
	куниця	5	5	5	0	
	лось	0	0	0	0	
	кабан	97	93	37	28	
	козуля	751	744	560	81	
2018	олень блог.	43	38	34	2	Низький попит через високу вартість ліцензій, доведення поголів'я тварин до оптимальної чисельності
	олень плямистий	10	10	10	0	
	бобер	10	10	0	10	
	куниця	6	6	0	6	
	лось	0	0	0	0	

У 2018 році промисловий вилов на підконтрольних Управлінню Державного агентства рибного господарства у Чернігівській області водоймах здійснювало 7 користувачів.

На р. Дніпро в межах регіону вилучення водних біоресурсів здійснювало 13 бригад, на р. Десна з озерами – 12 бригад.

На кінець року на Дніпрі користувачами прогноз допустимого спеціального використання водних біоресурсів був використаний наступним чином: плітка – 94,13 %, лящ – 94,10 %, плоскирка – 87,45 %, синець – 86,25 %, щука – 71,06 %, лин – 60,67 %, окунь – 57,71 %, інший крупний частик – 57,67 %, по іншим видам – менше 50 %.

На Десні з озерами прогноз допустимого спеціального використання водних біоресурсів використаний наступним чином: щука – 99,91 %, окунь – 92,33 %, лин – 81,67 %, плітка – 78,54 %, плоскирка –

67,54 %, синець – 66,14 %, карась сріблястий – 61,04 %, лящ – 53,54 %, по іншим видам – менше 50 %.

На р. Дніпро в межах Чернігівської області на кінець року переважну більшість в уловах, згідно зі звітами про обсяги вилову водних біоресурсів, склав лящ – 15,997 т (46,98 % від загальної маси), вилов плоскирки – 8,133 т (23,89 %), плітки – 5,271 т (15,48 %), щуки – 1,208 т (3,55 %), синця – 1,035 т (3,04 %), окуня – 0,404 т (1,9 %), судака – 0,362 т (1,06 %), інші водні біоресурси склали 4,1 % від загальної маси.

На р. Десна з озерами в межах регіону переважну більшість в уловах, згідно зі звітами про обсяги вилову водних біоресурсів, займає плоскирка – 4,593 т (23,35 % від загальної маси), потім ідуть лящ – 4,176 т (21,23 %), плітка – 2,906 т (14,77 %), синець – 2,315 т (11,77 %), карась сріблястий – 1,648 т (8,38 %), щука – 1,099 т (5,59 %), верховодка – 0,8 т (4,07 %), окунь – 0,554 т (2,82 %), інші водні біоресурси склали 8,02 % від загальної маси.

Динаміка вилову водних біоресурсів на Дніпрі показує, що загальний вилов у звітному році – на рівні 2017 року і є одним із найбільших за 10 років, зокрема ляща та товстолоба. За всіма видами водних біоресурсів показник перевищує середній багаторічний вилов, за винятком сома та клепця.

На Десні з озерами в межах Чернігівщини загальний вилов був більший тільки в 2017 році. За всіма видам водних біоресурсів показник перевищує середній багаторічний вилов, за винятком в'язя, підуста та коропа. У звітному році найбільший за 10 років вилов щуки та карася сріблястого. За іншими видами – вилов один з найбільших (табл. 5.3.2.3.).

У 2018 році працівниками Управління Державного агентства рибного господарства у Чернігівській області виявлено 2 порушення Правил промислового рибальства на підконтрольній території.

Рибницько-меліоративні роботи з метою поліпшення умов природного відтворення водних біоресурсів у 2018 році не планувались і не проводились.

Навесні 2018 року в р. Дніпро в районі смт Любеч Ріпкинського району користувачами, які здійснюють промисловий вилов водних біоресурсів, вселено 3,392 тис. екз. товстолоба.

У листопаді до р. Десна в районі м. Чернігів вселено 158,15 тис. екз. товстолоба та 126,775 тис. екз. коропа.

Відповідно до Закону України «Про аквакультуру» на підконтрольній території Чернігівського рибоохоронного патруля здійснюють рибогосподарську діяльність в умовах аквакультури 100 суб'єктів, з них 5 суб'єктів аквакультури, які підпорядковуються ДП «Укрриба». На території регіону здійснюють рибогосподарську діяльність 6 суб'єктів аквакультури, які зареєстровані в інших областях.

Відповідно до наданих звітів усього по Чернігівській області в умовах аквакультури у 2018 році вирощено 778 т товарної риби та 10347,5 тис. екз. рибопосадкового матеріалу.

Чернігівським рибоохоронним патрулем за звітний період викрито 1325 порушень правил рибальства, з них 581 справа розглянута посадовими особами, 587 справ передано на розгляд судів, викрито 395 справ з нанесенням шкоди рибному господарству України на загальну суму 808841 грн, складено 44 протоколи за порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного світу. Про виявлені порушення складаються адміністративні матеріали за ст.85 ч 4, ст.88-1 КУпАП, які направляються до суду.

За 2018 рік інспекторами Чернігівського рибоохоронного патруля було виявлено 31 справу з ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, відносно 48 осіб, які були направлені до районних судів області для прийняття рішення згідно зі статтею 253 КУпАП України. Відносно 12 осіб за 9 справами надійшли вироки судів щодо притягнення порушників до кримінальної відповідальності у вигляді штрафів на загальну суму 22,950 тис. гривень. Три справи були закриті за відсутності складу кримінального правопорушення в порядку ст. 284 КПК України. Три справи розглянуті судами в порядку ст. 221 КУпАП та накладені штрафи в межах санкції ч. 4 ст.85 КУпАП.

Табл. 5.3.2.3. Динаміка вилову риби

<i>Рік</i>	<i>Водний об'єкт</i>	<i>Затверджений ліміт вилову, т/рік</i>	<i>Фактичний вилов, т/рік</i>
2014	р. Дніпро	48,8	31,989
	р. Десна та Деснянські озера	46,7	14,077
Разом по області		95,5	46,066
2015	р. Дніпро	45,9	38,358
	р. Десна та Деснянські озера	23,3	16,597
Разом по області		69,2	54,955
2016	р. Дніпро	48,8	28,278
	р. Десна та Деснянські озера	51,6	15,043
Разом по області		100,4	43,321
2017	р. Дніпро	56,900	34,077
	р. Десна та Деснянські озера	41,100	20,823
Разом по області		98,000	54,900
2018	р. Дніпро	48,6	34,050
	р. Десна та Деснянські озера	35,4	19,669
Разом по області		84,0	53,719

5.3.3 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення людей. Це один із найбільш вразливих об'єктів природи, адже впливати на його стан можна як безпосередньо (на самих тварин), так і через вплив на середовище його перебування. Підґрунтям для збереження тваринного світу є комплексний підхід до охорони та поліпшення всієї екологічної системи довкілля, в якій перебуває і складовою частиною якої він є.

До Червоної книги України заносяться види тварин і рослин, які постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та

виняткової (морської) економічної зони. Занесені до Червоної книги України види тварин і рослин підлягають особливій охороні на всій території України.

Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються, – 931, з них до Червоної книги України занесено 162.

Україна є учасницею більш ніж 50 міжнародних багатосторонніх угод, які стосуються збереження та збалансованого використання біорізноманіття. Серед них – Конвенція про біологічне різноманіття і Картахенський протокол про біобезпеку до неї, Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення та угоди до неї, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів, Всеєвропейська стратегія збереження біотичного різноманіття, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі та інші.

Серед дикої природи Чернігівщини зустрічається багато тварин, занесених до Червоної книги України, серед яких ссавці: лось, видра річкова, норка європейська, рись, горностай; птахи: лелека чорний, лунь польовий, лунь степовий, зміїд, орел-карлик, підорлик малий, орлан-білохвіст, журавель сірий, поручайник; риби: стерлядь, марена дніпровська, ялець звичайний, карась звичайний, йорж носар, мінога українська.

Область населяє близько 425 видів хребетних тварин, серед яких понад 65 видів ссавців, близько 290 видів птахів, більше 45 видів риб. З них до Червоної книги України занесено 162 види, до списку міжнародного союзу охорони природи – 29, до Європейського червоного списку – 52, до списку видів Бернської конвенції – 390, Бонської конвенції – 30. З 290 видів птахів 194 гніздяться на території Чернігівщини, 50 є осілими, 207 мають статус пролітних, у групу залітних або випадково залітних входить 41, зимуючих – 51.

Охороною та відтворенням занесених до Червоної книги України та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів України, тварин займаються як уповноважені державні органи, так і користувачі (табл. 5.3.3.1.). Особливій охороні також підлягають середовища перебування червонокнижних тварин.

Так, на Чернігівщині мешкає норка європейська, яка занесена до Червоної книги України і якій загрожує небезпека зникнення.

Табл. 5.3.3.1. Охорона та відтворення тваринного світу

<i>Регіон</i>	<i>Усього видів тварин, занесених до Червоної книги України, екз.</i>	<i>Кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва</i>	<i>Кількість популяцій видів тварин, занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва</i>
Чернігівська область	162	Рись (Lynx lynx L) на території РЛП «Міжріччинський» орієнтовно 7 особин	1 Бізон європейський Bison bonasus

На території Мезинського національного природного парку виявлено 85 видів тварин, занесених до Червоної книги України, та 25 видів тварин, що занесені до Європейського червоного списку. Кількість тварин, що підпадають під дію міжнародних договорів України: Бернська конвенція – 189 видів; CITES – 22; ЧК МСОП – 26; Бонська конвенція – 72.

5.3.4 Інвазійні чужорідні види тварин у фауні Чернігівської області

Чужорідні (інвазійні) види тварин – це види із значною здатністю до експансії, які розповсюджуються природним шляхом або за допомогою людини й становлять значну загрозу для флори й фауни певних екосистем. Вони часто не мають природного контролю з боку хижаків або хвороботворних організмів у місцевій екосистемі, тому може відбуватися масове зростання їх популяції й витіснення місцевих видів. Такі випадки рапляються не тільки на суші, але й у воді.

Процес розселення диких видів рослин і тварин на нові території – швидкоплинне явище, яке відбувається протягом одного або кількох поколінь і призводить до формування нових частин ареалу.

Чужорідні організми, що успішно заселилися, можуть розмножуватися і поширюватися в навколишньому середовищі, викликаючи біологічні перешкоди, знищуючи аборигенні види, порушуючи структуру біотичних угруповань часто з непередбачуваними й необоротними наслідками.

Вселення чужорідних видів може сприяти погіршенню якості води, поширенню паразитів і хвороб, у тому числі небезпечних для людини.

Поява інвазійних видів розглядається як екосистемна мутація, яка призводить до перебудови структури угруповань.

У той же час піддати ефективному контролю потік інвазій не вдається через відсутність системи моніторингу біорізноманіття, тому ця проблема стає дуже важливою в плані забезпечення екологічної безпеки басейну.

На Чернігівщині у 2018 році чужорідних видів тварин не виявлено.

5.4 Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Чернігівська область посідає перше місце в Україні по кількості заповідних територій. Станом на 01.01.2019 мережа природно-заповідних територій регіону нараховував 666 об'єктів, загальною площею 261244,31 га, що становить 7,83 % площі області.

Природно-заповідний фонд складають 8 категорій об'єктів: Ічнянський (площею 9665,8 га) та Мезинський (площею 31035,2 га) національні природні парки, частина національного природного парку «Залісся» (площею 1287,5 га), регіональний ландшафтний парк «Міжріччинський» (78753,95 га), регіональний ландшафтний парк «Ніжинський» (6122,6991 га), регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (площею 168,7 га), 450 заказників, 137 пам'яток природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 52 заповідні урочища,

дендропарки «Тростянець» загальнодержавного значення та «Прилуцький» місцевого значення, Менський зоопарк загальнодержавного значення.

Структура природно-заповідного фонду Чернігівської області подана в табл. 5.4.1.1.

Існуюча мережа заповідних територій, проведення природоохоронних заходів сприяє стабілізації видового складу фауни та флори, збереженню цінних природних комплексів.

Табл. 5.4.1.1. Структура природно-заповідного фонду Чернігівської області станом на 01.01.2019 року

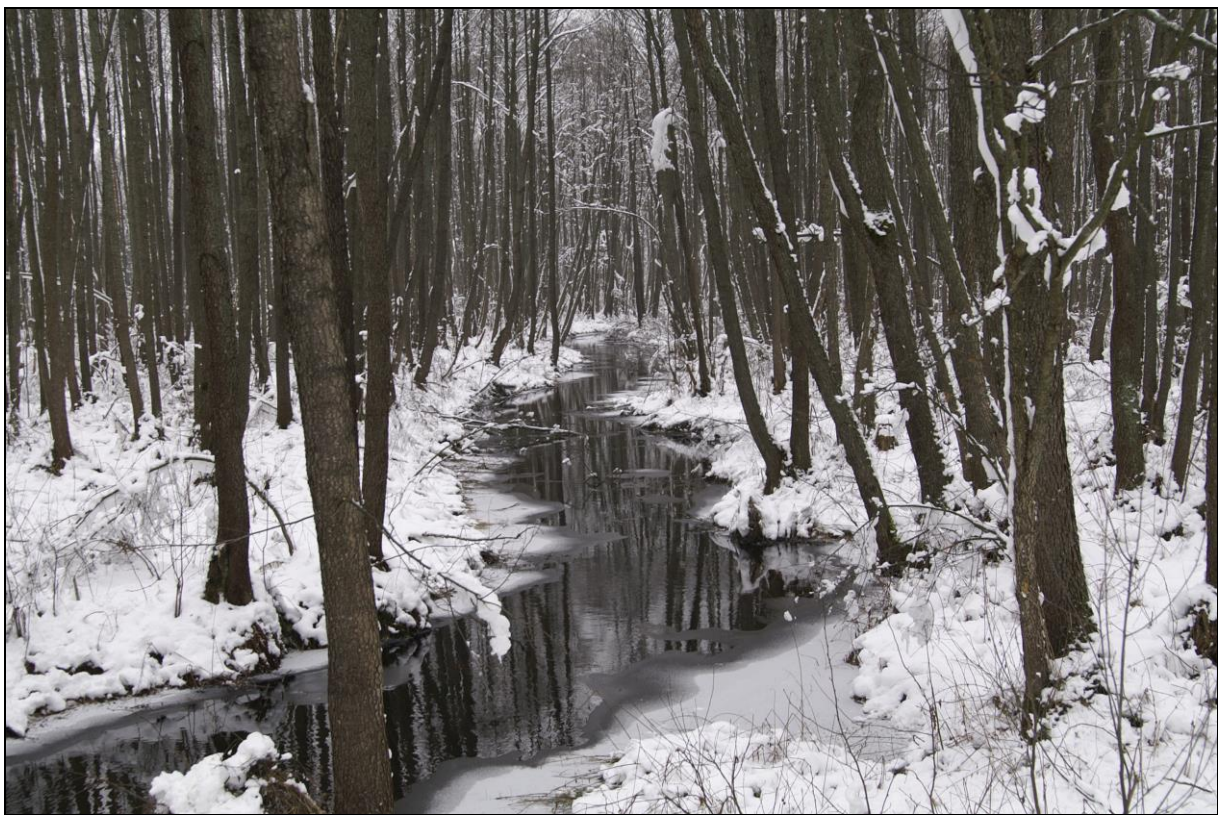
Пор. №	Категорія об'єкта	Загальна кількість	Площа, га
Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення			
1.	Національні природні парки	2*	41988,5
2.	Заказники:	11	9326
	Ландшафтні	2	5217
	Ботанічні	4	1038
	Гідрологічні	4	2556
	Загальнозоологічні	1	515
3.	Пам'ятки природи	7	297
	Комплексні	1	100
	Гідрологічні	6	197
4.	Дендрологічний парк	1	204,7
5.	Зоологічний парк	1	9
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	40
Всього територій та об'єктів загальнодержавного значення		23	51865,2
Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення			
1.	Регіональний ландшафтний парк	3	85045,35
2.	Заказники:	438	105443,4
	Ландшафтні	33	12401,1
	Лісові	39	7693,2
	Ботанічні	96	29126,9
	Ентомологічні	2	58
	Іхтіологічні	2	52,7
	Орнітологічні	4	104,3
	Гідрологічні	261	55942,3
3.	Пам'ятки природи	130	571,31
	Ботанічні	94	139,98
	Зоологічні	7	64,3
	Гідрологічні	25	344,03
	Геологічні	4	23
4.	Заповідні урочища	52	17958,26
5.	Дендрологічний парк	1	11,9
6.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	332,9
Всього територій та об'єктів місцевого значення		643	209379,12
Всього територій та об'єктів природно-заповідного фонду		666	261244,32

* НПП «Залісся» враховується, як об'єкт ПЗФ Київської області, площа території НПП «Залісся», що розташована на території Чернігівської області, додана до площі національних природних парків.

Рис. 5.4.1.1. Мезинський національний природний парк

Рис. 5.4.1.2. Ічнянський національний природний парк

Рис. 5.4.1.3. Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина»

Рис. 5.4.1.4. Регіональний ландшафтний парк «Ніжинський»

Рис. 5.4.1.5. Регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський»

Рис. 5.4.1.6. Дендрологічний парк загальнодержавного значення «Тростянець»

Об'єкти природно-заповідного фонду на території області розташовані досить нерівномірно (табл. 5.4.1.2.).

Табл. 5.4.1.2. Об'єкти природно-заповідного фонду Чернігівської області в розрізі адміністративних територій станом на 01.01.2019 року

№	Район, місто	Кількість, шт.	Площа, тис га	Відсоток заповідності, %
1.	Бахмацький	27	3,21	2,16
2.	Бобровицький	32	5,67	4,00
3.	Борзнянський	30	2,00	1,24
4.	Варвинський	11	2,34	3,97
5.	Городнянський	31	9,65	6,16
6.	Ічнянський	27	16,26	10,32
7.	Козелецький	35	71,79	26,99
8.	Коропський	30	37,41	28,51
9.	Корюківський	28	8,08	5,68
10.	Куликівський	29	6,69	7,09
11.	Менський	33	7,49	5,44
12.	Ніжинський	17	10,16	4,94
13.	Н.-Сіверський	47	6,46	3,69
14.	Носівський	22	2,72	2,36
15.	Прилуцький	30	10,98	6,11
16.	Ріпкинський	46	12,66	6,07
17.	Семенівський	30	6,34	4,31
18.	Сновський	31	10,81	8,43
19.	Сосницький	19	3,41	3,72
20.	Срібнянський	14	2,08	3,59
21.	Талалаївський	8	1,85	2,92
22.	Чернігівський	52	22,34	8,77
23.	м. Ніжин	4	0,06	1,40
24.	м. Новгород-Сіверський	3	0,01	0,21
25.	м. Прилуки	5	0,012	0,28
27.	м. Чернігів	24	0,34	4,36
	Всього	666	261,24	7,83

На збереження об'єктів природно-заповідного фонду значною мірою впливає наявність проектів землеустрою з організації та встановлення їх меж. Однією з головних причин, що значно стримує виконання зазначених робіт, є недостатня кількість коштів у місцевих бюджетах при значній кількості об'єктів. Постійно ведуться роботи з визначення територій, перспективних для подальшого заповідання. У 2015 році, відповідно до «Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки», здійснено наукове дослідження та обґрунтування екологічно цінних територій для резервування та подальшого заповідання.

У 2018 році проводилася робота щодо створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Так, 20.12.2018 рішенням Чернігівської обласної ради на території Дідовецької сільської ради Прилуцького району створено ландшафтний заказник місцевого значення «Бакумова гора».

З метою оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану територій та об'єктів, що входять до нього, організації їх охорони й ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, заінтересованих підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил та в інших

цілях, передбачених законодавством України, науковцями виготовлено державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду області.

На перспективу розвитку природно-заповідного фонду області Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації проводяться роботи зі створення нових об'єктів, а саме: ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Мурав'ївський» в Новгород-Сіверському районі.

5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення

Водно-болотні угіддя мають велике природне, економічне та соціокультурне значення. У планетарному аспекті важливе екологічне значення мають висока акумулятивна й продуктивна здатність водно-болотних угідь, їх сполучна функція між суходільними та водними типами екосистем.

Рис. 5.4.2. Бондарівське болото на території регіонального ландшафтного парку «Міжрічинський»

Багаті й різноманітні водно-болотні угіддя Чернігівщини. Постановою Ради Міністрів УРСР № 143 від 26.03.1979 в області було визначено 156 болотних комплексів загальною площею 45 тис. га, які потребують збереження та охорони.

На сьогодні більшість цінних водно-болотних угідь входить до складу природно-заповідного фонду. Переважна більшість гідрологічних заказників та пам'яток природи (265 заказників та 31 пам'ятка природи) в Чернігівській області створена з метою збереження унікальних та типових водно-болотних масивів. Їх площа, понад 59 тис. га, складає близько 22 % від загальної площі природно-заповідного фонду області.

5.4.3 Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

Світова мережа біосферних заповідників (World Network of Biosphere Reserves) – мережа біосферних заповідників міжнародного значення під патронажем ЮНЕСКО, встановлена на Міжнародній конференції з біосферних заповідників (*International Conference on Biosphere Reserves*) у Севільї в 1995 році. Біосферні резервати, як спеціальні зони, в яких можна займатися не тільки збереженням біологічного різноманіття, а й моніторингом екологічних процесів.

У травні 2009 року в Республіці Корея (острів Жежу) на 21-ій сесії Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» була затверджена заявка України щодо надання статусу Деснянському біосферному резервату із включенням його до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Загальна площа Деснянського біосферного резервату, в межах Новгород-Сіверського району Чернігівської області, становить близько 10 тис. га і відноситься, за виключенням існуючих на цій території природно-заповідних об'єктів, до транзитної зони резервату.

Гідроекологічне значення цієї транзитної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою й найбільшою лівою притокою Дніпра. На даній території відрізка Десни знаходиться значна кількість заплавлених озер, які відіграють певну роль у збереженні гідробіорізноманіття та функціонуванні гідروفільних фітокомплексів.

Слід відзначити характерну для Десни рису, таку, як високий рівень весняної повені, через що щорічно затоплюється майже вся заплава річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території.

Характерними рисами цієї території є наявність натуральних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори й фауни, територій для ренатуралізації. З метою посилення цілісності охорони заплавлених комплексів р. Десна в 2018 році активно проводилися роботи з погодженням клопотань землекористувачів щодо створення ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Мурав'ївський» у заплаві Десни на території Новгород-Сіверського району, у приграничній зоні з національним природним парком «Деснянсько-Старогутський», що на Сумщині.

Пропонована для заказника територія відноситься саме до Деснянського біосферного резервату ЮНЕСКО і може стати основою його ядра у заплаві р. Десни.

В області відсутні об'єкти, віднесені до Всесвітньої природної спадщини.

5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи

Смарагдова мережа Європи – ряд територій особливого природоохоронного значення, які визначають і зберігають біологічне різноманіття країн Євросоюзу, Східної Європи і деяких африканських держав. Створена рішенням Бернської конвенції 1979 р. і підтримується державами –

членами Ради Європи. Смарагдова мережа України – українська частина Смарагдової мережі Європи, розробляється з 2009 року.

Мета цього масштабного проекту – виділити і взяти під охорону місця проживання рідкісних видів тваринного й рослинного світу. При оцінці території для включення до Смарагдової мережі Європи враховується: чи мешкають тут види рослин і тварин, що знаходяться під загрозою зникнення, чи представляє вона собою важливий пункт зупинки на шляхах міграції тварин чи птахів, чи відрізняється високим рівнем біорізноманіття, чи зустрічається тут унікальне місцепроживання.

У всьому світі продовжується скорочення біологічного розмаїття. Фрагментація місць існування, забруднення, надмірна експлуатація територій і створення штучних ландшафтів збільшують швидкість втрати біотопів. Допомогти у збереженні природного середовища проживання та зростання видів на фрагментованих природних територіях і в антропогенних ландшафтах можуть екологічні мережі. Цей підхід до збереження біорізноманіття заснований на екологічних принципах і в той же час допускає деяке господарське використання ландшафту. Екологічні мережі складаються з трьох компонентів: «ключові території» (забезпечують умови для збереження важливих екосистем, середовищ існування й популяцій видів); «коридори» (для взаємозв'язку між ключовими територіями) і «буферні зони» (для захисту екологічної мережі від несприятливих зовнішніх впливів).

Смарагдова мережа в Україні потребує суттєвого доопрацювання на основі наукових даних. Серед природно-заповідних об'єктів Чернігівської області до потенційних Смарагдових об'єктів України віднесені: Деснянський біосферний резерват, Ічнянський та Мезинський національні природні парки, регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», загальнодержавні заказники: загальнозоологічний «Каморетський», гідрологічний «Дорогинський», ландшафтний «Замглай» та ботанічний «Брецький».

Провідною організацією, яка відповідає за розбудову даної мережі, є Міністерство екології та природних ресурсів України.

5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Завдяки поєднанню певних природних факторів та ресурсів формуються потужні рекреаційні комплекси. Відповідно до цього регіон має визначену структуру свого рекреаційного комплексу.

Для того, щоб проаналізувати стан і структуру рекреаційних ресурсів, в області необхідно чітко розуміти, що саме розуміють під рекреацією й рекреаційними ресурсами.

Рекреація – це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої та спортивної діяльності на спеціалізованих територіях. Ця система охоплює всі види відпочинку: для короткочасного відпочинку використовуються парки й лісопарки, музеї, заклади культури, стадіони, зони відпочинку; для тривалого відпочинку – санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, турбази, готельно-відпочинкові

комплекси та різного виду засоби пересування. Перспективи розвитку рекреаційного комплексу Чернігівщини потребують залучення додаткових інвестицій в оновлення інфраструктури, що працює на потреби рекреаційного комплексу, інтенсивного розвитку туризму та індустрії відпочинку й оздоровлення в цілому.

Найбільш захищеними є природні рекреаційні комплекси в межах територій природно-заповідного фонду. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях.

Сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними рекреаційними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються шляхом:

- вилучення земель сільськогосподарського призначення (насамперед деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням;

- вилучення із промислового використання земельних ділянок, які втратили природний стан і становлять підвищену небезпеку для збереження навколишнього середовища;

- надання переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання;

- встановлення водоохоронних зон і прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів;

- збільшення території лісів, лісосмуг навколо сільськогосподарських угідь, промислових та житлових зон;

- необхідного виконання Україною міжнародних зобов'язань у галузі охорони довкілля.

Перлинами туристично-рекреаційного потенціалу області є Тростянецький дендропарк, Мезинський та Ічнянський національні природні парки, регіональні ландшафтні парки «Міжріччинський», «Ніжинський», «Ялівщина».

6. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ҐРУНТИ

6.1 Структура та стан земель

6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь

Земельний фонд Чернігівської області, відповідно до інформації Головного Управління Держгеокадастру у Чернігівській області станом на 01.01.2019 становить 3190,3 тис. га, з яких: 2060,4 тис. га (64,6 %) – сільськогосподарські угіддя; 747,8 тис. га (23,4 %) – ліси та інші лісовкриті землі; 127,7 тис. га (4 %) – забудовані землі; 126,3 тис. га (4 %) – відкриті заболочені землі; 27,4 тис. га (0,9 %) – відкриті землі без рослинного покриву; 67,8 тис. га (2,1 %) – території, що покриті поверхневими водами; 32,9 тис. га (1 %) – інші землі.

Значних змін у структурі та стані використання земель, у порівнянні з попередніми роками, не відбувалося. (табл. 6.1.1.).

Табл. 6.1.1. Динаміка структури земельного фонду області

Основні види угідь	2014		2015		2016		2017		2018	
	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території	Всього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія у тому числі:	3190,3	100,0	3190,3	100,0	3190,3	100,0	3190,3	100,0	3190,3	100,0
1. Сільськогосподарські угіддя	2068,1	64,8	2067,5	64,8	2067,5	64,8	2067,5	64,8	2060,4	64,6
2. Ліси і інші лісовкриті площі	739,5	23,2	740,5	23,2	740,5	23,2	740,5	23,2	747,8	23,4
3. Забудовані землі	100,1	3,1	100,3	3,1	100,3	3,1	100,3	3,1	127,7	4,0
4. Відкриті заболочені землі	130,3	4,1	129,7	4,1	129,7	4,1	129,7	4,1	126,3	4,0
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	27,7	0,9	27,8	0,9	27,8	0,9	27,8	0,9	27,4	0,9
6. Інші землі	56,6	1,8	56,5	1,8	56,5	1,8	56,5	1,8	32,9	1,0
Усього земель (суша)	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,5	97,9
Території, що покриті поверхневими водами	68,0	2,1	68,0	2,1	68,0	2,1	68,0	2,1	67,8	2,1

Структура земель за цільовим призначенням має довільний характер і не має достатньої економічної та екологічної обґрунтованості.

6.1.2 Стан ґрунтів

Територія Чернігівщини відноситься до класу рівнинних, до типів мішанолісових і лісостепових, що зумовило значну строкатість ґрунтового покриву.

Загалом експлікація ґрунтів сільськогосподарських угідь області включає 253 ґрунтові відміни, які об'єднують в 10 агропромислових груп. Дерново-підзолисті ґрунти займають 30 % орних земель (432,5 тис. га), сірі

лісові та дернові ґрунти – 19 % (277,8 тис. га), темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені – 13 % (189,9 тис. га), чорноземи типові, лучно-чорноземні та лучні ґрунти – 38 % (540,6 тис. га).

Незважаючи на значні генетичні відмінності між різними групами ґрунтів, для всіх них характерний понижений щодо їхніх типових ознак рівень природної родючості. Це пов'язано з легким гранулометричним складом, малогумусністю, підвищеною кислотністю, значною оглеєністю, засоленістю ґрунтів тощо. Як наслідок, вони мають нестійку структуру, низьку ємність вбирання, невисоку буферність, малу насиченість ґрунтовими колоїдами, що призводить до погіршення водного, повітряного та поживного режимів ґрунту.

Чернігівська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів» у 2016 році розпочала 11 тур агрохімічної паспортизації ґрунтів сільськогосподарського призначення, який розрахований на 5 років. У 2018 році проводилася паспортизація ґрунтів Менського, Ніжинського, Носівського та Ріпкинського районів на площі 43,3 тис. га.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області відібрано 118 проб ґрунтів на 27 об'єктах. У ході проведення інструментально-лабораторного контролю зафіксовані перевищення вмісту забруднюючих речовин у порівнянні з фоновими показниками на 123 об'єктах. Перевищення фіксувалися за вмістом показників азотної групи, фосфору рухомому, нафтопродуктів, сульфатам хлоридам, міді, хрому, нікелю.

Проводився відбір проб ґрунтів під час аварії – пориву колекторної труби КП «Прилуки тепловодопостачання» на території м. Прилуки по вул. Галаганівській. Хіміко-аналітичний контроль відібраних проб показав перевищення фонового вмісту азоту амонійного. За результатами вимірювань нараховані збитки в сумі 4,558 тис. грн., які стягнуто з КП «Прилуки тепловодопостачання».

6.1.3 Деградація земель

За інформацією Чернігівської філії державної установи «Інститут охорони ґрунтів», результати агрохімічної паспортизації земель, їх моніторинг показують, що родючість ґрунтів районів, за результатами останніх обстежень, за окремими агрохімічними показниками знижується.

Порівнюючи основні агрохімічні показники (забезпеченість ґрунтів рухомими сполуками фосфору, калію, азотом, гумусом, ступінь кислотності ґрунтів) останнього туру обстеження з попереднім варто відзначити незначну, проте негативну їх динаміку.

Забезпеченість ґрунтів Бобровицького та Ічнянського районів рухомими сполуками фосфору середня, запаси цього елемента живлення за 5 років зменшилися на 15-16 мг/кг ґрунту; рухомих сполук калію зменшилося на 8-16 мг/кг ґрунту.

Запаси гумусу в районах Лісостепової зони відповідають середньому вмісту та знизилися на 0,01-0,36 %.

Вміст легкогідролізного азоту зменшився на 5 мг/кг ґрунту в Бобровицькому районі.

Через недообстеження значних площ малородючих ґрунтів у Козелецькому районі об'єктивно оцінити їх родючість дуже складно, фактичний вміст агрохімічних показників у районі значно нижчий.

У зв'язку з відсутністю державного фінансування, докорінного поліпшення земель за останні 5 років площі кислих ґрунтів збільшилися на 11-19 % і займають 65-77 % від обстежених.

На підставі матеріалів агрохімічної паспортизації визначений еколого-агрохімічний стан ґрунтів. Ґрунти Бобровицького й Ічнянського районів середньої якості, відповідно 46 і 45 балів (VI клас), а ґрунти Козелецького району низької якості – 36 балів (VII клас).

Дієвими заходами в області щодо усунення виявлених порушень у малопродуктивних і деградованих ґрунтах є проведення консервації та рекультивації деградованих земель (табл. 6.1.3.1.).

Таблиця 6.1.3.1. Площа деградованих та малопродуктивних земель по Чернігівській області (тис. га) станом на 01.01.2018 р.

n/n №	Назва району	Землі, які знаходяться у стані консервації		Землі, які потребують консервації	
		Деградовані	Малопродуктивні	Деградовані	Малопродуктивні
1	по Чернігівській області	1,0	2,4	3,7	5,7

Проведені роботи з консервації деградованих та малопродуктивних земель у Борзнянському районі (рекультивація кар'єрів на площі 4,0 га), у Варвинському районі передбачається виведення ріллі шляхом залуження на площі 297,33 га.

Основним критерієм родючості ґрунтів при всіх її складових, з практичної точки зору, є величина врожаю сільськогосподарських культур як функції природних і набутих властивостей, зумовлених складною системою ґрунтових процесів, які регулюються цілеспрямованою діяльністю людини. Родючість ґрунту має також важливе природоохоронне значення, збільшуючи цінність земель сільськогосподарського призначення не тільки як об'єктів виробництва, але й як компонентів біосфери.

Охорона земельних ресурсів від деградації – одна з найважливіших проблем сучасності. Необхідно уважно стежити за балансом поживних речовин, процесами їхнього перетворення, щоб не зашкодити природному середовищу, не забруднити його й найбільш економно витратити ресурси, відповідно до планового врожаю. Слід пам'ятати, що родючість ґрунту, як безцінний вичерпний важкопоновлювальний ресурс, потребує систематичного поповнення використаних речовин. Одним з найефективніших ресурсних засобів підтримання родючості ґрунтів на оптимальному рівні є застосування органічних та мінеральних добрив.

Таблиця 6.1.3.2. Площа порушених, відпрацьованих та рекультивованих земель по Чернігівській області станом на 01.01.2017 *

№ п/п	Назва району	Площа порушених земель, тис. га	% до загальної площі території району	Площа відпрацьованих земель, тис. га	% до загальної площі території району	Площа рекультивованих земель, тис. га	% до загальної площі території району
1	Бахмацький	0,0	0	0,0	0	0	0
2	Бобровицький	0,1	0,07	0,1	0,05	0	0
3	Борзнянський	0,2	0,12	0,2	0,12	0	0
4	Варвинський	0,0	0	0,0	0	0	0
5	Городнянський	0,2	0,12	0,1	0,05	0	0
6	Ічнянський	0,1	0,05	0,0	0	0	0
7	Козелецький	0,1	0,04	0,1	0,04	0	0
8	Коропський	0,3	0,24	0,2	0,19	0	0
9	Корюківський	0,1	0,06	0,0	0	0	0
10	Куликівський	0,0	0	0,0	0	0	0
11	Менський	0,1	0,08	0,0	0	0	0
12	Ніжинський	0,3	0,20	0,1	0,10	0	0
13	Н.-Сіверський	0,3	0,14	0,1	0,07	0	0
14	Носівський	0,0	0	0,0	0	0	0
15	Прилуцький	0,2	0,09	0,1	0,04	0	0
16	Ріпкинський	0,1	0,05	0,1	0,03	0	0
17	Семенівський	0,2	0,11	0,1	0,03	0	0
18	Сновський	0,1	0,10	0,1	0,09	0	0
19	Сосницький	0,3	0,34	0,2	0,20	0	0
20	Срібнянський	0,0	0	0,0	0	0	0
21	Талалаївський	0,1	0,12	0,1	0,09	0	0
22	Чернігівський	0,4	0,15	0,2	0,06	0	0
23	м. Ніжин	0,0	0	0,0	0	0	0
24	м. Новгород-Сіверський	0	0	0	0	0	0
25	м. Прилуки	0,0	0	0,0	0	0	0
26	м. Чернігів	0,0	0	0,0	0	0	0
Всього:		3,2	0,09	1,8	0,06	0	0

* – інформація Головного Управління Держгеокадастру у Чернігівській області за 2018 рік не надавалась.

Збереження, відтворення й раціональне використання родючості ґрунтів є основною умовою забезпечення стабільного розвитку агропромислового комплексу і найважливішим джерелом розширення сільськогосподарського виробництва. Від рівня ґрунтової родючості залежить ріст урожайності та валових зборів сільськогосподарських культур.

6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси залишаються сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт та оборонна діяльність.

Сучасні земельні відносини та приватне землекористування, сформовані в ході земельної реформи, зумовлюють необхідність розробки науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо раціональної та екологічнобезпечної організації території землеволодіння і землекористування, удосконалення їх упорядкування та посилення охорони земельних ресурсів, зокрема, ґрунтового покриву.

Зокрема, формування потужних аграрних підприємств у сільському господарстві, які орендують масиви орних земель, що налічують десятки тисяч гектарів, веде до максимального спрощення агроландшафтів. Окремі поля, зайняті зерновими культурами, досягають площі багатьох сотень гектарів, на яких відсутнє належне невиснажливе чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах.

Екологічну стійкість земельних ресурсів характеризує ступінь розораності земель. Найбільш нестійкими в екологічному відношенні є ті райони, в яких розорані землі значно переважають над умовно стабільними угіддями. Низькостійкими та найбільш вразливими в екологічному відношенні залишаються території південних районів області, зокрема: Носівського, Варвинського, Бахмацького, Срібнянського, Талалаївського, Прилуцького, Ічнянського.

Проблеми відтворення й підвищення родючості ґрунтів не можна вирішувати ізольовано від проблеми ерозії та зсуву ґрунтів. Разом із природними факторами розвитку ерозійних процесів сприяє висока ступінь розораності території. З огляду на екологічну доцільність необхідно провести оптимізацію структури ґрунтового покриву лукопасовищних угідь. Ці угіддя традиційно приурочені до менш родючих, відносно ріллі, ґрунтів, які мають певні обмеження щодо використання під польові культури, але цілком придатні для використання трав.

Реалізація запропонованих заходів щодо консервації деградованих, малородючих ґрунтів орних земель та трансформації лукопасовищних угідь дозволить отримати в першому наближенні екологічно оптимізовану структуру земельного фонду. Оптимізація співвідношення ріллі, сіножатей і пасовищ має велике значення тому, що це найдешевший спосіб регулювання еколого-економічних взаємозв'язків у природно-антропогенних відносинах.

Законом України «Про охорону земель» визначено основні напрями охорони земель із метою раціонального використання, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захисту від шкідливого антропогенного впливу, відтворення й підвищення родючості ґрунтів та продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

6.3 Охорона земель

З метою забезпечення виконання заходів, направлених на ефективне використання земель, їх охорону й підвищення родючості ґрунтів, відповідно до Закону України «Про охорону земель», розроблена Програма використання та охорони земель Чернігівської області на 2011-2020 роки, яка затверджена рішенням 3 сесії 5 скликання Чернігівської обласної ради від 25.03.2011.

Програмою передбачено заходи, спрямовані на виконання державою, іншими суб'єктами права власності на землю та всіма землекористувачами робіт щодо попередження й недопущення проявів водної та вітрової ерозії, пов'язану з нею екологічну оптимізацію структури земельних угідь, збереження

природи регіону, поліпшення фізико-хімічних і фізичних властивостей ґрунтового покриву, запобігання забрудненню земель та сільськогосподарської продукції, встановлення механізму економічного стимулювання власників землі і землекористувачів, визначення обсягів робіт, джерел фінансування, а також ефективності здійснюваних заходів.

Заходи Програми розробляються для земель усіх категорій, де існує небезпека виникнення або мають місце появи ерозії та інші несприятливі природні й антропогенні процеси, що спричиняють деградацію ґрунтів, пов'язану з ерозією і дефляцією. Пріоритетно обґрунтовуються заходи на землях сільськогосподарського призначення.

Програма ґрунтується на аналізі сучасного стану земельних ресурсів області й визначає обсяги та ефективність необхідних заходів у питаннях захисту земель від ерозії з урахуванням існуючих наукових рекомендацій. Систематичне сільськогосподарське використання земельного фонду регіону потребує постійного контролю за станом його родючості. Вміст у ґрунті в оптимальній кількості гумусу й органічної речовини є основою для високого рівня його родючості і продуктивності та екологічної стійкості ґрунтових екосистем.

Для підтримання бездефіцитного балансу гумусу необхідно щорічно вносити органічні та мінеральні добрива.

Упродовж 2018 року підготовлена та проведена низка заходів, спрямованих на ефективний розвиток галузі землеробства, покращення її результатів і раціонального використання земельних ресурсів. Це районні, міжрайонні та обласні семінари-навчання, конференції, наради і дні поля, демонстраційні покази техніки, а також організовувалися поїздки аграріїв області на загальнодержавні, регіональні виставки, дні поля, тощо.

Їх головною метою є навчання та підвищення кваліфікації керівників і фахівців сільськогосподарських формувань Чернігівщини, а також впровадження й поширення прогресивних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій вирощування агрокультур, ефективного використання земель сільськогосподарського призначення та наявного технічного потенціалу, нарощування виробництва агропродукції, підвищення її конкурентоспроможності.

Під час відповідних заходів приділялася увага питанням збереження та підвищення родючості ґрунтів, в тому числі використання елементів біологізації землеробства, зокрема застосування мікробіологічних препаратів та трихограми, посіву сидеральних культур, тощо. Це сприяє сталому та безпечному виробництву сільськогосподарської продукції.

До цієї справи активно залучалися провідні вчені Національної академії аграрних наук України та фахівці світових виробників пестицидів, насіння, сільськогосподарської техніки.

Серед проведених заходів зазначеної тематики:

– зимова конференція щодо сучасних підходів у застосуванні препаратів Байєр в захисті польових культур (23.01.2018);

- семінар «Особливості вирощування гібридів сільгоспкультур торгової марки ПІОНЕР® та застосування засобів захисту рослин нового спільного портфелю продуктів компаній DuPont™ та Dow AgroSciences™ в умовах Чернігівської області в сезоні 2018 року (23.01.2018);
- обласний семінар «Біологічні аспекти сучасних аграрних технологій» (Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва, 14.02.2018);
- семінар-нарада «Державна підтримка аграрного сектору економіки у 2018 році» (03.04.2018);
- робоча зустріч «Органічний сад і ягідник: від ідеї до проекту» (17.05.2018);
- День поля – 2018 (Носівська селекційно-дослідна станція Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла НААНУ, 20.06.2018);
- День поля (ТОВ «Сідко Україна», Ічнянський район, 19.07.2018).

6.3.1. Практичні заходи

Систематичне сільськогосподарське використання земельного фонду області потребує постійного контролю за станом його родючості, реакцією та сольовим режимом ґрунтового середовища, а також рівнем забруднення важкими металами, радіонуклідами, стійкими пестицидами та іншими токсикантами. З цією метою Чернігівська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України» проводить агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення.

Вміст у ґрунті в оптимальній кількості гумусу й органічної речовини – основа для високого рівня його родючості, продуктивності та екологічної стійкості ґрунтових екосистем.

Згідно з розрахунками, для підтримання бездефіцитного балансу гумусу необхідно щорічно вносити на гектар орних земель у зоні Полісся 10-11 т органічних добрив, у перехідній зоні – 8-9 т, у лісостепі – 7-8 т. Задовольнити цю потребу лише за рахунок застосування гною неможливо, тому передбачається значно розширити видобуток і внесення торфу, збільшити обсяги використання соломи та іншої побічної продукції рослинництва, розширити посіви сидератів, багаторічних трав, особливо бобових.

Використання гною, як відходу тваринницької галузі, в якості добрива є способом його утилізації і значним джерелом органічної речовини в ґрунті. Так, у тонні гною міститься 9-12 кг поживних речовин: 4-5 кг азоту, 1-2 кг фосфору і 4-5 кг калію. Скорочення поголів'я тварин зумовило зниження обсягів отримання гною, до того ж значна частина його втрачається.

Для збільшення об'ємів та підвищення ефективності гною необхідно додатково розширити обсяги його виробництва за рахунок збільшення використання підстилкових матеріалів, зменшити його втрати, підвищити якість шляхом зберігання в гноєсховищах та великих правильно

сформованих буртах, дотримуватися технологій застосування (рівномірність внесення, раціоналізація доз, своєчасність заробки в ґрунт, врахування пріоритетності культур та окупності добрива тощо).

Як у великотоварних, так і в фермерських та підсобних господарствах слід підвищити увагу до використання безпідстилкового гною, гноївки, сечі тварин, пташиного посліду.

Серед важливих заходів підвищення родючості ґрунтів, особливо на віддалених полях, – застосування сидеральних культур, що не потребує значних транспортних витрат. Використання сидератів на площі до 10 % ріллі дає змогу удобрити віддалені поля при зниженні витрат у 1,5 рази. Взагалі сидерація практично обов'язкова на легких ґрунтах і є важливим додатковим резервом на більш важких. З приораними 200-350 ц зеленої маси у ґрунт надходить 120-220 кг/га загального азоту, що рівноцінно 30-40 т/га гною. До переваг сидератів слід також віднести їх здатність знижувати забур'яненість полів та зменшувати кількість патогенних мікроорганізмів. За рахунок сидерації знижуються непродуктивні втрати вологи та поживних речовин внаслідок зниження інтенсивності інфільтрації, гальмуються процеси ерозії, підвищується біологічна активність ґрунту.

Для сидерації використовують переважно бобові культури: багаторічний і однорічний люпин, буркун, сераделу. Певні переваги мають озимий та ярий ріпак, олійна редька, як культури з досить невеликою нормою висіву. Доцільне також використання посівів райграсу, озимого жита, особливо на кислих бідних ґрунтах. Сидерацію застосовують, головним чином, у вигляді підсівної або післяжнивної культури.

Важливим джерелом поповнення вмісту органічної речовини у ґрунті є солома. Коефіцієнт гуміфікації її в 1,5-2, а іноді і в кілька разів більший, ніж у зеленоукісних решток. Але солома злакових культур містить лише 0,5 % азоту, в той час як мікроорганізмам необхідно 1,5-2,0 % азоту загальної маси рослинних решток, тому вони вбирають його з ґрунту, що несприятливо впливає на живлення більшості наступних культур. Цьому запобігають внесенням при заробці 1 т соломи азоту мінеральних добрив з розрахунку 7-10 кг або рідкого гною, сечівки – 6-8 т.

При внесенні на гектар до 4 т соломи у ґрунт надходить: органічної речовини – 3200 кг, азоту – 14-22, фосфору – 3-7, калію – 22-55, кальцію – 9-37, магнію – 2-7. Ґрунт поповнюється також мікроелементами.

Солому вносять заздалегідь, залишаючи на полі після комбайнування, спочатку подрібнюють і загортають її луцильниками, а через місяць заорюють. Затримування соломи на поверхні ґрунту сприяє її швидкому розкладу й вимиванню з неї фітотоксичних речовин. У зв'язку з викладеним, спалювання соломи – неприпустима річ. Це пряме знищення органічної речовини – акумуляованої енергії сонця, знищення поряд зі шкідливою й корисною мікробіоти, забруднення довкілля.

У нинішніх умовах дефіцит органічних добрив може бути скорочений за рахунок приорювання стерні, повного використання на

добрива побічної продукції рослинництва (гички буряків, стебел кукурудзи тощо).

Травосіяння, як фактор збереження родючості ґрунту, відомий високоефективний захід.

Розширення посівів багаторічних трав дозволить накопичувати щорічно на кожному гектарі до 800-1000 кг гумусу. Після дворічного їх використання в ґрунті залишається 4-5 т/га корневих і поживних залишків, що еквівалентно одноразовому внесенню гною в дозі 15 т/га. Підраховано, що вартість 1 кг азоту, одержаного на посівах бобових трав, у 8 разів нижча від азоту промислового виробництва.

При оптимізації структури посівів у зоні Полісся передбачається збільшити площі багаторічних трав до 35-40 %, серед них бобових – до 60 %, у структурі зернових сіяти 15 % зернобобових. Це сприятиме відтворенню родючості ґрунтів, зменшить залежність рослинництва від промислових форм добрив.

Поряд із органічними добривами на відтворення родючості й підвищення продуктивності ґрунтів у значній мірі впливають мінеральні добрива. За багатьма науковими й виробничими даними їх вклад у приріст урожайності перевищує 50 %. На даний час лише за допомогою туків можна сформувати додатній баланс поживних речовин у землеробстві. Проте в сучасних складних економічних умовах господарювання на селі, при існуванні значного диспаритету цін на продукцію промисловості й сільського господарства, використання мінеральних добрив має базуватися на реальному економічному ефекті.

Важливим фактором у підвищенні родючості ґрунтів області є хімічна меліорація. Згідно з матеріалами агрохімічного обстеження їй підлягає більше 533 тис. га кислих ґрунтів. Проведення меліорації сприятиме поліпшенню фізичних і фізико-хімічних властивостей ґрунтів, забезпеченню рослин кальцієм і магнієм, активізації мікробіологічних процесів, підвищенню ефективності мінеральних добрив на 20 % та продуктивності сівозміни на 6-8 ц/га зернових одиниць.

В останні роки через відсутність фінансування як з державного, місцевого бюджетів, так і за кошти господарств хімічна меліорація практично припинена, що має негативні економічні та екологічні наслідки. Щорічний недобір продукції рослинництва в перерахунку на зерно становить близько 100-120 тис. т.

В умовах області для вапнування кислих ґрунтів у зоні Лісостепу доцільно застосовувати відходи цукрового виробництва – дефекат, який містить 70-85 % CaCO_3 . Цим можна значно здешевити меліоративні заходи, але запаси дефекату в області майже вичерпані.

У поліських районах в якості хімічного меліоранту можна використовувати крейду Новгород-Сіверського родовища, запаси якої сягають 240 млн т. Незважаючи на помітно вищу вартість вапнування крейдою, витрати окуповуються більш високими приростами урожаю: зерна – 2,4-6,2 ц/га, кукурудзи на силос – 160-180 ц/га.

Хімічна меліорація ґрунтів досить витратний захід. Вартість вапнування 1 га доломітовим борошном коливається по районах області від 832 до 1188 гривень.

6.3.2. Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво

Екологічно збалансований, сталий розвиток території країни, продуктивне й раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу можливі лише за умови суспільно-врівноваженого використання природної земельної монополії та ефективного управління земельними ресурсами на основі вираженої державної регуляторної політики у сфері земельних відносин.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює земельні відносини в Україні, є Земельний кодекс України. Він є спеціалізованим законом у системі законодавства України, а в системі земельного законодавства – основним. Крім того, до нормативно-правових актів, якими регулюються земельні відносини, належать закони України: «Про розмежування земель державної та комунальної власності»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що посвідчують право на земельну ділянку, а також порядку поділу та об'єднання земельних ділянок»; «Про оцінку землі»; «Про оренду землі»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання земельних ділянок працівникам культури, освіти та охорони здоров'я, що проживають у сільській місцевості»; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зміни цільового призначення земель, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб».

7. НАДРА

7.1 Мінерально-сировинна база

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 939 «Питання розпорядження геологічною інформацією» затверджено Порядок розпорядження геологічною інформацією (далі – Порядок).

Цей Порядок визначає процедуру розпорядження (надання у користування і продаж) геологічною інформацією про надра, отриманою за результатами робіт із геологічного вивчення надр, експлуатації родовищ корисних копалин або використання надр з іншою метою.

Відомості про геологічну інформацію незалежно від виду та форми власності підлягають обліку в каталозі відомостей про геологічну інформацію, що ведеться державним науково-виробничим підприємством «Державний інформаційний геологічний фонд України» (далі - ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ») в порядку, визначеному Мінприроди.

До каталогу передаються та вносяться такі відомості про геологічну інформацію:

- вид геологічної інформації (первинна або вторинна);
- назва геологічної інформації;
- дата створення геологічної інформації;
- інформація про власника геологічної інформації (для юридичних осіб – найменування, ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ, місцезнаходження; для фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання);
- місце проведення робіт або місцезнаходження родовищ корисних копалин.

7.1.1 Стан та використання мінерально-сировинної бази

Станом на 01.01.2019, за даними ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ», на території Чернігівської області розташовано 326 родовищ із 16 видів різноманітних корисних копалин, з них розробляється – 103.

Табл. 7.1.1.1. Мінерально-сировинна база

Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ		Родовища, що розробляються		Одиниця виміру	Видобуток сировини в 2018 р.	Балансові запаси станом на 01.01.19
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.			
ГОРЮЧІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ							
<i>Газоподібні горючі корисні копалини</i>							
газ природний	26	26	19	19	млн. м ³	37	9176
<i>Рідкі горючі корисні копалини</i>							
нафта	23	23	17	23	тис. т	267	9218
газовий конденсат	13	13	9	13	тис. т	5	1881
<i>Тверді горючі корисні копалини</i>							
торф	94	94	7	6	тис. т	61	75405

НЕМЕТАЛІЧНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ							
<i>Гірничохімічні корисні копалини</i>							
сапропель	2	2	-	-	тис. т	-	60
бішофіт	1	1	1	1	тис. т	-	45928
<i>Гірничотехнічні корисні копалини</i>							
сировина скляна (пісок кварцовий)	3	3	3	3	тис. т	291,59	42411,04
<i>Нерудні корисні копалини для металургії</i>							
пісок формувальний	2	2	-	-	тис. т	-	103341
<i>Нерудні корисні копалини для будівництва</i>							
сировина цементна (крейда, суглинок)	2	2	1	1	тис. т	-	304894,9
крейда будівельна	6	6	-	-	тис. т	-	33982
пісок будівельний	11	11	2	2	тис. м ³	3,23	129366,24
сировина керамзитова	1	1	-	-	тис. м ³	-	1505
глина тугоплавка	3	3	-	-	тис. т	-	1229
сировина цегельно-черепична	99	99	8	8	тис. м ³	78,46	88381,42
ВОДИ ПІДЗЕМНІ							
води підземні питні та технічні	35 ділянок	37 ділянок	23 ділянки	25 ділянок	тис. м ³ /добу	66,78	558,75
води підземні мінеральні	3 ділянки	3 ділянки	2 ділянки	2 ділянки	м ³ /добу	78,01	426

Горючі корисні копалини на території Чернігівщини зустрічаються в природі в газоподібному, рідкому та твердому станах. До газоподібних відноситься газ природний, до рідких – нафта та газовий конденсат, до твердих – торф.

На 26 родовищах підраховані балансові (видобувні) запаси природного газу об'ємом 9176 млн м³, видобуток якого в 2018 році склав 37 млн м³.

Балансові (видобувні) запаси нафти обліковуються на 23 об'єктах обсягом 9218 тис. т. Видобуток нафти за 2018 рік склав 267 тис.т.

Газовий конденсат підрахований на 13 родовищах (1881 тис.т), його видобуток у звітному періоді – 5 тис.т.

Запаси торфу підраховані на 94 родовищах (75405 тис. т), з яких розробляється лише 6. Видобуток торфу у 2018 році склав 61 тис.т.

На двох перспективних для розвідки родовищах сапропелю підраховані його запаси – 60 тис.т.

Бішофіт на території області представлений Новоподільським родовищем, розташованим поблизу с. Новий Поділ Ічнянського району. Його поклади виявлені під час пошуків нафтових родовищ. На даний час ДП НАК «НАДРА УКРАЇНИ» «ЧЕРНІГІВНАФТОГАЗГЕОЛОГІЯ» здійснюється геологічне вивчення Новоподільського родовища з дослідно-промисловою розробкою. Попередньо розвідані балансові запаси сирової бішофітової руди Центральної ділянки, складають 45928 тис.т. Дослідно-промисловий видобуток бішофіту в 2018 році не проводився.

Державним балансом враховано 3 родовища скляної сировини. Видобуток кварцового піску в 2018 році – 291,59 тис.т.

На території області розташовано два родовища формувального піску з балансовими запасами 103341 тис.т. За своїми фізико-механічними властивостями пісок придатний для виготовлення ливарних форм і

стержнів, які використовуються в металургійній промисловості. На даний час родовища не експлуатуються.

Цементна сировина представлена 2 родовищами, одне з яких, Новгород-Сіверське, розробляється. Видобуток цементної сировини у 2018 році не проводився.

Обліковується також 6 родовищ крейди будівельної із загальними запасами 33982 тис.т. Родовища не експлуатуються.

У межах області розвідано і враховано Державним балансом 99 родовищ цегельно-черепичної сировини із загальними запасами 88381,42 тис. м³. У промисловій експлуатації перебуває 8 родовищ, видобуток на яких у звітному періоді склав 78,46 тис.м³.

Тугоплавка глина представлена 3 родовищами із загальними запасами 1229 тис. т. Родовища не розробляються.

Керамзитова сировина представлена одним родовищем із балансовими запасами 1505 тис. м³, яке на даний час не розробляється.

Виробництво будівельного щебеню в області відсутнє. Забезпечення промисловості даним видом продукції доцільне за рахунок завезення її з інших областей України, наприклад із Житомирської або Полтавської.

Незважаючи на те, що Державним балансом враховується 11 родовищ будівельного піску із загальними запасами 129366,2 тис. м³, на сьогодні розробляється лише два. Видобуток піску в 2018 році склав 3,23 тис. м³. Резервною сировинною базою для забезпечення будівельних об'єктів області можуть служити руслові піски р. Десна.

Станом на 01.01.2019 на території області розвідані та взяті на облік балансові експлуатаційні запаси підземних питних і технічних вод, які включають 37 ділянок, з них 25 ділянок розроблялися. Балансові експлуатаційні запаси підземних питних і технічних вод складають 558,75 тис. м³/добу. Видобуток підземних питних і технічних вод, за даними державного обліку використання, з балансових експлуатаційних запасів у звітному році – 66,78 тис. м³/добу.

Підземні мінеральні води розвідані на 3 родовищах (3 ділянки, з них 2 – розроблялися, 1 – не розроблялася) із загальною кількістю балансових експлуатаційних запасів 426,0 м³/добу. Видобуток, за даними державного обліку використання, з балансових експлуатаційних запасів у 2018 році склав 78,01 м³/добу.

Детально розглянути місця розташування родовищ та загальну інформацію про кожне з них можна на сайті сервісу «Мінеральні ресурси України», який створений за співпраці ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ» та Геологічної служби Норвегії в рамках проекту EIMIDA (Європейська інтеграція даних про мінеральні ресурси) (<http://minerals-ua.info/golovna/interaktivni-karti-rodovishh-korisnix-kopalin>).

Інформацію про використання надр на території Чернігівської області наведено у додатку 3 (табл. 7.1.1.2.).

7.2 Система моніторингу геологічного середовища

Суб'єктами моніторингу довкілля, згідно із загальними положеннями моніторингу довкілля, є низка міністерств і відомств. Зокрема на Мінприроди України покладена організаційна інтеграція суб'єктів системи моніторингу, а також безпосереднє здійснення моніторингу низки компонентів довкілля, природних і техногенних процесів та явищ. Державна служба геології та надр України здійснює моніторинг підземних вод, ендегенних та екзогенних геологічних процесів, геохімічного стану ландшафтів, а також державне еколого-геологічне картування території України для оцінки стану геологічного середовища та його змін під впливом господарської діяльності.

7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість

Підземні води належать до корисних копалин загальнодержавного значення та є одним з найважливіших об'єктів надр. Вони мають стратегічне значення як надійне та якісне джерело питного водопостачання населення.

Підземні води мають подвійну природу: з одного боку, це рухома корисна копалина, яка циркулює в гірських породах, і її використання потребує видобутку з надр, а з іншого – це частина загальних водних ресурсів планети, яка активно взаємодіє з поверхневими водами, атмосферою та іншими компонентами природного середовища. У зв'язку з цим, ресурси підземних вод та їх експлуатаційні запаси залежать не тільки від геолого-гідрогеологічних факторів, але й від фізико-географічних та антропогенних, які змінюють умови живлення підземних вод, їх якість та можливості видобутку й використання.

Уся територія Чернігівської області в геоструктурному відношенні розташована в межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Основні водоносні горизонти підземних питних і технічних вод приурочені до відкладів четвертинних, представлених середньо-крупнозернистими пісками; палеогенових, представлених дрібно-різнозернистими пісками; верхньо- та нижньокрейдяних, представлених дрібно-різнозернистими пісками та крейдою; юрських, представлених середньо-різнозернистими пісками. За хімічним складом води гідрокарбонатні натрієві, магнієво-кальцієві, кальцієво-натрієві. Чернігівська область забезпечена підземними водними ресурсами в достатній мірі. Прогнозні запаси підземних питних і технічних вод регіону становлять 8326,7 тис. м³/добу, що складає 13,5 % від загальних запасів підземних вод України. Основні водоносні горизонти на території Чернігівської області представлені в табл. 7.2.1.

Табл. 7.2.1. Основні водоносні горизонти на території Чернігівської області

Геологічний індекс водоносних порід	Кількість прогнозних ресурсів, тис.м ³ /добу	Кількість експлуатаційних запасів, тис.м ³ /добу
Чернігівська область	8326,700	558,750
Q	887,200	70,640
Q	887,200	
PDQ		
AQ3 (AP3)		2,640
A,FQ2		41,500
A,FQ1-2		23,700
A,F,LG,GPI-II		2,800
N		
AN2		
PG	6076,900	140,355
PG3+N2	186,700	
PG3-N1PL		
PG2-3HR		
PG2	5890,200	112,730
PG2BC		20,975
PG2(KN+BC)		6,650
K	1362,600	278,455
K2	328,200	9,800
K2S		
K1+K2S	1034,400	268,655
K1		
J		69,300
J3K+K2S		52,000
J2B		17,300

За даними Деснянського басейнового управління водних ресурсів, в 2018 році з підземних джерел забрано 43,86 млн м³ води, з яких використано – 34,68 млн м³.

За даними ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ», спостережна мережа системи моніторингу підземних вод державного рівня затверджена у 2006 році та станом на 01.01.2019 складається з 19 спостережних пунктів, зокрема: на ґрунтові води – 9, на міжпластові води – 4, на опорних полігонах з вивчення умов формування експлуатаційних запасів підземних вод – 6 спостережних пунктів.

Основними проблемними питаннями в галузі охорони та використання підземних вод залишаються: самовільне водокористування з підземних джерел без наявності дозволу на спеціальне водокористування; самовільне надрокористування без спеціальних дозволів на користування надрами; порушення правил експлуатації артезіанських свердловин (захаращеність території та відсутність огорожень першого поясу зони санітарної охорони на свердловинах); порушення правил ведення первинного обліку водокористування з підземних джерел; несвоєчасне проведення ліквідаційного санітарно-технічного тампонажу непридатних до експлуатації свердловин, у зв'язку з тяжким фінансовим становищем підприємств, на балансі яких знаходяться дані свердловини, а також з причини розпаювання земель та неможливості встановлення власників свердловин.

Недіючі артезіанські свердловини є потенційним джерелом забруднення підземних водоносних горизонтів. З 2014 по 2018 роки за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища затампоновано 189 безгосподарських свердловин.

7.2.2 Екзогенні геологічні процеси

На території України широко розповсюджені екзогенні геологічні процеси (далі – ЕГП), як природні, так і природно-техногенні та техногенні, що пов'язано із впливом господарської діяльності на геологічне середовище. Залучення територій, уражених природними ЕГП, у сферу діяльності людини призводить до змін оточуючого середовища, які супроводжуються техногенним посиленням природних ЕГП. У районах розвитку небезпечних природних та техногенно-природних процесів проблема безпеки життєдіяльності населення та функціонування численних господарських об'єктів є однією з основних соціально-екологічних проблем сучасності, зважаючи на збитки, що завдаються цими процесами.

Роботи з вивчення поширення та активізації ЕГП виконують регіональні геологічні підприємства Державної служби геології та надр України, дочірні підприємства НАК «Надра України», узагальнення й аналіз отриманої інформації виконує ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ». За результатами проведеної роботи складається інформаційний щорічник «Активізація небезпечних екзогенних геологічних процесів за даними моніторингу ЕГП».

Відповідно до інформації вищезазначеного щорічника за 2018 рік, в останні роки спостерігається зменшення обсягів польових робіт, скорочення кількості моніторингових ділянок та спостережень на них і, як наслідок, зниження рівня якості інформації. Це пов'язано з низьким рівнем фінансування робіт з моніторингу ЕГП. Не обстежувалися Житомирська, Чернігівська та Тернопільська області, по інших областях роботи проводилися в обмеженому обсязі.

Враховуючи важливість питань попередження надзвичайних ситуацій, пов'язаних із розповсюдження ЕГП, Департаментом з питань цивільного захисту та оборонної роботи Чернігівської обласної державної адміністрації, в межах повноважень, забезпечується збирання та оприлюднення наявної відповідної інформації у щорічному інформаційному віснику «Стан техногенної і природної безпеки Чернігівської області».

Так, за наявними даними, на території регіону має місце розвиток природних екзогенних геологічних процесів, який, особливо в межах населених пунктів, створює реальну загрозу для населення, об'єктів економіки та інфраструктури, що потрапляють до зони негативного впливу цих небезпечних процесів.

Ситуація також ускладнюється недостатністю або відсутністю фінансування робіт із захисту населених пунктів від негативної дії зсувних процесів, із захисту сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод, а також берегоукріплювальних робіт.

Інформація щодо поширення на території області карстів, лесових ґрунтів, здатних до просідання (згідно з даними, наданими ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ»), а також зсувів та підтоплень (згідно з даними,

наданими Департаментом з питань цивільного захисту та оборонної роботи Чернігівської обласної державної адміністрації) наведена в табл. 7.2.2.1.

Таблиця 7.2.2.1. Поширення екзогенних геологічних процесів (ЕГП)

Пор. №	Вид (ЕГП)	Площа поширення, км	Кількість проявів, од.	% ураженості регіону
1.	Карст (відклади, що здатні до карстування)	31800	2313**	99,7
2.	Лесові ґрунти, що здатні до просідання:	12410	інформація відсутня	38,9
3.	Зсуви	12,8259	61	0,04
4.	Підтоплення	150	50*	0,47

* населених пунктів (зазначено орієнтовні площі підтоплення територій, оскільки інтенсивність процесу постійно змінюється),

** поверхневий карстопрояв

Карстові процеси розвиваються в товщах розчинних гірських порід, які в залежності від літологічного складу поділяються на: карбонатні (крейда, вапняки, доломіти), сульфатні (гіпси, ангідрити), галогенні (кам'яна та калійна солі), здатні до карстування та є найбільш чутливими до змін довкілля. Породи, що здатні до карстування, різного типу покритості (відкритий, покритий, перекритий), займають 448,16 тис. км² території України. Але найбільш чутливими до змін довкілля є шари порід, які залягають першими від поверхні – відкритого та покритого типу, що займають відповідно 11,28 та 87,68 тис. км² території, а карстопрояви поширені на 37,75 % площі порід, що здатні карстуватися. Закартовано близько 22 тисяч карстових форм, але їх у природі може бути більше. Значна частина цих карстопроявів є природно-історичні та активного розвитку не мають. До того ж процес динамічний, з'являються нові карстопрояви, а багато таких, що були закартовані у ХХ ст. та довгий час перебували у стабільному стані, є похованими і вже важко їх визначити на місцевості. Переважна більшість активних карстопроявів на території України зосереджена в межах інженерної діяльності людини.

Для регіону Дніпровсько-Донецької западини характерним є розвиток карсту у відкладах крейдового віку в північній та північно-східній частині Чернігівської області. Найбільша кількість карстових воронок спостерігається у межиріччі Снов-Ревна у північній частині регіону. Середній діаметр воронок – 5-30 м, глибина – до 5 м, зустрічаються окремі улоговини діаметром до 100 м, що утворені цілою групою воронок.

Просідаючі породи та основні їх представники – лесові ґрунти – широко розповсюджені в Україні (267,1 тис. км², що становить 44,25 % території країни). Зокрема, на території Чернігівщини такі ґрунти займають площу 12,410 тис. км² (38,9 %).

Лесові ґрунти мають дуже високу пористість, досягаючи 60-65 % і низьку природну вологість. Ці ґрунти за гранулометричним складом містять більше 50 % пилюватих (розміром 0,05-0,005 мм) частинок, легко- та середньо-розчинні солі й карбонати кальцію.

Особливістю лесів є їхня здатність просідати (опускання поверхні) при замочуванні внаслідок додаткового ущільнення. Лесові ґрунти легко

розмокають і розмиваються, а при повному водонасиченні можуть переходити в пливунний стан. У сухому стані леси відзначаються великою міцністю й можуть слугувати надійними основами, але при замочуванні можуть викликати просідання, часто нерівномірні, на схилах – зсуви.

Умови, що необхідні для прояву просідання:

1) наявність навантаження, здатного при зволоженні перевищити сили зчеплення ґрунту;

2) достатнє зволоження, при якому в значній мірі знижується міцність ґрунту.

Зсуви формуються, як правило, на ділянках, які утворені водоопірними та водоносними породами ґрунту. Вони виникають унаслідок порушення рівноваги в ґрунтах та підстилаючих породах, що може бути викликано підмивом водою, ослабленням міцності порід при вивітрюванні та перезволоженні опадами або підземними водами, в результаті чого сили зчеплення на поверхні зміщення стають меншими, ніж гравітаційна сила, що діє на масу породи.

На території області зсуви мають розвиток на крутих берегах і крутих схилах долин річок Десна, Дніпро, Удай, їх притоках, а також в ярах і балках.

Зростання активності прояву зсувного процесу відбувається під впливом природних та антропогенних факторів.

До основних природних чинників зсувних процесів відносяться метеорологічні та гідрологічні, їх дію можна суттєво зменшити шляхом застосування пасивних та активних засобів інженерного захисту: зниження ерозійної та абразійної дії вод, перепланування поверхні та дренажування схилів, закріплення схилів рослинністю, технічна меліорація ґрунтів та регулювання поверхневого стоку на схилах.

До основних антропогенних факторів, які негативно впливають на розвиток зсувних процесів, відноситься господарська діяльність, зокрема: під час будівельних робіт створюється додаткове навантаження на схили, витіки води з водних споруд та комунікацій призводять до надмірного обводнення зсувонебезпечних територій.

Небезпека зсувів полягає в тому, що величезні маси ґрунту, раптово зміщуючись, можуть призвести до руйнування житлових і господарських будівель та інфраструктурних об'єктів, а також до жертв серед населення. Масштаби надзвичайної ситуації залежать від ступеня забудови та заселення території, а також від величини самого зсуву.

Кількість зсувонебезпечних ділянок щороку змінюється внаслідок ліквідації (зрізання, зчищення) або появи на тілі раніше закартованих дрібніших молодих зсувів та їх активізації.

Адміністративно зсувонебезпечні території відносяться до Коропського, Новгород-Сіверського, Прилуцького, Срібнянського районів та м. Чернігова. 24 населеними пунктами області загрожують зсувні процеси. Загальна площа таких земель складає 12,8259 км². (табл. 7.2.2.2.)

**Таблиця 7.2.2.2. Перелік зсувонебезпечних територій
в межах населених пунктів на території Чернігівській області**

<i>Адреса</i>	<i>Ураженість території зсувами, кв. км</i>	<i>Кількість зсувів, од.</i>	<i>Кількість населених пунктів у зонах зсувів</i>
Коропський район	0,55	7	4
с. Мезин	0,2	2	1
с. Деснянське	0,05	1	1
с. Радичів	0,2	3	1
с. Оболоння	0,1	1	1
Новгород-Сіверський район	1,5079	22	4
м. Новгород-Сіверський, в т.ч.	0,0079	19	1
вул. І.Буяльського	0,0006	1	-
вул. Зелена	0,0002	1	-
вул. Вокзальна	0,0006	1	-
вул. Набережна	0,0002	1	-
вул. Сухомлинівська	0,001	1	-
пров. Весняний	0,0006	1	-
вул. Молодіжна	0,0001	1	-
вул. Робоча	0,0008	1	-
вул. М.Грушевського	0,0012	3	-
вул. Дружби	0,0006	1	-
вул. І.Богуна	0,0006	1	-
пров. Козацький	0,0004	1	-
вул. Пушкіна	0,0002	1	-
вул. Рокосовського	0,0002	1	-
вул. Суворова	0,0002	1	-
вул. Успенська	0,0002	1	-
вул. Школьного	0,0002	1	-
с. Камінь	0,3	1	1
с. Пушкарі	0,4	1	1
с. Щурівка	0,8	1	1
Прилуцький район	2,7	9	6
смт Ладан: - район селищного стадіону; - проїзд за будинком управління ТОВ ПК "Пожмашина" (вул. Миру 100 А); - житловий будинок вул. Миру, 75 А	1,0	3	1
Удайцівська сільська рада с. Полонки: - вул. Димитрівська будинки №№15-27; - вул. Кринична, будинки №№63-65	0,4	2	1
Лісовосорочинська сільська рада с. Стрільники, вул. Колошенка, будинки №№61-63	0,3	1	1
Сухополов'янська сільська рада с. Ярова Білещина, вул. Берегова	0,4	1	1
Івковецька сільська рада с. Івківці, вул. Джерельна	0,3	1	1
Івковецька сільська рада с. Голубівка, вул. Златоустівська, будинки №№102-110	0,3	1	1
Срібнянський район	4,7	9	9
Срібнянська селищна рада смт Срібне	1,0	1	1
Гурбинська сільська рада с. Гурбинці	0,6	1	1
Гурбинська сільська рада с. Дейманівка	0,5	1	1
Васьковецька сільська рада с. Васьківці	0,4	1	1
Сокиринська сільська рада с. Сокиринці	0,6	1	1
Калюжинська сільська рада с. Калюжниці	0,5	1	1
Дігтярівська селищна рада смт Дігтярі	0,3	1	1

<i>Адреса</i>	<i>Ураженість території зсувами, кв. км</i>	<i>Кількість зсувів, од.</i>	<i>Кількість населених пунктів у зонах зсувів</i>
Дігтярівська селищна рада с. Гнатівка	0,4	1	1
Дігтярівська селищна рада с. Іванківці	0,4	1	1
м. Чернігіве	3,368	14	1
Чорторіївський Яр, вул. Селюка, 15, 17	0,25	1	-
Учбовий корпус ПТУ 16	0,52	1	-
Чорторіївський Яр, вул. Козацька, 15	0,033	1	-
вул. Воскресенська, автовокзал №2	0,45	1	-
Єлецький монастир	0,55	1	-
вул. Князя Чорного, 2	0,32	1	-
вул. Десняка, 43/3	0,06	1	-
вул. Сіверянська, 7/2	0,08	1	-
вул. Межова, між будинками №47 та №49	0,1	1	-
Схил між пам'ятником М. Коцюбинському та Іллінською церквою	0,12	1	-
вул. Кропивницького, 25	0,38	1	-
вул. Кропивницького, район ЗОШ №24	0,45	1	-
вул. Кропивницького, 165	0,03	1	-
вул. Кропивницького, 205, 207 а	0,025	1	-
Всього	12,8259	61	24

Упродовж 2015-2017 років на ліквідацію наслідків зсуву й ерозійних явищ в м. Новгород-Сіверський з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища були виділені кошти в сумі понад 1,7 млн гривень. Для завершення протиерозійних та протизсувних заходів необхідно виділення додаткових коштів. У 2018 році кошти не виділялися.

Підтоплення є одним із найбільш поширених сучасних геологічних процесів, що розвивається як у природних умовах, так і під впливом техногенних чинників. Розвиток процесу підтоплення призводить до нерівномірного просідання ґрунтів з подальшою деформацією конструкцій будівель і споруд, зниження міцних характеристик ґрунтів та виникнення зсувних зміщень на схилах, зміни хімічного складу ґрунтів (засолення), зниження інфільтраційної здатності ґрунтової товщі та заболочування території, і, як наслідок цього, до погіршення санітарних умов проживання населення, забруднення питної води тощо. Розвиток процесів підтоплення зумовлюється природними (близький рівень залягання ґрунтових вод) або техногенними чинниками (підпір водосховищ, втрати з комунікацій, засміченість каналізаційних систем тощо) чинниками.

Підтопленими вважаються ділянки землі, в яких під впливом природних чи техногенних факторів зростає насиченість водою поверхневого шару ґрунту, що зумовлює негативні зміни геологічного середовища.

Найінтенсивніше процеси підтоплення відбуваються на територіях, що прилягають до заплав річок, ділянок у зонах впливу водосховищ та каналів, а також на територіях із природними пониженнями рельєфу.

Упродовж останніх років на території Чернігівської області підтоплення природного та техногенного походження, в залежності від

кліматичних умов, можуть зазнавати до 50 сільських населених пунктів на території Бахмацького, Борзнянського, Козелецького, Коропського, Куликівського, Менського, Новгород-Сіверського, Ріпкинського, Сосницького, Чернігівського районів, а також понижені місця м. Чернігів (річковий порт, споруди міської каналізації в районі «Мар'їної діброви»). Загальна площа підтоплення може складати до 150 км².

Інтенсивні деформаційні процеси руйнування форми руслового й берегового рельєфу, особливо в період проходження весняної повені, спричиняють деградацію ґрунтів, загибель рослинного й тваринного світу, заболочення водойм, зниження їх дренажних властивостей, погіршення якості води в річках та водоймах, збільшення концентрації міогенів і пестицидів, а також забруднення підземних вод. Відмічаються відклади наносів, заростання русел і засмічення падаючими в річку у великій кількості деревами та кущами, що призводить до погіршення екологічної рівноваги річок як природних об'єктів.

У період повені, коли спостерігається найбільше піднімання рівнів води на річках області, амплітуда коливання рівнів води на більшій частині річок досягає 3-4 м, в пониззях р. Дніпро – від 5-7 м до 8 м. У весняний період можливий повеневий розлив річок Дніпро, Десна, Сейм, Снов із підвищенням рівнів води до 8 м. Площа можливого затоплення може скласти 630 км² на р. Дніпро, 4200 км² на р. Десна та 150 км² на р. Снов. При виході води на заплаву спостерігається загроза підтоплення та затоплення населених пунктів, автомобільних доріг, сільськогосподарських угідь та інших об'єктів.

Площі підтоплення територій та інтенсивність процесу постійно змінюються. У районах, де домінуючими чинниками є природні (кліматичні), у багатоводні роки процес активізується.

Техногенні фактори часто мають визначальне значення, особливо як наслідок проведення водогосподарських заходів (наявність іригаційних систем, водосховищ, каналів, втрати з комунікацій, створення ставків у яружно-балковій мережі, замулення річок тощо). Підтоплення в межах забудови, де фіксуються стійке порушення природного режиму, зволоження та підняття ґрунтових вод, призводить до значного погіршення умов проживання населення і функціонування господарських об'єктів.

В останні роки значна частина заплавлених низинних територій річки Десна, які належать до зон можливого затоплення, забудована міськими й сільськими поселеннями, дачними будівлями, інженерними спорудами та комунікаціями. На забудованих та освоєваних територіях не здійснюються заходи щодо запобігання розвитку процесів підтоплення. Інженерних споруд та захисних дамб для ефективного запобігання затоплення територій внаслідок повеней на річці Десна в межах області майже немає.

На території Чернігівщини до об'єктів господарювання, які знаходяться в зоні можливого підтоплення, відносяться очисні споруди, що належать підприємствам житлово-комунального господарства та іншим організаціям.

Основними причинами підтоплення в населених пунктах області є:

- незадовільний стан мереж водопостачання та каналізації, відсутність централізованих систем водовідведення на забудованих та освоєваних територіях;

- незадовільний стан осушувальних систем;

- припинення експлуатації неглибоких водоносних горизонтів, високий рівень техногенного навантаження, що викликаний міською забудовою;

- порушення умов стоку поверхневих вод різними видами будівництва, інженерними спорудами й комунікаціями, які знаходяться в зоні можливого підтоплення;

- незадовільний стан та ліквідація природних дренажних систем, ярів, балок та вибалків, тимчасових водотоків у зв'язку з будівництвом на них ставків і водоймищ, які створюють підпір води та погіршують умови підземного стоку, що призводить до підвищення рівня ґрунтових вод і зумовлює підтоплення прилеглої до них території;

- зменшення дренаючої здатності русел річок через їх замулення.

До числа найбільш ефективних спеціальних заходів із попередження або ліквідації наслідків підтоплення відноситься проведення водогосподарських заходів: спорудження іригаційних систем, водосховищ, каналів, створення ставків у яружно-балковій мережі, а також витоки з комунікацій тощо.

Територія басейну річок Десна та Дніпро в межах Чернігівської області відзначається складною інженерно-технічною обстановкою з чіткою тенденцією до зростання негативних проявів небезпечних геологічних процесів таких, як розмив та руйнування берегів річок внаслідок природних процесів вільного меандрування. Всі річки, які протікають територією області, характеризуються вираженим весняним водопіллям. Основною водною артерією області є р. Десна.

Руслові процеси на річках Десна, Дніпро та Сож, що спостерігаються в межах регіону, мають досить високу динаміку переформування берегів, суттєво впливають на екологічну напруженість прилеглої до річки території та можуть призвести до втрати сільськогосподарських земель, територій населених пунктів, господарських об'єктів, житлових будівель, транспортних комунікацій (доріг, переходів трубопроводів, ліній зв'язку тощо).

Переформування берегів вимагає значних витрат на компенсаційні заходи: будівництво берегозахисних і берегоукріплювальних споруд, відселення населення, перенесення господарських об'єктів тощо.

Найбільша динаміка переформування берегів спостерігається на річці Десна, яка відноситься до річок, що мають найменшу стійкість русла і відповідно найбільшу інтенсивність переформування берегів.

Природне утворення нового русла (прорив меандр) може спричинити непередбачувані негативні екологічні наслідки (застійні

явища, заболочення, погіршення санітарно-епідеміологічного стану) на ділянках старого русла.

Значна інтенсивність процесів переформування берегів на території області та виникаюча внаслідок цих процесів загроза руйнування житлових і господарських об'єктів диктують необхідність проведення системного моніторингу за умовами розвитку та динамікою процесів розмиву й руйнування берегів.

Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів ведеться моніторинг інтенсивнорозмивних берегів річок Десна, Дніпро та Сож, в межах ділянок, що піддаються активним русловим процесам, особливо в межах території населених пунктів. Кожна ділянка спостережень розміщена на русловій формі – меандрі, де йдуть процеси розмиву берегів та акумуляції відкладів.

Динаміка розмиву та руйнування берегів річок Десна, Дніпро й Сож в 2018 році була в межах та нижче середньобогаторічних значень (табл. 7.2.2.3.).

Таблиця 7.2.2.3. Динаміка розмиву та руйнування берегів р. Десна, р. Дніпро р. Сож та р. Снов

№ з/п	Адреса	Довжина, км	Примітка	
р. Десна				
1	с. Соколівка Козелецького району, правий берег р. Десна (116,4-118,75 км від гирла)	2,35	Середньобогаторічний розмив 2,0 м/рік, в 1994-1996 роках на ділянці берега довжиною 0,45 км побудоване берегоукріплення	
2	с. Надинівка Козелецького району, лівий берег р. Десна (131,4-133,52 км від гирла)	2,12	Середньобогаторічний розмив 2,6 м/рік, в 1977-1979 роках на ділянці берега довжиною 0,76 км побудоване берегоукріплення	
3	м. Чернігів (район Бобровиця), лівий берег р. Десна (212,20-213,20 км від гирла)	1,5	Середньобогаторічний розмив 1,3 м/рік, в 2003-2008 роках на ділянці берега довжиною 0,55 км побудоване берегоукріплення	
4	с. Максаки Менського району, правий берег р. Десна (305,4-307,0 км від гирла)	1,6	Середньобогаторічний розмив 0,6 м/рік	
5	смт Макошине Менського району, правий берег р. Десна	I ділянка (меандра нижче берегоукріплення 319,5-320,9 км від гирла)	1,4	Середньобогаторічний розмив 1,4 м/рік, в 1977-1980 роках на ділянці берега довжиною 0,66 км побудоване берегоукріплення
		II ділянка (меандра біля Макошинського затону 327,2- 327,8 км від гирла)	0,6	Середньобогаторічний розмив 5,6 м/рік
6	с. Велике Устя Сосницького району, лівий берег р. Десна (343,5-344,5 км від гирла)	1,2	Середньобогаторічний розмив 1,6 м/рік, в 2018 році на ділянці довжиною 0,896 км розпочато будівництво берегоукріплення	
7	с. Мале Устя Сосницького району, правий берег р. Десна (345,5-346,5 км від гирла)	1,0	Середньобогаторічний розмив 0,7 м/рік, в 2008-2010 роках на ділянці берега довжиною 0,85 км побудоване берегоукріплення у вигляді шпор (11 од.)	
8	с. Пекарів Сосницького району, лівий берег р. Десна (357,3-357,7 км від гирла)	0,6	Середньобогаторічний розмив 1,6 м/рік	
р. Дніпро				
9	смт Любеч Ріпкинського району, лівий берег р. Дніпро (1080,0-1082,0 км від гирла)	2,0	Середньобогаторічний розмив 1,2 м/рік, в 2009-2011 роках на ділянках берега довжиною 0,486 км (I черга) та 0,32 км (II черга) побудоване берегоукріплення	
р. Сож				
10	с. Скиток Ріпкинського району, лівий берег р. Сож (32,0-32,5 км від гирла)	0,5	Середньобогаторічний розмив 0,4 м/рік	

У 2018 році в рамках виконання Регіональної цільової Програми розвитку водного господарства Чернігівської області на період до 2021 року, затвердженої рішенням двадцятої сесії обласної ради шостого скликання від 29.03.2013, був розроблений робочий проект «Берегоукріплення р. Десна біля с. Велике Устя Сосницького району Чернігівської області» та розпочато будівництво берегоукріплення довжиною 0,896 м. Роботи з будівництва берегоукріплення складаються з двох пускових комплексів.

Роботи першого комплексу передбачають будівництво десяти кам'яних шпор, як першочерговий захід до початку основних робіт з берегоукріплення, що значно зменшить руйнування берега. Крім того, цей захід забезпечить більш сприятливі умови для проведення наміву ґрунту при формуванні берегової лінії та укусу берега, а також значно зменшить втрати ґрунту при виконанні гідронаміву.

Наступний другий комплекс передбачає формування укусу берега гідронамівом із наступним укріпленням надводної та підводної частини берега між шпорами та кріпленнями місця впадання існуючої притоки в річці Десна.

На даний час роботи з будівництва берегоукріплення проводяться відповідно до календарного графіка. Загальний термін будівництва становить 15 місяців.

З метою попередження та уникнення загроз надзвичайних ситуацій від геологічних чинників необхідно:

- удосконалити систему моніторингу підтоплення земель і зсувонебезпечних територій, а також механізм регулювання й контролю за впровадженням господарської діяльності на цих територіях;
- забезпечити належне фінансування та реалізацію затверджених програм природоохоронного спрямування;
- здійснити економічно та екологічно обґрунтовані протизсувні заходи до початку господарського освоєння зсувонебезпечних територій;
- здійснити аналіз ефективності використання зрошувальних земель та окремих зрошувальних систем і визначити доцільність їх подальшої експлуатації у наявному стані.

Також при сільськогосподарській діяльності можна уникнути осередкового впливу на розвиток зсувів за рахунок зменшення замулення поверхневих водостоків та недопущення змін рельєфу шляхом засипання ярів і балок, розорювання зсувонебезпечних схилів та вирубування лісів.

7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Згідно зі ст. 16 Кодексу України про надра спеціальні дозволи на користування надрами надаються Державною службою геології та надр України відповідно до Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 № 615 та Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на

користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 № 594.

Детально ознайомитися з інформацією про наявність у суб'єктів господарювання спеціальних дозволів на користування надрами в межах тих чи інших родовищ корисних копалин можна на сайті ДНВП «ГЕОІНФОРМ УКРАЇНИ» у розділі «Спецдозволи» (<http://geoinf.kiev.ua/specdozvoli>).

7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Державний контроль і нагляд за веденням робіт стосовно геологічного вивчення надр, їх використання та охорони спрямовані на забезпечення додержання всіма державними органами, підприємствами, установами, організаціями і громадянами визначеного порядку користування надрами, виконання інших обов'язків щодо охорони надр, встановлених законодавством України.

Відповідно до ст.61 Кодексу України про надра державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Державний нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини (державний гірничий нагляд) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці.

Державний контроль за використанням і охороною надр у межах своєї компетенції здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів.

Зокрема, контрольно-наглядовий напрям роботи Департаменту державного геологічного контролю Державної служби геології та надр України протягом 2018 року здійснювався у відповідності до:

- Плану здійснення комплексних заходів державного нагляду (контролю) на 2018 рік, затвердженого наказом Державної регуляторної служби України від 15.11.2017 № 138;

- Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Державною службою геології та надр України на 2018 рік, затвердженого наказом Держгеонадр від 28.11.2017 № 523;

- щомісячних Планів проведення перевірок надкористувачів, затверджених наказами Державної служби геології та надр України;

- запитів на проведення позапланових перевірок, відповідно до законодавства.

Фахівцями Департаменту державного геологічного контролю Державної служби геології та надр України здійснено 37 перевірок надрокористувачів, що здійснюють діяльність у Чернігівській області з наступних напрямків:

- видобування корисних копалин – 33;
- геологічне вивчення, у тому числі з ДПР – 2;
- геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі ДПР родовищ, з подальшим видобуванням нафти, газу (промислова розробка родовищ) – 1;
- створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення – 1.

8. ВІДХОДИ

8.1 Структура утворення та накопичення відходів

Серед низки екологічних проблем, які мають місце в області, особливо гостро стоїть проблема поводження з відходами, які є одним із найбільших забруднювачів навколишнього середовища та негативно впливають на всі його компоненти. Ситуація ускладнюється й тим, що зберігається значний розрив між обсягами накопичених відходів і обсягами їх знешкодження та використання.

Враховуючи природні та економічні фактори, основну складову в загальній масі відходів, що утворюються в регіоні, займають тверді побутові відходи та виробничі відходи IV класу небезпеки, які в основному видаляються на полігони, сміттєзвалища, накопичувачі тощо.

Напрямки поводження з відходами розподілено наступним чином:

- на полігонах та сміттєзвалищах видаляється за рік близько 300 тис. т відходів (за даними статзвітності);
- на підприємствах утворюється близько 0,8 тис. т промислових токсичних відходів I-III класів небезпеки, з них – частина утилізується на існуючих установках, інші – передаються для знешкодження на відповідних потужностях за межі області, незначна кількість розміщується на власних об'єктах видалення (підрозділи ПАТ «Укрнафта»).

Значний негативний вплив на об'єкти довкілля області здійснюють: промислові токсичні відходи, відходи, які утворилися в результаті реформування аграрного сектору економіки – непридатні та заборонені до використання хімічні засоби захисту рослин, накопичені обсяги золи КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» та тверді побутові відходи. Знижують рівень екологічної безпеки, насамперед, не значні обсяги відходів, що накопичені, а стан тих місць, де вони зберігаються.

Серед різних видів відходів, які утворюються в процесі господарської діяльності, найбільшу небезпеку для довкілля і здоров'я населення становлять токсичні промислові відходи, що мають у своєму складі фізіологічно активні речовини, які викликають токсичний ефект. Токсичність – міра несумісництва речовини з життям, обернено пропорційна смертельній дозі чи концентрації. Небезпечні хімічні речовини за рахунок наявності небезпечних складників можуть викликати отруєння організму людини та забруднення навколишнього природного середовища. Сам по собі ефект небезпечної дії речовини є наслідком взаємодії між хімічними, фізико-хімічними властивостями та медико-біологічним станом організму на момент контакту з речовиною.

Динаміка утворення відходів представлена в таблиці 8.1.1.

Табл. 8.1.1. Показники утворення відходів на території Чернігівської області в динаміці за 2014-2018 роки

№ з/п	Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	Обсяги утворення відходів:					
	Промислові (у т.ч. гірничопромислові) відходи, т	**	**	**	**	**
	Відходи за формою 14-МТП (номенклатура з 57 видів), т	**	**	**	**	**
	Небезпечні (токсичні) відходи (за формою звітності № 1 – небезпечні відходи, т	800,0	700,0	1000,0	1356,7	780,0
	Відходи житлово-комунального господарства, тис. м ³	1441,5	928,5	**	**	**
Загальна кількість відходів, т	848300,0	867300,0	720600,0	732700,0	717400,0	
2	Інтенсивність утворення відходів:					
	Загальна кількість відходів на одиницю ВРП, кг/ 1 млн. грн.	**	**	**	**	**
	Утворення небезпечних (токсичних) відходів I-III класів небезпеки на одиницю ВРП, кг/ 1 млн. грн.	**	**	**	**	**
	Утворення твердих побутових відходів на особу, м ³ / на 1 чол.	1,385	0,889	**	**	**

** - Статистичне спостереження за формою № 14-МТП (звіт про утворення, використання й поставку вторинної сировини і відходів виробництва), починаючи з 2010 року, в органах статистики не розроблялося.

Інформація щодо обсягів накопичення небезпечних відходів I-III класів небезпеки станом на 01.01.2019 представлена в таблиці 8.1.2.

Табл. 8.1.2. Обсяги накопичення відходів на території Чернігівської області (станом на 01.01.2019 р.)

Пор. №	Показник	Одиниця виміру	Кількість	Примітка
1	Суб'єкти підприємницької діяльності, виробнича діяльність яких пов'язана з утворенням небезпечних відходів	од.	250	Суб'єкти підприємницької діяльності, виробнича діяльність яких пов'язана з утворенням відходів I-III класів небезпеки
2	Накопичено відходів у тому числі:	т	1594,6	
3	відходи 1 класу небезпеки	т	–	
4	відходи 2 класу небезпеки	т	–	
5	відходи 3 класу небезпеки	т	1594,6	

Тверді побутові відходи (далі – ТПВ), що утворюються в регіоні, складуються на полігонах та сміттєзвалищах. Станом на 01.01.2019 в обласний реєстр місць видалення відходів внесено 9 полігонів та 489 сміттєзвалищ. Вказані об'єкти займають площу 552 га.

Слід зазначити, що система обліку твердих побутових відходів не відтворює реальної картини щодо фактичної кількості утворення відходів. Метрологічний облік відходів (зважування) забезпечується лише в м. Ніжин. Облік відходів, які потрапляють на інші полігони ТПВ, проводиться візуально лише в одиницях об'єму, що в перерахунку на одиниці маси не відтворює реальну картину обсягів відходів, які розміщуються на об'єктах. На багатьох сміттєзвалищах сільських територіальних громад облік взагалі не ведеться. Тому наявні дані щодо обліку відходів на полігонах ТПВ та сміттєзвалищах мають індикативний характер і не відтворюють реальну картину утворення та накопичення відходів.

Інформація про стан полігонів та звалищ твердих побутових відходів на території області, які занесено в обласний реєстр місць видалення відходів, та обсяги розміщених відходів, представлена в таблиці 8.1.3.

Табл. 8.1.3. Інформація про стан полігонів та звалищ твердих побутових відходів, які внесені до обласного реєстру місць видалення відходів

№ п/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону (район)	Кількість полігонів та звалищ	Площа, зайнята полігонами та звалищами, га
1.	м. Ніжин	1	15,0
2.	м. Прилуки	1	12,5656
3.	м. Чернігів	1	23,8042
4.	м. Н-Сіверський	1	5,0
5.	Бахмацький	14	22,62
6.	Бобровицький	25	33,2
7.	Борзнянський	38	45,25
8.	Варвинський	11	3,57
9.	Городнянський	61	68,12
10.	Ічнянський	38	45,74
11.	Козелецький	2	18,0
12.	Коропський	27	24,345
13.	Корюківський	22	30,0
14.	Куликівський	5	5,2
15.	Менський	4	13,6081
16.	Ніжинський	12	25,85
17.	Новгород - Сіверський	26	28,51
18.	Носівський	11	11,52
19.	Прилуцький	26	21,0
20.	Ріпкинський	30	41,2
21.	Семенівський	13	15,2
22.	Сновський	35	20,08
23.	Сосницький	22	17,8
24.	Срібнянський	3	3,4783
25.	Талалаївський	13	10,098
26.	Чернігівський	56	10,7
	Разом:	498	571,4592

8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

В області практично вирішена проблема поведження з промисловими відходами I-III класів небезпеки. Вжиття організаційних та адміністративних заходів дало змогу виключити їх розміщення в навколишньому природному середовищі – частина утилізується на існуючих установках, інші – передаються для знешкодження на відповідних потужностях за межі області.

У зв'язку з неповним охопленням власників відходів статистичним спостереженням за формою № 1–відходи, отримані дані не відповідають фактичним обсягам утворених відходів і не відображають реальну картину щодо операцій з ними. Динаміка поведження з небезпечними відходами I-III класів небезпеки представлена в таблиці 8.2.1.

Табл. 8.2.1. Основні показники поводження з відходами I-III класів небезпеки (тис. тонн)

Пор. №	Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	Утворилося ¹	0,8	0,7	1,0	0,8 ¹	0,8 ¹
2	Одержано відходів із сторони	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
	у тому числі з інших країн	-	-	-	-	-
3	Утилізовано(оброблено, перероблено) ²	0,2	0,1	0,4	0,2 ²	0,2 ²
4	Знешкоджено (знищено)	-	-	-	-	-
	у тому числі спалено	-	-	-	-	-
5	Направлено в сховища організованого складування /поховання (видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти)	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2
6	Передано іншим підприємствам	0,4	0,2	0,3	0,5	0,4
	у тому числі іншим країнам	-	-	-	-	-
7	Направлено в місця неорганізованого складування за межі підприємств	-	-	-	-	-
8	Втрати відходів внаслідок витікання, випаровування, пожеж, крадіжок	-	-	-	-	-
9	Загальний обсяг відходів, накопичених у спеціально відведених місцях чи об'єктах на кінець року	0,3	0,4	0,5	1,4	1,6

¹-дані з урахуванням відходів утворених у домогосподарствах.

²-дані без оброблених, перероблених відходів

У місті Чернігові захоронення рідких промислових токсичних відходів проводилось у ставках-накопичувачах, які почали будуватися на початку 60-х років минулого століття. З липня 2005 року експлуатація об'єкту припинена. На 01.01.2019 у ставках-накопичувачах залишається біля 130 тис. м³ токсичних відходів, які негативно впливають на всі компоненти навколишнього природного середовища: спостерігається розширення ореолу забруднення ґрунтових вод, забруднення атмосферного повітря продуктами випаровування та ґрунтів прилеглих територій важкими металами. Тому вони підлягають закриттю та рекультивації.

Крім того, на території Чернігівського району наявна установка (інсинератор «Мюллер СР-50») зі спалювання відходів від надання послуг з охорони здоров'я людей, власником якої є КЛПЗ «Чернігівський обласний протитуберкульозний диспансер». Проектний обсяг видалення відходів становить 146 т на рік. За 2018 рік було видалено близько 6 т відходів.

Відповідно до інформації Управління житлово-комунального господарства Чернігівської міської ради наразі проводиться розробка проектної документації для вирішення питання утилізації відходів зі ставків-накопичувачів рідких промислових відходів (район Масани). На даний час генпроектувальником проведено інженерно-геологічні вишукування та інженерно-екологічні дослідження. Для виконання робіт обов'язковим є проходження процедури оцінки впливу на довкілля

Не вдалося вирішити питання системного використання золи КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» в будівельній галузі. Не

знайдені інші напрямки її використання, що значно зменшило б навантаження на об'єкти довкілля.

Негативним чинником діяльності підприємства є значні обсяги утворення золи від спалювання вугілля, якої щорічно утворюється близько 100 тис. т (у 2018 році утворено золи 70698,004 т).

Для розміщення основних виробничих відходів – вугільної золи та шлаку – КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» використовувався золовідвал № 1, розташований у II поясі санітарно захисної зони р. Десна на відстані 1 км від підприємства. При допомозі гідравлічної системи відбувається зола та шлаковидалення. Золовідвал № 1 займає площу 36 га і поділений на 7 секцій з висотою дамб 8,5-10 метрів. Проектна потужність золовідвалу, який експлуатується з 1961 року, згідно з проектом, розробленим проектним інститутом «Променергопроект» складає 1851 тис. т. На території золовідвалу № 1 розташований шламонакопичувач площею 1 га та 2 шлаконакопичувачі.

У 2002 році ВАТ «Інститут «Чернігівводпроект» розроблено проект «Золонакопичувач № 2 КЕП «Чернігівська ТЕЦ» фірми «ТехНова». Згідно з проектом потужність золонакопичувача № 2 складає 900,85 тис. т золи. На сьогоднішній день резерв вільних площ золонакопичувача № 2 вичерпано.

У зв'язку з тим, що золонакопичувач № 2 заповнений, розпорядженням Чернігівської районної державної адміністрації від 25.02.2011 № 99 затверджено містобудівні умови й обмеження забудови земельної ділянки для об'єкту «Будівництво золонакопичувача № 3» на території Київської сільської ради Чернігівського району. Місткість золонакопичувача запланована в межах 1512 тис. т, орієнтовно термін експлуатації визначено 8,4 роки.

Станом на 01.01.2019 накопичено 3346712,691 т золи. За результатами вишукувань, проведених фахівцями Українського наукового гігієнічного центру, зола КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» може використовуватись для виробництва будівельних матеріалів.

При існуючих темпах спалювання вугілля та відсутності альтернативних джерел палива питання необхідності виділення додаткових земельних ділянок для складування золи буде постійно поставати перед органами виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідних територій.

Проблеми у сфері поводження з твердими побутовими відходами на території області дійсно досягли свого найвищого рівня загострення. Стан місць видалення твердих побутових відходів становить реальну небезпеку для довкілля та населення, що проживає на прилеглих територіях. На більшості їх відсутні спеціальні природоохоронні споруди та системи екологічного моніторингу, не визначені технологічні карти, накопичення сміття проводиться безсистемно, ущільнення та присипка ґрунтом здійснюється не своєчасно або взагалі не проводиться, не ведеться облік відходів, не відновлюється або відсутнє обвалування, прилегла територія засмічена відходами.

Недостатня кількість та технічний стан спеціалізованої техніки взагалі ставить під загрозу процес сміттевидалення в більшості районних центрів. На територіях сільських рад відсутні спеціалізовані підприємства у сфері поводження з побутовими відходами, самі відходи складуються у природних рельєфних утвореннях. Існуюча система санітарного очищення населених

пунктів недосконала, її фрагментарність, роз'єднаність та різнорідність не забезпечує достатнього контролю за санітарним станом територій та операціями поводження з побутовими відходами.

Через відсутність на Чернігівщині сміттєпереробних та сортувальних комплексів, на полігони та сміттєзвалища потрапляє значна частина відходів, які мають ресурсну цінність і підлягають переробці та утилізації. Основну масу відходів як вторинної сировини складають тара (упаковка) від продуктів харчування та продукції споживання населенням.

Крім того, в області існує проблема, яка на сьогодні не містить вираженого характеру, але через певний час її наслідки будуть становити реальну загрозу як об'єктам довкілля, так і здоров'ю населення прилеглих територій. Суть її полягає в тому, що в результаті життєдіяльності населення утворюються відходи, які містять небезпечні складові, зокрема відпрацьовані люмінесцентні та енергозберігаючі лампи, відпрацьовані хімічні джерела струму, зіпсована електронна техніка та електричне обладнання, відходи автотранспорту тощо. Враховуючи досягнення науково-технічного прогресу, обсяги побутових відходів, що утворюються у населення та містять небезпечні складові, будуть постійно збільшуватися. Вказані групи відходів в основному не вилучаються, а вивозяться на полігони та сміттєзвалища за унітарною схемою видалення. При цьому на даному етапі, не можливо оцінити їх обсяги та наслідки для довкілля.

Органи місцевого самоврядування за відсутності відповідної інфраструктури щодо збору й переробки таких відходів та цільового фінансування не забезпечують вирішення зазначеної проблеми.

Основні причинами такого становища – відсутність коштів в органах місцевого самоврядування, на яких покладена відповідальність за забезпечення цієї ділянки роботи, та неналежне виконання обов'язків визначеними комунальними підприємствами.

В області існує нагальна проблема з впровадження інноваційних технологій у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема для вирішення проблем поводження з твердими побутовими відходами.

Питання будівництва сміттєпереробних комплексів (хоча б для економічно розвинутих територій) є досить актуальним для регіону, і його вирішення в певній мірі дало б вагомий поштовх для зменшення навантаження на довкілля та підвищення економічного потенціалу відповідних територій.

Станом на 01.01.2019 на Чернігівщині впроваджено систему роздільного збирання твердих побутових відходів для подальшої переробки корисних компонентів у наступних населених пунктах: смт Сосниця, смт Талалаївка, смт Куликівка, смт Козелець, у містах Борзна, Бобровиця, Семенівка, Носівка, Ніжин, Прилуки, Сновськ, а також у низці населених пунктів Менського, Ічнянського, Чернігівського, Корюківського, Прилуцького, Ніжинського та Ріпкинського районів. Відсоток населення, охопленого роздільним збиранням побутових відходів, становить 39,6. Стовідсотково налагоджені роботи з роздільного збору ресурсоцінних компонентів у м. Бобровиця, смт Сосниця, смт Гончарівське (Чернігівський район), смт Холми (Корюківський район) та в с. Сиберіж (Ріпкинський район). У м. Чернігів функціонує унітарна система

збору твердих побутових відходів, яка унеможливило б вилучення відходів, що мають ресурсну цінність безпосередньо на об'єктах їх утворення. Вивезення ТПВ із житлової забудови міста здійснюється комунальними підприємствами за планово-регулярною та планово-побудинковою системами.

З метою забезпечення переробки відходів, для видалення яких на території області відсутні спеціальні споруди та місця, і які розміщуються на полігонах твердих побутових відходів та сміттєзвалищах, Департамент екології та природних ресурсів облдержадміністрації вважає необхідним:

- створення системи збору, перевезень, сортування та утилізації побутових відходів з одночасним виробництвом біогазу;
- будівництво заводу з переробки пластикових відходів і виготовлення готової продукції;
- санація полігону ТПВ м. Чернігів;
- створення потужностей для утилізації твердих побутових відходів на основі технології газифікації.

Загрозу забруднення природних об'єктів небезпечними речовинами, у першу чергу підземних водоносних горизонтів та поверхневих водойм, продовжують створювати накопичені непридатні й заборонені до використання хімічні засоби захисту рослин (далі – ХЗЗР).

Відповідно до проведеної райдержадміністраціями уточненої інвентаризації місць накопичення ХЗЗР, станом на 01.01.2019 на території області обліковується 284,3 т непридатних до використання ХЗЗР, а саме: в Бахмацькому, Борзнянському, Варвинському, Ічнянському, Носівському, Прилуцькому, Ріпкинському, Семенівському, Срібнянському, Сосницькому, Сновському, Чернігівському районах та м. Прилуки. Стан складських приміщень є незадовільним, що створює загрозу забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів та виникнення надзвичайних ситуацій.

Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації щороку (починаючи з 2013 року) готуються та направляються до Міністерства екології та природних ресурсів України запити про виділення коштів з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища для здійснення природоохоронного заходу «Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження відходів та непридатних хімічних засобів захисту рослин». З 2013 року кошти з Державного фонду не виділялися.

На сьогодні з усіх існуючих методів знешкодження непридатних пестицидів найбільш екологічно ефективним є спалювання в спеціальних високотемпературних печах, обладнаних сучасними системами очищення димового газу та контролю за викидами й небезпечними рештками.

Інформація щодо поводження з непридатними пестицидами в розрізі районів наведена в таблиці 8.2.2. Об'єкти найбільшої кількості зберігання непридатних отрутохімікатів наведені в таблиці 8.2.3.

Табл. 8.2.2. Поводження з непридатними пестицидами на території Чернігівської області у 2018 році

Пор. №	Район	Перезатарено впродовж року, т	Знешкоджено впродовж року, т	Утворено (виявлено) впродовж року, т	Кількість на кінець року, т
1	Бахмацький	0	0	9,5	9,5
2	Бобровицький	0	0	0,0	0,0
3	Борзнянський	0	0	0,0	31,0
4	Варвинський	0	0	0,0	25,5
5	Городнянський	0	0	0,0	0,0
6	Ічнянський	0	0	0,0	45,2
7	Козелецький	0	0	0,0	0,0
8	Коропський	0	0	0,0	0,0
9	Корюківський	0	0	0,0	0,0
10	Куликівський	0	0	0,0	0,0
11	Менський	0	0	0,0	0,0
12	Ніжинський	0	0	0,0	0,0
13	Н.-Сіверський	0	0	0,0	0,0
14	Носівський	0	0	0,0	28,8
15	Прилуцький	0	0	0,0	95,0
16	Ріпкинський	0	0	0,0	3,2
17	Семенівський	0	0	0,0	21,5
18	Сновський	0	0	0,0	3,0
19	Сосницький	0	0	0,0	10,0
20	Срібнянський	0	0	0,0	11,1
21	Талалаївський	0	0	0,0	0,0
22	Чернігівський	0	0	0,0	0,5
	Всього по області	0	0	9,5	284,3

Упродов останніх років велика кількість непридатних пестицидів, які довгий час накопичувалися на різноманітних складах та звалищах по всій території Чернігівської області, перетворилася в безхазяйні відходи, практично залишившись поза доглядом та контролем, створюючи таким чином небезпеку людям і довкіллю. ХЗЗР перетворилися на своєрідну міну сповільненої дії.

Табл. 8.2.3. Місця зберігання найбільшої кількості непридатних або заборонених до використання пестицидів

№	Назва підприємства	Показники
1.	безхазяйні відходи (відповідальність за об'єкт покладена на Миколаївську сільську раду Борзнянського району)	29 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
2.	безхазяйні відходи (розміщені на території Білорічицької сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	20,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
3.	безхазяйні відходи (розміщені на території Сергіївської сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	18,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в приміщенні. Стан місця зберігання задовільний, тари – незадовільний.
4.	ТОВ «Променергопостач» (Прилуцька міська рада, м. Прилуки)	14,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в складському приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
5.	безхазяйні відходи (розміщені на території Лісовосорочинської сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	12,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
6.	безхазяйні відходи (відповідальність за об'єкт покладена на Гнідинцівську сільську раду Варвинського району)	10,5 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
7.	безхазяйні відходи (розміщені на території Колісниківської сільської ради Прилуцького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	10,0 тонн твердих непридатних ХЗЗР знаходяться в непристосованому приміщенні. Стан місця зберігання та тари незадовільний.
8.	безхазяйні відходи (розміщені на території Спаської сільської ради Сосницького району, відповідальний за об'єкт не визначений)	10,0 тонн непридатних ХЗЗР знаходяться в резервуарі, закритому бетонною плитою. Стан місця зберігання та тари незадовільний.

Питанням остаточного вирішення проблеми непридатних пестицидів, зокрема перезатаренням та вивезенням їх на утилізацію за межі області, у минулі роки займалися Мінприроди України, Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області та громадські екологічні організації.

На кінець 2018 року в області налічувалося 10 районів, чистих від хімікатів: Бобровицький, Городнянський, Козелецький, Коропський, Корюківський, Куликівський, Менський, Ніжинський, Новгород-Сіверський та Талалаївський.

У регіоні докладаються всі зусилля для забезпечення повного звільнення області від отрутохімікатів. Адже стратегія державної екологічної політики України щодо очищення території держави від непридатних пестицидів полягає не в ліквідації застарілих пестицидів та отрутохімікатів в окремих точках, а в комплексному повному очищенні найближчим часом. Згідно із Законом України «Про відходи» організацію збирання й видалення побутових відходів, створення полігонів для їх захоронення, а також організацію роздільного збирання корисних компонентів цих відходів забезпечують органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації. Порядок поводження з ТПВ у населеному пункті (селі, селищі, місті) визначається Правилами благоустрою, Схемою санітарної очистки та місцевими програмами поводження з відходами, які затверджуються рішеннями органів місцевого самоврядування.

Табл. 8.2.4. Проведені заходи щодо зменшення техногенного впливу непридатних або заборонених до використання пестицидів на навколишнє природне середовище

<i>Рік</i>	<i>Кількість перезатарених або знешкоджених пестицидів</i>	<i>Витрачено коштів, тис. грн.</i>	<i>Джерело фінансування</i>
2003	Перезатарено 80,65 тонн	133	100 – Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (ОНПС) 33 – обласний фонд ОНПС
2004	Знешкоджено 14 тонн Перезатарено 46 тонн	190	150 – Державний фонд ОНПС 30 – обласний фонд ОНПС 10 – районний фондів ОНПС
2005	Знешкоджено 26,8 тонни	342	280 – обласний фонд ОНПС 62 – районний бюджет
2006	Знешкоджено 48,3 тонни	630	600 – обласний фонд ОНПС 30 – районний бюджет
2007	Знешкоджено 45,18 тонни	652,6	630 – обласний фонд ОНПС 22,6 – інші джерела фінансування
2008	Знешкоджено 49,34 тонни	945,0	945 – обласний фонд ОНПС
2009	Знешкоджено 52,472 тонни	1060,0	1060,0 – обласний фонд ОНПС
2010	Роботи не проводились		
2011	Знешкоджено 768,8 тонни	17280,35	2000,0 – Державний фонд ОНПС 15280,35 – обласний фонд ОНПС
2012	Знешкоджено 341,886	7691,175	7691,175 – Державний фонд ОНПС
2013	Роботи не проводилися		
2014	Роботи не проводилися		
2015	Роботи не проводилися		
2016	Роботи не проводилися		
2017	Роботи не проводилися		
2018	Роботи не проводилися		

Методи та засоби здійснення операцій з ТПВ обираються органами місцевого самоврядування самостійно з урахуванням складу та властивостей

твердих побутових відходів, їх річного обсягу утворення, кліматичних умов регіону, потреби у вторинних енергетичних та матеріальних ресурсах, органічних добривах, економічних факторів та інших вимог. Через відсутність на території області сміттєпереробних та сортувальних комплексів, на полігони та сміттєзвалища потрапляє значна частина відходів, які мають ресурсну цінність і підлягають переробці та утилізації. Основну масу відходів як вторинної сировини складають тара (упаковка) від продуктів харчування та продукції споживання населенням. Незважаючи на зусилля, направлені на стабілізацію стану екологічної безпеки, невідпрацьований зв'язок між утворенням, заготівлею та утилізацією або знешкодженням відходів.

Основними напрямками, на яких необхідно сконцентрувати увагу всіх причетних до проблеми служб області, вважаємо наступні:

- зменшення шкідливого впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини за рахунок впровадження нових сучасних високоефективних методів збирання, зберігання, перевезення, утилізації та захоронення твердих побутових відходів відповідно до сучасних вимог охорони довкілля;

- налагодження ефективних систем поводження з твердими побутовими відходами в межах територіальних громад, запобігання утворенню несанкціонованих звалищ відходів;

- зменшення утворення й захоронення відходів шляхом впровадження роздільного збирання компонентів твердих побутових відходів;

- концентрація фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів для вирішення проблеми поводження з побутовими відходами, зокрема будівництва та реконструкції полігонів і сміттєзвалищ.

За наявними даними, упродовж певного проміжку часу стабільно здійснюють діяльність, пов'язану із збиранням і заготівлею окремих видів відходів як вторинної сировини: ТОВ «Чернігів Еко Втор», ТОВ «Слов'яни», ПП «Чернігів-Вторма», ТОВ «Органіка ЛТД», ТОВ «Аметист», ТОВ «Еко-Втор» (всі у м. Чернігів), ПП «Озон» (м. Прилуки), ФОП Кіяшко Г.Г. (м. Бахмач). Згадані суб'єкти господарювання проводять заготівлю макулатури, склобою, відходів полімерних, відходів гумових, матеріалів текстильних вторинних із подальшою відправкою на переробні підприємства. Спеціалізоване підприємство ПП «Озон» здійснює діяльність із заготівлі та переробки найбільшого переліку відходів як вторинної сировини.

На території області підприємство ТОВ «Аметист» здійснює переробку макулатури (виробництво туалетного паперу, гофрокартону) та ТОВ «Слов'яни», ТОВ «Чернігів Еко Втор» – подрібнення й гранулювання полімерів.

Аналіз наявної інформації показує, що при впровадженні ефективної системи організації збирання й заготівлі відходів обсяги їх перероблення в перспективі можуть значно зрости. Досягнення вказаних показників можливе за рахунок забезпечення роздільного збирання відходів, будівництва сміттєпереробних комплексів та розвитку підприємств, які здійснюють переробку відходів.

Дані щодо обсягів утворення, використання й поставки відходів як вторинної сировини, що обробляються Головним управлінням статистики в області на основі державного статистичного спостереження за формою №14-МТП, наведені в таблиці 8.2.5.

Табл. 8.2.5. Динаміка використання відходів як вторинної сировини

Пор №	Показник	2000 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік
1.	Обсяги утворення відходів, тис. т	941,2	1836,3	1314,8	1419,5	1303,4
2.	Обсяги використання відходів, тис. т	150,9	516,6	435,6	327,3	351,8
3.	Рівень використання, %	16,0	28,1	33,1	23,1	27,0

З 2010 р. статистичне спостереження за ф.№14-мтп «Звіт про утворення, використання і поставку вторинної сировини і відходів виробництва» органами статистики не розробляється.

8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Транскордонне перевезення небезпечних відходів здійснюється згідно з Положенням про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і «Жовтого» та «Зеленого» переліків відходів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2000 № 1120. Експорт, імпорт та транзит небезпечних відходів здійснюється тільки за умови письмової згоди Мінприроди України.

8.4 Державна політика у сфері поводження з відходами

В Україні склалася критична ситуація, пов'язана з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробленням, утилізацією та захороненням відходів, що характеризується подальшим розвитком екологічних загроз. Незважаючи на декларування пріоритетності проблеми відходів, розроблення відповідної нормативно-правової бази, а також впровадження різних цільових програм як на державному, так і на місцевому рівнях, процес їх накопичення не зупинено.

У рамках Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони Україна взяла на себе ряд зобов'язань щодо приведення власного законодавства у відповідність до вимог європейського права. На виконання положень зазначеної Угоди у сфері управління відходами розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року (далі – Стратегія).

Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами в найближчі десятиліття з урахуванням європейських підходів з питань управління відходами, що базуються на положеннях:

Рамкової Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19.11.2008 «Про відходи та скасування деяких директив»;

Директиви Ради № 1999/31/ЄС від 26.04.1999 «Про захоронення відходів»;

Директиви № 2006/21/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15.03.2006 «Про управління відходами видобувних підприємств, та якою вносяться зміни до Директиви 2004/35/ЄС»;

Директиви 94/62/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20.12.1994 «Про упаковку та відходи упаковки»;

Директиви 2012/19/ЄС Європейського парламенту та Ради від 04.07.2012 «Про відходи електричного та електронного обладнання (ВЕЕО)»;

Директиви 2006/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 06.09.2006 «Про батареї і акумулятори та відпрацьовані батареї і акумулятори».

Нормативно-правові акти й нормативні документи, що розроблятимуться та прийматимуться на виконання цієї Стратегії, мають базуватися виключно на принципах і положеннях відповідних актів європейського законодавства (зокрема, у 2019 році заплановано розроблення Національного та Регіонального планів управління відходами до 2030 року).

У 2018 році Департамент екології а природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації брав активну участь у розробленні пропозицій до Національного плану управління відходами до 2030 року та надавав їх до Міністерства екології та природних ресурсів України для опрацювання.

9. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки

Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники.

Відповідно до Конституції України життя та здоров'я людини, її безпека є найвищими соціальними цінностями.

Безпека людини, об'єктів економіки й навколишнього природного середовища, їх захищеність від впливу небезпечних техногенних, природних та інших чинників є невід'ємною частиною діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та умовою сталого розвитку суспільства.

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Екологічна безпека за своїм місцем і значенням посідає значне місце в державній політиці багатьох країн. Тому без перебільшення можна сказати, що вона належить до найголовніших питань, від вирішення яких значною мірою залежить сучасний рівень і науково обґрунтований підхід щодо забезпечення безпеки населення України й безпечності оточуючого його середовища.

При аналізі системи екологічної безпеки слід виходити з того, що існує два основних джерела небезпеки: стихійні явища (землетруси, паводки, засухи, пожежі); виробнича діяльність людини. Екологічна небезпека в сучасний період посилилась у зв'язку з тим, що за своїми масштабами і значенням вплив господарської діяльності на навколишнє середовище стає порівняним з природними процесами.

До характерних для нашого регіону природних загроз відносяться небезпеки медико-біологічного характеру, пожежі у природних екосистемах, небезпечні процеси і явища геологічного та гідрометеорологічного характеру.

Незбалансована та безсистемна господарська діяльність створила реальні передумови для активного розвитку природних екзогенних геологічних процесів, серед яких найбільш руйнівними є зсуви, що розвинені на території області разом із переробкою берегів річок, ерозією на схилах балок. Так, під час будівельних робіт створюється додаткове

навантаження на схили, витоки води з водних споруд та комунікацій призводять до надмірного обводнення зсувонебезпечних територій.

Зростання активності прояву зсувного процесу відбувається під впливом природних та антропогенних факторів.

До основних природних чинників зсувних процесів відносяться метеорологічні та гідрологічні, їх дію можна суттєво зменшити шляхом застосування пасивних та активних засобів інженерного захисту: зниження ерозійної та абразійної дії вод, перепланування поверхні та дренажу схилів, закріплення схилів рослинністю, технічна меліорація ґрунтів та регулювання поверхневого стоку на схилах.

Значну загрозу навколишньому середовищу становлять безгосподарські свердловини, контроль за станом яких майже втрачено. Артезіанські свердловини залишені без нагляду, не використовуються і є потенційними забруднювачами підземних вод.

З метою запобігання забрудненню ґрунтів та підземних водоносних горизонтів, за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2018 році здійснено тампонаж 19 недіючих безгосподарських артезіанських свердловин у Корюківському та Семенівському районах.

Серед медико-біологічних загроз найбільшу небезпеку становлять інфекційні захворювання, отруєння людей бактеріальної етіології, інфекційні захворювання сільськогосподарських та диких тварин.

Загальна інфекційна захворюваність у 2018 році збільшилася на 1,2% та склала 188 705 випадків на 100 тис. населення (у 2017 році – 186325 випадків на 100 тис. населення).

Випадків захворювання дикої та свійської птиці пташиним грипом зареєстровано не було.

Головним управлінням Держпродспоживслужби у Чернігівській області у звітному періоді вживалися заходи щодо недопущення занесення та поширення збудників особливо небезпечних хвороб тварин на територію області, постійно забезпечувався захист тварин від збудників та хвороб шляхом здійснення профілактичних, діагностичних та лікувальних заходів. Так, було проведено профілактичні щеплення понад 6,49 млн голів, лікувально-профілактичну обробку 237 тис. голів, дослідження 1,09 млн голів, а також проведено дезінфекцію 9144 об'єктів загальною площею 2,201 млн м². Крім того, з 12 по 29 листопада 2018 року на території мисливських угідь була проведена кампанія з пероральної імунізації диких м'ясоїдних тварин повітряним розподілом принад, усього таким методом оброблено територію площею 27324 км².

В останні роки тривалі періоди сухої погоди сприяють виникненню пожеж у природних екосистемах області. Проблема збереження лісів від вогню набула особливої гостроти. Необережне поводження з вогнем людей разом із погодними умовами (низька відносна вологість повітря, високий температурний фон, сильний вітер, блискавки тощо) значною мірою обумовлюють виникнення пожеж у природних екосистемах та інколи призводять до їх розповсюдження на значних площах.

Пожежонебезпечний період 2018 року розпочався у квітні.

Упродовж пожежонебезпечного періоду зареєстровано 124 випадки загоряння настилу в лісі на загальній площі 214,32 га.

У порівнянні з 2017 роком кількість випадків загоряння сухої трави та сміття на відкритій території збільшилася на 2,4 %, при цьому площа їх розповсюдження зменшилася на 33,3 %.

Було запроваджено постійний моніторинг стану пожежної безпеки в природних екосистемах; для контролю за особливо пожежонебезпечними лісовими масивами організовано проведення рейдів-перевірок за участю фахівців Головного управління Національної поліції в області, управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в області, Державної екологічної інспекції в області, місцевих органів виконавчої влади та лісогосподарських підприємств. Під час пожежонебезпечного періоду проведено 1556 рейдів-перевірок, за порушення правил пожежної безпеки в лісах до адміністративної відповідальності притягнуто 19 осіб.

Важливою й гострою проблемою для області залишається поводження з забороненими й непридатними до використання хімічними засобами захисту рослин (далі ХЗЗР). Хімічні засоби захисту рослин являють собою суміші декількох хімічних речовин і представляють значну небезпеку для населення. Їх дослідження не проводилося і відповідно клас хімічної та вибухопожежної безпеки не визначений.

Загальна кількість безгосподарних агрохімікатів становить 284,3 т, які зберігаються в 52 місцях на території Бахмацького, Борзнянського, Варвинського, Ічнянського, Носівського, Прилуцького, Ріпкинського, Семенівського, Срібнянського, Сосницького, Сновського, Чернігівського районах та м. Прилуки. Стан наявних місць зберігання ХЗЗР є незадовільним, що створює загрозу забруднення ґрунтів і підземних водоносних горизонтів та виникнення надзвичайних ситуацій.

У 2018 році кошти на утилізацію непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин не виділялися.

Ситуація ускладнюється тим, що в Україні на даний час відсутнє підприємство, яке б мало ліцензію на утилізацію ХЗЗР.

У 2018 році була зареєстрована надзвичайна ситуація гідрометеорологічного характеру, а саме: 30 червня в м. Чернігів унаслідок сильних злив сталося підтоплення житлового сектору: 110 домогосподарств та інших споруд на 40 вулицях міста. Було проведено евакуацію постраждалого населення з небезпечних зон, відкачку води з об'єктів життєзабезпечення та приватних будівель, з підвальних приміщень багатоповерхівок об'ємом близько 15000 м³, виведено з небезпечних зон 67 осіб. Збитки склали 58 346,493 тис. гривень.

Також упродовж звітнього періоду на території регіону зареєстровано надзвичайну ситуацію техногенного характеру: 9 жовтня виникла пожежа з подальшою детонацією боєприпасів на 6-ому арсеналі боєприпасів Міністерства оборони України біля смт Дружба Ічнянського району.

З метою з'ясування наслідків негативного впливу на довкілля було обстежено 3999,5 га території Ічнянського національного природного парку, яка попала в зону враження. У результаті виявлені пошкодження 1783 дерев у лісових насадженнях. Випадків загибелі тварин на території парку не встановлено. Усі пошкоджені дерева відмічені в рубку, загальна сума завданої шкоди становить 1862,7 тис. гривень.

Також у зону враження попала частина лісів Жадківського лісництва ДП «Прилуцьке лісове господарство». Обсяги ушкоджень, за підрахунками спеціалістів лісового господарства, склали 2731,135 тис. гривень.

Упродовж двох місяців спостерігалось значне збільшення кількості переходів копитних тварин, особливо лося та дикого кобана, з території Ічнянського національного природного парку до Борзнянського, Ніжинського та Прилуцького районів.

Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області, з виїздом в зону надзвичайної ситуації, 23.10.2018 перевірено стан території Ічнянського району. Спеціалісти відділу інструментально-лабораторного контролю відібрали зразки проб води в ставках Хаєнківський, Софіївський, Охотничий, Дзюбівський (каскад ставків на р. Іченька та ґрунтів в епіцентрі забруднення). У відібраних пробах води перевищень нормативів гранично допустимих концентрацій не зафіксовано.

У межах вражених ділянок (в місцях розриву снарядів) проведено відбори проб ґрунту. За результатами лабораторних досліджень встановлено підвищений вміст азоту (загального), алюмінію (обмінного), сульфатів у перерахунку на сірку, хлоридів та заліза загального у порівнянні з фоновими показниками.

Державною установою «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» проведено дослідження стану довкілля на території населених пунктів Ічнянського району, прилеглих до військових складів боєприпасів. За результатами досліджень у питній воді шахтних колодязів, воді водойм та ґрунті не виявлено відхилень, пов'язаних з аварійною ситуацією; гамма-фон в межах норми.

Піротехнічними підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій проведено очищення прилеглої до арсеналу території на площі 79733 га.

На сьогоднішній день стан мереж водопостачання й водовідведення, а також каналізаційних очисних споруд Чернігівщини незадовільний. Серед причин – зношення та застарілість обладнання, несвоєчасне проведення поточних і капітальних ремонтів, недовантаженість очисних споруд, порушення технологічного регламенту їх експлуатації, відсутність коштів на проведення поточних ремонтних робіт і реконструкції в цілому. Проведення реконструкції та модернізації комплексів очистки, каналізування населених пунктів області та збільшення об'ємів стічних вод, що надходять на очисні споруди, сприятиме підвищенню ефективності роботи очисних споруд, що у свою чергу, зменшить негативний вплив на довкілля.

Нагальною проблемою практично всіх очисних споруд, які приймають комунально-побутові стічні води, є використання населенням фосфатовмісних

миючих засобів, що в свою чергу приводить до високих показників вмісту фосфатів на вході до очисних споруд. Існуючі технологічні регламенти роботи очисних споруд не можуть забезпечити ефективну очистку зворотних вод. Як наслідок – фіксується скид недостатньо очищених стічних вод до поверхневих водних об'єктів з перевищенням граничнодопустимих показників вмісту фосфатів.

Щороку в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (ОНПС) виділяються кошти на будівництво або реконструкцію комплексів очисних споруд комунального сектору, а також мереж водовідведення.

У 2018 році за рахунок коштів обласного фонду ОНПС виконувалися роботи з реконструкції очисних споруд в с. Снов'янка Чернігівського району (818,88 тис. грн) та очисних споруд і КНС продуктивністю 200 м³/добу в с. Киселівка Чернігівського району (1758,14 тис. грн), каналізаційних мереж у містах Ніжин і Сновськ (1627,64 тис. грн.). Крім того, у 2018 році виконано роботи з реконструкції самопливного каналізаційного колектору по вул. Галаганівській в м. Прилуки на загальну суму 1333,81 тис. грн (ліквідація наслідків аварії на каналізаційному колекторі у 2017 році).

9.2 Об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку

У 2018 році підготовлено й проведено 13 засідань обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, на яких розглянуто 32 питання, та 4 засідання регіональної Ради з питань безпечної життєдіяльності населення, на яких розглянуто 15 питань.

Загальний стан техногенної безпеки області обумовлений наявністю на її території 731 потенційно небезпечного об'єкта та об'єкта підвищеної небезпеки, на яких зберігається значна кількість хімічних, вибухових і пожежонебезпечних речовин.

На Чернігівщині розміщені 17 хімічно небезпечних підприємств, на яких зберігаються та використовуються 5617,5 т небезпечних хімічних речовин, з них: аміаку – 5328,3 т, інших небезпечних хімічних речовин – 289,2 т. Ці підприємства розподілені за ступенями хімічної небезпеки наступним чином: II ступеню – 1 підприємство, III ступеню – 5, IV ступеню – 11. Кількість населення, що потрапляє в прогнозовану зону хімічного зараження, складає 1054 осіб.

Найбільше хімічно небезпечних об'єктів зосереджено у м. Чернігів (4).

На сьогоднішній день на території області накопичено близько 11,6 млн т відходів I-IV класу, з яких основна кількість припадає на відходи IV класу.

Із загальної кількості відходів IV класу більше половини накопичені на полігоні твердих побутових відходів біля с. Масани Чернігівського району. Так,

загальний обсяг відходів (IV клас), накопичених протягом експлуатації полігону, складає близько 6 млн т.

Постійний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання в різних галузях господарської діяльності проводиться Державною екологічною інспекцією в Чернігівській області.

Першочергова увага при здійсненні державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища приділялась екологічно-небезпечним об'єктам. У 2018 році проведені вимірювання показників забруднення навколишнього природного середовища на екологічно-небезпечних об'єктах загальнодержавного рівня: КЕП «Чернігівська ТЕЦ», ТОВ фірми «ТехНова», КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради (позапланово) та обласного рівня: КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» Ніжинської міської ради, ПрАТ «Комунальник» м. Сновськ, а також КП «Вода», КП ВКГ «Ічень», Остерське ВУЖКГ, Талалаївське ВУЖКГ, ТОВ «Комунальник (м. Новгород-Сіверський).

За даними Державної екологічної інспекції у Чернігівській області до переліку екологічно небезпечних об'єктів входить 27 об'єктів, які наведені в табл. 9.2.1.

Таблиця 9.2.1. Перелік екологічно небезпечних об'єктів загальнодержавного та обласного рівня

<i>Пор. №</i>	<i>Назва об'єкту</i>	<i>Вид економічної діяльності</i>	<i>Відомча належність (форма власності)</i>
1.	КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова»	Виробництво електричної енергії	комунальна
2.	КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
3.	ПАТ «ЧеЗаРа»	Виробництво електронних приладів	колективна
4.	ПрАТ «КСК «Чексіл»	Виробництво тканин	колективна
5.	Полігон твердих побутових відходів Чернігівської міської ради	Видалення відходів	комунальна
6.	Ставки-накопичувачі рідких промислових відходів підприємств м. Чернігів	Видалення відходів	комунальна
7.	КП «Бахмач – Водсервіс»	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
8.	Бобровицька філія ТОВ «Бобровицький молокозавод»	Виробництво продуктів харчування	колективна (не працює)
9.	КП «Господар» смт Варва	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
10.	Гнідинцівський газопереробний завод ПАТ «Укрнафта»	Переробка природного газу	державна
11.	Городнянське ВУЖКГ (очисні споруди)	Надання послуг з водовідведення	комунальна
12.	КП «Козелецьводоканал» Козелецької міської ради	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
13.	Куликівське ВУЖКГ (очисні споруди)	Надання послуг з водовідведення	комунальна
14.	ПрАТ «Новгород – Сіверський сирзавод»	Виробництво продуктів харчування	колективна
15.	ПАТ «Слов'янські шпалери-КФТП»	Виробництво шпалер	колективна
16.	Філія «Менський сир» ППКФ «Прометей»	Виробництво продуктів харчування	колективна

17.	Полігон твердих побутових відходів Ніжинської міської ради	Видалення відходів	комунальна
18.	ПАТ «Чернігівське Хімволокно»	Виробництво хімічних волокон	колективна (не працює)
19.	Мринське виробниче управління підземного зберігання газу філії УМГ «Київтрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз»	Зберігання природного газу	державна
20.	ТОВ «Носівський цукровий завод»	Виробництво цукру	колективна
21.	ПрАТ «А/Т тютюнова компанія «В.А.Т-Прилуки»	Виробництво тютюнових виробів	колективна
22.	Полігон твердих побутових відходів Прилуцької міської ради	Видалення відходів	комунальна
23.	КП «Прилукитепловодопостачання» Прилуцької міської ради	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
24.	ПрАТ «Линовицький цукровий завод «Красний»	Виробництво цукру	колективна
25.	Чернігівське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів філії УМГ «Київтрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз»	Транспортування природного газу	державна
26.	Щорське ПрАТ «Комунальник»	Надання послуг з водопостачання та водовідведення	комунальна
27.	КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства»	Надання послуг з водовідведення	комунальна

На контролі в Головному управлінні Держпродспоживслужби в Чернігівській області знаходиться 35 підприємств, що здійснюють централізоване водовідведення стоків. З них 18 потребують проведення ремонту, або знаходяться в стані реконструкції. Знезараження стоків не проводиться на 17 підприємствах. Таким чином, відбувається забруднення поверхневих ґрунтових вод, що може негативно позначатися на якості та безпечності питної води, в першу чергу, в джерелах децентралізованого водопостачання.

9.3 Радіаційна безпека

9.3.1 Стан радіоактивного забруднення Чернігівщини

Двадцять шостого квітня 1986 року сталася аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС. Негативні наслідки цієї техногенної катастрофи пов'язані із викидом значної кількості радіоактивності у довкілля, з тривалим існуванням зруйнованого ядерного реактора (об'єкту «Укриття»), з виведенням Чорнобильської АЕС з експлуатації і є найтяжчими за всю історію використання атомної енергії у мирних цілях. Загальна радіоактивність речовин, що потрапили за межі реактора у довкілля, становить близько 13 ЕксаБеккерелів (понад 300 МКі).

До територій, що віднесені до зон радіоактивного забруднення, входить Чернігівська область яка є однією з найбільш постраждалих у результаті аварії на Чорнобильській АЕС.

На територіях, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи, опромінення у підвищених дозах зазнали не тільки люди, а й без винятку всі компоненти природного середовища. Із понадфономим опроміненням довкілля, яке за характером накопичення є хронічним і латентним, пов'язані певні вже реалізовані радіоекологічні ефекти. При цьому є всі підстави вважати, що у майбутньому виявлятимуться ще негативніші наслідки цього опромінення.

Чернігівщина – одна з небагатьох областей України, де відсутні підприємства атомної енергетики, підприємства з видобування та переробки уранових руд, спецкомбінати та пункти захоронення радіоактивних відходів. Стан радіаційної безпеки в основному характеризується забрудненням території, що сталося після аварії на Чорнобильській АЕС та наявністю закритих джерел іонізуючого випромінювання (ДІВ), рентгенапаратів, еталонних та контрольних джерел.

Радіаційний фон порівняно із 1986 роком зменшився у сотні разів. Вжиті заходи, процеси самоочищення природного середовища призвели до зменшення вмісту радіонуклідів в об'єктах довкілля, в продукції сільського господарства. А це, в свою чергу, зумовило зменшення доз зовнішнього та внутрішнього опромінення населення.

Радіаційний стан територій, забруднених у результаті Чорнобильської катастрофи, на сьогодні стабілізувався і формується в основному під впливом довгоживучих радіонуклідів цезію-137 та стронцію-90.

Проте існують об'єкти, що використовують у господарській, медичній та науковій діяльності джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ) і які потребують постійного контролю стану радіаційної безпеки. Щодо наявності джерел іонізуючого випромінювання, які вичерпали ресурс експлуатації, на території області раз на три роки проводяться інвентаризації радіоактивних відходів (останній раз проводилась у 2016 році).

Забруднені сільськогосподарські угіддя на території Чернігівщини становлять 1735 тис.га, які потребують екологічного оздоровлення та проведення комплексу протирадіаційних заходів.

Спостереження за щільністю забруднення ґрунту і рівнями забруднення рослинної продукції радіонуклідами проводиться з 1986 року. Забруднення території області техногенними та техногенно-підсиленними джерелами природного походження відображено у таблиці 9.3.1.1.

Таблиця 9.3.1.1. Забруднення території області техногенними та техногенно-підсиленними джерелами природного походження

№	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Кількість населення, тис. осіб	Радіаційний фон на території, мкЗв/год*	Щільність забруднення земель, Кі/км ² **				
				цезій-137 (техногенний)	стронцій-90 (техногенний)	Радій (природний)	Торій (природний)	Калій (природний)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Бахмацький	43,2	-	0,069	0,02	-	-	-
2	Бобровицький	31,9	-	0,127	0,039	-	-	-
3	Борзнянський	30,2	-	0,069	0,029	-	-	-
4	Варвинський	15,5	-	0,098-	0,039	-	-	-
5	Городнянський	27,4	-	0,078	0,029	-	-	-
6	Ічнянський	30,2	-	0,088	0,029	-	-	-
7	Козелецький	43,3	-	0,323	0,078	-	-	-
8	Коропський	22,1	-	0,157	0,059	-	-	-
9	Корюківський	25,9	-	0,363	0,029	-	-	-
10	Куликівський	16,1	-	0,245	0,049	-	-	-

11	Менський	34,5	-	0,098	0,029	-	-	-
12	Ніжинський	26,3	-	0,127	0,029	-	-	-
13	Н.-Сіверський	12,7	-	0,265	0,049	-	-	-
14	Носівський	28,2	-	0,206	0,049	-	-	-
15	Прилуцький	35,1	-	0,098	0,039	-	-	-
16	Ріпкинський	26,3	-	0,470	0,088	-	-	-
17	Семенівський	17,2	-	0,686	0,059	-	-	-
18	Сновський	22,9	-	0,157	0,157	-	-	-
19	Сосницький	17,8	-	0,176	0,049	-	-	-
20	Срібнянський	10,9	-	0,088	0,039	-	-	-
21	Талалаївський	12,4	-	0,069	0,029	-	-	-
22	Чернігівський	51,9	-	0,333	0,333	-	-	-
	м. Чернігів	288,3	-	-	-	-	-	-
	м. Ніжин	69,0	-	-	-	-	-	-
	м. Н.-Сіверський	13,0	-	-	-	-	-	-
	м. Прилуки	54,2	-	-	-	-	-	-
	По області	1005,8	-	0,206	0,206	-	-	-

*інформація про радіаційний фон відсутня;

** щільність забруднення земель цезієм-137 та стронцієм-90, Кі/км²за результатами обстежень території населених пунктів Чернігівської області у 1986-1995 роках.

Експериментальні дані щодо забруднення радіонуклідами продуктів харчування були одержані українськими спеціалістами після Чорнобильської катастрофи у 1986 році. Спостереженнями встановлено надзвичайно високе надходження радіаційних елементів в організм людини через харчові продукти (м'ясо, молоко), особливо з продуктами лісу (ягоди, гриби). На інтенсивність розповсюдження радіонуклідів в системі «грунт-рослина» великою мірою впливають властивості ґрунту. Сприяють таким процесам найбільш поширені в поліських районах бідні на поживні речовини кислі деревно-підзолисті та торфові ґрунти. На таких ґрунтах міграційна здатність основних радіонуклідів значно вища, ніж на ґрунтах більш важкого механічного складу.

У 2018 році продовжувалися роботи з організації радіологічного контролю сільськогосподарської та лісогосподарської продукції Семенівського, Корюківського, Сосницького, Ріпкинського та Чернігівського районів. Ці території віднесено до III зони гарантованого добровільного відселення. За бюджетною програмою КПКВ 2408070 «Радіологічний захист населення та екологічне оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення» було використано 269,6 тис. гривень. Кошти були розподілені між управліннями агропромислового розвитку райдержадміністрацій Семенівського, Корюківського, Сосницького, Ріпкинського та Чернігівського районів.

Упродовж звітнього періоду радіологами було відібрано й перевірено 3209 проб зразків сільськогосподарської та лісової продукції. Перевищень значень допустимих рівнів вмісту радіонуклідів в досліджених пробах не зафіксовано.

Узагальнена інформація про результати досліджень щомісячно передавалася до відповідального виконавця за вказаною програмою – Державного агентства України з управління зоною відчуження.

За інформацією Північної інспекції з ядерної та радіаційної безпеки Державної інспекції ядерного регулювання України, 18.10.2018 на Міжнародному пункті пропуску автомобільного сполучення «Славутич» Чернігівська область, Чернігівський район, Пакульська сільська рада,

вул. Чернігівська, 26А) спрацювала стаціонарна система радіаційного контролю «Янтар».

Під час детального радіаційного контролю виявлено небезпечний предмет (трос із синтетичних волокон) з перевищенням радіаційного фону гамма-випромінювання. Відповідно до вимог «Порядку взаємодії органів виконавчої влади та юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері використання ядерної енергії, в разі виявлення радіонуклідних джерел іонізуючого випромінювання у незаконному обігу», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.06.2003 № 813, 23.10.2018 був складений відповідний Акт та вилучений небезпечний предмет.

За даними щорічних звітів з радіаційної безпеки ліцензіатів за 2018 рік, радіаційний фон на території об'єктів, за межами зон з обмеженим доступом, знаходиться в межах природного радіаційного фону.

За інформацією Північної державної інспекції з ядерної та радіаційної безпеки Державної інспекції ядерного регулювання, в таблиці 9.3.1.2. надано перелік суб'єктів діяльності у Чернігівській області, що використовують ДІВ з високим ступенем ризику.

Таблиця 9.3.1.2. Перелік суб'єктів діяльності у Чернігівській області, що використовують ДІВ з високим ступенем ризику

№ з.п.	Найменування ліцензіата (повне та скорочене)	Місце розташування * (поштова адреса)	Примітка
1.	КЛПЗ «Чернігівський обласний онкологічний диспансер»	14029, м. Чернігів, пр. Миру, 211	Закриті радіонуклідні ДІВ: <ul style="list-style-type: none"> - гамма-терапевтичний апарат РОКУС-М, тип ДІВ - ГК60Т05-2, радіонуклід Со-60, максимальною активністю одиничного джерела $2,2 \times 10^{14}$ Бк; - гамма-терапевтичний апарат Агат-Р1, тип ДІВ - ГИК-8-4, радіонуклід Со-60, максимальною активністю одиничного джерела $1,6 \times 10^{14}$ Бк; - гамма-терапевтичний апарат Агат-ВУ1, тип ДІВ - ГК60Т2, радіонуклід Со-60, максимальною активністю одиничного джерела $4,9 \times 10^{10}$ Бк; - гамма-терапевтичний апарат Агат-В, тип ДІВ - ГИТ-К-10, радіонуклід Со-60, максимальною активністю одиничного джерела $4,6 \times 10^{10}$ Бк.
2.	КЛПЗ «Чернігівська обласна лікарня»	14029, м. Чернігів, вул. Волковича, 25	Відкриті ДІВ у ядерній медицині: <ul style="list-style-type: none"> - радіонуклід Тс-99м, фізичний стан - рідина, хімічна сполука – пертехнетат технецію, максимальною активністю $1,2 \times 10^{10}$ Бк; - радіонуклід І-131, фізичний стан - рідина, хімічна сполука - гіпурат, максимальною активністю $8,0 \times 10^7$ Бк; - набори для in vitro діагностики, мічені радіонуклідом І-125, фізичний стан рідина, максимальною активністю $1,0 \times 10^6$ Бк.
3.	КЛПЗ «Чернігівська міська лікарня № 3» Чернігівської міської ради	14034, м. Чернігів, вул. 1 Травня, 170	Відкриті ДІВ у ядерній медицині: <ul style="list-style-type: none"> - радіонуклід І-131, фізичний стан - рідина, хімічна сполука - гіпурат, максимальна активність $8,0 \times 10^7$ Бк; - радіонуклід І - 125, фізичний стан рідина, хімічна сполука - натрію йодид, максимальна активність $1,0 \times 10^7$ Бк

Для забезпечення радіаційної безпеки має бути здійснення надійного контролю за станом радіаційної безпеки сховищ радіоактивно забруднених відходів дезактивації та під час використання джерел іонізуючого випромінювання.

9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами

Діяльність щодо поведження з радіоактивними відходами, які утворюються при використанні джерел іонізуючого випромінювання в народному господарстві, виконує Державне об'єднання «Радон» (далі – ДСП «Київський ДМСК»), яке має у своєму складі 6 міжобласних спеціалізованих комбінатів (Дніпропетровський, Донецький, Київський, Львівський, Одеський, Харківський). Територіально Чернігівська область закріплена за Київським міжобласним спецкомбінатом.

Загальна кількість об'єктів, які знаходяться на обліку та контролі ДСП «Київський ДМСК» на території регіону, – 3 пункти зберігання відходів дезактивації (ПЗВД), а саме: «Корюківський», «Семенівський», «Ріпкинський».

У зв'язку з обмеженим фінансуванням робіт регламентні роботи в Чернігівській області в 2018 році не виконувалися.

Останні регламентні роботи ДСП «Київський ДМСК» були виконані в осінній період 2016 року в Ріпкинському, Корюківському та Семенівському районах.

За результатами обстеження складено акти, в яких зафіксована оцінка технічного та радіаційного стану об'єктів. По одному примірнику кожного акту зберігається у відповідних відділах з питань надзвичайних ситуацій Ріпкинської, Корюківської та Семенівської районних держадміністрацій.

Під час обстеження об'єктів встановлено, що технічний стан ПЗВД «Корюківський» є задовільним, «Ріпкинський» та «Семенівський» є незадовільним через відсутність огорожі та виїзних воріт. Оцінка радіаційного стану усіх 3 об'єктів – задовільна, параметри радіаційного контролю знаходяться в межах тимчасово визначених контрольних рівнів.

Радіоактивні відходи, накопичені в області, утворилися в результаті закінчення терміну експлуатації джерел ДІВ, які використовувалися на підприємствах, в установах та організаціях, в медицині, промисловості та наукових дослідженнях. Згідно з даними Державного реєстру джерел іонізуючого випромінювання перелік суб'єктів використання ДІВ на території Чернігівської області надано в таблиці 9.3.2.1.

Таблиця 9.3.2.1. Перелік суб'єктів використання ДІВ на території Чернігівської області

№ з/п	Назва адміністративно-територіального устрою, регіону, назва підприємства	Кількість радіаційно-небезпечних об'єктів (усього), од.	Джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ), що використовуються		
			кількість джерел іонізуючого випромінювання, од.	*загальна активність ДІВ, Бк	**радіаційний фон на території підприємства, мкЗв/год
1	2	3	4	5	6
1	Чернігівська область, м. Корюківка, Публічне акціонерне товариство «Слов'янські шпалери – КФТП»		5	1,68E+04	

2	Чернігівська область, м. Чернігів, Публічне акціонерне товариство «САН ІНБЕВ Україна»		2	1,11E+03	
3	Чернігівська область, м. Чернігів, Комунальний лікувально-профілактичний заклад «Чернігівський обласний онкологічний диспансер»		5	3,79E+08	
4	Чернігівська область, м. Чернігів, Чернігівський державний центр стандартизації, метрології та сертифікації		3	2,60E+06	
5	Чернігівська область, м. Ніжин, Спеціалізований авіаційний загін Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України		10	9,30E+03	

*загальна активність ДПВ є розрахунковою величиною;

**інформація про радіаційний фон підприємств відсутня.

9.3.3 Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення

У відповідності до ст. 1 і ст. 2 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» до територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, в межах України належать території, на яких виникло стійке забруднення навколишнього середовища радіоактивними речовинами понад доаварійний рівень, що з урахуванням природно-кліматичної та комплексної екологічної характеристики конкретних територій може призвести до опромінення населення понад 1,0 мЗв (0,1 бер) за рік, і яке потребує вжиття заходів щодо радіаційного захисту населення та інших спеціальних втручань, спрямованих на необхідність обмеження додаткового опромінення населення, зумовленого Чорнобильською катастрофою, та забезпечення його нормальної господарської діяльності.

Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження й зоні безумовного (обов'язкового) відселення відноситься до компетенції Державного агентства України з управління зоною відчуження (ДАЗВ).

10. ПРОМИСЛОВІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

10.1 Структура та обсяги промислового виробництва

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області впродовж 2018 року промислові підприємства області реалізували промислової продукції (товарів, послуг) на суму 35997,1 млн гривень. В обсягах реалізації 70,3 % займала продукція переробної промисловості.

Зокрема, частка підприємств із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів становила 41,0 %, виготовлення виробів із деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності – 10,2 %, машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування, – 7,6 %, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 3,0 %.

Питома вага підприємств із постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря становила 17,1 %, добувної промисловості й розроблення кар'єрів – 11,5 %, водопостачання, каналізації, поводження з відходами – 1,1 %.

За підсумками 2018 року порівняно з попереднім індекс промислової продукції становив 99,2 %.

У добувній промисловості й розробленні кар'єрів обсяги промислового виробництва у звітному періоді проти 2017 року склали 103,2%, а в переробній промисловості – 97,5 %. У постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 103,3 %.

Обсяг виробленої будівельної продукції (виконаних будівельних робіт) підприємствами області становив 1195884 тис. гривень. Індекс будівельної продукції – 103,1%.

У 2018 році експорт товарів склав 755,0 млн дол., імпорт – 483,3 млн дол. Порівняно з 2017 роком експорт збільшився на 20,8 % (на 129,9 млн дол.), імпорт – на 8,6 % (на 38,2 млн дол.). Позитивне сальдо становило 271,7 млн дол. (у 2017 році також позитивне – 180,0 млн дол.).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 1,56 (у 2017 році – 1,40).

Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами зі 135 країн світу.

Основу товарної структури експорту склали зернові культури – 42,6 %, готові харчові продукти – 10,7 %, папір та картон – 9,0 %, деревина і вироби з деревини – 7,5 %, насіння і плоди олійних рослин – 5,5 %, взуття – 5,0 %, текстильні матеріали та текстильні вироби, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – по 3,6 %, недорогочінні метали та вироби, з них – 2,6 %, молоко та молочні продукти – 2,1 %.

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 30 млн дол., або 40,4 % від загального обсягу експорту (у 2017 році – 224,6 млн дол., або 35,9 %) та збільшився порівняно з 2017 роком на 80,1 млн дол., або на 35,7 %.

Найвагоміші експортні поставки товарів здійснювалися до Нідерландів – 9,0 % загального обсягу, Російської Федерації – 8,9 %, Іспанії – 7,8 %, Білорусі – 5,8 %, Єгипту – 4,9 %, Румунії – 4,6 %, Туреччини – 4,5 %, Грузії – 4,1 %, Китаю – 3,9 %, Італії – 3,8 %, Азербайджану – 3,5 %, Німеччини – 3,0 %, Польщі – 2,6 %, Республіки Молдови – 2,4 %, Литви – 2,0 %.

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 215,4 млн дол., або 44,6 % загального обсягу (у 2017 році – відповідно 175,4 млн дол. та 39,4%) та збільшився проти 2017 році на 40,0 млн дол., або на 22,8 %.

Основними партнерами в імпорті товарів були Білорусь – 20,0 % загального обсягу, Німеччина – 14,1 %, Російська Федерація – 11,5 %, Італія – 6,1 %, Китай – 5,6 %, Литва – 5,1 %, США та Бразилія – по 3,8 %, Польща – 3,7 %, Велика Британія – 3,2 %, Нідерланди – 2,8 %, Австрія – 2,2 %.

У звітному році експорт послуг становив 26,9 млн дол. США, імпорт – 22,7 млн дол. Порівняно з 2017 роком експорт збільшився на 3,3 % (на 0,9 млн дол.), імпорт – на 13,3 % (на 2,7 млн дол.). Позитивне сальдо становило 4,2 млн дол. (у 2017 році також позитивне – 6,0 млн дол.).

Обсяги реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності та підсумки роботи промисловості області за 2018 рік наведено в табл. 10.1.1. та 10.1.2.

Таблиця 10.1.1. Обсяг реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності у 2018 році¹ (остаточні дані)

	Код за КВЕД-2010	Обсяг реалізованої промислової продукції	
		тис. грн.	у % до всієї реалізованої продукції
Промисловість	V+C+D+E	35997115,0	100,0
Добувна та переробна промисловість	V+C	29452823,4	81,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	V	4152003,9	11,5
Переробна промисловість	C	25300819,5	70,3
з неї:			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	10-12	14770293,0	41,0
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13-15	1090617,1	3,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16-18	3676008,5	10,2
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	... ²	... ²
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	400216,8	1,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	–	–
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22,23	1038906,3	2,9
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24,25	596746,3	1,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	26-30	2720229,8	7,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	6142590,2	17,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	401701,4	1,1

¹ Інформація підготовлена за результатами державного статистичного спостереження «Економічні показники короткострокової статистики промисловості». Дані за видами діяльності сформовані за однорідними продуктами

відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009:2010) (з урахуванням уточнень підприємств станом на кінець лютого 2019р.).

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

*Таблиця 10.1.2. Індекси промислової продукції
за основними видами діяльності(відсотки)*

	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Промисловість	105,8	96,5	99,2
Добувна та переробна промисловість	105,2	96,5	98,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	81,3	93,0	103,2
Переробна промисловість з неї	112,5	97,3	97,5
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	118,6	90,2	95,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	117,8	101,8	106,5
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	88,3	110,9	111,3
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	... ¹	... ¹	... ¹
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	115,0	171,7	97,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	–	–	–
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	98,7	105,6	89,3
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	122,0	121,2	120,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	116,3	117,1	81,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	109,3	96,7	103,3

¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Таблиця 10.1.3. Виробництво окремих видів промислової продукції

	Вироблено в січні-грудні 2018 р.	Січень-грудень 2018 р. до січня-грудня 2017 р., %
Яловичина і телятина, свіжі чи охолоджені – туші, напівтуші, четвертини необвалені, т	3417	96,2
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів чи крові тварин та подібні вироби і харчові продукти на їхній основі (крім виробів ковбасних з печінки та страв готових), т	882	76,4
Олія соняшникова нерафінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), т	14058	104,1
Молоко та вершки незгущені й без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 1%, але не більше 6%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто не більше 2л, т	9898	120,0
Масло вершкове жирністю не більше 85%, т	2478	91,6
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), т	356	105,0
Сир тертий, порошок, голубий та інший неплавлений (крім свіжого сиру, сиру із молочної сироватки та кисломолочного сиру), т	6861	91,8
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, т	2646	90,2
Йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані (молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та ферментовані продукти, ароматизовані або з доданням фруктів, горіхів або какао), т	297	125,3
Борошно пшеничне чи пшенично-житне, т	21087	108,6
Борошно з культур зернових інших (крім борошна пшеничного чи пшенично-житного), т	7067	125,8
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, т	19886	91,7

Цегла невогнетривка керамічна будівельна (крім виробів з борошна кам'яного кремнеземистого чи ґрунтів діатомітових), млн. шт. умов. цегл	18,4	75,1
--	------	------

З метою вирішення проблемних питань функціонування галузей у межах чинного законодавства вживаються заходи щодо стабілізації роботи промислових підприємств Чернігівщини.

Одним із вагомих напрямів відродження промисловості області, зокрема машинобудування та легкої промисловості, є залучення місцевих підприємств до виконання державних замовлень в оборонній сфері та співпраці з державними силовими структурами.

10.2 Вплив на довкілля

Промисловий комплекс посідає одне з перших місць серед забруднювачів навколишнього природного середовища відходами, викидами, стічними водами всіх видів виробництв.

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області у 2018 році від підприємств області в повітряний басейн надійшло близько 29,661 тис. т забруднюючих речовин, що на 6,1 % менше, ніж у 2017 році.

На один квадратний кілометр території області в середньому потрапила майже тонна шкідливих речовин. Найбільшого антропогенного навантаження зазнали міста обласного значення, де викиди на квадратний кілометр території значно перевищили середній рівень по області: у Чернігові – у 182 рази, Ніжині – у 21 раз, Прилуках – у 16 разів, Новгороді-Сіверському – у 9 разів.

КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», незважаючи на 778,0 тис. грн капіталовкладень в охорону атмосферного повітря, залишається основним забруднювачем регіону. Обсяги викидів у атмосферне повітря цього підприємства складають 38 % у загальному обсязі викидів області.

Найбільшими забруднювачами довкілля за скидами забруднених стічних вод у водні об'єкти області залишається КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради.

10.2.1 Гірничодобувна промисловість

У 2018 році приріст у добувній промисловості становив 3,2 %. Добування сирової нафти та природного газу зросло на 3,6 %. У той же час добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів знизилося на 5,8 %.

Збільшення обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт дало б змогу в наступних періодах підвищити ефективність використання мінерально-сировинної бази регіону, наростити обсяги видобутку й переробки вуглеводнів.

У постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря у 2018 році порівняно з 2017 роком обсяги виробництва збільшилися на 3,3 %.

10.2.2 Металургійна промисловість

Суттєвий приріст спостерігався у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин та устаткування (20,7 %), поряд з цим скорочення в машинобудуванні становить 18,4 %.

10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість

У хімічній промисловості Чернігівської області упродовж звітнього періоду виробництво хімічних речовин і хімічної продукції порівняно з 2017 роком зменшилося на 2,1 %.

Підприємства хімічної промисловості області виробляли фарби та лаки, рідини гальмівні гідравлічні, антифризні речовини, нитки монофіламентні штучні, мило, шампуні, засоби мийні та для чищення.

Серед основних виробників продукції – ДП «Пластмас» ТОВ «Пластмас-Прилуки», ТОВ «Делфін Дістриб'юшн Україна», ТОВ «Мейнпак», ПАТ «Ніфар», ТОВ «Планета-інкс», ТОВ «Канон».

10.2.4 Харчова промисловість

За даними Департаменту агропромислового розвитку облдержадміністрації, на Чернігівщині у 2018 році працювало близько 100 харчопереробних підприємств, які виробляють широкий асортимент продукції. Індекс виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за звітний рік склав 95,2 % (до попереднього року). Питома вага харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у загальних обсягах виробництва промислової продукції області становить близько 40 %.

Загалом підприємства області за 2018 рік виробили: молока обробленого рідкого – 9,9 тис. т, масла вершкового – 2,5 тис. т, молока сухого знежиреного – 2,5 тис. т, сиру твердого – 6,9 тис. т, кисломолочної продукції – 2,7 тис. т, яловичини і телятини (свіжої чи охолодженої) – 3,4 тис. т, свинини (свіжої чи охолодженої) – 1,9 тис. т, виробів ковбасних – 0,9 тис. т, олії соняшnikової нерафінованої – 14,1 тис. т, борошна пшеничного чи пшенично-житнього – 21,1 тис. т, хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання – 19,9 тис. т тощо.

З позитивними показниками у минулому році працювали підприємства з виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів (115,5 %), перероблення та консервування фруктів і овочів (118,5 %), виробництва напоїв (104,5 %) та готових кормів для тварин (104,1 %).

10.3 Заходи з екологізації промислового виробництва

Істотними чинниками негативного впливу на природні ресурси області є викиди в атмосферу, скиди недостатньо очищених стічних вод, продукування та накопичення відходів, в тому числі небезпечних речовин. З метою мінімізації

негативного впливу на довкілля за 2018 рік Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації видано 385 дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

За даними Головного управління статистики в області, протягом року утилізовано, оброблено (перероблено) 109,8 тис. т відходів, спалено для отримання енергії 14 тис. т.

На Чернігівщині найбільшими забруднювачами довкілля є два підприємства: КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» та КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради. Даніми підприємствами упродовж звітнього періоду проводилися відповідні природоохоронні заходи.

У 2018 році згідно з Планом заходів КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» з поліпшення екологічного стану навколишнього середовища виконані наступні природоохоронні заходи:

- з метою ефективної роботи рибозахисного пристрою на береговій насосній станції КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» спеціалізованою організацією були проведені роботи з очищення аераційних сопел пристрою (17 шт.);

- щомісяця проводився контроль річкової води та скидної води у відповідний канал станції з метою проведення контролю дотримання нормативів граничнодопустимих скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти;

- виконані ремонти золотловлювачів котлоагрегатів БКЗ-210-140ПТ ст. № 2,3 з частковою заміною кислотостійкої футериви, підсилення металокопункцій, ремонт обмурівки та ізоляції стін горизонтального газоходу та газоповоротної камери;

- постійно здійснювався контроль за станом огорожувальних дамб та поверхонь карт золотлову № 1. У суху пору року з метою запобігання пиління карт їх площі заливалися водою;

- відповідно до затверджених графіків у суху пору року щомісяця хімічною лабораторією станції проводився контроль на загазованість та запиленість повітря у житловій забудові в зоні впливу підприємства;

- продовжувалися будівельні роботи на золотловлювачі № 3, а саме: частково нарощені огорожувальні дамби на ставках №№ 1,2, виконана часткова рекультивация розміщеної золи на картах №№ 1, 2.1, укладено 18500 м² геомембрани на картах 1,2.1,2.2;

- з метою уникнення пошкоджень та зливу золотводної пульпи в місцях їх проходження проведений ремонт золошлакопроводів.

Підприємство КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради здійснює очистку стічних вод міста Чернігів. Концентрація забруднюючих речовин, що скидаються разом зі зворотніми водами, після очищення на очисних спорудах підприємства в річках перевищувала встановлені нормативи гранично допустимого скиду по фосфатах.

У 2018 році обсяг скидів у водні об'єкти зворотних вод становив 14901,6 тис. м³.

Упродовж звітнього періоду підприємством виконано ряд природоохоронних заходів: капітальний ремонт решітки тонкої очистки SPIRAC №2; чистка та ремонт пісколовок № 1 та № 3 (для чистки пісколовок

замінені насоси 2,5 НФ на більш потужні насоси фірми Wilo); реконструкція вторинних радіальних відстійників № 6, № 7 d=30м; реконструкція аераційної системи в аеротенку № 3; капітальний ремонт вторинних відстійників №№ 4,5,6,7; ремонт повітродувок ТВ-300 №№ 1,2 та ТВ-80; запущена в роботу насосна станція перекачки промислових стоків; чистка, ремонт та запуск мулоущільнювача №№ 2,3.

11. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

11.1 Тенденції розвитку сільського господарства

У Чернігівській області індекс обсягу виробництва валової продукції сільського господарства за 2018 рік склав 110,4 %, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – 114,3 %, в господарствах населення – 98,8 %. За обсягом виробництва агропродукції на одну особу Чернігівщина посідає п'яту сходинку серед областей України.

У галузі рослинництва індекс виробництва склав 113,4 % до відповідного періоду 2017 року, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – 117,4 %, господарствах населення – 100,6 %.

Індекс виробництва в галузі тваринництва – 97,8 %, у сільськогосподарських підприємствах – 100,5 %, господарствах населення – 95,5 %.

Обсяги реалізації м'яса худоби та птиці агропідприємствами області зменшилися на 1,7 тис. т (- 6,0 %) і становили 26,6 тис. т.

Виробництво яєць збільшено на 2,5 млн штук (+ 5,3 %), всього за звітний період вироблено 49,5 млн штук.

Середня продуктивність дійної череди зменшилася на 90 кг (-1,6 %) і склала 5598 кг. За 2018 рік вироблено 244,5 тис. т молока, що на 6,4 тис. т (+ 2,7 %) більше проти показника 2017 року.

Поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) на 01.01.2019 зменшилося на 4,7 тис. голів (- 4,2 %) і становило 107,0 тис. голів.

Поголів'я корів не зменшилося – 45,4 тис. голів.

Свинопоголів'я збільшилося на 8,1 тис. голів (+8,9 %) і становило 99,5 тис. голів.

Поголів'я птиці зросло на 3,8 тис. голів (+1,6 %) – 235,4 тис. голів.

З метою покращення генетичного потенціалу молочного стада та продуктивності корів планомірно ведеться робота із закупівлі високопродуктивної худоби (нетелей). Так, у 2018 році було придбано понад 400 голів худоби. При цьому 5 господарств отримали грошову компенсацію з державного бюджету за придбаних племінних нетелей (8,6 млн гривень).

Розуміючи важливість розвитку тваринництва, на Чернігівщині впроваджується курс модернізації галузі шляхом будівництва молочних комплексів та реконструкції ферм з установленням сучасних доїльних залів, в яких виробляється молочна продукція високої якості, що відповідає світовим стандартам.

Так, за 9 останніх років в області збудовано та реконструйовано 42 комплекси і ферми з виробництва молока на загальне поголів'я 21200 корів.

У звітному періоді в галузі тваринництва введено в дію 2 об'єкти вартістю 46,7 млн гривень:

- реконструкція ферми на 638 дійних корів із доїльною установкою «Ялинка» 2x10, ТОВ «Чернігівська індустріальна молочна компанія» в с. В. Зліїв Ріпкинського району;

- ремонт двох корівників на 200 голів ВРХ кожний, ТОВ «ім. Шевченка» в с. Тараса Шевченка Ріпкинського району.

Побудовано та працює 43 доїльні зали, в яких доїться 9,9 тис. голів, або 42 % від загального поголів'я корів та виробляється 45 % молока, яке відповідає якості Європейського Союзу, що є одним із найкращих показників в Україні.

У ході виконання заходів Програми передачі нетелей багатодітним сім'ям, що виховують 5 і більше дітей, які проживають у сільській місцевості Чернігівської області, на 2016-2020 роки у 2018 році було забезпечено племінними та високопродуктивними тваринами 30 таких родин, а за весь час дії даного напрямку підтримки в попередніх роках передано 182 нетелі.

Загальна посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2018 року, включаючи озимі культури та багаторічні трави, сягнула 1266,7 тис. га – майже на 30 тис. га більше 2017 року.

У структурі посівів зернові культури займали 56,3 % (712,6 тис. га), технічні – 28,5 % (360,6 тис. га), картоплеовочева група – 6,8 % (85,9 тис. га), кормові – 8,5 % (107,6 тис. га).

Зокрема, обсяги зернової кукурудзи вперше перетнули позначку 400 тис. га – було посіяно 407,9 тис. га (106 %), що на 24 тис. га більше рівня 2017 року, також було збільшено на 10,5 тис. га площу під ранніми ярими зерновими (ячменем, вівсом, пшеницею та горохом) – посіяно 72,9 тис. га (117 %).

У групі технічних культур проти попереднього року були розширені площі під соняшником – на 10,6 тис. га, під кользою (ярим ріпаком) – на 5,5 тис. га, а також озимим ріпаком – на 8,3 тис. га, при цьому майже на 4,6 тис. га зменшено обсяги вирощування сої.

Вдруге поспіль в історії області була перетнута чотиримільйонна позначка зі збирання зернових та зернобобових культур – отримано 4,909 млн т зернових та зернобобових культур, що на 830 тис. т, або на 20 %, більше попереднього рекорду 2017 року. Рівень урожайності склав 68,8 ц/га (+ 10 ц/га) (табл.11.1.1.-11.1.3.).

Крім того, вперше за всіма категоріями господарств область посіла третє місце в загальнодержавному рейтингу (в 2017 року – 4 місце) за валовим збором зернових культур, за врожайністю – 4 місце.

Найбільший вклад у валове виробництво зерна внесли агроформування Бобровицького (понад 513 тис. т), Прилуцького (більше 440 тис. т), Ічнянського (понад 390 тис. т), Бахмацького (більше 345 тис. т), Ніжинського (понад 300 тис. т), Носівського (більше 290 тис. т), Чернігівського та Борзнянського (понад 270 тис. т) районів.

В області налічується 1166 зернозберігальних об'єктів загальною потужністю 2,8 млн т. При цьому на 6-ти об'єктах у 2018 році було проведено будівництво/реконструкцію на загальну суму 283,9 млн гривень.

З метою розвитку інфраструктури зерносушильного господарства у звітному періоді введено в експлуатацію 7 зернових сушарок загальною потужністю 2,0 тис. т за добу, з них 2 одиниці працюють на альтернативному паливі.

Загалом в області налічується 212 зернових сушарок загальною потужністю 132,0 тис. т/добу, з яких працюють:

- 156 – на природному газі;
- 14 – на нафтопродуктах;
- 42 – на біоресурсах (рослинні рештки, тверде паливо).

Табл. 11.1.1. Підсумки збирання врожаю 2018 року
(по всіх категоріях господарств)

Культури	Валовий збір, тис. т	Валовий збір 2018 у % до 2017		Врожайність, ц/га		Місце області за рівнем:	
		область	Україна	область	Україна	валового збору	врожайності
Зернові культури	4909,4	120,4	111,5	68,8	47,4	3	4
в т.ч. пшениця	789,5	87,4	90,8	41,3	37,3	17	14
жито	63,2	74,2	89,9	25,6	26,6	2	12
кукурудза	3846,6	134,4	142,3	94,0	78,4	2	5
овес	53,0	80,8	89,5	18,6	21,4	3	16
гречка	7,7	56,3	124,7	8,4	12,1	8	19
просо	4,6	106,0	97,3	15,2	14,6	8	12
Цукровий буряк	249,8	92,7	107,1	440,3	508,5	13	11
Соняшник	576,0	123,2	113,9	28,4	23,0	12	8
Соя	263,8	117,2	131,0	25,4	25,8	9	13
Картопля	1408,0	97,3	101,6	189,8	170,5	5	6
Овочі	190,2	109,6	103,1	171,2	214,3	22	21
Плоди та ягоди	22,0	114,6	124,5	69,8	128,4	23	23

Табл. 11.1.2. Валовий збір сільськогосподарських культур
у всіх категоріях господарств, тис. ц.

Роки	Усі зернові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник на зерно	Льон-довгунець (волокно)	Картопля	Овочі	Кормові коренеплоди	Кукурудза на силос і зеленій корм	Усього трав на сіно		Плоди та ягоди
									однорічних	багаторічних	
2014	36929	2554	3015	2	15274	1983	45*	5641*	124*	452*	177
2015	35142	3111	4104	4	14347	1922	42*	5420*	111*	339*	214
2016	37399	2895	5375	-	12018	1871	2876	5757	656	1527	145
2017	40790	2693	4677	-	14474	1736	2543	5542	644	1224	192
2018	49094	2497	5760	1,2	14080	1902	2513	5624	350	1574	219

Примітка: * – дані лише по сільськогосподарських підприємствах.

Табл. 11.1.3. Валовий збір зернових культур
у всіх категоріях господарств, тис. ц.

Роки	Усі зернові культури	у тому числі							
		пшениця	жито	ячмінь	овес	просо	гречка	кукурудза на зерно	зернобобові
2014	36929	7054	884	1165	731	53	90	26619	321
2015	35142	7586	604	1058	695	95	86	24610	390
2016	37399	8465	601	1075	659	103	120	25802	401
2017	40790	9034	852	8025	656	43	136	28631	540
2018	49094	7894	631	989	529	45	76	38466	400

Агровиробниками області проводилася робота з оновлення машино-тракторного парку. Так, за 2018 рік придбано майже 1,2 тис. одиниць сільськогосподарської техніки та обладнання як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва на загальну суму 1110,1 млн грн, що більше на 76,5 млн грн порівняно з попереднім роком. Поетапно оновлюється структура та віковий стан усієї техніки, що дає змогу проводити в оптимальні терміни весь цикл польових робіт та мінімізувати витрати паливо мастильних матеріалів.

У тому числі за бюджетною програмою «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» (постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 130 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва») за грудень 2017 року та січень-листопад 2018 року господарствами області придбано 789 одиниць техніки та обладнання загальною вартістю 281,2 млн гривень. Обсяг часткової компенсації склав 57,4 млн гривень.

На умовах фінансового лізингу Чернігівської філії НАК «Укראгролізинг» за звітний період агропідприємствами області придбано 7 одиниць сільськогосподарської техніки та обладнання на загальну суму 3,1 млн гривень.

Загалом у 2018 році з державного бюджету агропідприємства Чернігівщини отримали підтримку в розмірі 215,9 млн грн, при цьому область посіла 4-те місце серед областей України за сумою освоєних коштів.

Крім того, з обласного бюджету на розвиток галузі було виділено біля 1,3 млн гривень.

У рамках реалізації обласної Програми фінансової підтримки органічного виробництва Чернігівської області на 2016-2021 роки за 2018 рік 10 виробників екологічно чистої продукції отримали компенсацію витрат за проведення сертифікації на загальну суму 250 тис. гривень.

Ведеться робота в напрямку соціального захисту майнових і земельних інтересів селян. Проведена робота серед орендарів дала змогу підняти рівень оплати за оренду земельних паїв до 8,1 % від нормативної грошової оцінки землі.

Слід зазначити, що аграрна галузь продовжує бути локомотивом економіки країни та за рахунок експорту забезпечує державу валютою. Загальний експорт області за 2018 рік склав 755,0 млн дол. При цьому експорт продукції аграрного сектору становив 493,6 млн дол. (65,4 % від загального експорту області); імпорт – 60,0 млн дол. (12,4 %). Сальдо позитивне – 433,6 млн дол.

У товарній структурі переважали продукти рослинного походження та готові харчові продукти.

11.2 Вплив на довкілля

Агропромисловий комплекс є одним із найвідчутніших чинників впливу на довкілля. Особливість його впливу на навколишнє середовище полягає, насамперед, у використанні великих площ під сільськогосподарські потреби – на Чернігівщині вони займають понад 60 % земельного фонду.

Увесь спектр сільськогосподарських впливів можна розділити на дві групи: землеробства й тваринництва.

Вплив землеробства на природний комплекс починається зі знищення на великих площах спільноти природної рослинності й заміни її культурними видами. Наступний компонент, що зазнає істотні зміни, – ґрунт. У природних умовах ґрунтова родючість постійно підтримується тим, що взяті рослинами речовини знову повертаються в ґрунт із рослинним опадом. У землеробських комплексах основна частина елементів ґрунту вилучається разом із урожаєм, що особливо типово для однорічних культур. Схожа ситуація повторюється щороку, тому існує ймовірність того, що через кілька десятків років запас основних елементів ґрунту буде вичерпано. Для заповнення вилучених речовин в ґрунти вносять в основному мінеральні добрива. Це має як позитивні наслідки – поповнення запасів поживних речовин у ґрунті, так і негативні – забруднення ґрунту, води й повітря. Крім мінеральних добрив, у ґрунт вносяться різні хімічні речовини для боротьби з комахами (інсектициди), бур'янами (пестициди), для підготовки рослин до збирання. Більшість цих речовин дуже токсичні, не мають аналогів серед природних сполук, дуже повільно розкладаються мікроорганізмами, тому наслідки їх застосування важко передбачити.

Вплив тваринництва на природний ландшафт характеризується низкою специфічних особливостей. Перша полягає в тому, що тваринницькі ландшафти складаються з різнорідних, але тісно пов'язаних між собою частин, таких як пасовища, вигони, ферми, зони утилізації відходів і т.д. Кожна частина робить особливий внесок у загальний потік впливу на природні комплекси. Друга особливість – менше територіальне поширення в порівнянні із землеробством. Випас тварин у першу чергу впливає на рослинний покрив пасовищ. Найбільш негативна сторона впливу тваринництва на ландшафт – забруднення природних вод стоками тваринницьких ферм.

11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

Тенденції щодо зміни агрохімічних показників якості ґрунтів, під впливом яких формується урожай сільськогосподарських культур, контролює Чернігівська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», що проводить обстеження та паспортизацію земель області. Результатами такої роботи (окремо по кожному господарству) є

виготовлення агрохімічних картограм еколого-агрохімічної оцінки ґрунтів, поширення кислих ґрунтів, забезпеченості рухомими формами фосфору та калію тощо, що необхідно для ведення науково-обґрунтованого агровиробництва.

Протягом 2018 року Департаментом агропромислового розвитку облдержадміністрації було здійснено підготовку та проведення низки заходів, спрямованих на ефективний розвиток галузі землеробства, покращення її результатів та раціонального використання земельних ресурсів. Це районні, міжрайонні та обласні семінари-навчання, конференції, наради і «дні поля», демонстраційні покази техніки, а також організовувалися поїздки аграріїв області на загальнодержавні, регіональні виставки тощо.

Головна мета вжитих заходів – навчання та підвищення кваліфікації керівників і фахівців сільськогосподарських формувань Чернігівщини, а також впровадження й поширення прогресивних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій вирощування сільгоспкультур, ефективного використання земель сільгосппризначення та наявного технічного потенціалу, нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення її конкурентоспроможності.

Під час заходів значна увага приділялася питанням збереження та підвищення родючості ґрунтів, в тому числі використання елементів біологізації землеробства, серед яких – застосування мікробіологічних препаратів та трихограми, посіву сидеральних культур, що є найважливішою умовою сталого та безпечного виробництва сільськогосподарської продукції краю.

До участі в заходах активно залучалися провідні вчені Національної академії аграрних наук України та фахівці світових виробників пестицидів, насіння, сільськогосподарської техніки.

Як результат, в останні роки в цілому по області спостерігається позитивна динаміка внесення мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур. Зокрема, вже за 2006-2010 роки на 1 га посівної площі в середньому було внесено майже по 61 кг поживних речовин мінеральних добрив, в 2011-2012 – по 76 кг, в 2013-2015 – по 103 кг, в 2016 році – 129 кг, в 2017 році – 139 кг, а в 2018 році – 159 кг (+ 20 кг до показника 2017 року).

Інформація щодо внесення мінеральних та органічних добрив подана в таблиці 11.2.1.

Таблиця 11.2.1. Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами

	2000	2015	2016	2017	2018
Загальна посівна площа, тис. га	900,4	959,5	969,7	1028,2	1271,7
Мінеральні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. ц	87,9	974,0	1253,5	1428,1	1513,1
У тому числі: азотних, тис. ц	72,5	70,3	85,9	94,6	814,3
фосфорних, тис. ц	6,9	12,7	20,5	23,0	11,2
калійних, тис. ц	8,4	14,4	19,0	25,2	31,8
азотно-фосфорно-калійних, тис. ц	-	-	-	-	655,8
Удобрена площа під урожай, тис. га	124,6	829,6	860,1	915,9	948,9

% удобреної площі	13,8	86,5	88,7	89,1	92,4
Внесено на 1 га, кг	10	102	129	139	159
У тому числі: азотних, кг	8,1	73	89	92	-
фосфорних, кг	0,8	13	21	22	-
калійних, кг	0,9	15	20	25	-
азотно-фосфорно-калійних, кг	-	-	-	-	-
Органічні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. т	1582,5	830,3	610,2	664,1	528,8
Удобрена площа, тис. га	35,8	24,8	22,9	18,5	30,5
% удобреної площі	4,0	2,6	2,4	1,8	3,0
Внесено на 1 га, т	1,8	0,9	0,6	0,6	17,3

Щодо органічних добрив – виробництво гною залишилося на тому ж рівні, але поступово розширюються посіви сидеральних культур, майже повністю припинилося спалювання соломи на полях, яка в основному подрібнюється й приорується, так як і рослинні рештки кукурудзи та соняшника.

11.2.2 Використання пестицидів

З приходом на Чернігівщину потужних інвестицій з кожним роком збільшується площа ріллі в обробітку, оновлюється автопарк господарств, своєчасно закуповуються та використовуються засоби захисту. Позитивним є те, що агрогосподарства встановлюють стаціонарні пункти для протруювання насіння, для приготування робочих розчинів, мають машини для перевезення та завантаження даного насіння, закуповують сучасні обприскувачі, залучають кваліфікованих агрономів із захисту рослин.

За інформацією Головного управління Держпродспоживслужби в Чернігівській області, упродовж звітнього періоду основним методом у системі заходів, направлених на збільшення врожаю, залишається хімічний, що пов'язано з його високою економічною ефективністю та універсальністю.

У 2018 році в області виконані роботи з боротьби зі шкідливими організмами на площі 1802,9 тис. га. Проведено захист посівів від бур'янів на площі 962,4 тис. га, від шкідників – на 302,2 тис. га, від хвороб – на 247,2 тис. га, десикацію – на 80,5 тис. га.

Поряд із хімічним методом товаровиробники використовували біологічний метод захисту рослин, що дало можливість зменшити негативний вплив хімічних препаратів на навколишнє середовище, зберегти корисну ентомофауну та отримати біологічно чисту продукцію.

У звітному періоді в посіви сільськогосподарських культур внесено біопрепарати на площі 210,6 тис. га з них : трихограмовано – 133,1 тис. га, внесено мікробіологічні препарати для підвищення продуктивності агрокультур – на 76,7 тис. га та проведено захист від мишоподібних гризунів – на 0,8 тис. га.

Останнім часом спостерігається збільшення посівів сої. Для підвищення продуктивності даної культури та її стійкості до стресових умов вирощування використовуються біопрепарати.

З кожним роком усе більшого поширення набувають розробки Чернігівських учених-мікробіологів. У 2018 році обсяги впровадження наукової продукції Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва суттєво збільшилися порівняно з попереднім.

За інформацією Головного управління статистики у Чернігівській області, застосування засобів захисту рослин на території Чернігівської області наведено у табл. 11.2.2.1.

Табл. 11.2.2.1. Застосування засобів захисту рослин

	2016	2017	2018
Витрати засобів захисту рослин, тис. т	1,342	1,363	1,6
Площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, тис. га	1410,1	1484,2	904,0
Кількість внесених пестицидів на 1 га, кг	0,95	0,92	1,741

11.2.3 Екологічні аспекти зрошення та осушення земель

Меліорація – це система заходів, пов'язаних із корінним поліпшенням властивостей ґрунтів і спрямованих на підвищення їхньої родючості. Існує понад 30 видів меліорації. Найпоширенішим серед них є гідромеліорація – зрошення та осушення.

За інформацією Деснянського басейнового управління водних ресурсів, Чернігівщина знаходиться на сьомому місці в Україні за кількістю меліорованих земель. В області побудовано 304 меліоративні системи (303 осушувальні та 1 зрошувальна). Найбільшими є системи «Остер», «Доч-Гали», «Смолянка», «Убідь», «Ромен». Усього меліорованих земель – 300,3 тис. га, з них зрошених – 0,5 тис. га, осушених – 299,8 тис. га. У складі осушених земель: з закритим дренажем – 167,4 тис. га, з двостороннім регулюванням – 240,9 тис. га. З 299,8 тис. га осушених земель під рілля використовується 102,4 тис. га (34 %), сіножаті – 92,3 тис. га (31 %), пасовища – 71,2 тис. га (24 %), інші площі – 33,9 тис. га (11 %). Питома вага площ, що обслуговуються меліоративними системами, в загальній площі сільськогосподарських угідь області становить 14,5 %.

З метою забезпечення здійснення експлуатації міжгосподарських державних меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури відповідно до «Статуту експлуатаційної служби з управління інженерною інфраструктурою меліоративних систем та її окремими об'єктами, що перебувають у державній власності», в області функціонує експлуатаційна служба, у складі якої – 5 міжрайонних управлінь водного господарства, яким підпорядковано 17 експлуатаційних ділянок.

На балансі міжрайонних управлінь водного господарства знаходиться 3918,3 км відкритих каналів, в тому числі відрегульованих водоприймачів – 696,6 км, гідротехнічних споруд – 2519 шт., із них шлюзів-регуляторів – 1715 шт. Ця технологічно-цілісна інженерна інфраструктура міжгосподарської мережі забезпечує своєчасне відведення паводкових і надлишкових вод та регулювання водного режиму, що в свою чергу

дозволяє своєчасно проводити сільськогосподарські роботи та не допускати підтоплення прилеглих до меліорованих земель населених пунктів.

У 2018 році проведено очищення міжгосподарської мережі каналів в об'ємі 25,9 тис. куб. м, обкошено канали на площі 2605 га, відремонтовано 718 гідротехнічних споруд, укладені договори з регулювання водного режиму меліорованих земель на площу 38,6 тис. га. На утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем залучено 184,1 тис. гривень.

11.2.4 Тенденції в тваринництві

Тваринництво є найбільшою галуззю в агропромисловому комплексі області, постачальником повноцінного харчового білка та сировини для переробної промисловості.

У галузі тваринництва індекс виробництва за січень-грудень 2018 року склав 97,8 % до відповідного періоду 2017 року, в т.ч. в агропідприємствах – 100,5 %, господарствах населення – 95,5 %.

В агропідприємствах області реалізація м'яса худоби та птиці зменшилася на 1,7 тис. т (-6,0 %) і становить 26,6 тис. т.

Виробництво яєць збільшено на 2,5 млн штук (+5,3 %) – 49,5 млн штук.

Середня продуктивність дійної череди зменшилася на 90 кг (-1,6 %) і склала 5598 кг. За 2018 рік вироблено 244,5 тис. т молока, що на 6,4 тис. т (+2,7 %) більше проти показника 2017 року.

Поголів'я ВРХ зменшилося на 4,7 тис. гол. (-4,2 %) і становило 107,0 тис. голів.

Поголів'я корів не зменшилося – 45,4 тис. голів.

Свинопоголів'я збільшилося на 8,1 тис. голів. (+8,9 %) і становило 99,5 тис. голів.

Поголів'я птиці зросло на 3,8 тис. голів (+1,6 %) – 235,4 тис. голів.

З метою покращення генетичного потенціалу молочного стада та продуктивності корів ведеться робота із закупівлі високопродуктивної худоби (нетелей). Так, у 2018 році було придбано понад 400 голів худоби, в тому числі 5 господарств отримали грошову компенсацію з державного бюджету за придбаних племінних нетелей (8,6 млн гривень).

Розуміючи важливість тваринництва, на Чернігівщині здійснюється модернізація галузі шляхом будівництва молочних комплексів та реконструкції ферм з установленням сучасних доїльних залів, в яких виробляється молочна продукція високої якості, що відповідає світовим стандартам.

Так, за 9 останніх років в області збудовано та реконструйовано 42 комплекси і ферми з виробництва молока на загальне поголів'я 21200 корів.

У 2018 році в галузі тваринництва уведено в дію 2 об'єкти вартістю 46,7 млн грн:

- реконструкція ферми на 638 дійних корів з доїльною установкою «Ялинка» 2x10 (ТОВ «Чернігівська індустріальна молочна компанія» в с. В. Зліїв Ріпкинського району);

- ремонт двох корівників на 200 голів ВРХ кожний (ТОВ ім. Шевченка в с. Тараса Шевченка Ріпкинського району).

Побудовано та працює 43 доїльні зали, в яких доїться 9,9 тис. голів корів, або 42 % від загального їх поголів'я, й виробляється 45 % молока, яке відповідає якості Європейського Союзу, що є одним із найкращих показників в Україні.

За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, інформація щодо розвитку тваринництва в сільськогосподарських підприємствах області надана в таблиці 11.2.4.

Табл. 11.2.4. Чисельність худоби в сільськогосподарських підприємствах, тис. голів

	2014	2015	2016	2017	2018
Велика рогата худоба	127,7	125,1	114,8	111,7	106,4
у т.ч. корови (без корів на відгодівлі та нагулі)	51,9	49,7	46,6	45,4	45,2
Свині	96,7	98,4	99,1	91,4	98,7
Вівці та кози	3,7	3,9	3,1	2,8	0,8

11.3 Органічне сільське господарство

Розвиток органічного виробництва є досить актуальним на сьогодні через низку екологічних, економічних та соціальних переваг, що притаманні цій сфері діяльності. Інтенсифікація сільського господарства, яка останнім часом відбувається в усьому світі, має негативний вплив не лише на навколишнє середовище, але й виснажує природні ресурси, без яких ведення агровиробництва неможливе.

На Чернігівщині ведеться активна робота в напрямку розвитку органічного виробництва. У 2018 році в області налічувалося 18 виробників органічної продукції. За останні 3 роки їх кількість збільшилася більше ніж удвічі.

В основному, це невеликі господарства, які вирощують зернові та технічні культури. Чотири підприємства увійшли в перехідний період і планують вирощувати ягідну продукцію. Два підприємства займаються виробництвом молочної продукції, одне – виробництвом органічних фруктових та овочевих соків. Загалом у регіоні сертифіковано або знаходиться в перехідному періоді близько 7 тис. га. У 2018 році вироблено близько 10 тис. т зернових і технічних культур, близько 600 т молочної продукції, утримується біля 800 голів великої рогатої худоби.

З метою підтримки розвитку органічного виробництва в області рішенням 24 сесії 6 скликання Чернігівської обласної ради від 29.04.2015 затверджена «Програма фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2016-2021 роки» (зі змінами, внесеними рішеннями 3 сесії 7 скликання обласної ради № 6-3/VII від 27.01.2016 та 9 сесії 7 скликання обласної ради № 10-9/VII від 17.05.2017).

Програмою передбачено надання компенсації витрат сільгосптоваровиробникам, понесених у зв'язку із проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції (сировини) та видачою сертифіката відповідності у рослинництві, тваринництві та переробці сільськогосподарської продукції, в тому числі у перехідний період.

Зокрема, на 2018 рік рішенням 9 сесії 7 скликання обласної ради № 10-9/VII від 17.05.2017 відповідно до вищевказаної Програми затверджена сума компенсації витрат на послуги сертифікації – 450 тис. грн, фактично з обласного бюджету виділено 250 тис. гривень.

Також для пропагування здорового харчування та популяризації органічної продукції в м. Чернігів 28.02.2018 відбувся перший Чернігівський регіональний форум «Органік Інвест». У заході взяли участь виробники органічної продукції, які вже багато років успішно працюють на ринку та реалізують власну продукцію як в Україні, так і за кордоном, а також виробники-початківці й ті, що зацікавлені розвивати даний напрямок у майбутньому.

12. ЕНЕРГЕТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

12.1 Структура виробництва та використання енергії

Енергетика – основа розвитку господарства. Вона забезпечує технологічні процеси в промисловості, дає тепло і світло людям. Це система галузей, що охоплює паливну промисловість та електроенергетику з їх підприємствами, комунікаціями, системами управління, науково-дослідною базою. Важлива роль енергетики в розвитку народного господарства визначається тим, що будь-який виробничий процес чи будь-який вид обслуговування населення пов'язаний із використанням енергії.

На Чернігівщині до підприємств з виробництва та розподілення електроенергії, газоподібного палива, тепла, води відносяться КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», ПАТ «Чернігівобленерго», ПАТ «Чернігівгаз», ПАТ «Облтеплокомуненерго», ТОВ «НіжинТеплоМережі», КП «Прилукитепловодопостачання», КП «Носівські теплові мережі», ВПТМ «Борзнатеплокомуненерго».

Усього у 2018 році в області спожито 895,8 млн кВт годин електроенергії та 1663,2 тис. т умовного палива.

За інформацією Головного управління статистики у Чернігівській області, динаміку використання енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти наведено в табл. 12.1.1.

Табл. 12.1.1. Динаміка використання енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Всього, тис. т умовного палива	1860,4	1665,8	1715,7	1662,3	1663,2
Вугілля кам'яне, тис. т	480,9	421,1	512,7	441,2	449,8
Газ природний, млн.м ³	793,8	687,5	704,3	663,8	653,9
Дрова для опалення, тис. м ³ щільн.	255,1	292,9	294,2	287,3	320,5
Торф неагломерований паливний, тис. т	... ¹	... ¹	... ¹	52,2	... ¹
Брикети, котуни та подібні види твердого палива з торфу, тис. т	9,9	10,6	... ¹	15,1	... ¹
Бензин моторний, тис. т	68,9	54,2	19,2	45,8	37,3
Газойлі (паливо дизельне, тис. т)	112,7	109,3	100,8	132,6	132,1
Мазути паливні важкі, тис. т	1,9	1,1	... ¹	1,2	0,8
Пропан і бутан скраплені, тис. т	18,7	20,7	7,00	29,7	29,8
Нафта сира, у т.ч. нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис. т	101,3	93,2	... ¹	63,0	... ¹
Оливи та мастила нафтові; дистилати нафтові важкі, тис. т	1,9	1,9	2,2	2,1	... ¹

...¹ Показник відсутній у формі державного статистичного спостереження № 4-мтп (річна) «Звіт про використання та запаси палива»

У звітному періоді підприємствами та організаціями Чернігівщини використано 1662,3 тис. т умовного палива. Зменшилося використання природного газу, газойлів (дизельного палива), моторного бензину, водночас збільшилося використання кам'яного вугілля, дров для опалення, скраплених пропану й бутану.

У структурі використаного палива природний газ займає майже 46 % загального обсягу використання. Серед інших видів палива помітні частки

припадали на кам'яне вугілля (20,3 %), газойлі (дизельне паливо) (11,5%), моторний бензин (3,3 %), паливні важкі мазути (0,1 %).

Використання основних видів енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти за видами економічної діяльності у 2018 році, за інформацією Головного управління статистики в області, наведено в таблиці 12.1.2.

Табл. 12.1.2. Використання основних видів енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти за видами економічної діяльності у 2018 р.

	Витрачено тис. т умовного палива	Витрати палива в натуральному вимірі			
		Вугілля кам'яне	Газ природний	Бензин моторний	Газойлі (паливо дизельне)
Всього	1142,6	452,8	329,9	16,6	119
Сільське, лісове та рибне господарство	178,8	3,2	24,1	7,9	83,2
Промисловість	842,5	445,7	270,7	3,6	9,4
Будівництво	6,8	0,0	0,1	0,4	2,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,2	0,0	3,7	0,6	2,4
Транспорт, складське господарство, поштова і кур'єрська діяльність	55,6	0,0	16,4	0,9	18,5
Операції з нерухомим майном	2,9	0,0	2,0	0,0	0,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	24,9	2,8	6,9	1,5	0,9
Освіта	5,6	0,3	1,4	0,3	0,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8,6	0,8	3,2	0,8	0,3
Інші види діяльності	6,7	0	1,4	0,6	1,8

12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

З метою підвищення надійності енергозабезпечення споживачів підприємства паливно-енергетичного комплексу області здійснювали заходи з реалізації інвестиційних програм.

Так, з початку 2018 року ПАТ «Чернігівобленерго» провело значну роботу з реконструкції та модернізації енергообладнання:

- здійснено капітальний ремонт 3,0 тис. км повітряних ліній електропередачі (0,4-110 кВ), 1400 трансформаторних підстанцій та іншого енергетичного обладнання;

- розчищено від зелених насаджень 3,7 тис. км ліній електропередачі.

Упродовж звітнього періоду всіма категоріями споживачів спожито електричної енергії на загальну суму 2,9 млрд грн, рівень розрахунків становив 98,7 %. Розрахунки з ДП «Енергоринок» склали 100,0 %.

З метою забезпечення належного технічного стану газового господарства ПАТ «Чернігівгаз» проведено наступні заходи:

- виконано роботи з технічного обстеження 5,2 тис. км газових мереж;

- проведено капітальні ремонти на 17 шафових газорегуляторних пунктах (ШГРП);

- проведено поточні ремонти обладнання на 1178 ШГРП та газорегуляторних пунктах (ГРП);
- здійснено ремонт ізоляційного покриття газопроводів протяжністю 1,1 тис. км.

У звітному періоді населенням використано природного газу на суму 2511,6 млн грн, розрахунки при цьому становили 106,4 %. Установами, які фінансуються з місцевих бюджетів, спожито газу на суму 85,2 млн грн, проплати – 102,4 %, з державного бюджету – на суму 31,3 млн грн, проплати – 97,9 %.

Підприємствами теплоенергетики та котельнями промислових підприємств, які надають теплову енергію бюджетним установам та населенню, спожито природного газу на суму 841,2 млн грн, проплати склали 769,3 млн грн, або 91,5 %.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 № 243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2020 роки» та з метою стимулювання населення до раціонального використання енергоресурсів, реалізовувалася Програма стимулювання до запровадження енергоефективних заходів населення, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельних кооперативів Чернігівської області на 2018-2020 роки (Рішення 11 сесії 7 скликання Чернігівської обласної ради від 07.12.2017 року № 12-11/VII), де передбачено фінансування по 1,0 млн грн на кожний рік.

У 2018 році на виконання заходів програми з обласного бюджету відшкодовано частину відсоткової ставки 632 позичальникам на суму майже 0,5 млн гривень.

За державною програмою «теплі кредити» державними банківськими установами (Ощадбанк, Укргазбанк, Приватбанк) в області видано 25,4 млн грн кредитних коштів на проведення енергоефективних заходів. З них – 9,4 млн грн отримали ОСББ, 16,0 млн грн видано населенню. Загалом видано 645 кредитів.

Для зменшення споживання природного газу на 35 об'єктах (промислові підприємства, що надають теплову енергію, теплопостачальні підприємства, бюджетна сфера) проведено роботи з реконструкції котелень, в тому числі на 12 об'єктах з використанням альтернативних видів палива.

Станом на 01.01.2019 частку сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні збільшено до 16,2 %, або до 402,1 Гкал/год.

На об'єктах підприємств централізованого теплопостачання проведено модернізацію 8 котелень та замінено 5,5 км мереж. Для цього залучено власні кошти підприємств у сумі 46,2 млн гривень.

Для забезпечення належного функціонування систем водопостачання та водовідведення за рахунок усіх джерел фінансування використано 29,8 млн гривень. Це дало змогу провести реконструкцію та

заміну 3,0 км водопровідних і каналізаційних мереж, встановити сучасне насосне обладнання на 8-ми водопровідних та 3-х каналізаційних насосних станціях.

Упродовж 2018 року в області додатково введено в експлуатацію 3,2 МВт потужностей, що виробляють електроенергію з альтернативних джерел.

У тому числі на 48 об'єктах збільшилася кількість генеруючих установок, які працюють на енергії сонця. Загальна кількість таких установок в області – 91 об'єкт потужністю 1,4 МВт і за звітний період лише ними було вироблено майже 770,0 тис. кВт/год.

Станом на 01.01.2019 в Чернігівській області загальна потужність відновлювальної енергетики становила 8,6 МВт, а за 2018 рік установками, які працюють на енергії сонця, води, та біогазу вироблено майже 36,4 млн кВт/год. електроенергії.

Для забезпечення експлуатації та технічного обслуговування житлового фонду та ліфтового господарства використано 12,4 млн гривень.

Для утримання житлових будинків і прибудинкових територій на Чернігівщині функціонує 382 об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, які обслуговують 433 житлові будинки загальною площею 982,8 тис. м².

За 2018 рік рівень оснащення житлових будинків вузлами обліку теплової енергії зріс на 4,8 % і склав 78,2 %. (У 2017 році – 73,4 %).

На благоустрій міст, селищ та сіл з місцевих бюджетів профінансовано 322,4 млн грн, або 90,2 % від планових завдань.

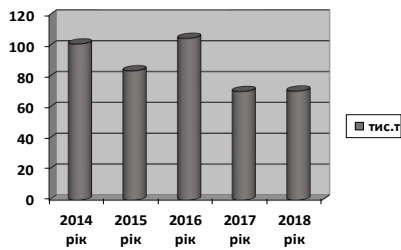
12.3 Вплив енергетичної галузі на довкілля

Традиційні джерела енергії мають надзвичайно сильний вплив на довкілля. Енергетика може руйнувати екосистеми, призводити до глобальних змін клімату, забруднює воду, повітря, ландшафти, а разом із цим впливає на здоров'я людей.

Основний забруднювач атмосферного повітря в області у 2018 році – КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова».

Речовинами, що вносять вагомий кількісний вклад у сумарні викиди забруднюючих речовин підприємства та негативно впливають на стан навколишнього природного середовища, є: зола, сполуки азоту, сполуки сірки та оксид вуглецю.

Щорічно на золонакопичувачах підприємством розміщується близько 100 тис. т вугільної золи, яка здійснює негативний вплив на навколишнє природне середовище. У звітному періоді утворено 70698,004 т золи. Динаміка обсягів утворення та накопичення золи на золовідвалах КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» за останні 5 років наведено на рис. 12.3.

Рис. 12.3. Обсяги утворення золи на золівідвалах КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», тис. тонн

Одним із можливих напрямків вирішення проблеми накопичення золи є впровадження в будівельній галузі області технологій з використанням її як сировини, зокрема при виробництві шлакоблоків та будівництві автодоріг.

12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

З метою реалізації в Чернігівській області державної політики у сфері енергоефективності та енергозбереження, зменшення обсягів споживання енергоресурсів населенням, ОСББ та ЖБК рішенням 11 сесії 7 скликання Чернігівської обласної ради від 07.12.2017 № 12-11/VII було затверджено Програму стимулювання до запровадження енергоефективних заходів населення, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельних кооперативів Чернігівської області на 2018-2020 роки.

Основним напрямком діяльності Програми є стимулювання населення до запровадження енергоефективних заходів шляхом компенсації з обласного бюджету 10 % відсотків річних у національній валюті за кредитами, отриманими на заходи з енергозбереження та заходи орієнтовані на використання альтернативних до газу джерел енергії для населення, ОСББ та ЖБК.

На час дії Програми для фінансування її заходів було передбачено 3,0 млн грн – по 1,0 млн грн на кожний рік. Упродовж 2018 року з обласного бюджету відшкодовано частину відсоткової ставки позичальникам на суму 495,7 тис. гривень.

У звітному році за час дії державної програми «теплі кредити» державними банківськими установами (Ощадбанк, Укргазбанк, Приватбанк) в області видано 25,4 млн грн кредитних коштів на

проведення енергоефективних заходів. З них – 9,4 млн грн отримали ОСББ, 16,0 млн грн видано населенню. Всього видано 645 кредитів.

Крім того, в м. Чернігів, м. Ніжин та Сосницькій територіальній громаді впроваджено систему енергетичного менеджменту та енергомоніторингу для контролю рівня споживання ресурсів бюджетними установами (використовується програмне забезпечення).

З метою залучення в бюджетну сферу ЕСКО-інвесторів до реалізації енергоефективних проектів Департаментом житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу облдержадміністрації створено та розміщено на власному офіційному сайті базу характеристик бюджетних установ усіх рівнів.

Для зменшення споживання природного газу у 2018 році на 35 об'єктах (промислові підприємства, що надають теплову енергію, теплопостачальні підприємства, бюджетна сфера) проведено роботи з реконструкції котелень, в тому числі на 12 об'єктах з використанням альтернативних видів палива. Очікувана економія – 368,0 тис. т умовного палива на рік.

Станом на 01.01.2019 частку сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні збільшено до 16,2 %, або 402,1 Гкал/год (2017 рік – 11,1 %, 2016 рік – 7,3 %, 2015 рік – 5,3 %).

Для забезпечення таких котелень достатнім обсягом твердого біопалива в регіоні працює 15 підприємств з виробництва паливних брикетів та пелетів із деревних відходів, у т.ч. упродовж 2018 року було створено 4 нові об'єкти.

З метою диверсифікації джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в області вживаються заходи щодо залучення інвесторів для виконання таких робіт. Так, упродовж звітного періоду введено в експлуатацію: ТОВ «Кліар Енерджи-Чернігів» – комплексну інженерну споруду для виробництва електроенергії з системою збору біогазу полігону твердих побутових відходів (полігон ТПВ, територія Новобілоуської сільської ради). Потужність когенераційної установки – 1,1 МВт, запланований корисний відпуск електричної енергії – 8,6 млн кВт-год/на рік. Загальна вартість проекту – 33,0 млн гривень; ТОВ «Городище-Пустоварівська аграрна компанія» – біогазові установки з виробництва електроенергії потужністю 2,4 МВт (об'єкт розташований на території Богданівської сільської ради Прилуцького району), яка працює на відходах Линовицького цукрового заводу (сировина – жом) та на території Журавської сільської ради Варвинського району потужністю 1,27 МВт, яка працює на відходах місцевого свинокомплексу.

Усього ж в області потужність об'єктів, що працюють на альтернативних, відновлювальних джерелах енергії, становить 10,3 МВт.

13. ТРАНСПОРТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДОВКІЛЛЯ

13.1 Транспортна мережа Чернігівської області

Розвиток та ефективне функціонування транспортного комплексу є необхідною умовою стабілізації та зростання економіки. У той же час стан економіки впливає на транспортну галузь, оскільки обсяги продукції промисловості, сільського господарства, будівництва та торгівлі переважно визначають завантаженість транспортної системи.

Транспорт – специфічний вид економічної діяльності. Він не створює, як інші виробничі сектори, нових матеріальних цінностей. Результатом роботи транспорту є переміщення вантажів і людей. Вантажний транспорт належить до виробничої сфери. Пасажирський, здійснюючи перевезення людей, належить до обслуговуючих видів діяльності.

Важливість транспорту полягає в тому, що він забезпечує зв'язки між підприємствами, регіонами країни, зарубіжними державами. Без транспорту був би неможливий сам процес сучасного виробництва, для якого необхідні зв'язки щодо постачання сировини й продукції. Велика роль цього виду діяльності в підвищенні рівня життя населення.

Транспортна система Чернігівщини має чітко виражений транзитний характер. Регіон має розвинуту транспортну систему, яка відіграє стратегічне значення у вирішенні питань об'єднання ринків України та Республіки Білорусь. Транспортно-дорожній комплекс Чернігівської області представлений наступними видами транспорту:

- 1) наземний – залізничний, автомобільний (автобуси), тролейбусний;
- 2) водний – річковий.

Головним транспортним вузлом області є м. Чернігів, через який проходять основні міжнародні залізничні й автомобільні магістралі, в якому зосереджені об'єкти різних видів транспорту з обслуговування перевезень пасажирів і вантажів у всіх видах сполучення.

Загальна довжина залізничних колій в області складає 893 км, 20 із 22 районів області мають вихід на залізничні магістралі. Потреби господарського комплексу та населення обслуговує Регіональна філія «Південно-Західна залізниця» ПАТ «Укрзалізниця».

Через Чернігівську область проходить Критський міжнародний коридор № 9, що поєднує Україну, Республіку Білорусь, Російську Федерацію, Скандинавію, Польщу й інші країни Західної Європи.

Найбільші залізничні вузли: Чернігів, Прилуки, Ніжин, Бахмач.

Територіально найбільша кількість автотранспортних засобів зосереджена в містах: Чернігів, Ніжин, Прилуки.

13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень

У 2018 році підприємствами автомобільного транспорту Чернігівської області перевезено 11900,0 тис. т вантажів (+1,5% до показника попереднього року). Вантажооборот збільшився на 8,4% і становив 1272,3 млн т км.

Пасажиरोоборот усіх видів транспорту склав 739,7 млн пас. км (95 % обсягу попереднього року). Послугами пасажирського транспорту скористалося 82,5 млн осіб, або 90,5 % показника 2017 року.

Пасажирським автотранспортом області перевезено 40,5 млн пас. (на 8,7 % менше проти попереднього року). Обсяг виконаного пасажирообороту зменшився на 3,0 % і склав 546,1 млн пас. км.

Зокрема, водним транспортом перевезено 18,9 тис. пасажирів (+10,5 %), тролейбусним – 42017,9 тис. пасажирів (-10,2 %).

Основними споживачами послуг пасажирського автомобільного транспорту є мешканці міських поселень. У структурі пасажирських перевезень на міське сполучення припадає 83 %, на приміське та міжміське – 12 % і 5 % відповідно.

Обсяги транспортних перевезень наведено у табл. 13.1.1.1.

Табл. 13.1.1.1. Обсяги транспортних перевезень

Вид транспорту	Рік	Перевезено вантажів		Вантажооборот		Перевезено пасажирів		Пасажиरोоборот	
		тис. т	% ²	млн.т.км	% ²	тис.	%	млн.пас. км	% ²
Автомобільний	2000	13227,0	82,0	288,0	85,2	70332,0	-	893,2	-
	2016	11920,0	115,2	1087,0	151,1	47279,0	97,6	613,6	96,9
	2017	11728,0	98,4	1173,8	108,0	44294,4	93,7	563,0	91,8
	2018	11900	101,5	1272,3	108,4	40454,8	91,3	546,1	97,0
Водний (річковий)	2000	127,0	78,9	64,0	72,7	19,0	172,3	0,5	250,0
	2016	-	-	-	-	20,0	125,0	0,3	131,4
	2017	-	-	-	-	17,0	85,0	0,3	84,1
	2018	-	-	-	-	18,9	110,5	0,3	111,7
Тролейбусний	2000	-	-	-	-	100786,0	92,0	524,1	92,0
	2016	-	-	-	-	38084,0	98,5	175,2	98,5
	2017	-	-	-	-	46800,0	122,9	215,3	122,9
	2018	-	-	-	-	42017,9	89,8	193,3	89,8
Всього	2000	13354,0	81,9	351,8	82,6	193682,0	-	1417,8	-
	2016	11920,0	115,2	1087,0	151,1	95087,0	98,8	789,1	97,3
	2017	11728,0	98,4	1173,8	108,0	95770,0	100,7	778,6	98,7
	2018	11900	101,5	1272,3	108,4	82491,6	90,5	739,7	95,0

¹ – показники за 2016, 2017, 2018 роки з урахуванням вантажних (пасажирських) перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями;

² – % до попереднього року.

Обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом в 2018 році наведено у табл. 13.1.1.2.

*Табл. 13.1.1.2. Обсяги перевезень вантажів
автомобільним транспортом в 2018 році*

	<i>Обсяги перевезень</i>
Вантажооборот, млн.т.км	1272,3
Перевезено вантажів, тис. т	11900

З урахуванням вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями

Загальний пробіг вантажних автомобілів виконувався, в основному, на дизельному паливі (73,6 % загального пробігу) і бензині (14,6 %). Пробіг на зрідженому нафтовому та стисненому природному газі становив 8,7 % та 3,1 % відповідно.

13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів

На даний час маршрутна мережа області налічує 219 приміських та 148 міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування, які обслуговуються близька 100 перевізниками. На маршрутах задіяно біля 800 транспортних засобів, переважна більшість марки ПАЗ, Рута, Еталон різних модифікацій.

В області функціонує 15 автостанцій ПАТ «Чернігівське ОПАС 17499», 1 – ТОВ «Автотранспортне підприємство 17448», 1 – ПАТ «Чернігівавтосервіс». Відповідно до Наказу Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.09.2010 № 700 «Про затвердження Порядку регулювання діяльності автостанцій» на всіх автостанціях ПАТ «Чернігівське ОПАС 17499» створені належні умови для забезпечення доступу осіб з інвалідністю (облаштовані пандуси, для виклику працівників встановлені позначені відповідними позначками «кнопки виклику», призначені відповідальні за обслуговування осіб з інвалідністю та передбачені окремі каси для продажу квитків даній категорії пасажирів, крім того, продаж квитків особам з інвалідністю здійснюється позачергово). На автостанції Чернігів-1 збудовано додатковий пандус та реконструйовано громадську вбиральню для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Транспортний комплекс міста Чернігова представлений міським електричним та автомобільним транспортом.

Також у межах міста розташовані три автостанції, дві залізничні станції і річковий порт. Мережа маршрутів міського пасажирського транспорту на даний час досить розгалужена та налічує 36 автобусних і 10 тролейбусних маршрутів, що дозволяє жителям міста дістатися без пересадок до найвіддаленіших мікрорайонів обласного центру та його околиць.

Для організації пасажирських перевезень в місті залучено 14 перевізників, найбільші з них – комунальне підприємство «Чернігівське тролейбусне управління» міської ради, ПАТ «Чернігівавтосервіс» і ПрАТ «Таксосервіс». Рухомий склад тролейбусів та автобусів обладнано GPS-трекерами та підключено до системи моніторингу Дозор.

Спостерігати за роботою громадського транспорту можна на веб-сторінці системи Дозор, а також у мобільному додатку, який розроблено для операційних систем Android та iOS. На маршрутах розташовано 458 зупинок, з них 244 облаштовано зупинковими спорудами: у т.ч. 78 – комплекси з кіосками та павільйонами, 166 – павільйони та навіси для очікування транспорту. 36 зупинок обладнано електронними табло прогнозування часу прибуття громадського транспорту, які під'єднано до системи моніторингу Дозор.

Середній вік автобусів, що здійснюють приміські і міжміські перевезення, складає більше 9 років.

13.2 Вплив транспорту на довкілля

Найбільш поширеними видами транспорту є: автомобільний, залізничний та водний.

Негативний вплив транспортних засобів на довкілля пов'язаний перш за все з викидами в атмосферу канцерогенів з відпрацьованими газами транспортних двигунів.

Вплив автомобільного транспорту на флору і фауну є негативним і виражається в руйнуванні місць проживання тварин та їх зіткнення з транспортними засобами.

Шумове забруднення також є різноманітністю несприятливого впливу автомобільного транспорту на навколишнє середовище. При мийці автомобілів відбувається забруднення води. Основними забруднювачами у цих стічних водах є часточки пилу, сажі, пально-мастильних матеріалів.

Відходи, що утворюються при експлуатації автомобіля, в основному, представлені відпрацьованими акумуляторами, що відносяться до I класу небезпеки, відпрацьованими маслами і мастилами, що відносяться до II класу небезпеки та відпрацьованими шинами, які відносяться до IV класу небезпеки і повинні збиратися та передаватися на переробку.

Вплив на довкілля, яке спричиняє залізничний транспорт, можна розглядати за такими напрямками: зміна природного ландшафту, забруднення повітря і ґрунту, шумове, вібраційне та біологічне забруднення.

Зміна природного ландшафту відбувається при будівництві залізничних колій та інфраструктури. Забруднення повітря обумовлюється викидами, що утворюються при роботі двигунів внутрішнього згорання. При перевезенні різних вантажів відбувається забруднення ґрунту часточками вантажу, який перевозиться, найчастіше – це пилоподібні частки. Шумове забруднення біля залізничного полотна під час проходження потяга сягає 100-120 дБ. Біологічне забруднення пов'язане з перенесенням поверхнею транспортних засобів адвентивних видів рослин, більшість яких є продуцентами алергенів.

Забруднення біосфери водним транспортом обумовлюється забрудненням відходами, що утворюються в результаті експлуатаційної

діяльності, та забрудненням скидами у випадках аварій суден із токсичними вантажами, здебільшого нафтою і нафтопродуктами.

13.3 Заходи щодо зменшення впливу транспорту на довкілля

Автотранспорт є джерелом викидів забруднюючих речовин, що значно погіршує умови розсіювання, створює їх високі концентрації в районах автомагістралей і прилеглих до них житлових забудов, де, як правило, проживає і працює значна кількість населення.

Аналіз заходів із зниження токсичності відпрацьованих газів автомобілів дозволяє виділити такі основні напрями:

1. Використання нових типів силового устаткування, з мінімальним викидом шкідливих речовин.

2. Заміна конструкції, робочих процесів, технології виробництва автомобілів з метою зниження токсичності відпрацьованих газів. Автомобіль стає екологічно набагато «чистішим» у разі застосування електронних систем управління, які оптимізують роботу двигунів, гальмівних систем тощо.

3. Застосування пристроїв очищення або нейтралізації відпрацьованих газів.

4. Використання альтернативного або зміна характеристик традиційного пального.

Зниження рівня впливу на водні ресурси автомобільного транспорту пов'язане з організацією оборотного водопостачання у процесах миття автомобілів. Враховуючи невисокі вимоги до складу води, що подається на мийку, доцільним є її очищення після використання механічними та фізико-хімічними методами очистки.

Зниження рівня накопичення твердих відходів від експлуатації автомобіля ґрунтується на застосуванні різних способів утилізації відпрацьованих шин.

Засобами зменшення викидів від автотранспорту можуть стати технічні, технологічні та організаційні заходи впливу для покращення стану атмосферного повітря, а саме:

- здійснення постійного контролю за якістю нафтопродуктів, які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі;

- перехід пасажирського транспорту на більш екологічно «чистий» вид транспорту – електротранспорт;

- виведення потоків транзитного транспорту за межі населених пунктів, скорочення кількості автостоянок та паркувальних майданчиків у центрах міст, густозаселених житлових масивах та місцях масового відпочинку населення;

- обладнання автомобілів нейтралізаторами;

- впровадження практики європейських країн щодо введення податку на використання автомобілів із великим вмістом забруднюючих речовин у відпрацьованих газах одночасно із поступовим виведенням таких автомобілів із експлуатації.

Одночасно не менш важливим завданням є вирішення питання розширення доріг з якісно поліпшеним покриттям, збільшення кількості метанових заправок, активізація робіт із переведення автотранспорту на використання природного газу і біопалива тощо.

Боротьба із забрудненнями на залізничному транспорті. Серед наземних видів транспорту залізничний вважається найбільш економічним та екологічним у зв'язку з тим, що на одиницю енергії виконує більшу роботу. Зменшення кількості шкідливих викидів у відпрацьованих газах можливе завдяки удосконаленню технології горіння палива у ДВЗ, ходу локомотива та всіх елементів залізниці. Попередження забруднення ґрунтів повинно базуватися на збиранні всіх типів відходів із наступною передачею на переробку на кінцевих станціях.

До основних заходів попередження забруднення водного басейну транспортними суднами відносяться:

- заборона скидання забруднюючих відходів із суден у внутрішніх водоймах;
- прийняття міжнародних угод про припинення скидання із суден усіх видів відходів і змиву нафтовантажів, забрудненої ними води;
- обладнання суден додатковими засобами і установками для утилізації або знешкодження деяких видів відходів, а також для тимчасового накопичення частини відходів із наступною здачею їх на берег для знешкодження або переробки;
- очищення забрудненої води.

14. СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО

14.1 Тенденції та характеристика споживання

На території Чернігівської області зосереджено величезні природні багатства, але концентрація промисловості й сільського господарства зумовила забруднення повітря, води та ґрунтів.

Згідно з проведеною Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України оцінкою результативності реалізації державної регіональної політики у 2018 році, за напрямом «Відновлювана енергетика та енергоефективність» регіон зайняв 10 місце, поліпшивши рейтинг порівняно з 2017 роком на 4 позиції.

На це позитивно вплинуло збільшення рівня впровадження енергозберігаючих джерел у зовнішньому освітленні населених пунктів (з 47,1 % у 2017 році до 59,1 %) – 8-9 місце, збільшення частки обсягу теплової енергії, виробленої з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел енергії (з 6,75 % до 7,1 %) – 17 місце та частки сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива (з 11,1 % до 16,2 %) – 10 місце.

За напрямом «Раціональне природокористування та якість довкілля» порівняно з 2017 роком покращено рейтинг на 3 позиції (з 13 до 10 місця), в основному за рахунок зменшення частки відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів (39,5 %, 11 місце). Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону зросла з 1,4 % до 1,9 % (12-13 місця). За темпом зменшення викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення (95,2 %, по Україні 97,5 %) область зайняла 8 місце.

Чернігівщина має високі показники сільськогосподарської освоєності та розораності земель, адже сільськогосподарські угіддя становлять понад 60,0 % земельного фонду області.

Частка відносно чистих територій нині становить лише 7,83 % загальної земельної площі області, сюди відносяться об'єкти природно-заповідного фонду. Ліси та інші лісовкриті площі становлять 739,5 тис. га (20,9 %).

Загальне використання водних ресурсів у 2018 році становило 117,0 млн м³ і збільшилося в порівнянні з минулим роком (93,0 млн м³) на 24,0 млн м³, або на 26 %.

Використання води в промисловості – 77,3 млн м³, проти 2017 року (56,9 млн м³) збільшилося на 20,4 млн м³. Це пояснюється збільшенням об'ємів використання води КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова».

У комунальному господарстві використано 20,3 млн м³ води – менше, ніж у попередньому на 0,8 млн м³ (у 2017 році – 21,1 млн м³).

Використання води в сільському господарстві збільшилося на 4,4 млн м³ і становило 16,5 млн м³ (у 2017 році – 12,1 млн м³). Це пояснюється збільшенням об'ємів використання води підприємствами рибного господарства на виробничі потреби.

Упродовж 2018 року промислові підприємства області реалізували промислової продукції (товарів, послуг) на суму 35997,1 млн гривень. В обсягах реалізації 70,3 % займала продукція переробної промисловості.

У звітному періоді підприємствами та організаціями Чернігівської області використано 1663,2 тис. т умовного палива, що на 0,5 % менше рівня 2017 року. Зменшилося використання природного газу, моторного бензину, торфу, газойлів (дизельного палива), водночас збільшилося використання кам'яного вугілля, дров для опалення, скраплених пропану і бутану. У структурі використаного палива в області газ природний займає майже 40 % загального обсягу використання, а тверде паливо 25 %, (на 4 % більше, ніж у попередньому році).

За напрямом «Відновлювана енергетика та енергоефективність» регіон зайняв 10 місце в рейтингу областей, піднявшись порівняно з 2017 роком на 4 позиції.

Ця сфера характеризувалася, зокрема, такими показниками:

- частка обсягу теплової енергії, виробленої на Чернігівщині з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел енергії, за звітний період до загального обсягу виробленої теплової енергії склала 7,1 % (2017 рік – 6,8 %);

- рівень впровадження енергозберігаючих джерел світла у зовнішньому освітленні населених пунктів, відсотків до загальної кількості світлоточок 59,1 % (по Україні 54,1 %);

- частка сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива досягла 16,2 % (по Україні 14,2 %).

14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Для оптимізації витрат населення у житловому фонді, на виконання інвестиційних програм підприємств встановлювалися засоби обліку теплової енергії. У результаті частка оснащення багатоквартирних житлових будинків такими приладами обліку склала 78,2 %.

Станом на 01.01.2019 в області функціонувало 382 об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, які обслуговували 433 житлові будинки. За 2018 рік створено 7 таких об'єднань. Частка багатоквартирних будинків, що перебувають в управлінні ОСББ, становить 9,5 %.

Для своєчасного початку опалювального періоду 2017-2018 років на об'єктах підприємств централізованого тепlopостачання проведено модернізацію 8 котелень та замінено 5,5 км мереж. Для цього було залучено власні кошти підприємств у сумі 46,2 млн гривень.

Для забезпечення належного функціонування систем водopостачання та водовідведення за рахунок всіх джерел фінансування використано 29,8 млн гривень. Це дало змогу провести реконструкцію та

заміну 3,0 км водопровідних і каналізаційних мереж, встановити сучасне насосне обладнання на 8-ми водопровідних та 3-х каналізаційних насосних станціях.

На благоустрій міст, селищ і сіл із місцевих бюджетів виділено 322,4 млн гривень.

Упродовж 2018 року на 30 об'єктах бюджетної сфери проведено роботи з термомодернізації, очікуваний обсяг економії — 1,8 млн гривень. Роботи з термомодернізації виконано на 311 об'єктах або 17,2 % від потреби.

Для зменшення споживання природного газу на 35 об'єктах (промислові підприємства, що надають теплову енергію, теплопостачальні підприємства, бюджетна сфера) проведено роботи з реконструкції котелень, в тому числі на 12 об'єктах з використанням альтернативних видів палива.

Станом на 01.01.2019 частку сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні збільшено до 16,2 % або до 402,1 Гкал/год.

Також вживаються заходи щодо збільшення обсягів електроенергії, що виробляється приватним сектором та генеруючими підприємствами з альтернативних видів палива. Упродовж 2018 року в області додатково введено в експлуатацію 3,2 МВт потужностей, що виробляють електроенергію з альтернативних джерел.

Зокрема, на 48 об'єктах збільшилася кількість генеруючих установок, які працюють на енергії сонця. Загальна кількість таких установок в області – 91 об'єкт потужністю 1,4 МВт, і за 2018 рік лише ними було вироблено майже 770,0 тис. кВт/год.

На сьогодні в регіоні загальна потужність альтернативної та відновлювальної енергетики становить 8,6 МВт, а за звітний період установками, які працюють на енергії сонця, води, та біогазу вироблено майже 36,4 млн кВт/год. електроенергії.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 № 243 «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2020 роки» та з метою стимулювання населення до раціонального використання енергоресурсів реалізовувалася Програма стимулювання до запровадження енергоефективних заходів населення, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельних кооперативів Чернігівської області на 2018-2020 роки (рішення 11 сесії 7 скликання Чернігівської обласної ради від 07.12.2017 № 12-11/VII), де передбачено фінансування по 1,0 млн грн на кожний рік.

Протягом 2018 року на виконання заходів Програми з обласного бюджету відшкодовано частину відсоткової ставки 632 позичальникам на суму майже 0,5 млн гривень.

По державній програмі «теплі кредити» державними банківськими установами (Ощадбанк, Укргазбанк, Приватбанк) в області видано

25,4 млн грн кредитних коштів на проведення енергоефективних заходів. З них – 9,4 млн грн отримали ОСББ, 16,0 млн грн видано населенню. Всього видано 645 кредитів.

Серед головних пріоритетів досягнення сталого розвитку має бути створення соціально-економічної системи, здатної до постійного удосконалення та спрямованої на екологізацію виробництва. При цьому головними завданнями мають стати:

- забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку;

- структурна перебудова економіки шляхом прискорення розвитку високотехнологічних галузей, всебічний розвиток вітчизняних інформаційних технологій;

- впровадження сталих економічних механізмів природокористування та імплементація екологічної складової в системі національних рахунків;

- стимулювання впровадження екологобезпечних, енергетично ефективних та ресурсощадних технологій;

- розвиток технологій замкнутого циклу і технологій очищення, перероблення та утилізації відходів;

- підтримка екологічно ефективного виробництва енергії, враховуючи використання відтворювальних джерел енергії та вторинних енергетичних ресурсів тощо.

15. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

15.1 Регіональна екологічна політика

Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої й неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів.

На території Чернігівщини реалізується екологічна політика відповідно до Конституції України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Вищезазначений Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

У 2018 році з основних напрямків екологічної політики в області проведені наступні заходи:

- забезпечено ефективне використання коштів фонду охорони навколишнього природного середовища;

- розглянуто 94 декларації про відходи, з них зареєстровано 52;

- створено один об'єкт природно-заповідного фонду;

- здійснено заходи з формування екологічної культури громадян, активізації екологічної освіти й виховання, зокрема проведено щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє», екологічний фестиваль «Життя в стилі ЕКО»;

- забезпечено видання екологічної літератури, в тому числі «Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2017 рік», «Екологічний паспорт Чернігівської області за 2017 рік», книги «Природно-заповідний фонд Чернігівської області», екологічний календар на 2019 рік;

- погоджено 4 ліміти та видано 4 дозволи на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів загальнодержавного значення;

- затверджено 24 ліміти та погоджено 18 дозволів на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів місцевого значення;

- розглянуто 66 документацій із землеустрою (проектів землеустрою – 22, робочих проектів – 3, технічних документацій – 41);

- розглянуто 37 повідомлень про плановану діяльність, 12 звітів з оцінки впливу на довкілля та видано 9 позитивних висновків з оцінки впливу на довкілля;

- забезпечено конструктивну співпрацю державних і місцевих органів влади з громадськими екологічними рухами тощо;

15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

У грудні 2017 року введено в дію Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», прийнятий Верховною Радою України 23.05.2017 (№ 2059-VIII), яким відповідно до вимог Угоди про асоціацію та європейських директив впроваджено нову європейську модель процедури оцінки впливу на довкілля замість скасованої екологічної експертизи, яка здійснювалася відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 № 45/95-ВР.

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання й відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Процедура оцінки впливу на довкілля (ОВД) передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з ОВД, проведення громадського обговорення зазначеного звіту та надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля.

Згідно із Законом здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим до прийняття рішення про провадження планованої діяльності. Відповідно до статті 3 вищезазначеного Закону, планова діяльність поділяється на дві категорії видів.

До першої групи відносяться наступні категорії виробництв: нафтопереробні та газопереробні заводи; ТЕС, ТЕЦ; установки для виробництва або збагачення ядерного палива, установки для захоронення радіоактивних відходів; чорна та кольорова металургія; споруди із переробки азбесту; хімічне виробництво (в тому числі виробництво основних хімічних речовин, хімічно-біологічне, біотехнічне, фармацевтичне виробництво з використанням хімічних або біологічних процесів, виробництво засобів захисту рослин, регуляторів росту рослин, мінеральних добрив, полімерних і полімервмісних матеріалів, лаків, фарб, еластомерів, пероксидів та інших хімічних речовин; виробництво та зберігання наноматеріалів потужністю понад 10 т на рік) будівництво аеропортів, автомагістралей, гідротехнічних споруд портів тощо.

Для видів діяльності, що належать до першої групи, проводить ОВД та надає висновок з ОВД Міністерство екології та природних ресурсів України. Для об'єктів цієї категорії необхідно буде також проводити оцінку транскордонного впливу.

До другої групи відносяться об'єкти: глибоке буріння; категорії сільського господарства; видобувна промисловість; енергетична промисловість; виробництво та обробка металу; переробка мінеральної сировини; категорії харчової промисловості, тощо. Висновки з ОВД для таких видів діяльності видають місцеві територіальні органи, зокрема в

Чернігівській області – Департамент екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації.

Також на виконання вимог Закону 13.12.2017 Кабінетом Міністрів України видано наступні нормативні акти:

- постанову № 989 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля». Порядок визначає механізм проведення громадських слухань у процесі громадського обговорення планованої діяльності, яка підлягає оцінці впливу на довкілля;

- постанову № 1010 «Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля»;

- постанову № 1026 «Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля». Порядок визначає механізм передачі суб'єктом господарювання Мінприроди (далі – уповноважений центральний орган) або обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям (відповідному підрозділу з питань екології та природних ресурсів), органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань екології та природних ресурсів (далі – уповноважений територіальний орган) документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля, вимоги до форми, складу та її змісту та фінансування оцінки впливу на довкілля. Наступний Порядок визначає процедуру ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля відповідно до Закону.

Усі документи, які подаються суб'єктом господарювання, а також висновок з ОВД та інформація стосовно рішення про провадження планованої діяльності розміщуються в Єдиному реєстрі з ОВД (<http://eia.menr.gov.ua>).

Підсумовуючи вищевказане, необхідно відзначити, що даний Закон України запровадив нову систему оцінки впливу на довкілля відповідно до європейських стандартів.

З 12.10.2018 в Україні вступив у дію Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку», прийнятий Верховною Радою 20.03.2018 (№ 2354-VIII). Передумовою запровадження вказаного Закону було підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС та прийняття Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

Стратегічна екологічна оцінка (СЕО) – це процедура визначення, опису та аналізу наслідків для довкілля та здоров'я населення від реалізації державних програм планування та розвитку. СЕО проводиться під час розробки відповідного документу держпланування до його затвердження.

Головною метою стратегічної екологічної оцінки (СЕО) є сприяння розвитку держави шляхом охорони навколишнього природного середовища, забезпечення безпеки життєдіяльності населення та

дотримання екологічних вимог під час розробки державних програм планування.

Закон про СЕО регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля. У тому числі для здоров'я населення. Дія Закону поширюється на документи державного планування, які стосуються передбачених ним сфер.

До таких сфер належать:

- сільське господарство та лісове господарство;
- рибне господарство та енергетика;
- промисловість та транспорт;
- поводження з відходами та використання водних ресурсів;
- охорона довкілля;
- телекомунікація та туризм;
- містобудування або землеустрій.

На практиці процедура СЕО повинна розпочинатися одночасно (або з невеликою затримкою) з процесом планування розвитку або програми. Такий підхід дозволяє інтегрувати результати СЕО в план або програму в процесі його підготовки, що забезпечує належне використання результатів СЕО при прийнятті стратегічного документа, або навіть до його прийняття.

СЕО також дозволяє забезпечити участь громадськості у процесі прийняття рішень державними органами. Раніше в подібних процесах мала значення суто думка експертів. Відтепер, якщо у громадськості є зауваження, їх врахують у прийнятті рішень.

СЕО – це не тривале й складне наукове дослідження, а практичний інструмент для вдосконалення процесу прийняття рішень на стратегічному рівні шляхом виокремлення потенційних екологічних ризиків і ризиків для здоров'я населення, пов'язаних із реалізацією планів або програм. СЕО не охоплює всі можливі наслідки, які можуть виникнути, а фокусується на найважливіших аспектах, які можуть призвести до серйозних негативних результатів.

Проведення стратегічної екологічної оцінки державних чи галузевих програм дозволить передбачити не тільки економічні та соціальні переваги від їхнього виконання, але й екологічні наслідки для навколишнього середовища та здоров'я людей. Врахування екологічних вимог гарантує зменшення негативного впливу на довкілля, дотримання міжнародних природоохоронних програм та сприяння сталому розвитку держави.

15.3 Державний нагляд (контроль) за додержанням вимог природоохоронного законодавства

Упродовж звітнього періоду Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області здійснено 1207 перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, перевірено 682 об'єкти державного нагляду з дотримання вимог природоохоронного законодавства з урахуванням незаконного використання об'єктів рослинного, тваринного

світу та водних ресурсів. З них планово перевірено 311 суб'єктів господарювання, позапланово – 160 суб'єктів господарювання. Крім того, перевірено 67 місцевих органів виконавчої влади, 50 з яких позапланово.

За порушення вимог чинного законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища складено 982 протоколи, 30 з них передано до суду, до адміністративної відповідальності притягнуто 984 особи, сума накладених штрафів – 221,884 тис. грн, сума стягнутих штрафів – 218,025 тис. грн, що становить 98 % від накладених.

Першочергова увага при здійсненні державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища приділялась екологічно небезпечним об'єктам. Упродовж 2018 року на екологічно-небезпечних об'єктах загальнодержавного рівня проведено вимірювання показників забруднення навколишнього природного середовища: КЕП «Чернігівська ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова», КП «Чернігівводоканал» (позапланово) та обласного рівня: КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства», ПраТ «Комунальник» м. Сновськ, а також КП «Вода», КП ВКГ «Ічень», Остерське ВУЖКГ, Талалаївське ВУЖКГ, ТОВ «Комунальник» (м. Новгород-Сіверський).

Контроль за охороною та використанням вод, відтворенням водних ресурсів

Проведено 23 перевірки стосовно контролю за станом використання поверхневих водних ресурсів. За виявлені порушення складено 25 протоколів на суму 4,182 тис. грн, стягнуто 3,757 тис. гривень. Пред'явлено 22 претензії на суму 117,853 тис. грн, стягнуто 26 претензій на суму 176,277 тис. гривень.

У сфері контролю за станом підземних вод проведено 216 перевірок, за виявлені порушення притягнуто до адмінвідповідальності 150 осіб. Пред'явлено штрафних санкцій на суму 22,950 тис. грн, стягнуто 29,410 тис. гривень. Пред'явлено 36 претензій на суму 305,653 тис. грн, стягнуто 33 претензії на суму 174,538 тис. гривень.

Контроль за охороною атмосферного повітря

Проведено 289 перевірок щодо контролю за станом атмосферного повітря. За виявлені порушення притягнуто до адмінвідповідальності 252 особи на суму 51,442 тис. грн, стягнуто 54,502 тис. гривень. Пред'явлено 128 претензій на суму 660,850 тис. грн, стягнуто 127 претензій на суму 495,015 тис. гривень.

Відібрано 390 проб викидів забруднюючих речовин від 107 стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря на 22 підприємствах. Проведено 1380 визначень.

Контроль за охороною та використанням земель

Проведено 38 перевірок у сфері контролю за станом земельних ресурсів, 1 з яких – за фактом аварії, що відбулася 19.01.2018 через руйнування спостережного колодязя, що призвело до пошкодження самопливного колектора в м. Прилуки. Обслуговування каналізаційної мережі м. Прилуки та очищення стічних вод на очисних спорудах здійснює

Комунальне підприємство «Прилуkiteпловодопостачання» Прилуцької міської ради Чернігівської області.

Контроль за охороною та використанням земель водного фонду

Інспекцією проведено 18 перевірок стосовно контролю за станом земель водного фонду. За виявлені порушення 7 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності на суму 2,040 тис. грн, стягнуто 2,635 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 6785,120 тис. гривень. Матеріали за 2 справами передано до правоохоронних органів для встановлення осіб порушників, 1 з яких – з ознаками кримінального правопорушення. Пред'явлено 2 претензії на суму 1,303 тис. грн, стягнуто 3 претензії на суму 1,464 тис. гривень.

Контроль за надрами

Проведено 17 перевірок за використанням та охороною надр. За виявлені порушення 3 особи притягнуто до адміністративної відповідальності на суму 0,782 тис. грн, стягнуто 0,272 тис. гривень.

Контроль за поводженням із відходами

Здійснено 434 перевірки щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства з екологічної та радіаційної безпеки при поводженні з відходами та отруйними речовинами, з них 332 – з промисловими відходами, 55 – з побутовими відходами, 26 – з агрохімікатами, 21 – з хімічними речовинами. За результатами перевірок 317 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності. Сума штрафних санкцій склала 75,480 тис. грн, стягнуто 62,254 тис. грн, 1 протокол за ст. 164 КУпАП передано до суду.

На виконання припису Державної екологічної інспекції у Чернігівській області, за даними органів місцевого самоврядування, було виявлено 707 несанкціонованих сміттєзвалищ площею 17,5580 га. Ліквідовано – 682. Загальна очищена площа від звалищ склала 17,078 га.

Контроль за охороною, захистом, використанням рослинного світу

Проведено 74 перевірки щодо охорони рослинного світу. За результатами перевірок складено 118 протоколів (в т.ч. ліси – 98), 118 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності на загальну суму 25,381 тис. грн, стягнуто 28,254 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 25816,393 тис. грн, з них невідомими особами – 25612,116 тис. грн; 24 матеріали передано до правоохоронних органів для встановлення осіб порушників, з них 13 – з ознаками кримінального правопорушення, відкрито 5 кримінальних проваджень. Пред'явлено 53 претензії на суму 373,294 тис. гривень.

Контроль за охороною, використанням і відтворенням тваринного світу та водних живих ресурсів

Здійснено 37 перевірок у сфері контролю за станом тваринного світу, 13 – стосовно браконьєрства. За результатами перевірок складено 22 протоколи, 4 протоколи передано до суду, до адміністративної відповідальності притягнуто 21 особу. Загальна сума накладених штрафів склала 15,691 тис. грн, стягнуто 15,946 тис. гривень.

Один матеріал передано до правоохоронних органів для встановлення осіб порушників щодо знищення 7 козуль, 5 зайців та лисиці – збитки становили 329,0 тис. гривень, відкрито кримінальне провадження. Загальна сума розрахованих збитків – 601,0 тис. гривень. Пред'явлено 2 претензії на суму 36,0 тис. гривень.

Чернігівським рибоохоронним патрулем за звітний період викрито 1325 порушень правил рибальства, з них 581 справа розглянута посадовими особами, 587 справ передано на розгляд судів, викрито 395 справ з нанесенням шкоди рибному господарству України на загальну суму 808841 грн, складено 44 протоколи за порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного світу. Про виявлені порушення складаються адміністративні матеріали за ст.85 ч 4, ст.88-1 КУпАП, які направляються до суду.

За 2018 рік інспекторами Чернігівського рибоохоронного патруля було виявлено 31 справу з ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, відносно 48 осіб, які були направлені до районних судів області для прийняття рішення згідно зі статтею 253 КУпАП України. Відносно 12 осіб за 9 справами надійшли вироки судів щодо притягнення порушників до кримінальної відповідальності у вигляді штрафів на загальну суму 22,950 тис. гривень. Три справи були закриті за відсутності складу кримінального правопорушення в порядку ст. 284 КПК України. Три справи розглянуті судами в порядку ст. 221 КУпАП та накладені штрафи в межах санкції ч. 4 ст.85 КУпАП.

15.4 Виконання державних цільових екологічних програм

Фінансування природоохоронних заходів на Чернігівщині відбувається у відповідності до державних та регіональних програм.

На сьогодні в області діє Програма охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки (далі – Програма), яка розроблена у 2014 році Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації та затверджена рішенням 20-ї сесії обласної ради шостого скликання від 17.06.2014.

Програма виступає практичним інструментом реалізації стратегічних завдань у сфері екологічної безпеки. В умовах об'єктивно діючих соціальних та економічних обмежень формування Програми пов'язане з необхідністю вибору пріоритетних завдань до 2020 року на основі системи критеріїв, що базуються на всебічній оцінці реальної ситуації.

Основна мета Програми – створення умов для забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та поліпшення його стану, реалізація ефективної природоохоронної політики на обласному рівні.

Програма визначає напрямки фінансування за такими розділами:

- охорона й раціональне використання водних ресурсів;
- охорона й використання земель;

- охорона та раціональне використання природних ресурсів, збереження природно-заповідного фонду;
- раціональне використання, зберігання й утилізація відходів виробництва та побутових відходів;
- організація системи екологічного моніторингу довкілля;
- наука, інформація та освіта.

Програма є підставою для фінансування природоохоронних заходів, які визначені постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (із змінами та доповненнями).

Джерелами фінансування природоохоронних заходів, включених до Програми, є державний, обласний і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища та інші джерела фінансування.

У 2018 році у відповідності до Програми заходи виконувалися за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (ОНПС).

У процесі впровадження Програми заходи можуть корегуватися в залежності від змін екологічної ситуації й економічного стану. Перелік об'єктів будівництва, реконструкції та конкретних природоохоронних заходів визначається переліком видатків обласного фонду ОНПС, який щороку затверджується в установленому порядку відповідно до Положення про обласний фонд.

Фактично у звітному періоді за рахунок коштів обласного фонду ОНПС виконано природоохоронних заходів на загальну суму 12231,26 тис. грн. Їх перелік подано в табл. 15.4.

Табл. 15.4. Перелік природоохоронних заходів, фінансування яких здійснювалось за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2018 році

№ з/п	Назва природоохоронного заходу	Загальна кошторисна вартість тис. грн.	Термін реалізації заходу	Ступінь готовності природоохоронного заходу, %	Обсяг фактичних видатків з обласного фонду, тис. грн.	Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу
1	2	3	4	5	6	7
	Всього:				12231,26	
1	Тампонаж недіючих артезіанських свердловин в Корюківському районі Чернігівської області	640,00	2018	100	635,50	Здійснено тампонаж 8 свердловин.
2	Тампонаж недіючих артезіанських свердловин в Семенівському районі Чернігівської області	950,00	2018	100	933,28	Здійснюється тампонаж 11 свердловин.
3	Реконструкція очисних споруд с. Снов'янка Чернігівського району - 2-й пусковий комплекс	823,04	2018	100	818,88	Роботи завершено.
4	Реконструкція центральної КНС та каналізаційних мереж смт Сосниця (в т.ч.	725,00	2017-2018	100	682,58	Роботи завершено.

<i>№ з/п</i>	<i>Назва природоохоронного заходу</i>	<i>Загальна кошторисна вартість тис. грн.</i>	<i>Термін реалізації заходу</i>	<i>Ступінь готовності природоохоронного заходу, %</i>	<i>Обсяг фактичних видатків з обласного фонду, тис. грн.</i>	<i>Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
	оплата проектно-вишукувальних робіт та державної експертизи)					
5	Покращення санітарно-екологічного стану водойми № 1 в заплаві річки Остер в Козелецькому районі Чернігівської області. Реконструкція	44,00	2017-2018	100	43,97	Роботи завершено.
6	Покращення санітарно-екологічного стану водойми № 2 річки Остер в Козелецькому районі Чернігівської області. Реконструкція	30,21	2017-2018	100	29,42	Роботи завершено.
7	Придбання пресу для вторинної сировини м. Борзна	90,00	2018	100	88,80	Придбано прес.
8	Придбання насосів на асенізаційні машини м. Борзна	45,00	2018	100	43,34	Придбано насос.
9	Реконструкція очисних споруд і КНС в с. Киселівка Чернігівського району Чернігівської області, продуктивністю 200 м3/добу (коригування з виділенням пускових комплексів) (в т.ч. оплата проектно-вишукувальних робіт та державної експертизи)	1845,03	2018	100	1758,14	Роботи завершено.
10	Реконструкція каналізаційних мереж по вул. Незалежності, Некрасова, Сновській у м. Сновськ Чернігівської області (в т.ч. оплата проектно-вишукувальних робіт та державної експертизи)	2000,00	2018	100	1181,62	Роботи завершено.
11	Реконструкція самопливного каналізаційного колектору по вул. Галаганівській, м. Прилуки, Чернігівській області (в т.ч. оплата проектно-вишукувальних робіт та державної експертизи)	1477,83	2018	100	1333,81	Роботи завершено.
12	Реконструкція частини каналізаційного колектора по вул. Незалежності в м. Ніжин Чернігівської області	448,70	2018	100	446,02	Роботи завершено.
13	Придбання консольного фекального насосу, пристрою керування насосом та поплавка для дренажних вод м. Ніжин	151,30	2018	100	151,27	Придбано поплавки для дренажних труб - 2 шт. (2210), консольний фекальний насос –

№ з/п	Назва природоохоронного заходу	Загальна кошторисна вартість тис. грн.	Термін реалізації заходу	Ступінь готовності природоохоронного заходу, %	Обсяг фактичних видатків з обласного фонду, тис. грн.	Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу
1	2	3	4	5	6	7
						1 шт. та пристрій керування насосом - 2 шт. (3110).
14	Проведення заходів з впровадження інтегрованих методів захисту лісу від стовбурових шкідників в РЛП «Ялівщина»	199,00	2018	100	193,56	Проведено заходи. Застосовано біологічний метод захисту шляхом підсадки личинок хижих комах мурахожука в основі насадження.
15	Благоустрій природних джерел та криниць області	197,33	2018	100	192,54	Облаштовані: по одній суспільній криниці для забору питної води в с. Верба Коропського району та смт Березна Менського району; по одному природному джерелу в с. Козляничі Сосницького району та с. Рихли Коропського району.
16	Видання щорічної Доповіді про стан навколишнього природного середовища, екологічних навчально-пізнавальних та інформаційних матеріалів	60,00	2018	100	60,00	Надруковано: Доповідь - 250 екз., книгу «Природно-заповідний фонд Чернігівської області» - 100 екз., екокалендар на 2019 рік - 180 екз.
17	Забезпечення функціонування Орхуського центру	50,00	2018	100	50,00	Виконано ремонт оргтехніки, придбано витратні матеріали.
18	Визначення токсичності поверхневих вод	30,00	2018	100	16,90	Виконано.
19	Проведення щорічного обласного екологічного конкурсу «Одна планета - одне майбутнє» та екофестивалю	100,00	2018	100	81,68	Проведено екологічний фестиваль «Життя в стилі "ЕКО"» та екологічний конкурс.
20	Поліпшення технічного стану та благоустрою водойми «Близниця» по вул. Лазарівка на території Дроздівської сільської ради Куликівського району Чернігівської області. Реконструкція	236,98	2017-2018	100	231,20	Роботи виконано.
21	Покращення санітарно-екологічного стану водойми розташованої біля с. Редьківка на території Редьківської сільської ради Чернігівського району	10,80	2017-2018	100	10,17	Роботи виконано.

№ з/п	Назва природоохоронного заходу	Загальна кошторисна вартість тис. грн.	Термін реалізації заходу	Ступінь готовності природоохоронного заходу, %	Обсяг фактичних видатків з обласного фонду, тис. грн.	Інформація щодо стану виконання природоохоронного заходу
1	2	3	4	5	6	7
	Чернігівської області. Реконструкція					
22	Покращення санітарно-екологічного стану річки Мена на території Киселівської сільської ради Менського району. (Реконструкція)	33,44	2017-2018	100	32,52	Роботи виконано.
23	Реконструкція водойми в урочищі «Зарой» на території Борзнянської міської ради з метою покращення санітарно-екологічного та технічного стану	293,53	2018-2019	190,46		Розпочато роботи.
24	Заходи з озеленення міст і сіл з метою їх благоустрою	35,00	2018	34,86	100	Озелено території загальноосвітніх шкіл № 1, 5, 19, 33 та ліцею № 15 м. Чернігів, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, агробіостанції Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді. Висаджено 214 одиниць посадкового матеріалу.
25	Паспортизація водних об'єктів області	500,00	2018	490,00	100	Розроблено паспорти на 43 водойми.
26	Реконструкція водойми з метою поліпшення технічного стану та благоустрою в с. Єрків Козелецького району Чернігівської області (в т.ч. оплата проектно-вишукувальних робіт та державної експертизи)	1709,07	2018-2019	1539,38		Розпочато роботи.
27	Реконструкція шахтного водоскиду ставка руслового площею 24,6 га на р. Лоска в с. Об'єднане Новгород-Сіверського району	1445,10	2018-2019	12231,27		Розпочато роботи.

15.5 Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

Моніторинг навколишнього природного середовища області у 2018 році здійснювався суб'єктами системи моніторингу довкілля згідно з відомчими планами в рамках бюджетного фінансування та за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища відповідно до «Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки».

Інструментально-лабораторні дослідження складових довкілля області здійснювали: Головне управління Держпродспоживслужби у Чернігівській області, Чернігівський обласний центр з гідрометеорології, Державна екологічна інспекція у Чернігівській області, Деснянське басейнове управління водних ресурсів, Державна установа «Чернігівський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України», Чернігівська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», Комунальне підприємство «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради та Комунальний енергогенеруючий підрозділ «Чернігівська теплоелектроцентраль» ТОВ фірми «ТехНова».

Відповідно до «Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки» за кошти обласного фонду ОНПС досліджено токсичність води річок Білоус, Стрижень та Десна в межах міста Чернігів.

Узагальнена екологічна інформація від суб'єктів системи моніторингу довкілля надавалася до Міністерства екології та природних ресурсів України для підготовки інформаційно-аналітичного огляду «Стан довкілля в Україні» та розміщувалася на сайтах Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації й Чернігівської обласної державної адміністрації щомісячно та щоквартально.

У 2018 році проведено засідання Комісії з питань моніторингу довкілля області щодо стану поверхневих вод області. На засіданні Комісії обговорено стан поверхневих вод області, вплив на нього людської діяльності та виконання Плану заходів щодо запобігання погіршенню стану водойм Чернігівської області на 2016-2017 роки. Також, презентовано та обговорено звіт про науково-дослідну роботу фахівців Чернігівського національного технологічного університету стосовно дослідження антропогенного впливу на гідрологічний режим річки Остер.

15.6 Оцінка впливу на довкілля

Наприкінці 2017 року в Україні впроваджено нову європейську модель процедури оцінки впливу на довкілля – 18.12.2017 введено в дію Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», прийнятий Верховною Радою 23.05.2017 (№ 2059-VIII).

Процедура оцінки впливу на довкілля передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля, проведення

громадського обговорення зазначеного звіту та надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля.

Усі документи, які подаються суб'єктом господарювання, а також висновок з ОВД та інформація стосовно рішення про провадження планованої діяльності, розміщуються в Єдиному реєстрі з ОВД (<http://eia.menr.gov.ua>).

Упродовж 2018 року Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації розглянуто 37 повідомлень з оцінки впливу на довкілля, видано 9 позитивних висновків з оцінки впливу на довкілля та 3 відмови у видачі вказаного висновку. Позитивні висновки з оцінки впливу на довкілля видано щодо будівництва біоенергетичного комплексу з виробництва електроенергії з біогазу, берегоукріплення р. Десна біля с. Велике Устя Сосницького району, будівництва артезіанської свердловини в смт Сосниця, будівництва автозаправного комплексу з пунктом сервісного обслуговування в м. Чернігів, споруджування нових свердловин на Гнідинцівському нафтовому родовищі. Також позитивні висновки з оцінки впливу на довкілля отримало ПАТ «Укрнафта» щодо продовження діяльності з видобування нафти, газу й газоконденсату на Прилуцькому, Мільківському та Софіївському нафтових родовищах.

15.7 Економічні засади природокористування

15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності

Економічний механізм – це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони, здійснюється погодження й корегування суспільних, групових і приватних інтересів.

Головна мета економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності – стимулювання природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а також створення незалежного (автономного) від державного й місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт за рахунок коштів, отриманих від екологічних податків та платежів.

До економічних інструментів належать: механізм збору за спеціальне використання природних ресурсів; екологічний податок; механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення природоохоронного законодавства; система фінансування природоохоронних заходів.

На Чернігівщині, як і в Україні загалом, впроваджено основні засади економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, базовими елементами якого є:

– екологічний податок;

– грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності;

– система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих);

– система зборів за спеціальне використання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінеральних тощо).

Кошти екологічного податку акумулюються на спеціальних рахунках і складають найвагомішу частину фондів охорони навколишнього природного середовища (ОНПС). З 1999 року екологічний податок у державі є обов'язковим податковим збором, таким, яким до цього були збори за спецвикористання природних ресурсів.

Природоохоронні фонди охорони навколишнього природного середовища створені на державному, обласному та місцевому рівнях. Формуються вони за рахунок екологічного податку, грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської й іншої діяльності, а також цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій і громадян.

Кошти фондів ОНПС можуть використовуватися тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, а також заходів, спрямованих на захист і збереження довкілля, зниження негативного впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення. Основні напрямки використання коштів природоохоронних фондів – збереження, охорона та покращення стану водних ресурсів, раціональне поводження з відходами, а також збереження та розширення природно-заповідного фонду області.

З прийняттям Податкового та Бюджетного кодексу спрямування коштів від екологічного оподаткування постійно змінювалося. Така нестабільність стосувалася пропорцій розподілу надходжень між бюджетами, фондів бюджетів, а також невідповідністю між відповідними положеннями кодексів та фактичного розподілу коштів, яке відбувалося відповідно до Закону України «Про Державний бюджет» на відповідний рік. Так, у 2011-2013 роках надходження від екологічного оподаткування зараховувалися до спеціального фонду бюджетів, у 2014 році за рахунок змін, внесених Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» частина коштів спрямовувалася до загального фонду державного бюджету, що суперечило нормам Бюджетного кодексу. У 2015 році була безпрецедентна ситуація з розподілу надходжень екологічного податку: усі кошти (крім частини, що стосується радіоактивних відходів) спрямовувалися до загального фонду державного та місцевих бюджетів, отже екологічний податок повністю втратив компенсаційну роль. У 2016-

2018 роках змінювалися пропорції розподілу та фонди спрямування коштів від сплати екологічного податку.

Розподіл надходжень екологічного податку до бюджетів усіх рівнів у 2014-2018 роках наведено в рис. 15.7.1.1.

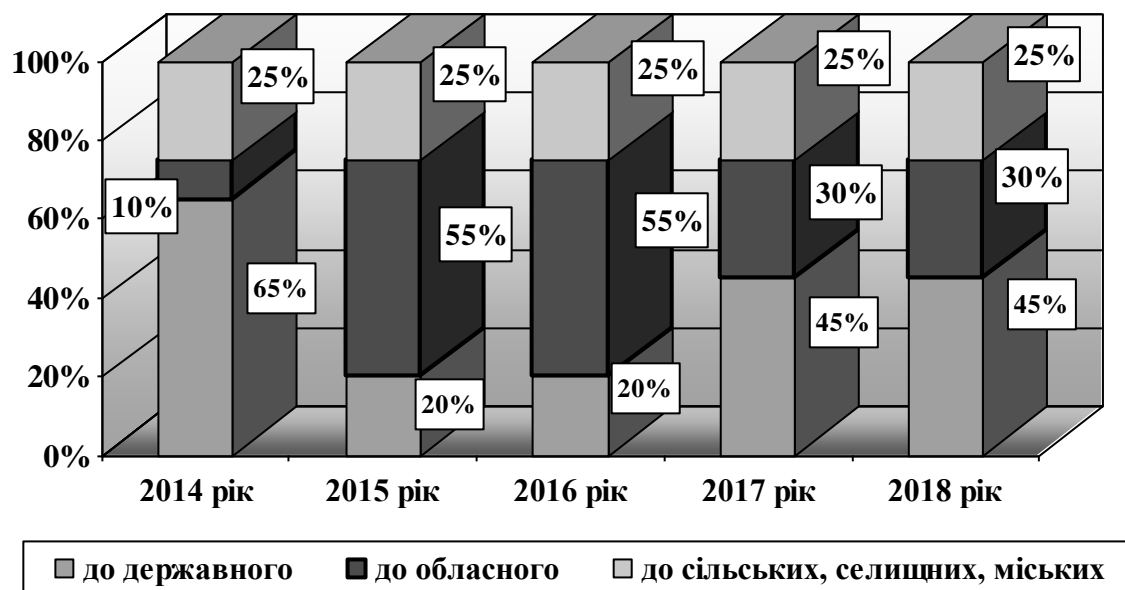

Рис. 15.7.1.1. Розподіл надходжень екологічного податку до державного та місцевих бюджетів, %.

За даними Департаменту фінансів Чернігівської облдержадміністрації, фактичне надходження коштів від сплати екологічного податку та грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, до спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів у 2018 році становили 46,639 млн грн, в тому числі:

- екологічного податку – 45,405 млн грн (до державного бюджету – 20,434 млн грн; до місцевих бюджетів – 24,971 млн грн, що складає 90,2 % від затвердженого плану на рік);

- грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища (до місцевих бюджетів – 1,234 млн грн, що складає 130,3 % від затвердженого плану на рік).

Фактичні надходження коштів від сплати екологічного податку до спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів наведено в рис. 15.7.1.2.

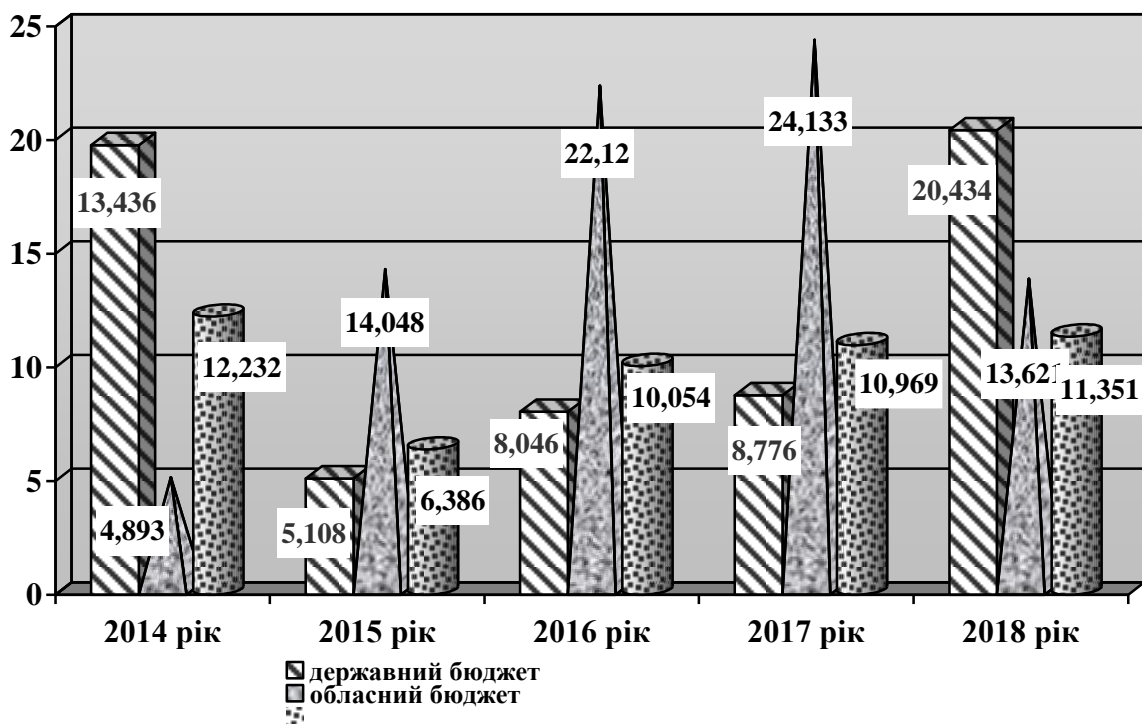

Рис. 15.7.1.2. Динаміка фактичного надходження коштів від сплати екологічного податку до спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів, млн грн.

Надходження платежів за спеціальне використання природних ресурсів по області за 2018 рік становили 2008629,97 тис. грн (до державного бюджету – 1193903,2 тис. грн., місцевих бюджетів – 814726,77 тис. гривень).

Показники фактичних надходжень зборів за спеціальне використання природних ресурсів до державного та місцевих бюджетів у 2018 році наведені в табл. 15.7.1.

Табл. 15.7.1. Фактичні надходження зборів за спеціальне використання природних ресурсів за 2018 рік

КБК	Назва	Сплачено до бюджетів у 2018 році (тис. грн.)		
		Державний бюджет	Місцевий бюджет	
		Факт	План	Факт
13010000	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	55469,1	69423,8	75631,7
13020000	Рентна плата за спеціальне використання води	14899,0	10200,0	12205,6
13030000	Рентна плата за користування надрами	1123535,1	39767,9	49814,3
18010500-18010900	Податок на майно в частині плати за землю	0,0	673421,6	677072,7
13070000	Плата за використання інших природних ресурсів	0,0	5,0	2,4
Всього за спеціальне використання природних ресурсів		1193903,2	792818,37	814726,77
19010000	Екологічний податок	20434,1	27690,6	24971,4

15.7.2 Стан фінансування природоохоронної галузі

В області фінансування природоохоронних заходів здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (в тому числі державного, обласного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища), а також із власних коштів підприємств, організацій і установ.

Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища спрямовуються на фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що відповідають основним напрямам державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, визначених згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (із змінами та доповненнями).

У 2018 році відповідно до Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки, затвердженої рішенням 20-ї сесії обласної ради від 17.06.2014, виконувалися природоохоронні заходи за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Розпорядниками коштів були визначені структурні підрозділи облдержадміністрації: Департамент екології та природних ресурсів, Управління капітального будівництва; Ніжинська і Прилуцька міські ради.

Фактично станом на 01.01.2019 виконані природоохоронні заходи на загальну суму 12231,26 тис. грн, або 48,3 % від передбачених на 2018 рік (25299 , 36 тис. гривень).

Так, Департаментом екології та природних ресурсів Чернігівської облдержадміністрації виконано природоохоронних заходів на загальну суму 3257,251 тис. грн, що становить 82 % від запланованих.

Зокрема, завершено реконструкцію каналізаційної насосної станції в смт Сосниця (682,58 тис. грн); роботи з покращення санітарного екологічного стану водойми № 2 річки Остер в Козелецькому районі (29,42 тис. грн); водойми «Близниця» на території Дроздівської сільської ради Куликівського району (231,20 тис. грн); водойми на території Редьківської сільської ради Чернігівського району (10,17 тис. грн); річки Мена на території Киселівської сільської ради Менського району (32,52 тис. грн).

Розпочато роботи з реконструкції шахтного водоскиду ставка руслового площею 24,6 га на р. Лоска в с. Об'єднане Новгород-Сіверського району (961,37 тис. грн.) та водойми в урочищі «Зарой» на території Борзнянської міської ради (190,46 тис. гривень); розробку паспортів на водні об'єкти області (що забезпечить стале використання всіх ресурсів, пов'язаних з існуванням водойми, а також значно збільшить надходження до місцевих бюджетів. У звітному році розроблено 43 паспорти водного об'єкту, використано 490,00 тис. гривень).

На загальну суму 192,54 тис. грн облаштовано природні джерела у с. Рихли Коропського району та с. Козляничі Сосницького району, а також здійснено благоустрій суспільних криниць в с. Верба Сосницького району та смт Березна.

За кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища озелено територію загальноосвітніх закладів № 1, 5, 19, 33 та ліцею № 15 м. Чернігів, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, агробіостанції Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді. Висаджено 214 одиниць посадкового матеріалу на суму 34,86 тис. гривень.

Для забезпечення функціонування Орхуського центру придбано витратні матеріали та відремонтовано оргтехніку для подальшого інформування населення щодо стану довкілля. На це витрачено 50 тис. гривень.

Досліджено токсичність води річок Білоус, Стрижень та Десна в межах міста Чернігів лабораторією КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради (16,90 тис. гривень).

У жовтні 2018 року виявлено слабку токсичність води в річці Стрижень біля села Півці, що зумовлено антропогенним впливом на водойму. В інших створах токсичної дії не виявлено.

З метою підвищення екологічної обізнаності громадян про стан довкілля регіону надруковано Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2017 рік, екологічний календар на 2019 рік та книгу «Природно-заповідний фонд Чернігівської області» (60,00 тис. гривень).

Для формування екологічної свідомості та прагнення до здорового способу життя було проведено щорічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє» та екологічний фестиваль «Життя в стилі ЕКО». Фестиваль присвячений Всесвітньому дню навколишнього природного середовища. Витрати на проведення склали 81,68 тис. гривень.

Аби захистити «зелені легені» Чернігова, в регіональному ландшафтному парку «Ялівщина» фахівцями ДСЛП «Харківлісозахист» розпочато впровадження інтегрованих методів захисту лісу від стовбурових шкідників.

Серед проведених заходів – обстеження соснових насаджень на наявність шкідників та їх природних ворогів, мінеральне підживлення дерев, збільшення чисельності мурахожука (природного ворога верхівкового короїда) шляхом підсадки личинок та дорослих особин. Закуплені 72 пастки IBL-3 з феромонним диспенсером ACUMODOR (193,56 тис. гривень).

Управлінням капітального будівництва облдержадміністрації виконані природоохоронні заходи на загальну суму 7042,917 тис. грн (42,4 % від запланованих на 2018 рік).

Зокрема, завершено роботи з реконструкції очисних споруд в с. Снов`янка (818,88 тис. грн) та покращення санітарного екологічного

стану водойм №1 в заплаві річки Остер в Козелецькому районі (43,97 тис. гривень).

Продовжено реконструкцію очисних споруд в с. Киселівка Чернігівського району (1758,14 тис. грн) та каналізаційних мереж по вулицях Незалежності, Некрасова, Сновській в м. Сновськ (1181,62 тис. гривень).

Розпочато роботи з поліпшення технічного стану та благоустрою водойми в с. Єрків Козелецького району (1539,38 тис. гривень).

Здійснено тампонаж 19 недіючих безгосподарських артезіанських свердловин у Корюківському та Семенівському районах на загальну суму 1568,77 тис. гривень.

Для м. Борзна придбано прес для вторинної сировини та насоси на асенізаційні машини (132,14 тис. гривень).

Прилуцька міська рада провела реконструкцію самопливного каналізаційного колектору по вул. Галаганівській у м. Прилуки на суму 1333,81 тис. грн (90,3 % від суми, передбаченої переліком видатків на 2018 рік);

Ніжинською міською радою проведено реконструкцію частини каналізаційного колектора по вул. Незалежності в м. Ніжин; придбано консольний фекальний насос, пристрій керування насосом та поплавков для дренажних вод на загальну суму 597,29 тис грн (99,6 % від суми, передбаченої переліком видатків на 2018 рік).

Надходження та використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища за 2014-2018 роки приведені в табл. 15.7.2.

Табл. 15.7.2. Надходження та використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (тис. грн.)

Пор №	Обіг коштів	Рік				
		2014	2015	2016	2017	2018
1.	Залишок коштів на початок звітнього періоду	8504,2	9674,9	2890,2	8604,8	8132,1
2.	Надійшло коштів у звітньому періоді - всього	5063,5	14370,8	22537,5	24744,3	13975,22
3.	Використано коштів - всього	3892,8	7107,29	16822,88	25217,0	12231,26
4.	Залишок коштів на кінець звітнього періоду	9674,9	16938,4	8604,8	8132,1	9876,05
5.	% використання коштів	28,7	29,6	66,2	75,6	55,3

15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Державна політика у сфері охорони довкілля реалізується шляхом проведення інструментально-лабораторних вимірювань при здійсненні

державного контролю за дотриманням суб'єктами господарювання екологічних правил, нормативів та стандартів, а також умов, встановлених документами дозвільного характеру.

Технічне регулювання – це правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних із нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінки відповідності та/або ринкового нагляду.

В області є ряд вимірювальних лабораторій, що мають свідоцтва про атестацію на проведення вимірювань складових довкілля (атмосферного повітря, поверхневих та зворотних вод, ґрунтів, відходів тощо). Серед них лабораторії наступних установ:

- Державна екологічна інспекція у Чернігівській області;
- Чернігівський обласний центр з гідрометеорології;
- Чернігівська філія Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»;
- Головне управління Держпродспоживслужби у Чернігівській області;
- Державна установа «Чернігівський обласний лабораторний центр МОЗ України».

Однією з важливих частин природоохоронного законодавства є система екологічних стандартів. Екологічна стандартизація і нормування проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони довкілля від забруднення, шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів та забезпечення екологічної безпеки. Важливішими екологічними стандартами є нормативи якості навколишнього середовища.

Основу екологічного нормування складають:

- ГДК – гранично допустимі концентрації;
- ОБРВ – орієнтовно безпечні рівні впливу;
- ГДВ – гранично допустимі викиди (в атмосферу);
- ГДС – гранично допустимі скиди (у водні об'єкти);
- тимчасово погоджені викиди і скиди;
- ліміти використання природних ресурсів, викидів і скидів. Норми (ГДК і ОБРВ) є єдиними для всієї території України. Екологічні нормативи (ГДВ, ГДС) розробляють і вводять у дію державні природоохоронні органи, норми охорони здоров'я – інші уповноважені на те державні органи в межах своєї компетенції відповідно до природно-ресурсного законодавства.

Нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів визначає кількісні показники, що мають зменшувати антропогенний вплив суспільства до меж, у яких допускається така зміна природного середовища, а це, у свою чергу, дає змогу механізмам саморегуляції екосистем здійснювати процес відновлення природних ресурсів і не призводить до деградації довкілля.

Сьогодні все більше споживачів у всьому світі усвідомлюють вигоди і віддають перевагу товарам та послугам із поліпшеними характеристиками щодо їх впливів на стан довкілля та здоров'я людини. Надійним орієнтиром для вибору такої продукції є екологічне маркування, що відповідає принципам та методам міжнародних стандартів серії ISO 14020 і вказує на певні екологічні характеристики чи переваги продукції.

Запровадження загальних принципів та методів застосування екологічного маркування на рівні міжнародних стандартів забезпечило поширення єдиного підходу до практик застосування екологічного маркування на світовому рівні. В Україні стандарти цієї серії були впроваджені до національної системи стандартизації шляхом гармонізації у 2002-2003 рр.

Починаючи з 2000-х років, в європейських країнах та в економічно розвинутих країнах Азії, екологічне маркування застосовується бюджетними установами та бізнесом у якості критерію відбору товарів чи послуг для здійснення більш ефективних (сталих) закупівель.

Згідно із Законом України від 21.12.2010 № 2818-VI «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» екологічне маркування визначено одним з інструментів для реалізації національної екологічної політики.

Міжнародний стандарт ISO 14020 встановлює загальні принципи застосування екологічного маркування. Згідно із цим стандартом екологічне маркування має застосовуватися для передачі споживачеві перевіреної, точної та достовірної інформації про екологічні аспекти товарів та послуг.

Екологічне маркування має:

- бути точним, перевірятися, відповідати призначенню та не вводити в оману споживача;
- не створювати необґрунтовані бар'єри у міжнародній торгівлі;
- ґрунтуватися на науковій методології, достатньої для підтвердження використання точних і перевірених даних;
- визначаючи переваги для певної продуктової групи, підтверджувати невідповідність державним нормам.

Міжнародна організація зі стандартизації ISO розподіляє екологічне маркування на два основні типи:

Перший тип екологічного маркування передбачає отримання права на застосування екологічного маркування в разі, якщо продукція пройшла екологічну сертифікацію.

Сертифікація здійснюється органом з екологічного маркування на відповідність екологічним критеріям, що встановлюються для кожної продуктової групи – окремо.

Критерії встановлюють більш жорсткі або додаткові вимоги до державних норм для визначення переваги товарів чи послуг відносно їх впливів на стан довкілля та здоров'я людини на всіх етапах життєвого циклу.

Другий тип екологічного маркування (самодекларації) визначає, яким маркуванням слід визначати конкретну екологічну характеристику продукції. Основні принципи застосування екологічного маркування II типу викладені у стандарті ISO 14021.

Прикладом екологічного маркування II типу можуть бути такі декларації, як: «вміст повторно переробленого матеріалу», «придатний для повторного перероблення», «придатний для компостування», «розбірна конструкція» тощо, або спеціальні знаки, що визначені міжнародним стандартом ISO 7000.

Незважаючи на добровільність застосування екологічного маркування I та II типів, застосування суб'єктами господарювання нечіткого або неправдивого екологічного маркування, чи екологічного маркування, яке не можна перевірити або можна неправильно зрозуміти, є ознакою порушення чинного законодавства у сфері захисту прав споживачів, реклами та захисту конкуренції у підприємницькій діяльності.

15.9 Державне регулювання у сфері природокористування

Одним із напрямків діяльності Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації є розгляд матеріалів та видача документів дозвільного характеру.

Для оцінки та забезпечення раціонального використання води у галузях економіки встановлюються технологічні нормативи використання води. У 2018 році погоджено поточні індивідуальні технологічні нормативи використання питної води 45 водокористувачам.

Для забезпечення екологічної безпеки, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище видано 385 дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, в яких визначено шляхи та терміни зменшення обсягів викидів.

З метою охорони та невиснажливого використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Департаментом протягом 2018 року погоджено 4 ліміти на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, відповідно до яких видано 4 дозволи.

Затверджено 24 ліміти на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та погоджено 18 відповідних дозволів.

З метою охорони та використання земель, в межах повноважень визначеними Земельним кодексом України, у 2018 році розглянуто 66 документів із землеустрою.

З 2016 року стала загальнодоступною адміністративна послуга «Реєстрація декларації про відходи» шляхом користування електронною системою. Всі суб'єкти господарювання, які виключно утворюють відходи та для яких показник загального утворення відходів за звітний (минулий

рік) менший за 50 умовних одиниць, мають подати на реєстрацію декларацію про відходи або у паперовому вигляді через Центр надання адміністративних послуг, або до електронної системи, яка знаходиться за адресою: <https://e-eco.gov.ua/>. Протягом 2018 року зареєстровано 52 декларації про відходи.

15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони довкілля

Екологія є однією з фундаментальних наук, що вивчає закономірності взаємовідношень організмів із навколишнім середовищем, а також організацію і функціонування надорганізмових систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери).

У 2018 році науковці *Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва Національної академії аграрних наук України (ІСМАВ НААН)* проводили дослідження за 8 Програмами наукових досліджень НААН, а також науково-дослідні та координаційні роботи, як головна установа, за ПНД НААН «Сільськогосподарська мікробіологія».

Актуальність проведених наукових досліджень полягає в тому, що економічно розвинені країни, незважаючи на значний індустріальний потенціал, який дозволяє виготовляти і застосовувати добрива (особливо азотні, зважаючи на невичерпність сировини для їх виробництва) у великій кількості, проявляють зацікавленість до мікробіологічних засобів інтенсифікації виробництва. Це обумовлено як суто економічними міркуваннями, так і вимогами щодо збереження довкілля.

Науковцями ІСМАВ створено низку мікробних препаратів на основі активних штамів азотфіксувальних, фосфатмобілізівних, рістстимуляторних мікроорганізмів, які характеризуються високою ефективністю. Показано, що використання біопрепаратів суттєво впливає на формування кореневої системи, її поглинальну здатність, діяльність низки ферментних систем рослинного організму, що сприяє оптимізації засвоєння рослиною поживних речовин. За результатами дослідів з важким ізотопом ^{15}N і лізіметричних досліджень, проведених в Інституті сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН, ступінь засвоєння азоту з добрив при застосуванні мікробних препаратів зростає на 20-30%, при цьому зменшується інтенсивність міграції сполук біогенних елементів по ґрунтовому профілю.

Встановлено, що інтродуковані в агроценози корисні ґрунтові мікроорганізми, заселивши кореневі сфери, тривалий час блокують інфікування рослин патогенними бактеріями та мікроміцетами.

Надзвичайно важливим питанням, яке досліджується, є обґрунтування фізіологічно оптимальних норм добрив, у першу чергу азотних. Запропоновано оригінальну методологію визначення фізіологічно (екологічно) доцільних норм азотних добрив для сільськогосподарських культур, яка базується на співставленні показників перебігу двох

протилежних процесів у колообігу азоту – азотфіксації та біологічної денітрифікації.

Продовжуються дослідження ефективного компостування органічної речовини різного походження. Розроблено принципи керованого компостування органічної речовини (гною та пташиного посліду) за участі інтродукованих до субстрату мікроорганізмів-деструкторів целюлози і лігніну, створено нові біоактивні органо-мінеральні добрива, які характеризуються не лише задовільним агрохімічним складом, але й високим вмістом агрономічно корисних мікроорганізмів та фітогормонів, що сприятливо позначається на урожайності сільськогосподарських культур.

Організм людини і тварин піддається дії комплексу несприятливих чинників, що впливають на нормальне функціонування основних систем життєдіяльності. Це, з одного боку, вплив екологічних факторів, збільшення кількості стресових ситуацій, а з іншого – масове неконтрольоване застосування антибіотиків широкого спектру дії, що призводить до розвитку дисбактеріозів, частота яких зростає з неймовірною швидкістю.

Одним із перспективних та фізіологічних підходів до збалансування мікробного ценозу кишківника тварин є застосування пробіотиків як для профілактики та лікування шлунково-кишкових хвороб тварин, так і в кормовиробництві. У зв'язку з цим проводяться дослідження, що ставлять за мету отримання нових високоефективних біопрепаратів полівидового складу.

Проведені у 2018 році дослідження свідчать про оптимізацію біологічних процесів у ґрунтах агроценозів при забезпеченні їх свіжою органічною речовиною у вигляді гною, соломи та інших рослинних решток, а також за вирощування проміжних сидератів, коли до ґрунту надходить до 13-15 т/га зеленої маси. За наявності в ґрунті свіжої органічної речовини невикористана рослинами частина мінеральних азотних добрив метаболічно зв'язується (трансформується в органічну речовину клітин бактерій і мікроміцетів), тим самим убезпечується від вимивання та денітрифікації, що переконливо показано лізіметричними та газохроматографічними дослідженнями. Крім того, вуглець свіжої органічної речовини засвоюється мікроорганізмами в першу чергу через доступність органічних сполук. При цьому убезпечуються від деструкції консервативні органічні сполуки гумусу.

Для забезпечення ґрунтів агроценозів необхідною кількістю свіжої органічної речовини пропонується використання математичної моделі, розробленої в Інституті сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН.

Оптимальні параметри співвідношення «вуглець/азот» для свіжої органічної речовини в ґрунтах агроценозів, крім розрахунків, що базуються на врахуванні надходження вуглецю і азоту, можна оперативно визначати за газохроматографічного дослідження емісійного газового співвідношення $N-N_2O/C-CO_2$.

Для оптимізації низки біологічних процесів у ґрунтах агроценозів та продукційного процесу сільськогосподарських культур доцільно використовувати мікробні препарати.

Дослідження особливостей трансформації сполук азоту в ґрунтах агроценозів свідчать про оптимізацію їх перебігу за органічного та органо-мінерального удобрення сільськогосподарських культур. Високі норми мінеральних азотних добрив суттєво знижують активність процесу азотфіксації і сприяють зростанню емісії закису азоту та вимивання нітратів за межі кореневмісного шару ґрунту. Оскільки біологічна фіксація атмосферного азоту може здійснюватися бактеріями лише за відсутності надлишку азоту в ґрунті, використання показників активності даного процесу є надійним тестом визначення екологічної доцільності норм технічного азоту в технологіях вирощування сільськогосподарських культур.

Важливим чинником позитивного впливу на перебіг процесів трансформації азоту є мікробні препарати (застосовані як за передпосівної бактеризації насіння зернобобових, так і небобових культур). Використання мікробних препаратів ініціює ріст і розвиток рослин, при цьому зростає ступінь засвоєння діючої речовини з добрив. У зв'язку з цим при розрахунках норм азотних добрив у технологіях вирощування сільськогосподарських культур на запланований урожай запропоновано вносити корективи, які враховують збільшення ступеню засвоюваності азоту бактеризованими рослинами. За використання мікробних препаратів норми технічного азоту можна зменшити як мінімум на 30 кг/га без зниження урожайності культур.

Потенціал симбіотичної азотфіксації значною мірою реалізується за використання мікробних препаратів, проте суттєво підвищити надходження біологічного азоту в агроценози можна також за поєднання передпосівної бактеризації і стимуляторів росту та розвитку рослин. Особливістю такого поєднання є роз'єднане в часі застосування препаратів: для передпосівної обробки насіння слід використовувати мікробний препарат, а рістстимулятор – для нанесення рекомендованого розчину шляхом обприскування вегетуючих рослин. При цьому стимулятор росту рослин діє вже на сформований бобово-ризобіальний симбіоз. На відміну від цього, поєднання препаратів для передпосівної обробки насіння призводить до зниження активності процесу азотфіксації, вочевидь унаслідок передозування навантаження фізіологічно активних речовин на проростки.

Запропоновано модель типової системи удобрення сільськогосподарських культур за органічного виробництва (для рослинницьких господарств зони Полісся). Типові системи удобрення розроблено на базі таких основних складових: використання (повне повернення в ґрунт) побічної продукції рослинництва; посів сидератів після усіх основних культур сівозміни за виключенням багаторічних трав та попередників озимих (при цьому слід мати на увазі, що після основних культур пізнього строку збирання висіяні проміжні культури матимуть

меншу урожайність біомаси); передпосівна бактеризація насіннєвого матеріалу усіх основних та проміжних культур біологічними (мікробними) препаратами земледобрувальної дії; післясходова обробка посівів основних та проміжних культур біопрепаратами підживлюючої та стимулюючої дії.

За прогнозними розрахунками розроблені моделі забезпечують можливості для досягнення прийняттого рівня екологічної ефективності (позитивні рівні балансу гумусу та бездефіцитні або з незначним дефіцитом значення балансів основних елементів живлення) та продуктивності агроценозів і прибутковості вирощуваних сільськогосподарських культур.

Продовжено дослідження щодо удосконалення технології вирощування міскантусу на землях, які нині не використовуються (землі, що піддалися радіоактивному забрудненню).

Встановлено переваги запропонованих елементів технології вирощування міскантусу, а саме: посадка ризом, оброблених Поліміксобактерином і БіоМАГом, та внесення мінеральних добрив поєднано з дефекатом дозволило отримати додаткову кількість сухої біомаси – 3,0 т/га, твердого біопалива – 3,3 т/га і енергії – 52,8 ГДж, зменшення втрат біогенних елементів в 1,25 рази та надходження в біомасу радіонуклідів ^{137}Cs та ^{90}Sr .

У результаті проведених у 2018 році досліджень одержано нові штами агрономічно цінних мікроорганізмів: мікроорганізми з високою целюлозоруйнівною активністю, активні азотфіксувальні бактерії. Проведено ідентифікацію одержаних штамів.

Вивчено виживаність мікроорганізмів за дії температури, ультрафіолетового випромінювання, вологості і на основі отриманих даних запропоновано шляхи регулювання життєздатності й активності діазотрофів, а саме: вирощування мікроорганізмів у змішаних культурах, переведення вегетативних клітин бактерій у цисти (азотобактер), використання комплексу хімічних речовин (КХР) за передпосівної бактеризації насіння сільськогосподарських культур.

Показано, що за впливу ультрафіолетового випромінювання на бактеріальні клітини, їх виживаність значно зростає за обробки комплексом хімічних речовин. Встановлено, що КХР нівелює негативний вплив посухи на сільськогосподарські культури і сприяє підвищенню їх стійкості до нестачі вологи, що є актуальним у посушливі роки. Застосування КХР одночасно з передпосівною бактеризацією насіння сприяє росту й розвитку рослин, про що свідчить збільшення їх висоти та зростання сухої маси.

Встановлено, що застосування азотобактера у формі цист є ефективнішим у порівнянні з вегетативними клітинами. Виявлено зниження ефективності бактеризації при завчасному застосуванні азотобактера, яке можна компенсувати за рахунок використання КХР.

За результатами досліджень розроблено спосіб підвищення активності діазотрофів за дії нанокарбоксилатів металів, який може бути

використано при виробництві й застосуванні нових ефективних інокулянтів. Встановлено позитивний вплив комплексу нанокарбоксилатів металів на синтез фітогормонів ауксинової, цитокінінової, гіберелінової природи.

Показано, що при бактеризації насіння бобових культур використання комплексу нанокарбоксилатів металів сприяє збільшенню маси рослин від 50 % до 60 %, а кореневої системи, кількості та маси бульбочок на коренях рослин – вдвічі, при цьому підвищується їх стійкість до несприятливих умов.

За результатами дворічних польових дослідів запропоновано використовувати бінарну композицію штамів *V. japonicum* як основу мікробних препаратів для сої. Поєднання у біопрепаратах двох штамів *V. japonicum* різних генетичних груп та інтродукція їх у агроценози дає змогу здійснити корекцію ризобіальних угруповань ґрунту. Обробка насіння сої композицією штамів забезпечує формування збалансованих симбіотичних систем без істотного домінування інтродукованих та місцевих ризобій у бульбочках.

Встановлено, що ґрунтовий сапротрофний гриб *S. cochliodes* 3250 здатен активно розвиватись у кореневій зоні таких сільськогосподарських культур як пшениця, ячмінь, жито, тритикале, кукурудза, соняшник, соя, гречка, формувати плодові тіла на їх коренях та утворювати ендofітні симбіози з рослиною. У той же час спостерігається підвищення активності сукцинатдегідрогенази (SDH) у коренях оброблених рослин: пшениці (у 1,2 разів), ячменю (у 3,2 разів), жита (у 3,5 разів), тритикале (у 3,4 разів), кукурудзи (у 3,2 разів), соняшника (у 1,6 разів), сої (у 2,9 разів) та гречки (у 1,4 разів). Збільшення активності SDH у коренях рослин пропонується розглядати як цитохімічний маркер утворення ендofітних симбіозів між сапротрофним грибом та рослиною.

Результати досліджень умов компостування органічної речовини (компости на основі курячого посліду і гною ВРХ) засвідчили, що при компостуванні курячого посліду з торфом і соломою ефективною є інтродукція в компост гриба *Trichoderma* sp., компостування гною ВРХ найбільш ефективно відбувається за використання штаму *Bacillus* sp. з високою целюлозолітичною активністю.

Зміна чисельності представників окремих еколого-трофічних груп мікроорганізмів у компостах як на основі курячого посліду, так і на основі гною ВРХ, свідчить про доцільність здійснення 2-3-х перемішувань на місяць. Частота аерації впливає на швидкість ферментації соломи.

Моніторингові обстеження у 2018 році товарних і насінневих посівів картоплі виявили значне розповсюдження вірусної інфекції в агроценозах Житомирської, Чернігівської, Рівненської, Волинської, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей. При застосуванні методу імунологічних та електронно-мікроскопічних досліджень діагностовані віруси (МВК, СВК, УВК,) виявлено у рослинах 93,2 % обстежених сортозразків, за ступеня ураженості від 25 % до 100 %.

Встановлено високий рівень реінфекції оздоровленого насіннєвого матеріалу: поширення вірусних захворювань у матеріалі чотирьох районваних сортів становило від 10 до 62 % за результатами серологічних аналізів.

Удосконалено технологію вирощування вихідного насіннєвого матеріалу картоплі шляхом створення оптимальних умов для адаптації безвірусних рослин *in vitro* до відкритого ґрунту за використання енергозберігаючих прийомів вирощування мікророслин та біопрепаратів.

Встановлено, що застосування двох прийомів – корекція червоним світлом під час останнього пасажування *in vitro* та бактеризація рослин картоплі при висаджуванні у відкритий ґрунт мікробними препаратами сприяє додатковому підвищенню приживаності рослин картоплі.

Встановлено закономірності перебігу мікробіологічних процесів при консервуванні зерна кукурудзи з використанням перспективних штамів молочнокислих бактерій, а саме: достовірне збільшення порівняно з контролем чисельності молочнокислих бактерій, зниження чисельності маслянокислих бактерій та мікроміцетів, що забезпечує вірогідне зниження водневих іонів, а також збільшення співвідношення між вмістом молочної та оцтової кислот за відсутності масляної.

Одержані результати слугуватимуть науковим підґрунтям для створення бактеріальних консервантів для кормовиробництва, що дозволить отримувати зернофуражні корми високої якості, із подовженим терміном зберігання, що сприятиме сталому розвитку тваринництва.

У галузі сільськогосподарської мікробіології, яка є багатовекторною складовою природничих наук, сьогодні важливими є дослідження з таких її напрямів:

- науково-методичні засади регулювання мікробіологічних процесів гумусоутворення в ґрунтах агроценозів;
- теоретичні основи та прийоми регулювання процесів біологічної трансформації азоту в ґрунтах;
- методологічні засади корекції складу мікробних угруповань корневих сфер культурних рослин;
- науково-методичні засади біологічного захисту рослин і тварин від хвороб та шкідників;
- теоретичні основи та практичні засади реалізації пробіотичного потенціалу мікроорганізмів для підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин.

У 2018 році працівниками комунального закладу «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (РЛП) виконувалася розробка та впровадження програм щодо збереження та відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття території парку, а саме: проводився моніторинг стану біологічного та ландшафтного різноманіття; моніторингове обстеження та дослідження з метою збереження лісових насаджень від руйнування, знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу; досліджувався видовий склад чисельності та

територіального розподілу хребетних тварин; проводилося дослідження лучних ділянок р. Стрижень у межах впливу на територію РЛП «Ялівщина» з метою виявлення загроз заростання адвентивними видами, впливів випасання та загроз для біоти; здійснювався збір і обробка фото - та відеоматеріалів для підготовки науково-популярних видань про біорізноманітність та ландшафти РЛП; співпрацювали з науковцями природничо-математичного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, фахівцями факультету життєдіяльності, природокористування і туризму Навчально-наукового інституту управління та адміністрування, Мезинського Національного природного парку та РЛП «Ніжинський»; розроблялися матеріали для семінарів із представниками різних соціальних груп населення, пропозиції стосовно виділення заповідних зон у процесі функціонального зонування території парку, програми проведення екскурсій екологічними стежками; картографування ділянок соснових насаджень уражених верхівковим короїдом.

На території РЛП проведені дослідження до курсових робіт та навчально-польові практики, а саме: лісопатологічні обстеження соснових насаджень території РЛП «Ялівщина»; дослідження до курсових робіт «Соціально- екологічна цінність колекцій дендрарію на території РЛП «Ялівщина» та «Біорізноманіття «Ялівщини»: загрози та використання»; еколого-краєзнавча практика (літня школа); навчально-польові практики із зоології безхребетних, з ботаніки, з заповідної справи та з ландшафтної екології; впровадження інтегрованих методів захисту соснових насаджень території РЛП «Ялівщина»; обстеження території РЛП «Ялівщина» на наявність шкідників.

Науковці Чернігівського обласного осередку Всеукраїнської екологічної ліги (ЧОО ВЕЛ) у 2018 році провели експедиційні дослідження: на намівному піщаному масиві «Лісковиця» (Чернігів) з метою дослідження стану екосистем у місцях несанкціонованих сміттєзвалищ; в урочищі «Темний ліс» (Бобровицький район) з метою вивчення впливу наслідків вирубування дерев на синузії весняних ефемероїдів; в урочищах «Волноща» та «Ясенське» (Ріпкинський район) з метою дослідження стану популяцій рідкісних видів рослин.

У селах Семенівського, Городнянського, Щорського та Чернігівського районів проводилася екопросвітницька робота щодо неприпущення існування несанкціонованих сміттєзвалищ.

Науковці ЧОО ВЕЛ взяли участь у 5 засіданнях за круглим столом щодо проблем поводження з відходами, використання сонячних батарей, проблем горіння торфовищ на Чернігівщині. За сприяння телекомпанії «UA: Чернігів» підготовлена передача стосовно проблем використання, придбання новорічних ялинок та створення новорічних композицій.

15.11 Участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля

Право на участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, є дуже важливим, оскільки воно спрямоване не лише на раціональне використання природних ресурсів та охорону довкілля, а й розглядається як важливий механізм побудови демократичного суспільства.

Це право визначено низкою законодавчих актів, зокрема, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про доступ до публічної інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18.12.2003 № 168 «Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля».

При Департаменті екології та природних ресурсів облдержадміністрації функціонує Орхуський інформаційний центр, діяльність якого спрямована на підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян, розширення участі громадськості у формуванні державної екологічної політики, формування свідомості й активної позиції громадськості щодо розвитку екологічної політики України.

З метою врахування пропозицій та зауважень громадськості щодо стану довкілля та відповідно до плану консультацій з громадськістю, Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації спільно з іншими органами влади проведені засідання за круглим столом та зустрічі з громадськістю.

Серед розглянутих питань – стан та перспективи розвитку природно-заповідної справи в Чернігівській області, поводження з відходами, функціонування комунального закладу «РЛП «Ялівщина» та виконання природоохоронних заходів в межах Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки.

Крім того, упродовж 2018 року організовані екологічно-просвітницькі та роз'яснювальні заходи серед учнівської й студентської спільноти Чернігівської області.

Також консультації з громадськістю проведено в форматі електронних консультацій. Зокрема, на офіційних вебсайтах Чернігівської облдержадміністрації, Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації розміщувалися інформаційні повідомлення про проведення електронних консультацій щодо проектів бюджетного запиту Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації на 2018 рік; звіт про виконання у 2017 році Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020

роки; розпорядження голови Чернігівської обласної державної адміністрації «Про щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє»; рішення Чернігівської обласної ради «Про внесення змін до Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 17 червня 2014 року» тощо.

До слова, на Чернігівщині з кожним роком зростає кількість громадських організацій, які мають екологічне спрямування та активно беруть участь у природоохоронній діяльності.

Департамент екології та природних ресурсів, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування активно співпрацюють з інститутами громадянського суспільства у напрямку охорони і збереження навколишнього природного середовища.

Так, діяльність *Чернігівської обласної організації Українського товариства охорони природи* у 2018 році була спрямована на проведення практичних природоохоронних заходів і збереження довкілля. Серед заходів, організованих товариством, та тих, в яких брали участь його представники – навчальний тренінг «Дій за озон!»; II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми екології та еволюції екосистем в умовах трансформованого середовища»; природоохоронна акція «Міжнародний день зустрічі птахів» під назвою «Подаруй свій для птахів будиночок»; природоохоронна акція «Збережи первоцвіти»; «Екологічне дозвілля» під гаслом: «Думати глобально - діяти локально!», організоване на базі Національного еколого-натуралістичного центру (захід проведено разом із учасниками Всеукраїнського дитячого екологічного форуму «Діти за довкілля – майбутнє обираємо ми»); природоохоронні акції «Зроби Україну чистою», «Підгодуємо птахів взимку», «Посади дерево миру». На базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка прочитані лекції для учнівської молоді на тему: «Правильно посади дерево та догляд за ним».

Чернігівського обласного осередку Всеукраїнської екологічної ліги (ЧОО ВЕЛ) у звітному році провела пізнавальні експедиційні природничо-краєзнавчі дослідження екосистем, зокрема: від с. Семаки до смт Любеч, на крейдяних відслоненнях Новгород-Сіверського району, в урочищах «Мар'їн гай», «Галайбино», «Темний ліс».

Для членів Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта» влітку проводяться пізнавальні конкурси на лоні природи «Таємниці природи», «Ековікторина», «Рослини-мандрівники». ЧОО ВЕЛ залучається до організації обласного конкурсу-виставки «Скарбниця Деметри».

Представники вищевказаної організації в районах області проводять регіональні заходи в межах всеукраїнських акцій. Так, у грудні проведено конкурс «Замість ялинки – зимовий букет», навесні – акції «Наша допомога птахам», «Первоцвіт», до яких активно залучена студентська та учнівська молодь. Під час громадської кампанії «Батарейкам – утилізація!» встановлені відповідні контейнери у приміщенні Національного

університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (2 контейнери) та Мезинського національного природного парку (3 контейнери).

У грудні в рамках реалізації програми «Екологічними стежками України» члени ЧОО ВЕЛ сприяли перебуванню на Чернігівщині учнів та вчителів з Донецької області.

Громадськими організаціями «ДАРА» й «Нові перспективи природно-заповідальних територій Чернігівщини» підготовлені та проведені засідання за круглим столом на тему: «Екологічна складова реформи децентралізації (регіональний аспект)» та низку розширених засідань представників комітету з питань реалізації Програми «Зелене намисто Чернігівщини», присвячених концепції розвитку території регіонального ландшафтного парку «Ялівщина» в рамках природоохоронного та історико-культурного законодавства.

Також на Чернігівщині діє інститут громадянського суспільства «Нові перспективи Ялівщини», мета якого – збереження природного середовища на діючій території регіонального ландшафтного парку «Ялівщина» та проголошення його території зоною співпраці громадських, наукових, державних установ та організацій для об'єднання зусиль зі збереження історичної та наукової спадщини. Серед іншого упродовж звітного періоду представники зазначеної громадської організації брали участь у засіданнях робочих груп щодо створення та моніторингу діяльності регіонального ландшафтного парку «Ялівщина», а також в акціях благоустрою його території.

В додатку 4 (табл. 15.11) даної Доповіді відображено перелік громадських організацій природоохоронного спрямування.

15.12 Екологічна освіта та інформування

Формування екологічної свідомості, екологічного стилю мислення, екологічної культури й екологічної етики людини відбувається упродовж усього життя. Екологічна освіта та виховання повинні бути спрямовані на формування особистості, яка у повсякденному житті дотримується норм екологічно грамотної поведінки та підтримує практичні дії держави щодо захисту довкілля.

Природоохоронна освіта й виховання – це завдання першочергового значення, без вирішення якого неможливо поліпшити стан навколишнього природного середовища. Розв'язання екологічних проблем можливе лише при об'єднанні зусиль органів влади і громадськості.

Департамент екології та природних ресурсів облдержадміністрації упродовж 2018 року плідно співпрацював із громадськістю, підприємствами, навчальними закладами, органами виконавчої влади й місцевого самоврядування щодо підвищення рівня екологічної освіти та інформування суспільства.

Для широкого розповсюдження екологічної інформації постійно здійснюється інформування громадськості з актуальних питань у сфері

навколишнього природного середовища на сторінках Інтернет-видань, на радіо та телебаченні.

Окрім цього, з метою підвищення рівня екологічної освіти та культури громадян постійно оновлюються матеріали вебсторінки Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації, в яких відображена об'єктивна аналітична інформація про екологічний стан області. Зокрема, розміщено «Екологічний паспорт Чернігівської області»; регіональну «Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Чернігівській області», яка є складовою Національної доповіді України; інформаційно-аналітичні довідки про стан довкілля в області тощо.

Керівництвом та спеціалістами Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації упродовж звітного періоду проведено та взято участь у низці нарад, семінарів та засідань за круглим столом, які стосувалися екологічної ситуації в області.

У 2018 році фахівці Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації надавали відповідні консультації природоохоронного характеру відвідувачам, представникам громадських організацій, студентству, учнівській молоді.

Крім того, Департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації спільно з Управлінням освіти і науки облдержадміністрації проведено щорічний обласний екологічний конкурс «Одна планета – одне майбутнє». Конкурс проводиться з метою розширення природоохоронної діяльності, спрямованої на поліпшення стану навколишнього середовища Чернігівської області, підвищення екологічної і правової обізнаності учнівської молоді та громадян щодо охорони навколишнього середовища шляхом залучення широких верств населення до практичної природоохоронної роботи, виховання дбайливого ставлення до природи рідного краю.

У звітному році до Всесвітнього дня навколишнього природного середовища вкотре проведено щорічний екологічний фестиваль «Життя в стилі ЕКО». Основна мета якого – пропагування екологічних знань і культури, здорового способу життя, а також привернення уваги громадськості до пам'яток природи та їх збереження.

Адміністрацією комунального закладу «Регіональний ландшафтний парк «Ялівщина» у 2018 році проводилася діяльність із розробки та виготовлення інформаційних стендів, буклетів, рекомендацій із пропаганди ідей охорони природи та діяльності РЛП «Ялівщина» як природоохоронного об'єкту.

Постійно здійснювалося інформування населення стосовно діяльності парку та залучення місцевих жителів до вирішення його природоохоронних проблем.

На території РЛП «Ялівщина» в рамках співпраці з Партнерською мережею «Освіта в інтересах сталого розвитку» та Обласною організацією Українського товариства охорони природи й рядом інших організацій та установ регіону постійно проводилися заходи з формування екологічної свідомості населення, серед яких наступні:

- акція «Підгодуємо птахів узимку», в рамках якої відбувся конкурс на кращу годівницю серед школярів м. Чернігова та області (представники шкіл з м. Чернігова та с. Нові Боровичи Сновського району, Великозліївської гімназії Ріпкинського району); учасники акції розвісили 40 годівничок на території РЛП «Ялівщина», упродовж зимового періоду з їх допомогою підгодовували птахів (січень 2018 року);
- акція «Зелений паросток «Ялівщини», в рамках якої висаджено понад 100 саджанців робінії клейкої, дуба червоного;
- акція «Міжнародний день зустрічі птахів», під час якої працівниками парку та студентами-екологами Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка на території парку було розвішано 185 синичників та шпаківень; захід організовано до Дня зустрічі птахів (01.04.2018);
- еколого-туристичний квест для студентів 1-го курсу природничо-математичного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка (27.09.2018);
- участь у загальнонаціональній акції з висаджування саджанців, вирощених із жолудів правічних дубів, що росли ще за життя Тараса Шевченка; в рамках акції «Дуби Шевченка єднають Україну» працівники парку висадили саджанці дубів, які проросли із торішньої закладки жолудів із Чернечої гори (18.10.2018);
- акція «Посади дерево Миру», у рамках якої висаджено 20 саджанців калини, 8 саджанців горобини та 20 саджанців дуба звичайного (09.11.2018);
- підбиття підсумків природоохоронної акції «Підгодуємо птахів узимку»; у заході взяли участь 15 навчальних закладів м. Чернігів та області; у межах території РЛП «Ялівщина» учасниками акції розвішено 55 годівничок (22.12.2018).

Крім того, працівники комунального закладу «РЛП «Ялівщина» у звітному періоді взяли участь у Всеукраїнському обліку птахів в рамках співпраці з Українським товариством охорони птахів та провели 21 безоплатну екскурсію територією парку для учнів, студентів, учителів навчальних закладів області та відвідувачів парку.

15.13 Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля

Екологічні проблеми належать до найбільш актуальних глобальних проблем сучасності. Вони проникають у різні сфери суспільного життя та визначають особливості стабільного розвитку кожної держави. Останнім часом в результаті швидкого розвитку науково-технічного прогресу та зростання інтенсивності використання природних ресурсів швидкими темпами відбувається їх виснаження та забруднення довкілля.

Гармонізація міжнародних екологічних відносин – один з основних шляхів виходу світової спільноти з екологічної кризи. Висока пріоритетність екологічного чинника у міжнародних відносинах постійно зростає, що пов'язано з прогресуючим погіршенням стану біосфери. До

основних складових екологічної кризи належать парниковий ефект, виснаження озонового шару, деградація ґрунтів та лісів, радіаційна загроза, трансгенне перенесення забруднювачів, вичерпність енергетичних та інших ресурсів планети.

На теперішній час ні одна держава не спроможна вирішити свої екологічні проблеми самотійно. Лише спільні чіткі узгоджені дії всіх країн здатні змінити екологічну ситуацію на краще.

У міжнародному співробітництві з охорони навколишнього середовища Україна посідає одне з вагомих місць. Будучи членом ООН, Україна є суверенною стороною багатьох міжнародних угод з питань екології, бере участь у міжнародних конвенціях, виконує міжнародні зобов'язання з охорони навколишнього середовища. Українська держава активно бере участь у міжнародних природоохоронних заходах та реалізації екологічних програм і проектів.

На Чернігівщині як і в інших регіонах України органами виконавчої влади спільно з іншими організаціями та установами, а також за участі громадськості постійно проводяться заходи з виконання Україною міжнародних зобов'язань та реалізації спільних з країнами ЄС проектів у сфері охорони довкілля.

Зовнішньоекономічна діяльність та транскордонне співробітництво регіону відбувається в рамках Програми розвитку інвестиційної, зовнішньоекономічної та виставково-ярмаркової діяльності Чернігівської області на 2016-2020 роки «Чернігівщина – конкурентоспроможний регіон», яка схвалена розпорядженням голови облдержадміністрації від 19.01.2016 № 20 та затверджена рішенням третьої сесії обласної ради сьомого скликання від 27.01.2016 №2-3/VII.

В основу Програми покладені основні положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, Стратегії сталого розвитку Чернігівської області до 2020 року та відповідного Плану заходів з реалізації у 2018-2020 роках Стратегії сталого розвитку Чернігівської області до 2020 року.

ВИСНОВКИ

Аналіз стану навколишнього природного середовища в Чернігівській області за підсумками 2018 року свідчить про те, що заходи, які вживаються місцевими органами влади, підприємствами, установами та організаціями у співпраці з громадськими об'єднаннями, сприяють покращенню екологічних показників та збереженню довкілля в регіоні.

В області постійно здійснюється контроль за станом забруднення атмосферного повітря та водних артерій, використанням лісових та земельних ресурсів, веденням мисливського та рибного господарств. Вживаються заходи щодо збереження екомережі, біологічного та ландшафтного біорізноманіття, відтворення видів флори та фауни, яким загрожує небезпека. Значна увага приділяється питанням поводження з відходами.

Серед найбільших забруднювачів навколишнього природного середовища Чернігівщини одне з перших місць займає промисловий комплекс, зокрема підприємства житлово-комунального господарства. Так, лідером за обсягами викидів у атмосферне повітря залишається КЕП «Чернігівська «ТЕЦ» ТОВ фірми «ТехНова» – 38 % від загального показника. За скидами забруднених стічних вод – КП «Чернігівводоканал» Чернігівської міської ради.

Актуальними екологічними проблемами в області залишаються:

- утилізація хімічних засобів захисту рослин, яких налічується 284,3 т;
- знешкодження накопичених близько 130 тис. т рідких промислових токсичних відходів у ставках-накопичувачах м. Чернігова;
- неналежний стан каналізаційних мереж та споруд;
- наявність незатампованих недіючих артезіанських свердловин, в тому числі безхазяйних;
- неефективна робота очисних споруд, що негативно впливає на гідрохімічний стан річок області;
- наявність несанкціонованих сміттєзвалищ та порушення вимог у сфері поводження з твердими побутовими відходами.

З метою вирішення екологічних проблем та покращення стану довкілля регіону в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки проведено ряд природоохоронних заходів. На ці потреби з обласного фонду ОНПС у 2018 році витрачено понад 12 мільйонів гривень.

Зокрема, проведена реконструкція очисних споруд, каналізаційно-насосних станцій та каналізаційних мереж, здійснено тампонаж недіючих артезіанських свердловин, покращено санітарно-екологічний стан водойм, придбано обладнання для підприємств житлово-комунального господарства, забезпечено благоустрій природних джерел та криниць, проведено паспортизацію водних об'єктів та дослідження стану поверхневих вод.

Для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області Чернігівською обласною радою у 2018 році оголошено один об'єкт природно-заповідного фонду місцевого значення площею 16 га у Прилуцькому районі.

Проведені заходи із впровадження інтегрованих методів захисту дерев від стовбурових шкідників у РЛП «Ялівщина».

Крім того, значна увага приділена проведенню екологічно-просвітницьких заходів серед учнівської та студентської молоді, а також інформаційно-роз'яснювальній роботі серед населення. Забезпечена активна співпраця з інститутами громадянського суспільства екологічного спрямування та сприяння їх природоохоронній діяльності.

Зокрема, проведено низку круглих столів, тематичних нарад, відоконференцій, семінарів, екологічних конкурсів, інших просвітницьких заходів стосовно збереження довкілля та дотримання вимог природоохоронного законодавства. З метою пропагування екологічних знань, екологічної і фізичної культури, здорового способу життя, привернення уваги громадськості до пам'яток природи та їх збереження у Всесвітній день навколишнього природного середовища в регіональному ландшафтному парку «Ялівщина» проведено щорічний екологічний фестиваль «Життя в стилі ЕКО».

На сайтах Чернігівської обласної державної адміністрації, Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації, інших органів виконавчої влади в області, а також у засобах масової інформації, на сторінках Інтернет-видань упродовж звітнього періоду розміщувалася інформація про стан навколишнього природного середовища області, проведені природоохоронні заходи, екологічні свята та агітаційно-роз'яснювальні матеріали відповідного тематичного спрямування.

Пріоритетними напрямками діяльності Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації й надалі залишається реалізація ефективної природоохоронної політики на обласному рівні, охорони довкілля та поліпшення його стану, формування екологічної мережі, збереження та відтворення біологічного й ландшафтного різноманіття, забезпечення екологічно збалансованого природокористування, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості та обізнаності населення, залучення громадськості до формування й реалізації регіональної природоохоронної політики, вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Вирішення зазначених питань здійснюватиметься в рамках Програми охорони навколишнього природного середовища Чернігівської області на 2014-2020 роки шляхом об'єднання та координації зусиль органів виконавчої влади й місцевого самоврядування, природоохоронних організацій, підприємств, наукових установ, засобів масової інформації, населення, громадських організацій на обласному та місцевому рівнях, мобілізації наявних ресурсів.

Додатки

Табл. 4.2.1. Перелік основних водокористувачів – забруднювачів та обсяги забруднення водних об'єктів

Пор. №	Відомство	Підприємство – забруднювач	Водний об'єкт	Об'єм скидання, млн.м ³			Обсяг забруднюючих речовин, що скидаються, т/рік
				разом	НО	НДО	
2014 рік							
1	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Бахмач–водсервіс» м. Бахмач	р. Борзенка	0,1835	-	0,1835	166,8532
2	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Вода» смт Короп	оз. Коноплянка	0,015	-	0,015	9,4258
3	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	р. Білоус	18,3046	-	18,3046	14393,4085
4	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Господар» смт Варва	р. Удай	0,0802	-	0,0802	36,8058
5	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Остерське ВУЖКГ м. Остер	Біологічна водойма	0,0272	-	0,0272	22,3219
6	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ПрАТ «Комунальник» м. Щорс	р. Снов	0,0427	-	0,0427	35,7492
7	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП ВКГ «Ічень» м. Ічня	р. Іченька	0,2344	-	0,2344	399,9227
8	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Куликівське ВУЖКГ смт Куликівка	р. Вздвига	0,025	-	0,025	32,7092
9	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Козелецьводоканал» смт Козелець	р. Остер	0,0214	-	0,0214	24,0445
10	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Водоканал» смт Ладан	р. Удай	0,0378	-	0,0378	33,8859
11	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	АТ «Бобровицький молокозавод» м. Бобровиця	р. Бистриця	0,0012	-	0,0012	0,9035
12	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ТОВ «Комунальник» м. Новгород-Сіверський	р. Десна	0,0075	-	0,0075	5,2391
Разом по області:				18,9805		18,9805	15161,2693
2015 рік							
1	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Бахмач–водсервіс» м. Бахмач	р. Борзенка	0,1875	-	0,1875	167,4356
2	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Вода» смт Короп	оз. Коноплянка	0,0138	-	0,0138	6,0171
3	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	р. Білоус	4,2596	-	4,2596	3454,8022
4	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Господар» смт Варва	р. Удай	0,0731	-	0,0731	41,3074

Пор. №	Відомство	Підприємство – забруднювач	Водний об'єкт	Об'єм скидання, млн.м ³			Обсяг забруднюючих речовин, що скидаються, т/рік
				разом	НО	НДО	
5	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Остерське ВУЖКГ м. Остер	Біологічна водойма	0,0215	-	0,0215	13,9445
6	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ПраТ «Комунальник» м. Щорс	р. Снов	0,0383	-	0,0383	30,6036
7	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП ВКГ «Ічень» м. Ічня	р. Іченька	0,3042	-	0,3042	603,3898
8	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Куликівське ВУЖКГ смт Куликівка	р. Вдвизжа	0,0104	-	0,0104	5,9396
		КП «Куликівське ВУЖКГ» смт Куликівка	р. Вдвизжа	0,0139	-	0,0139	10,9645
9	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Водоканал» смт. Ладан	р. Удай	0,0351	-	0,0351	32,6076
10	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Сновське» с. Сновянка Чернігівського району	р. Снов	0,0108	-	0,0108	11,2965
Разом по області:				4,9682	-	4,9682	4378,3084
2016 рік							
1	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Бахмач–водсервіс» м. Бахмач	р. Борзенка	0,2022	-	0,2022	178,8119
2	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Вода» смт Короп	оз. Коноплянка	0,0151	-	0,0151	7,4305
3	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	р. Білоус	5,6243	-	5,6243	4462,8142
4	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Господар» смт Варва	р. Удай	0,0945	-	0,0945	71,5567
5	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Остерське ВУЖКГ м. Остер	Біологічна водойма	0,0224	-	0,0224	15,6744
6	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ПраТ «Комунальник» м. Сновськ	р. Снов	0,0393	-	0,0393	31,1072
7	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП ВКГ «Ічень» м. Ічня	р. Іченька	0,2493	-	0,2493	447,1541
8	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Куликівське ВУЖКГ» смт Куликівка	р. Вдвизжа	0,0246	-	0,0246	21,4856
Разом по області:				6,2717	-	6,2717	5236,0346
2017 рік							
1	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Бахмач–водсервіс» м. Бахмач	р. Борзенка	0,2016	-	0,2016	181,7416
2	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Вода» смт Короп	оз. Коноплянка	0,0150	-	0,0150	6,1227
3	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	р. Білоус	13,1875	-	13,1875	10163,6669

Пор. №	Відомство	Підприємство – забруднювач	Водний об'єкт	Об'єм скидання, млн.м ³			Обсяг забруднюючих речовин, що скидаються, т/рік
				разом	НО	НДО	
4	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Господар» смт Варва	р. Удай	0,0960	-	0,0960	78,3949
5	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Остерське ВУЖКГ м. Остер	Біологічна водойма	0,0174	-	0,0174	14,4577
6	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ПрАТ «Комунальник» м. Сновськ	р. Снов	0,0407	-	0,0407	28,8809
7	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП ВКГ «Ічень» м. Ічня	р. Іченька	0,2338	-	0,2338	400,5971
8	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Куликівське ВУЖКГ» смт Куликівка	р. Вздвига	0,0361	-	0,0361	29,2913
9	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Ніжинське управління водопровідно-каналізаційного господарства» м. Ніжин	р. В'юниця	0,0794	-	0,0794	62,1351
10	Департамент України з питань виконання покарань	Державна установа «Новгород-Сіверська установа виконання покарань (№31)» м. Новгород-Сіверський	р. Десна	0,0042	-	0,0042	-
11	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Козелецьводоканал» смт. Козелець	р. Остер	0,0299	-	0,0299	21,1426
Разом по області:				13,9416	-	13,9416	10987,3477
2018 рік							
1	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Бахмач–водсервіс» м. Бахмач	р. Борзенка	0,2052	-	0,2052	185,7034
2	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Вода» смт Короп	оз. Коноплянка	0,0156	-	0,0156	8,0582
3	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Чернігівводоканал» м. Чернігів	р. Білоус	14,9016	-	14,9016	12321,0977
4	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Господар» смт Варва	р. Удай	0,1011	-	0,1011	61,7702
5	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	Остерське ВУЖКГ м. Остер	біологічна водойма	0,0188	-	0,0188	15,8775
6	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	ПрАТ «Комунальник» м. Сновськ	р. Снов	0,0393	-	0,0393	28,2486
7	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП ВКГ «Ічень» м. Ічня	р. Іченька	0,2194	-	0,2194	368,2348
8	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Куликівське ВУЖКГ» смт Куликівка	р. Вздвига	0,0271	-	0,0271	23,5767

Пор. №	Відомство	Підприємство – забруднювач	Водний об'єкт	Об'єм скидання, млн.м ³			Обсяг забруднюючих речовин, що скидаються, т/рік
				разом	НО	НДО	
9	Департамент України з питань виконання покарань	Державна установа «Новгород-Сіверська установа виконання покарань (№31)» м. Новгород-Сіверський	р. Десна	0,0052	-	0,0052	3,5181
10	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	КП «Козелецьводоканал» смт. Козелець	р. Остер	0,0397	-	0,0397	22,7984
Разом по області:				15,573	-	15,573	13038,8836

Табл. 4.2.2. Типи очищення зворотних вод

Рік	Водний об'єкт	Скинуто разом	Нормативно очищених на очисних спорудах				Потужність очисних споруд	
			разом	біологічна очистка	фізико-хімічна очистка	механічна очистка	разом	в т.ч. перед скиданням до водного об'єкта
2014	р. Десна	84,77	2,94	2,848	0,092	-	51,77	46,98
	р. Сула	9,86	1,615	1,615	-	-	11,66	8,065
	р. Трубіж	0,125	0,124	0,124	-	-	0,77	0,77
	р. Дніпро	5,937	-	-	-	-	0,128	-
	р. Супій	-	-	-	-	-	-	-
	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-
Всього по області:		100,7	4,679	4,587	0,092	-	64,32	55,82
2015	р. Десна	65,57	14,74	14,65	0,091	-	51,20	47,09
	р. Сула	6,346	1,497	1,497	-	-	11,68	8,065
	р. Трубіж	0,137	0,137	0,137	-	-	0,770	0,770
	р. Дніпро	5,937	-	-	-	-	0,128	-
	р. Супій	-	-	-	-	-	0,013	-
	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-
Всього по області:		77,99	16,37	16,28	0,091	-	63,79	55,93
2016	р. Десна	73,86	13,63	13,53	0,093	-	51,43	46,88
	р. Сула	6,938	1,494	1,494	-	-	11,70	8,080
	р. Трубіж	0,089	0,089	0,089	-	-	0,770	0,770

Рік	Водний об'єкт	Скинуто разом	Нормативно очищених на очисних спорудах				Потужність очисних споруд	
			разом	біологічна очистка	фізико-хімічна очистка	механічна очистка	разом	в т.ч. перед скиданням до водного об'єкта
	р. Дніпро	5,937	-	-	-	-	0,128	-
	р. Супій	-	-	-	-	-	0,013	-
	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-
Всього по області:		86,83	15,21	15,12	0,093	-	64,04	55,73
2017	р. Десна	61,09	5,052	4,960	0,092	-	51,07	46,82
	р. Сула	4,430	1,452	1,452	-	-	11,74	8,127
	р. Трубіж	0,146	0,146	0,146	-	-	0,770	0,770
	р. Дніпро	5,937	-	-	-	-	0,128	-
	р. Супій	-	-	-	-	-	0,013	-
Всього по області:		71,60	6,650	6,558	0,092	-	63,72	55,72
2018	р. Десна	80,44	2,548	2,455	0,093	-	51,01	46,82
	р. Сула	8,704	1,448	1,448	-	-	10,11	6,310
	р. Трубіж	-	-	-	-	-	-	-
	р. Дніпро	6,381	-	-	-	-	0,219	-
	р. Супій	-	-	-	-	-	0,015	-
Всього по області:		95,52	3,996	3,903	0,093	-	61,35	53,13

Табл. 4.2.4. Скидання зворотних вод

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневі водні об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Колгосп	Інші галузі	
2014 р.	О	р. Десна	2,94	-	-	0,938	-	1,978	0,02	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		18,63	-	-	-	-	18,63	-	
	НЧБО		63,2	-	-	55,48	7,724	-	0,006	
	Всього:		84,77	-	86,8	56,42	7,724	20,6	0,026	2,021

млн. м³ на рік

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневій водній об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Комунальн.	Інші галузі	
	О	р. Сула	1,615	-	-	-	-	1,615	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,352	-	-	-	-	0,352	-	
	НЧБО		7,894	-	-	1,128	6,766	-	-	
	Всього:		9,861	5,335	16,15	1,128	6,766	1,967	-	0,954
	О	р. Трубіж	0,124	-	-	0,124	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,001	-	-	0,001	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		0,125	-	0,190	0,125	-	-	-	0,065
	О	р. Дніпро	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		5,937	-	-	-	5,937	-	-	
	Всього:		5,937	-	5,956	-	5,937	-	-	0,018
	О	р. Супій	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,016	-	-	-	-	0,016
	О	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,004	-	-	-	-	0,004
Всього по області:										
	О		4,679	-	-	1,06	-	3,593	0,03	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		18,98	-	-	0,001	-	18,98	-	
	НЧБО		77,03	-	-	56,61	20,43	-	-	
	Всього:		100,7	5,335	109,1	57,67	20,43	22,57	0,03	3,078

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневій водній об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Комунальн	Інші галузі	
2015 р.	О	р. Десна	14,74	-	-	0,802	-	13,90	0,033	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		4,556	-	-	-	-	4,556	-	
	НЧБО		46,27	-	-	40,21	6,065	-	-	
	Всього:		65,57	-	67,62	41,01	6,065	18,46	0,033	2,050
	О	р. Сула	1,497	-	-	-	-	1,497	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,412	-	-	-	-	0,412	-	
	НЧБО		4,436	-	-	1,339	3,097	-	-	
	Всього:		6,346	4,374	11,40	1,339	3,097	1,910	-	0,676
	О	р. Трубіж	0,137	-	-	0,137	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		0,137	-	0,194	0,137	-	-	-	0,057
	О	р. Дніпро	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		5,937	-	-	-	5,937	-	-	
	Всього:		5,937	-	5,963	-	5,937	-	-	0,026
	О	р. Супій	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,012	-	-	-	-	0,012
	О	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,005	-	-	-	-	0,005
Всього по області:										
	О		16,37	-	-	0,938	-	15,40	0,033	

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневій водні об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Комунальн	Інші галузі	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		4,968	-	-	-	-	4,968	-	
	НЧБО		56,65	-	-	41,55	15,10	-	-	
	Всього:		77,99	4,374	85,19	42,48	15,10	20,37	0,033	2,827
2016 р.	О	р. Десна	13,63	-	-	0,723	-	12,88	0,022	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		5,928	-	-	-	-	5,928	-	
	НЧБО		54,31	-	-	48,19	6,123	-	-	
	Всього:		73,86	-	76,01	48,91	6,123	18,80	0,022	2,147
	О	р. Сула	1,494	-	-	-	-	1,494	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,344	-	-	-	-	0,344	-	
	НЧБО		5,100	-	-	1,152	3,948	-	-	
	Всього:		6,938	4,164	11,77	1,152	3,948	1,838	-	0,666
	О	р. Трубіж	0,089	-	-	0,089	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		0,089	-	0,139	0,089	-	-	-	0,050
	О	р. Дніпро	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		5,937	-	-	-	5,937	-	-	
	Всього:		5,937	-	5,971	-	5,937	-	-	0,034
	О	р. Супій	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,013	-	-	-	-	0,013
	О	р. Сож	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневій водні об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Комунальн	Інші галузі	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,005	-	-	-	-	0,005
Всього по області:										
	О		15,21	-	-	0,811	-	14,37	0,022	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		6,272	-	-	-	-	6,272	-	
	НЧБО		65,35	-	-	49,34	16,01	-	-	
	Всього:		86,83	4,164	93,91	50,15	16,01	20,64	0,022	2,915
2017р.	О	р. Десна	5,052	-	-	0,758	-	4,273	0,021	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		13,61	-	-	-	-	13,61	-	
	НЧБО		42,43	-	-	35,11	7,319	-	-	
	Всього:		61,09	-	63,11	35,87	7,319	17,88	0,021	2,014
	О	р. Сула	1,452	-	-	-	-	1,452	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,330	-	-	-	-	0,330	-	
	НЧБО		2,648	-	-	1,175	1,473	-	-	
	Всього:		4,430	4,448	9,575	1,175	1,473	1,782	-	0,698
	О	р. Трубіж	0,146	-	-	0,146	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		0,146	-	0,183	0,146	-	-	-	0,037
	О	р. Дніпро	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		5,937	-	-	-	5,937	-	-	
	Всього:		5,937	-	5,937	-	5,937	-	-	0,036
	О	р. Супой	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,013	-	-	-	-	0,013
Всього по області:										
	О		6,650	-	-	0,904	-	5,726	0,021	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	

Роки	Категорія очищення	Річковий басейн	Скинуто зворотних вод			Скидання зворотних вод				Скинуто зворотних вод в накопичувачі (поля фільтрації)
			У поверхневій воді об'єкти	У підземні горизонти	Всього	Промисловість	Сільське господарство	Комунальн.	Інші галузі	
	НДО		13,94	-	-	-	-	13,94	-	
	НЧБО		51,01	-	-	36,28	14,73	-	-	
	Всього:		71,60	4,448	78,85	37,19	14,73	19,66	0,021	2,798
2018р.	О	р. Десна	2,548	-	-	0,626	-	1,902	0,020	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		15,25	-	-	-	-	15,25	-	
	НЧБО		62,64	-	-	55,32	7,319	-	-	
	Всього:		80,44	-	82,37	55,95	7,319	17,15	0,020	1,932
	О	р. Сула	1,448	-	-	-	-	1,448	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		0,321	-	-	-	-	0,321	-	
	НЧБО		6,935	-	-	-	5,238	-	-	
	Всього:		8,704	5,065	14,58	1,697	5,238	1,769	-	0,806
	О	р.Трубіж	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		-	-	-	-	-	-	-	
	Всього:		-	-	0,031	-	-	-	-	0,031
	О	р. Дніпро	-	-	-	-	-	-	-	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		-	-	-	-	-	-	-	
	НЧБО		6,381	-	-	-	6,381	-	-	
	Всього:		6,381	-	6,420	-	6,381	-	-	0,039
	О	р. Супой								
	НО									
	НДО									
	НЧБО									
	Всього:				0,031					0,031
	Всього по області:									
	О		3,996	-	-	0,626	-	3,350	0,020	
	НО		-	-	-	-	-	-	-	
	НДО		15,57	-	-	-	-	15,57	-	
	НЧБО		75,96	-	-	57,02	18,94	-	-	
	Всього:		95,52	5,065	103,4	57,64	18,94	18,92	0,020	2,839

Табл.4.2.5. Скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти

Скидання забруднюючих речовин по регіону	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	% до загальног о обсягу	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	% до загальног о обсягу	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	% до загальног о обсягу	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	% до загальног о обсягу	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	% до загальног о обсягу
Скинуто забруднюючих речовин, усього	21,598	X	19,548	X	17,949	X	17,764	X	18,387	X
Скинуто забруднюючих речовин з перевищенням нормативів гранично допустимого скидання	15,161	70,2	4,378	22,4	5,236	29,2	10,987	61,8	13,039	70,9

Табл. 4.2.6. Використання води у системах оборотного, повторно-
 послідовного водопостачання та безповоротне водокористування.

млн. м³ на рік

Роки	Водний об'єкт	Галузь народного господарства	Оборотне	Повторно- послідовне	Безповоротне водоспоживання	Економія свіжої води, %
2014	р. Десна		75,83	8,147	3,755	75,05
		промисловість	75,8	0,828	5,361	81,79
		сільське господарство	-	7,319	-	-
		транспорт	0,032	-	0,318	25,34
		лісове господарство	-	-	0,024	-
		будівництво	-	-	0,003	-
	житлокомунгосп	-	-	3,095	-	
	р. Сула		59,77	2,186	25,05	79,71
		промисловість	59,77	2,186	2,022	95,28
		сільське господарство	-	-	21,28	-
		будівництво	-	-	0,008	-
	житлокомунгосп	-	-	1,741	-	
	р. Трубіж		0,146	-	0,38	65,23
		промисловість	0,146	-	0,024	65,94
		сільське господарство	-	-	0,147	-
		лісове господарство	-	-	0,001	-
		транспорт	-	-	0,013	-
		житлокомунгосп	-	-	0,179	-
	р. Дніпро		-	-	1,364	-
		промисловість	-	-	-	-
		сільське господарство	-	-	1,347	-
	житлокомунгосп	-	-	0,018	-	
	р. Супій		-	-	0,038	-
		промисловість	-	-	0,003	-
	сільське господарство	-	-	0,035	-	
	р. Сож		1,85	-	0,104	96,86
		промисловість	1,85	-	0,057	97,0
сільське господарство		-	-	0,003	-	
лісове господарство		-	-	0,004	-	
житлокомунгосп		-	-	0,04	-	
Всього по області:			137,6	10,3	30,7	74,82
2015	р. Десна		49,93	6,550	7,210	72,33
		промисловість	49,90	0,710	7,288	80,16
		сільське господарство	-	5,840	-	-
		транспорт	0,030	-	0,299	29,32
		лісове господарство	-	-	0,023	-
		будівництво	-	-	0,003	-
	житлокомунгосп	-	-	3,301	-	
	р. Сула		64,21	2,559	13,09	82,06
		промисловість	64,21	2,559	2,177	95,20
		сільське господарство	-	-	9,080	-
		будівництво	-	-	0,004	-
		житлокомунгосп	-	-	1,832	-
	р. Трубіж		0,073	-	0,363	50,55
		промисловість	0,073	-	0,025	50,91
		сільське господарство	-	-	0,141	-
		лісове господарство	-	-	-	-
		транспорт	-	-	0,010	-
		житлокомунгосп	-	-	0,175	-
	р. Дніпро		-	-	0,064	-
		промисловість	-	-	-	-
		сільське господарство	-	-	0,024	-
	житлокомунгосп	-	-	0,040	-	
	р. Супій		-	-	0,034	-
		промисловість	-	-	0,002	-
	сільське господарство	-	-	0,032	-	
	р. Сож		1,588	-	0,076	97,79
		промисловість	1,588	-	0,034	97,89

Роки	Водний об'єкт	Галузь народного господарства	Оборотне	Повторно-последовне	Безповоротне водоспоживання	Економія свіжої води, %
		сільське господарство	-	-	0,003	-
		лісове господарство	-	-	0,003	-
		житлокомунгосп	-	-	0,036	-
	Всього по області:		115,8	9,108	20,84	74,85
2016	р. Десна		62,03	6,602	8,995	74,98
		промисловість	61,99	0,762	9,180	81,63
		сільське господарство	-	5,840	-	-
		транспорт	0,038	-	0,278	33,30
		лісове господарство	-	-	0,021	-
		будівництво	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	3,079	-
	р. Сула		64,86	2,269	6,394	88,51
		промисловість	64,86	2,269	1,642	95,90
		сільське господарство	-	-	3,039	-
		будівництво	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	1,711	-
	р. Трубіж		0,073	-	0,351	61,29
		промисловість	0,073	-	0,032	66,24
		сільське господарство	-	-	0,123	-
		лісове господарство	-	-	-	-
		транспорт	-	-	0,008	-
		житлокомунгосп	-	-	0,188	-
	р. Дніпро		-	-	0,073	-
		промисловість	-	-	-	-
		сільське господарство	-	-	0,026	-
		житлокомунгосп	-	-	0,047	-
	р. Супій		-	-	0,036	-
		промисловість	-	-	0,002	-
		сільське господарство	-	-	0,034	-
	р. Сож		1,522	-	0,084	98,40
		промисловість	1,522	-	0,024	98,44
		сільське господарство	-	-	0,011	-
		лісове господарство	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	0,047	-
	Всього по області:		128,5	8,871	15,93	78,66
2017	р. Десна		77,70	8,050	7,541	77,63
		промисловість	77,64	0,731	8,725	86,26
		сільське господарство	-	7,319	-	-
		транспорт	0,052	-	0,264	41,53
		лісове господарство	-	-	0,017	-
		будівництво	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	3,378	-
	р. Сула		38,13	1,565	4,945	87,22
		промисловість	38,13	1,565	1,623	93,38
		сільське господарство	-	-	1,633	-
		будівництво	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	1,687	-
	р. Трубіж		0,233	-	0,368	48,15
		промисловість	0,233	-	0,010	77,20
		сільське господарство	-	-	0,157	-
		лісове господарство	-	-	-	-
		транспорт	-	-	0,008	-
		житлокомунгосп	-	-	0,193	-
	р. Дніпро		1,756	-	0,244	22,28
		промисловість	1,756	-	0,039	97,82
		сільське господарство	-	-	0,135	-
		житлокомунгосп	-	-	0,065	-
		лісове господарство	-	-	0,005	-
	р. Супой		-	-	0,049	-
		промисловість	-	-	0,002	-
		сільське господарство	-	-	0,046	-
		житлокомунгосп	-	-	0,001	-

Роки	Водний об'єкт	Галузь народного господарства	Оборотне	Повторно-послидовне	Безповоротне водоспоживання	Економія свіжої води, %
		Всього по області:	117,8	9,615	13,15	77,38
2018	р. Десна		57,54	8,139	7,699	70,32
		промисловість	57,48	0,820	8,671	79,79
		сільське господарство	-	7,319	-	-
		транспорт	0,053	-	0,285	44,82
		лісове господарство	-	-	0,017	-
		будівництво	-	-	0,002	-
		житлокомунгосп	-	-	3,428	-
	р. Сула		63,38	2,763	4,892	86,70
		промисловість	63,38	2,763	1,525	95,45
		сільське господарство	-	-	1,689	-
		будівництво	-	-	-	-
		житлокомунгосп	-	-	1,674	-
	р. Трубіж		-	-	0,359	-
		промисловість	-	-	-	-
		сільське господарство	-	-	0,157	-
		лісове господарство	-	-	-	-
		транспорт	-	-	0,008	-
		житлокомунгосп	-	-	0,194	-
	р. Дніпро		1,726	-	0,219	20,87
		промисловість	1,726	-	0,049	97,26
		сільське господарство	-	-	0,101	-
		житлокомунгосп	-	-	0,065	-
		лісове господарство	-	-	0,004	-
	р. Суной		-	-	0,037	-
		промисловість	-	-	0,002	-
		сільське господарство	-	-	0,033	-
		житлокомунгосп	-	-	0,002	-
		Всього по області:	122,6	10,90	13,21	75,24

Додаток 2

Табл. 5.2.3.1. Перелік видів рослин та грибів, що підлягають особливій охороні на території області

Назва виду (українська, латинська)	Червона книга України	Бернська конвенція	Регіонально-рідкісні види	CITES	Європейський червоний список	Червоний список МСОП
1	2	3	4	5	6	7
Альдрованда пухирчаста – <i>Aldrovanda vesiculosa</i>	+					
Астрагал піщаний – <i>Astragalus arenarius</i>	+					
Астрагал шерстистоквітковий – <i>Astragalus dasyanthus</i>	+				+	+
Аденофора лілієцвіта (<i>Adenophora lilifolia</i> (L.) A. DC.)			+			
Айстра степова (<i>Aster amellus</i> L.)			+			
Аконіт шерстистовустиий (<i>Aconitum lasiostomum</i> Reichenb.)			+			
Андромеда багатоліста (<i>Andromeda polifolia</i> L.)			+			
Анемона дібровна (<i>Anemone nemorosa</i> L.)			+			
Анемона лісова (<i>Anemone sylvestris</i> L.)			+			
Баранець звичайний – <i>Hypersia selago</i>	+					
Береза низька – <i>Betula humilis</i>	+					
Билинець довгоногий – <i>Gymnadenia conopsea</i>	+			+		
Билинець найзапахніший – <i>Gymnadenia odoratissima</i>	+			+		
Борідник паростковий – <i>Jovibarba sobolifera</i>	+					
Бровник однобульбовий – <i>Herminium monorchis</i>	+			+		
Булатка довголіста – <i>Cephalanthera longifolia</i>	+					
Булатка червона – <i>Cephalanthera rubra</i>	+					
Багатоніжка звичайна (<i>Polypodium vulgare</i> L.)			+			
Багаторядник Брауна (<i>Polystichum braunii</i> (Spenn.) Fee)			+			
Багаторядник шпигуватий (<i>Polystichum aculeatum</i> (L.) Roth)			+			
Багно звичайне (<i>Ledum palustre</i> L.)			+			
Барвінок малий (<i>Vinca minor</i> L.)			+			
Білозір болотний (<i>Parnassia palustris</i> L.)			+			
Бобівник трилистіий (<i>Menyanthes trifoliata</i> L.)			+			
Верба лапландська – <i>Salix lapponum</i>	+					
Верба Старке – <i>Salix starkeana</i>	+					
Верба чорнична – <i>Salix myrtilloides</i>	+					
Водяний горіх плаваючий – <i>Trapa natans</i>	+	+				
Верба Виноградова (<i>Salix vinogradovii</i> A. Skvorts.)			+			
Верба мирзинолиста (<i>Salix myrsinifolia</i> Salisb.)			+			
Вишня степова (<i>Cerasus fruticosa</i> (Pall.) Woronow)			+			
Вільха сіра (<i>Alnus incana</i> (L.) Moench)			+			
Вовчі ягоди звичайні (<i>Daphne mesereum</i> L.)			+			
Водяна сосонка ланцетоліста (<i>Hippuris lanceolata</i> Retz.)			+			
Волошка сумська (<i>Centaurea sumensis</i> Kalen.)			+			
Вольфія безкоренева (<i>Wolffia arrhiza</i> (L.) Horkel ex Wimm.)			+			
Вужачка звичайна (<i>Ophoglossum vulgatum</i> L.)			+			
Валеріана висока (<i>Valeriana exaltata</i> Mikan)			+			
Герції коралоподібний – <i>Hericium coralloides</i>	+					
Глевчак однолистіий – <i>Malaxis monophyllos</i>	+			+		
Гніздівка звичайна – <i>Neottia nidus-avis</i>	+			+		
Горицвіт весняний – <i>Adonis vernalis</i>	+			+		
Гронянка багатороздільна – <i>Botrychium multifidum</i>	+	+				
Гронянка віргінська – <i>Botrychium virginianum</i>	+					
Гронянка півмісяцева – <i>Botrychium lunaria</i>	+					
Гудієра повзуча – <i>Goodyera repens</i>	+			+		
Гвоздика несправжньорозчепірена (<i>Dianthus pseudosquarrosus</i> (Novak) Klok.)			+			
Гвоздика стиснуточашечкова (<i>Dianthus stenocalyx</i> Jus.)			+			
Гвоздика Фішера (<i>Dianthus fischeri</i> Spreng.)			+			
Голокучник дубовий (<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newm.)			+			
Грушанка зеленоцвіта (<i>Pirola chlorantha</i> Sw.)			+			
Грушанка мала (<i>Pirola minor</i> L.)			+			
Діфазіаструм сплюснутий – <i>Diphasiastrum complanatum</i>	+					
Діфазіаструм Цайллера – <i>Diphasiastrum zeileri</i>	+					
Дзвоники болонські (<i>Campanula bononiensis</i> L.)			+			
Дзвоники оленячі (<i>Campanula cervicaria</i> L.)			+			

Дзвоники персиколисті (<i>Campanula persicifolia</i> L.)				+			
Дзвоники широколисті (<i>Campanula latifolia</i> L.)				+			
Дрік германський (<i>Genista germanica</i> L.)				+			
Жировик Льозеля – <i>Liparis loeselii</i>	+	+			+		
Журавлина болотна (<i>Oxycoccus palustris</i> Pers.)				+			
Змієголовник Рюйша – <i>Dracocephalum ruyschiana</i>	+	+					
Зозулинець болотний – <i>Orchis palustris</i>	+				+		
Зозулинець блощичний – <i>Orchis coriophora</i>	+				+		
Зозулинець жилкуватий – <i>Orchis nervulosa</i>	+						
Зозулинець рідковітковий – <i>Orchis laxiflora</i>	+				+		
Зозулинець шоломоносний – <i>Orchis militaris</i>	+						
Зозулинець салеповий – <i>Orchis morio</i>	+						
Зозулині сльози яйцевидні – <i>Listera ovata</i>	+				+		
Зозулині черевички справжні – <i>Cypripedium calceolus</i>	+	+					
Залізник бульбистий (<i>Phlomis tuberosa</i> L.)				+			
Звіробій гірський (<i>Hypericum montanum</i> L.)				+			
Зимолобка зонтична (<i>Chimaphila umbellata</i> (L.) W. Barton)				+			
Золототисячник гарний (<i>Centaurium pulchellum</i> (Sw.) Druce)				+			
Золототисячник звичайний (<i>Centaurium erythraea</i> Rafn.)				+			
Зубниця бульбиста (<i>Dentaria bulbifera</i> L.)				+			
Зубниця п'ятилиста (<i>Dentaria quinquefolia</i> Bieb.)				+			
Еремогоне скельна (<i>Eremogone saxatilis</i> (L.) Ikonn.)				+			
Їжача голівка мала (<i>Sparganium minimum</i> Wallr.)				+			
Кальдезія білорозлиста – <i>Caldesia parnassifolia</i>	+						
Клавариадельф товкачиків – <i>Clavariadelphus pistillaris</i>	+						
Кладонія альпійська – <i>Cladonia stellaris</i>	+						
Ковила волосиста – <i>Stipa capillata</i>	+						
Ковила відокремлена – <i>Stipa disjuncta</i>	+						
Ковила дніпровська – <i>Stipa borysthenica</i>	+						
Козельці українські – <i>Tragopogon ucrainicus</i>							+
Коручка болотна – <i>Epipactis palustris</i>	+				+		
Коручка темно-червона – <i>Epipactis atrorubens</i>	+				+		
Коручка чемерниковидна – <i>Epipactis helleborine</i>	+				+		
Косарики болотні – <i>Gladiolus palustris</i>	+						+
Косарики тонкі – <i>Gladiolus tenuis</i>	+						
Косарики черепитчасті – <i>Gladiolus imbricatus</i>	+						
Козельці українські (<i>Tragopogon ucrainicus</i> Artemcz.)				+			
Кропива київська (<i>Urtica kioviensis</i> Rogov.)				+			
Купальниця європейська (<i>Trollius europaeus</i> L.)				+			
Ломикамін болотний – <i>Saxifraga hirculus</i>	+			+			
Лілія лісова – <i>Lilium martagon</i>	+						
Любка дволиста – <i>Platanthera bifolia</i>	+				+		
Любка зеленовіткова – <i>Platanthera chlorantha</i>	+				+		
Латаття біле (<i>Nymphaea alba</i> J. et C. Presl)				+			
Латаття сніжно-біле (<i>Nymphaea candida</i> J. et C. Presl)				+			
Льон жовтий (<i>Linum flavum</i> L.)				+			
Льонолижник льонолистий (<i>Thesium linifolium</i> L.)				+			
Маточник (дудник) болотний – <i>Ostericum palustre</i>		+					
Мутин собачий – <i>Mutinus caninus</i>	+						
Маточник болотний (<i>Ostericum palustre</i> (Bess.) Bess.)				+			
Медунка вузьколиста (<i>Pulmonaria angustifolia</i> L.)				+			
Медунка м'яка (<i>Pulmonaria mollis</i> Wulf. ex Hornem.)				+			
Молодило руське (<i>Sempervivum ruthenicum</i> Schnittsp. et C. B. Lehm.)				+			
Мучниця звичайна (<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng.)				+			
Наперстянка великоцвіта (<i>Digitalis grandiflora</i> Mill.)				+			
Осока дводомна – <i>Carex dioica</i>	+						
Осока житня – <i>Carex secalina</i>	+						
Осока затінкова – <i>Carex umbrosa</i>	+						
Осока тонкокореневищна – <i>Carex chordorrhiza</i>	+						
Образки болотні (<i>Calla palustris</i> L.)				+			
Оман високий (<i>Inula helenium</i> L.)				+			
Орлики звичайні (<i>Aquilegia vulgaris</i> L.)				+			
Орляк звичайний (<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn.)				+			
Осока багнова (<i>Carex limosa</i> L.)				+			
Осока Гартмана (<i>Carex hartmanii</i> Cajand.)				+			
Осока гірська (<i>Carex montana</i> L.)				+			
Осока дворядна (<i>Carex disticha</i> Huds.)				+			
Осока ситничковидна (<i>Carex juncella</i> (Fries.) Th. Fries.)				+			
Осока трясучковидна (<i>Carex brizoides</i> L.)				+			

Очиток пурпуровий (<i>Sedum purpureum</i> (L.) Schult.)			+			
Очиток шестирядний (<i>Sedum sexangulare</i> L.)			+			
Пальчатокорінник бузиновий – <i>Dactylorhiza sambucina</i>	+			+		
Пальчатокорінник м'ясочервоний – <i>Dactylorhiza incarnata</i>	+			+		
Пальчатокорінник плямистий – <i>Dactylorhiza maculata</i>	+			+		
Пальчатокорінник травневий – <i>Dactylorhiza majalis</i>	+			+		
Пальчатокорінник траунштейнера – <i>Dactylorhiza traunsteineri</i>	+			+		
Пальчатокорінник Фукса – <i>Dactylorhiza fuchsii</i>	+			+		
Півники борові – <i>Iris pineticola</i>	+					
Півники сибірські – <i>Iris sibirica</i>	+					
Підсніжник білосніжний – <i>Galanthus nivalis</i>	+			+		
Плаун щитолістий – <i>Nymphoides peltata</i>	+					
Плаун колючий – <i>Lycopodium annotinum</i>	+					
Плаунець заплашний – <i>Lycopodium inundata</i>	+					
Пухирник малий – <i>Utricularia minor</i>	+					
Пухирник середній – <i>Utricularia intermedia</i>	+					
Первоцвіт весняний (<i>Primula veris</i> L.)			+			
Перстач білий (<i>Potentilla alba</i> L.)			+			
Печіночниця звичайна (<i>Hepatica nobilis</i> Mill.)			+			
Півники угорські (<i>Iris hungarica</i> Waldst. et Kit.)			+			
Проліска дволиста (<i>Scilla bifolia</i> L.)			+			
Проліска сибірська (<i>Scilla sibirica</i> Haw.)			+			
Пухирник звичайний (<i>Utricularia vulgaris</i> L.)			+			
Пухирник ломкий (<i>Cystopteris fragilis</i> (L.) Bernh.)			+			
Пухівка піхвова (<i>Eriophorum vaginatum</i> L.)			+			
Росичка англійська – <i>Drosera longifolia</i>	+					
Росичка середня – <i>Drosera intermedia</i>	+					
Рябчик руський – <i>Fritillaria ruthenica</i>	+					
Рдесник альпійський (<i>Potamogeton alpinus</i> Balb.)			+			
Росичка круглоста – <i>Drosera rotundifolia</i> L.)			+			
Ряска горбата (<i>Lemna gibba</i> L.)			+			
Ряст Маршалла (<i>Corydalis marschalliana</i> Pers.)			+			
Ряст проміжний (<i>Corydalis intermedia</i> (L.) Mérat)			+			
Сальвінія плаваюча – <i>Salvinia natans</i>	+	+				
Ситняг сосочкоподібний – <i>Eleocharis mamillata</i>	+					
Смілка литовська – <i>Silene lithuanica</i>	+				+	
Сон чорніючий – <i>Pulsatilla nigricans</i>	+					
Сон широколистий – <i>Pulsatilla patens</i>	+					
Синюха голуба (<i>Polemonium caeruleum</i> L.)			+			
Скорзонера пурпурова (<i>Scorzonera purpurea</i> L.)			+			
Слива колюча (терен) (<i>Prunus spinosa</i> L.)			+			
Смодвь оленяча (<i>Peucedanum cervaria</i> (L.) Lapeyr)			+			
Сонцєцвіт яйцевидний (<i>Helianthemum ovatum</i> (Viv.) Dun.)			+			
Страусове перо звичайне (<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.)			+			
Суниці мускусні (<i>Fragaria moschata</i> Duch.)			+			
Суховершки великоквіткові (<i>Prunella grandiflora</i> (L.) Scholl.)			+			
Тюфільдія чашечкова – <i>Tofieldia calyculata</i>	+					
Тирлич звичайний (<i>Gentiana pneumonanthe</i> L.)			+			
Тирлич хрещатий (<i>Gentiana cruciata</i> L.)			+			
Тростяниця кострицевидна (<i>Scolochloa festucacea</i> (Willd.) Link.)			+			
Фегоптерис з'єднуючий (<i>Phegopteris connectilis</i> (Michx.) Watt)			+			
Фіалка багнова (<i>Viola uliginosa</i> Bess.)			+			
Фіалка ставкова (<i>Viola stagnina</i> Kit.)			+			
Хвоц зимуючий (<i>Equisetum hyemale</i> L.)			+			
Цибуля ведмежа – <i>Allium ursinum</i>	+					
Чемериця чорна (<i>Veratrum nigrum</i> L.)			+			
Шафран сітчастий – <i>Crocus reticulatus</i>	+					
Шолудивник високий – <i>Pedicularis exaltata</i>	+				+	
Шолудивник королівський – <i>Pedicularis sceptrum-carolinum</i>	+					
Шейхцерія болотна – <i>Scheuchzeria palustris</i>	+					
Шолудивник Кауфмана (<i>Pedicularis kaufmannii</i> Pinzg.)			+			
Щавель український – <i>Rumex ucrainicus</i>			+		+	
Щитник австрійський (<i>Dryopteris austriaca</i> (Jacq.) Woynar ex Schinz et Thell.)			+			
Щитник гребенястий (<i>Dryopteris cristata</i> (L.) A. Gray.)			+			
Юринея волошковидна (Ю. несправжньоволошковидна) – <i>Jurinea cyanoides</i>		+	+			
Яловець звичайний (<i>Juniperus communis</i> L.)			+			
Усього	84	8	105	24	5	2

Табл. 7.1.1.2. Використання надр

№ п/п	Назва підприємства, адреса	Назва родовища, корисні копалини	Наявність дозвільних документів				Обсяги робіт відповідно погоджених Планів розвитку гірничих робіт на поточний рік	
			Спеціальний дозвіл на користування надрами	Акт гірничого відводу	Дозвіл на право користування земельною ділянкою	Дозвіл на виконання робіт підвищеної небезпеки, експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки	Видобуток корисних копалин, тис. м ³	Розкриті роботи, тис. м ³
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	ТОВ «Папернянський кар'єр скляних пісків», Чернігівська обл., Ріпкінський район, с. Олешня, вул. Партизанська, 31 -/- -/-	Папернянське родовище, кварцовий пісок	№ 2160 від 22.03.2000 на 20 років	Акт № 294 від 31.02.2000 безстроковий	Договір на право тимчасового користування землею від 27.03.2001 площею 49.5 га на 20 років	Дозвіл № 357.16.74-08.12 діє з 22.12.2016 до 21.12.2021 Дозвіл № 337.16.74-08.12 діє з 08.12.2016 до 07.12.2021	207,1 (350 тис. т)	173,3 (312 тис. т)
		Північно-Західна ділянка Папернянсь-кого родовища, пісок кварцовий	№ 5810 від 17.07.2015 на 18 років	Акт № 2715 від 16.12.2013 термін чинності до 17.07.2033	Договір оренди земельної ділянки від 16.02.2012 на 5 років, (на даний час не подовжений) площа 5.94 га	Дозвіл № 357.16.74-08.12 діє з 22.12.2016 до 21.12.2021 Дозвіл № 337.16.74-08.12 діє з 8.12.2016 до 7.12.2021	-	-
		Грибово- Руднянське родовище, пісок кварцовий	№ 5810 від 17.07.2015 на 18 років	Акт № 950 від 4.08.2004 на 19 років	Договір оренди земельної ділянки від 16.02.2012 на 10 років, площа 14.68 га	Дозвіл № 357.16.74-08.12 діє з 22.12.2016 до 21.12.2021 Дозвіл № 337.16.74-08.12 діє з 08.12.2016 до 07.12.2021	29,6 (50 тис.т)	28,4 (48 тис. т)
2.	ТОВ ВТФ «Керамік- Прилуки»	Маціївське родовище суглинків, суглинки	№ 2459 від 27.04.2001 на 15 років, продовжено 27.04.2036	Акт № 4-03-1505 від 19.06.2001 Термін чинності - безстроково	Договір оренди від 20.12.2007 на 7,53 га	Термін дії дозволів № 0179.18.74 діє з 16.07.2018 до 16.07.2023 № 0140.18.74 діє з 11.06.2018 до 11.06.2023	32,6	1
3.	ПрАТ «Ніжинський цегельний завод» Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Борзнянський шлях, 70	Ніжинське родовище суглинків, суглинки	№ 611 від 13.08.1996 на 20 років, продовжено до 13.08.2036	Акт № 9 від 28.09.2012 на момент дії спеціального дозволу	Договір оренди землі від 28.11.2013 на 9,3769 га на 12 років	Дозвіл № 044.13.74 від 25.02.2013 до 24.02.2018 Дозвіл № 045.13.74 від 25.02.2013 до 24.02.2018	-	-
4.	ПрАТ «Чернігівський цегельний завод № 3» вул. Попова, 6, м. Чернігів	Мажугівське родовище суглинків	№ 904 від 30.05.1997 на 20 років, продовжено до 30.05.2037	Акт № 8 від 29.03.2012 строк дії до 30.05.2017 На даний час новий не отримано	Договір № 14-16 оренди землі від 14.07.2016 на 8,8375 га	Дозвіл № 340.18.74 № 341.18.74 від 14.12.2018 до 14.12.2023	-	-
5.	ДП «Чернігівторф» м. Чернігів, вул. Громадська, 35А	Немигівське родовище, торф	№ 991 від 21.06.1997 На 20 років На даний час не подовжений	-	Договір оренди від 23.12.2010 на 53 га	Дозвіл № 169.16.74-08.92 від 02.07.2016 до 01.07.2021 Термін дії дозво-лу № 286.12.74 скінчився 22.11.2017	-	-
	-/-	Дроздовицьке родовище, торф	№ 4958 від 03.04.2009 на 10 років	-	Договір оренди від 26.03.2007 на 6,45 га	Дозвіл № 168.16.74-08.92 від 02.07.2016 до 01.07.2021	-	-

5.	Філія «Ірванцівський торфозавод» с. Кути Семенівський район	Ірванцівське родовище, торф	№ 578 подовжено до 12.07.2031	-	Договір оренди від 22.04.2009 на 20 га; 30 га та від 29.05.2012 на 37 га	Термін дії дозволу № 285.12.74 скінчився 22.11.2017	-	-
	Дільниця по видобутку та переробці торфу с. Смолин Чернігівський район	Гнилуцьке родовище, торф	№ 813 від подовжено до 05.03.2037	-	Договір оренди від 15.03.2007 на 100 га Держ. акт від 26.08.1993 на 167 га	Дозвіл № 168.16.74-08.92 від 02.07.2016 до 01.07.2021	-	-
6.	ТОВ «АННАТ КЕРАМІК», Чернігівської обл., Чернігівський р-н, с. Левковичі, Першотравнева, 15	Львівське родовище цегельної сировини, глина	№ 4467 від 29.10.2007 на 20 років	Акт № 6 від 03.02.2006 на 20 років	Договір 20 оренди земельної ділянки від 26.01.2012 на 49 років, площа 12 га	Роботи виконуються підрядними організаціями	-	-
7.	ТОВ «Березнянський цегляний завод-ІІ» Чернігівська обл., Менський р-н, смт Березна	Березнянське-ІІ родовище суглинків, суглинки	№ 3835 від 31.05.2006 на 11 років. На даний час не подовжений	Акт № 8 від 02.10.2008 на 11 років	Договір оренди від 09 грудня 2008 року на 11 років	Дозвіл № 257.16.74 від 03.10.2016 до 02.10.2021 Дозвіл № 219.16.74 від 02.09.2016 до 01.09.2021	-	-
8.	ТОВ «Чернігівські будівельні конструкції», вул. Примакова, 43-Б, с. Улянівка, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.	Новоселківське родовище будівельних пісків, пісок	№ 5024 від 22.10.2009 на 20 років	Акт № 7 від 14.05.2010 на 20 років	Договір оренди від 18.10.2010 на 20 років	Термін дії дозволу № 0205.18.74 від 16.08.2018 до 16.08.2023 № 0084.14.74 № 0086.14.74 від 24.03.2018 до 24.03.2019	-	-
9	ПП «Кварцбуд», вул. Шевченка, 119, смт Михайло-Коцюбинське, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.	Михайло- Коцюбинське родовище сипучих пісків, пісок	№ 4107 від 06.11.2006 на 20 років	Акт № 2 від 26.01.2007 на 20 років	Договір оренди від 10.01.2007 на 20 років	Термін дії дозволу № 0287.18.74 № 0288.18.74 від 25.10.2018 до 25.10.2023	-	-
10.	ТОВ „АПБ-цегла” вул. Паризької комуни, 33, м. Борзна, Чернігівська обл.	Західно- Борзнянському родовищі цегельної сировини, суглинки, глина	№ 4411 від 04.10.2007 на 20 років	Акт № 4 від 25.03.2008 на термін дії спеціального дозволу	Договір оренди від 10.03.2008 на 20 років	Дозвіл № 108.14.74 від 18.04.2014 до 17.04.2019 Дозвіл № 109.14.74 від 18.04.2014 до 17.04.2019	-	-
11	ПрАТ «Новгород- Сіверський завод будівельних матеріалів» вул. Козацька, 56, м. Н-Сівер- ський Чернігівська обл.	Новгород- Сіверське родовище крейди	№ 2410 від 26.03.2001 продовжено до 26.03.2031	Акт № 2175 від 23.07.2012. Термін дії до 26.03.2031	Договір оренди від 21.05.2007 на 10 років	Дозвіл № 171.14.74 від 04.07.2014 до 03.07.2019 Дозвіл № 172.14.74 від 04.07.2014 до 03.07.2019	-	-
12	ТОВ „Чернігівська будівельна кераміка” вул. Кобизький шлях, 135, смт Носівка, Чернігівська обл.	Носівське-2 родовище суглинків	№ 3648 від 31.12.2004 продовжено до 31.12.2034	Акт № 11 від 28.03.2018 термін дії до 31.12.2034	Договір оренди від 12.11.2014 до 12.11.2019	Дозвіл № 0193.18.74 № 0192.18.74 від 30.07.2018 до 30.07.2023	-	-

Табл. 15.11 Громадські організації, що діють на території області*

№ з/п	Назва організації	Юридична адреса
1	2	3
1.	Громадська організація «Місто Мрії»	м. Чернігів, вул. Лермонтова, буд. 5-А, кв. 47
2.	Громадська спілка «Громадська рада м. Чернігова»	м. Чернігів, вул. Магістратська, буд. 13
3.	Громадська організація «Сяйво Сіверщини»	м. Чернігів, пр-т Перемоги, буд. 95-А
4.	Громадська організація «Еколого-красознавча організація «Міжречинська Пуща»	Чернігівська обл., Козелецький р-н, с. Отрохи, вул. Лісова, 23
5.	Громадська організація «ЧЕ студія»	м. Чернігів, проспект Перемоги, буд. 114
6.	Громадська організація «Центр транскордонного співробітництва»	м. Чернігів, проспект Миру, буд. 76, кв. 16
7.	Громадська спілка підприємців «Органічні системи»	Чернігівська обл., Коропський р-н, смт Короп, вул. Київська, буд. 78
8.	Громадська організація «Активний відпочинок»	м. Чернігів, вул. Ніни Сагайдак, буд. 5
9.	Громадська організація «Сучасний Чернігів»	м. Чернігів, вул. Промислова, буд. 1, кв. 47
10.	Громадська організація «Молодіжна організація «Зелене плем'я»	Чернігівська обл., Бахмацький р-н, селище Прохори, вул. Прохори, буд. 12
11.	Громадська організація «Джерельце-2014»	Чернігівська обл., Бахмацький р-н, м. Бахмач, пров. Зоряний, буд. 1
12.	Громадська організація «Шлях у майбутнє»	м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, буд. 84, кв. 92
13.	Громадська організація «Гром Сівер»	Чернігівська обл., м. Прилуки, вул. Вокзальна, буд. 5, кв. 29
14.	Громадська організація «Ніжинський Клуб Органічного Землеробства і Здорового Способу Життя»	Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Франка, буд. 42
15.	Громадська організація «Товариство захисту тварин міста Ніжина «Планета добра»	Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Набережна, буд. 9, кв. 3
16.	Громадська організація «Конкурентноспроможна та інвестиційна Чернігівщина»	м. Чернігів, вул. Індустріальна, буд. 3-А
17.	Громадська організація «Фонд розвитку та інновацій»	м. Чернігів, вул. Кошевого, 1
18.	Громадська організація «Десна майбутнього»	Чернігівська обл., Козелецький р-н., смт Десна, вул. І. Франка, 44а/27а
19.	Екологічна громадська організація «МенаЕко»	Чернігівська обл., Менський р-н., с. Киселівка, вул. Лугова, буд. 12
20.	Громадська організація «Рада регіонального розвитку Чернігівщини»	м. Чернігів, пр-т Перемоги, буд. 26, кв. 2
21.	Громадська організація «Об'єднання захисту безпритульних тварин «Щаслива доля»	м. Чернігів, вул. П'ятницька, буд. 70, корпус 3, кв. 3
22.	Громадська організація «Центр захисту тварин «Вірний друг»	м. Чернігів, вул. Генерала Белова, буд. 8
23.	Громадська організація «Сокиринські озера»	Чернігівська обл., Срібнянський р-н., с. Сокиринці, вул. Димитрова, 13
24.	Громадська організація «Крапелька»	Чернігівська обл., Бахмацький р-н., м. Бахмач, вул. Залізнична, буд. 1, кв. 1
25.	Громадська організація «Джерельце плюс»	Чернігівська обл., Бахмацький р-н, м. Бахмач, вул. Матросова, буд. 9
26.	Громадська організація «Живинка»	Чернігівська обл., м. Бахмач, вул. Льва Толстого, буд. 18
27.	Ковчинська громадська організація «Добробут»	Чернігівська обл., Куликівський р-н, с. Ковчин, пров. Широкий, 5
28.	Громадська організація «Екологічний контроль «Зелений світ»»	м. Чернігів, пр-т Перемоги, офіс 1
29.	Всеукраїнська екологічна ліга – обласна організація	м. Чернігів, урочище Ялівщина
30.	Всеукраїнська екологічна ліга – міська організація	м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53
31.	Чернігівська обласна організація Українського товариства охорони природи	м. Чернігів, вул. Чернишевського, буд. 14
32.	Екологічний клуб «Берізка» Чернігівської обласної станції юних натуралістів	м. Чернігів, вул. Франка, 2а
33.	Чернігівський студентський екологічний клуб	м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53
34.	Обласна організація Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»	м. Чернігів, урочище Ялівщина
35.	Обласний центр дитячого та юнацького туризму і екскурсій	м. Чернігів, вул. Нахімова, 3
36.	Чернігівська обласна організація товариства меліораторів та водогосподарників України	м. Чернігів, проспект Перемоги, 39 а
37.	Ічнянський районний центр спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму	Чернігівська обл., Ічнянський р-н, смт Парафіївка, вул. Комсомольська, буд. 6

38.	Корюківська районна організація сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні	Чернігівська обл., м. Корюківка, вул.Бульварна, 3/1
39.	Чернігівська міська екологічна Асоціація «Зелений світ»	м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, буд. 84, кв. 43
40.	Ніжинська громадська екологічна організація «МАМА-86-Ніжин»	Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Шевченка, 97/Б
41.	Чернігівська міська громадська організація «Родові землі»	м. Чернігів, проспект Миру, буд. 17а
42.	Чернігівська міська громадська організація «Центр захисту тварин»	м. Чернігів, вул. Коцюбинського, буд. 47
43.	Громадська організація «Еко-безпека»	Чернігівська обл., Бобровицький р-н, с. Браниця, вул. Шутова, 4
44.	Куликівський районний туристичний клуб «Вогнище»	Чернігівська обл., смт Куликівка, вул. Щорса, 4а
45.	Міська громадська організація екологічно-туристичний клуб «Екоспектр»	Чернігівська обл., м. Прилуки, в/м 12, буд. 45
46.	Чернігівська міська організація «ЗООШАНС»	м. Чернігів, проспект Перемоги 143, кв. 57
47.	Громадська організація «ЧИСТЕ МІСТО ПРИЛУКИ»	Чернігівська обл., м. Прилуки, вул. Садова, буд. 73, кв. 60
48.	Громадська організація «Городнянський центр захисту тварин і рослин «Милосердя»	Чернігівська обл., м. Городня, вул. Комінтерна, буд. 4
49.	Громадська організація «ПРИЛУЦЬКИЙ КІНОЛОГІЧНИЙ КЛУБ «ВІРНИЙ ДРУГ»	Чернігівська обл., Прилуцький р-н., с. Дідівці, вул. Космонавтів, буд. 5
50.	Громадська організація «ЕКОЛОГІЧНИЙ НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ»	м. Чернігів, вул. Костромська, буд. 7
51.	Громадська організація «ЕКО МІСТО ЧЕРНІГІВ»	м. Чернігів, вул. Бобровицька, буд. 62, кв. 2
52.	Громадська організація «Екологічний вимір»	Чернігівська обл., смт Талалаївка, вул. Центральна, буд. 8
53.	Громадська організація «ОБ'ЄДНАННЯ ЛЮБИТЕЛІВ КОШАЧИХ «ЛЕРУА»	м. Чернігів, вул. Волковича, буд. 7, кв. 5

*(1-53) перелік зареєстрованих громадських об'єднань з офіційного сайту Головного територіального управління юстиції у Чернігівській області

Перелік територій та об'єктів екологічної мережі Чернігівської області

У таблиці використані скорочення:

ЗЗЗ – заказник загальнодержавного значення;

ЗМЗ – заказник місцевого значення;

ППЗЗ – пам'ятка природи загальнодержавного значення;

ППМЗ – пам'ятка природи місцевого значення.

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
I. Загальнодержавного значення			
1.	національний природний парк Ічнянський	Ічнянський район	9665,8
2.	національний природний парк Мезинський	Коропський район	31035,2
3.	ландшафтний ЗЗЗ Замглай	Ріпкинський район, смт Замглай, с. Ловинь	4428
4.	ландшафтний ЗЗЗ Рихлівська дача	Коропський район, кв. 43-53 Понорницького лісництва Холминського держлісгоспу	789
5.	ботанічний ЗЗЗ Брецький	Корюківський район, с. Бреч, с. Лубенець	200
6.	ботанічний ЗЗЗ Оболонський	Коропський район, с. Оболоння	400
7.	ботанічний ЗЗЗ Путивський	Новгород-Сіверський район, с. Путивськ	150
8.	ботанічний ЗЗЗ Середовщина	Ніжинський район, кв. 1-7 Мринського лісництва	288
9.	гідрологічний ЗЗЗ Болото Мох	Сновський район, кв. 19, 20, 25, 26 Новгород-Сіверського лісництва Корюківського держлісгоспу	98
10.	гідрологічний ЗЗЗ Дорогинський	Ічнянський район, с.с. Бурімка, Томашівка, Припутні, Дорогинка, Бакаївка	1880
11.	гідрологічний ЗЗЗ Кравчукове болото	Ніжинський район, с.Кравчиха	172
12.	гідрологічний ЗЗЗ Сосинський	На кордоні Чернігівського та Козелецького районів біля с. Олишівка	406
13.	загальнозоологічний ЗЗЗ Каморецький	Менський район, кв. 94-102 Березнянського лісництва	515
14.	комплексна ППЗЗ Урочище Гуліно	Корюківський район, кв. 1-6 Перелюбського лісництва	100
15.	гідрологічна ППЗЗ Вадень	Новгород-Сіверський район, с.с. Кудлаївка, Дігтярівка	20
16.	гідрологічна ППЗЗ Гальський Мох	Сновський район, кв. 78, 79 Новоборовицького лісництва	25
17.	гідрологічна ППЗЗ Козероги	Чернігівський район, с. Козероги	2
18.	гідрологічна ППЗЗ Мурав'ївська	Новгород-Сіверський район, с. Мурав'ї	40
19.	гідрологічна ППЗЗ Озеро "Святе"	Козелецький район, с. Короп'є	70
20.	гідрологічна ППЗЗ Озеро "Трубин"	Борзнянський район, с. Ядути	40
21.	дендрологічний парк загальнодержавного значення Тростянець	Ічнянський район, с. Тростянець	204,7
22.	зоологічний парк загальнодержавного значення Менський	Менський район, м. Мена	9
23.	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	Срібнянський район, с. Сокиринці	40
II. Місцевого значення			
24.	регіональний ландшафтний парк Міжріччинський	міжріччя Дніпра та Десна на території Козелецького та Чернігівського районів	78753,95
25.	регіональний ландшафтний парк Ялівщина	лісопарк м. Чернігів	168,7
26.	регіональний ландшафтний парк Ніжинський	Ніжинський район	6122,699
27.	ландшафтний ЗМЗ Нечай	Бахмацький район, с. Гайворон	312
28.	ландшафтний ЗМЗ Кобижчанська дача-II	Бобровицький район, кв. 24-40 Кобижчанського лісництва	610
29.	ландшафтний ЗМЗ Черемошне	Городнянський район, с. Хотівля, м. Городня	177
30.	ландшафтний ЗМЗ Волик	Ічнянський район, кв. 64-74 Жадківського лісництва	425
31.	ландшафтний ЗМЗ Туркенівка	Ічнянський район, кв. 5-13 Іваницького лісництва	550
32.	ландшафтний ЗМЗ Урочище Кути	Ічнянський район, кв. 35-42, 44-46 Жадківського лісництва	450
33.	ландшафтний ЗМЗ Сорокошицький лісовий масив	Козелецький район, кв. 33, 34, 36-39, 41-45, 47-49, 130, 131, 136 Сорокошицького лісництва ДП "Остерське лісове господарство"	931
34.	ландшафтний ЗМЗ Жорнівський бір	Коропський район, кв. 14-17 Коропського лісництва	232
35.	ландшафтний ЗМЗ Жуків Яр	Коропський район, кв. 54, 55 Понорницького лісництва	118
36.	ландшафтний ЗМЗ Зміївщина	Коропський район, кв. 67-71 Понорницького лісництва	247
37.	ландшафтний ЗМЗ Коропський	Коропський район, кв. 87 Гутянського лісництва	114

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
38	ландшафтний ЗМЗ Криничне	Коропський район, кв. 72 Понорницького лісництва	36
39	ландшафтний ЗМЗ Мезинська Швейцарія	Коропський район, с. Мезин, с. Свердловка	154
40	ландшафтний ЗМЗ Свердловський	Коропський район, кв. 73, 74 Понорницького лісництва	159
41	ландшафтний ЗМЗ Урочище Обийма	Коропський район, кв.30-32 Коропського лісництва	183
42	ландшафтний ЗМЗ Урочище "Загати"	Коропський район, кв. 21-23 Коропського лісництва Борзнянського лісгоспу	146
43	ландшафтний ЗМЗ Урочище Лутава	Коропський район, кв. 1-6 Коропського лісництва	358
44	ландшафтний ЗМЗ Урочище Чаша	Коропський район, кв. 41-43 Коропського лісництва	159
45	ландшафтний ЗМЗ Слобідська дача	Корюківський район, кв. 90, 91 Перелюбського лісництва	100
46	ландшафтний ЗМЗ Демінка	Куликівський район, с. Авдіївка	1431
47	ландшафтний ЗМЗ Задеснянський	Куликівський район, с. Салтикова Дівиця	940
48	ландшафтний ЗМЗ Ковчинський	Куликівський район, кв. 50-60 Дроздівського лісництва	311
49	ландшафтний ЗМЗ Горицький	Менський район, кв. 103-106, 108-113, 115-120 Березнянського лісництва	796
50	ландшафтний ЗМЗ Макошинський	Менський, Сосницький, Куликівський, Борзнянський райони, кв. 28, 42-47, 49-59 Сосницького лісництва	1533
51	ландшафтний ЗМЗ Чирвине	Ніжинський район, м. Ніжин	4,3
52	ландшафтний ЗМЗ Хомутівщина	Семенівський район, кв. 21 вид. 6, 7, 11, 12 Машевського лісництва	18,8
53	ландшафтний ЗМЗ Рогізне	Семенівський район, кв. 24 вид. 2 Блешнянського лісництва	14
54	ландшафтний ЗМЗ Спаський	Сосницький район, кв. 130-137 Сосницького лісництва	543
55	ландшафтний ЗМЗ Спаський-І	Сосницький район, кв. 29-31, 34 Гутянського лісництва	214
56	ландшафтний ЗМЗ Золотинка	Чернігівський район, кв. 76-86 Красилівського лісництва	527
57	ландшафтний ЗМЗ Коровель	Чернігівський район, с. Шестовиця	50
58	ландшафтний ЗМЗ Шестовицький	Чернігівський район, кв. 129-136 Чернігівського лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	542
59	лісовий ЗМЗ Дубина	Бахмацький район, кв. 42-49 Батуриного лісництва	423
60	лісовий ЗМЗ Піски	Бахмацький район, кв. 7-10 Бахмацького лісництва	259
61	лісовий ЗМЗ Бойковщина	Ічнянський район, кв. 18,19 Іваницького лісництва	74
62	лісовий ЗМЗ Городище	Ічнянський район, кв. 40-42 Іваницького лісництва	129
63	лісовий ЗМЗ Діброва-ІІ	Ічнянський район, кв. 1-3 Іваницького лісництва	154
64	лісовий ЗМЗ Довгий яр	Ічнянський район, кв. 41-43 Іваницького лісництва	50
65	лісовий ЗМЗ Кути	Ічнянський район, кв. 43, 47-52, 57-60, 75-77 Жадківського лісництва	649
66	лісовий ЗМЗ Луги	Ічнянський район, кв. 11-20 Камінського лісництва	237
67	лісовий ЗМЗ Софіївка-Романівщина	Ічнянський район, кв. 22-27, 29-34 Жадківського лісництва	603
68	лісовий ЗМЗ Вишенська дача	Коропський район, кв. 61-66 Понорницького лісництва, кв. 94-102 Гутянського лісництва	678
69	лісовий ЗМЗ Лосево	Куликівський район, кв. 46 вид. 5; кв. 47 вид. 5; кв. 48 вид. 10 Дроздівського лісництва	10,7
70	лісовий ЗМЗ Селещина	Куликівський район, кв. 26 вид. 8, 11; кв. 27 вид. 1, 17; кв. 28 вид. 4; кв. 30 вид. 4; кв. 31 вид. 2 Дроздівського лісництва	35,6
71	лісовий ЗМЗ Смолянський	Куликівський район, кв. 20 вид. 2; кв. 39 вид. 16; кв. 40 вид. 15, 18; кв. 42 вид.10 Олишівського лісництва	28,8
72	лісовий ЗМЗ Устимівщина	Куликівський район, кв. 39 вид. 2; кв. 40 вид. 13; кв. 41 вид. 9; кв. 43 вид. 1, 6 Дроздівського лісництва	24,3
73	лісовий ЗМЗ Бігацький ліс	Менський район, кв. 18-23 Березнянського лісництва	345
74	лісовий ЗМЗ Володимирівський	Новгород-Сіверський район, кв. 18, 26, 34 Володимирівського лісництва	255
75	лісовий ЗМЗ Грем'яцький	Новгород-Сіверський район, кв. 4, 42, 64 Грем'яцького лісництва	166
76	лісовий ЗМЗ Краснохутірський	Новгород-Сіверський район, кв. 2, 7, 8, 11, 34, 37, 38 Краснохутірського лісництва	384
77	лісовий ЗМЗ Лосківський	Новгород-Сіверський район, кв. 46, 47 Лосківського лісництва	181
78	лісовий ЗМЗ Узруївський	Новгород-Сіверський район, кв. 8, 35, 37 Узруївського лісництва Новгород-Сіверського держлісгоспу	291
79	лісовий ЗМЗ Модринник	Носівський район, кв. 17 вид. 2, кв. 4 вид. 7 Іржавецького лісництва	6,9
80	лісовий ЗМЗ Пізній дуб	Носівський район, кв. 21 вид. 21 Іржавецького лісництва	3,9

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
81	лісовий ЗМЗ Чорний ліс	Носівський район, кв. 5 вид. 20 Іржавського лісництва	1,6
82	лісовий ЗМЗ Військові гори	Ріпкинський район, кв. 37, 42 Новояриловицького лісництва	102
83	лісовий ЗМЗ Діброва	Ріпкинський район, кв. 4 вид. 1 Олешнянського лісництва ДП "Добрянське лісове господарство"	2
84	лісовий ЗМЗ Дубина	Ріпкинський район, кв. 55 вид. 1, 7, 8 Комарівського лісництва	12,6
85	лісовий ЗМЗ Старе	Ріпкинський район, кв. 1-6 Мекшунівського лісництва	367
86	лісовий ЗМЗ Калино-Дубицька дача	Семенівський район, кв. 43, 44 Орликівського лісництва	111
87	лісовий ЗМЗ Костобобрівський	Семенівський район, кв. 18 вид. 10, кв. 26 вид. 18, кв. 27 вид. 3, 7 Костобобрівського лісництва	24,2
88	лісовий ЗМЗ Орликівський	Семенівський район, кв. 22 вид. 2, кв. 80 вид. 10 Орликівського лісництва	6,8
89	лісовий ЗМЗ Рим-Погорільська дача	Семенівський район, кв. 23, 25, 27, 28, 36, 37, 40, 41, 43, 44 Радомського лісництва Семенівського держлісгоспу	572
90	лісовий ЗМЗ Розумовська дача	Семенівський район, кв. 30-33, 55-58 Орликівського лісництва	457
91	лісовий ЗМЗ Угловська роща	Семенівський район, кв. 25 вид. 3, 13 Костобобрівського лісництва	8,4
92	лісовий ЗМЗ Лісопарк	Сосницький район, кв. 106, 109 Сосницького лісництва	80
93	лісовий ЗМЗ Ялівщина	м. Чернігів, північна околиця	6,2
94	лісовий ЗМЗ Конторщина	Козелецький район, кв. 10, 11, 12, 13, 14, 15 Козелецького лісництва	322
95	лісовий ЗМЗ Олишівська дача	Чернігівський район кв. 2, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 Олишівського лісництва	535
96	лісовий ЗМЗ Прибори	Козелецький район, кв. 72, Олишівського лісництва	71
97	лісовий ЗМЗ Лисенки	Корюківський район, кв. 195, РКСЛП "Корюківкаліс"	26,2
98	ботанічний ЗМЗ Березняк	Бахмацький район, с. Курінь	36,6
99	ботанічний ЗМЗ Государщина	Бахмацький район, с. Курінь	77
100	ботанічний ЗМЗ Лозки	Бахмацький район, кв. 52-53 Батурицького лісництва	138
101	ботанічний ЗМЗ Семиліски	Бахмацький район, кв. 21, 22 Бахмацького лісництва	121
102	ботанічний ЗМЗ Кобижчанська дача	Бобровицький район, кв. 1, 2, 42-48, 56-62, 69-76, 102-106 Кобижчанського лісництва	1684
103	ботанічний ЗМЗ Кобижчанська дача-I	Бобровицький район, кв. 21, 22, 28, 30 Кобижчанського лісництва	200
104	ботанічний ЗМЗ Коляжинська дача	Бобровицький район, кв. 30, 31, 32, 43 Коляжинського лісництва Ніжинського держлісгоспу	237
105	ботанічний ЗМЗ Лиса гора	Бобровицький район, кв. 17-20 Коляжинського лісництва	217
106	ботанічний ЗМЗ Лугава	Бобровицький район, кв. 30 Новоселицького лісництва	77
107	ботанічний ЗМЗ Новоселицька дача	Бобровицький район, кв. 66, 67, 68 Новоселицького лісництва	150
108	ботанічний ЗМЗ Пасіка	Борзнянський район, кв. 81-83 Борзнянського лісництва	125
109	ботанічний ЗМЗ Плющево	Борзнянський район, кв. 78-80 Борзнянського лісництва	173
110	ботанічний ЗМЗ Юрківщина	Борзнянський район, кв. 68-77 Борзнянського лісництва	536
111	ботанічний ЗМЗ Гамаліївщина	Варвинський район, кв. 13-20 Варвинського лісництва	162
112	ботанічний ЗМЗ Дашенки	Варвинський район, кв. 35-44 Варвинського лісництва	395
113	ботанічний ЗМЗ Вешки	Городнянський район, кв. 22-25 Староруднянське лісництво	180
114	ботанічний ЗМЗ Кримок	Городнянський район, кв. 39-47 Рубізького лісництва	434
115	ботанічний ЗМЗ Кусіївська дача	Городнянський район, кв. 22-38, 62-64 Рубізького лісництва	1002
116	ботанічний ЗМЗ Мальча	Городнянський район, кв. 65-75 Рубізького лісництва	490
117	ботанічний ЗМЗ Миклашевщина	Городнянський район, кв. 52, 52 Городнянського лісництва	120
118	ботанічний ЗМЗ Невклянська дача-I	Городнянський район, кв. 2, 6-9 Невклянського лісництва	250
119	Невклянська дача-II	Городнянський район, кв. 86-88, 90-92 Невклянського лісництва	357
120	ботанічний ЗМЗ Тупичівська дача-I	Городнянський район, кв. 72-74, 92-94 Тупичівського лісництва	324
121	ботанічний ЗМЗ Тупичівська дача-II	Городнянський район, кв. 37-38, 63-64 Тупичівського	174

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
		лісництва	
122	ботанічний ЗМЗ Великий ліс	Ічнянський район, кв. 95, 96 Ічнянського лісництва	104
123	ботанічний ЗМЗ Чемерський	Козелецький район, кв. 73-77 Олишівського лісництва	255
124	ботанічний ЗМЗ Дубравка	Коропський район, кв. 86-93 Гутянського лісництва, кв. 56-60 Понорницького лісництва	742
125	ботанічний ЗМЗ Жовтневий бір	Коропський район, кв. 35-40 Коропського лісництва	214
126	ботанічний ЗМЗ Синявка	Коропський район, кв. 33, 34 Коропського лісництва	115
127	ботанічний ЗМЗ Шабалинів бір	Коропський район, кв. 24-29 Коропського лісництва	313
128	ботанічний ЗМЗ Бурківщина	Корюківський район, кв. 75-86 Андроніківського лісництва	566
129	ботанічний ЗМЗ Васильцеве	Корюківський район, кв. 56, 57 Брецького лісництва	103
130	ботанічний ЗМЗ Турцівська дача	Корюківський район, кв. 70-80 Тихоновичського лісництва	574
131	ботанічний ЗМЗ Ледань	Куликівський район, кв. 61-64 Дроздівського лісництва	218
132	ботанічний ЗМЗ Пасіка-I	Куликівський район, кв. 32-38 Дроздівського лісництва	360
133	ботанічний ЗМЗ Селецьке	Куликівський район, с. Жуківка; кв. 10-12 Дроздівського лісництва	310
134	ботанічний ЗМЗ Маліве	Менський район, кв. 5-17 Березнянського лісництва	608
135	ботанічний ЗМЗ Домницький	Менський район, кв. 62 вид. 9, кв. 63 вид. 4 Березнянського лісництва	17,1
136	ботанічний ЗМЗ Церківка	Менський район, кв. 24-29 Березнянського лісництва	288
137	ботанічний ЗМЗ Боромики	Ніжинський район, кв. 118-126 Вертіївського лісництва	540
138	ботанічний ЗМЗ Зайцеві сосни	Ніжинський район, кв. 41-55 Вертіївського лісництва	477
139	ботанічний ЗМЗ Луки	Ніжинський район, кв. 56-60 Ніжинського лісництва	243
140	ботанічний ЗМЗ Урочище “Лубянка”	Ніжинський район, кв. 20-26, 34 Вертіївського лісництва	438
141	ботанічний ЗМЗ Урочище “Лисарівщина”	Ніжинський район, кв. 105-114 Вертіївського лісництва	544
142	ботанічний ЗМЗ Урочище Твани	Ніжинський район, кв. 61-84 Ніжинського лісництва	767
143	ботанічний ЗМЗ Володимирівська дача	Новгород-Сіверський район, кв. 44-48 Володимирівського лісництва	216
144	ботанічний ЗМЗ Зорове	Новгород-Сіверський район, кв. 9 Кіровського лісництва	60
145	ботанічний ЗМЗ Косий клин	Новгород-Сіверський район, кв. 60, 61, 65 Вороб'ївського лісництва	183
146	ботанічний ЗМЗ Краснохутірська дача	Новгород-Сіверський район, кв. 35, 36 Краснохутірського лісництва	136
147	ботанічний ЗМЗ Кузовець	Новгород-Сіверський район, кв. 25 Кіровського лісництва	56
148	ботанічний ЗМЗ Поруб	Новгород-Сіверський район, кв. 3, 9, 24 Краснохутірського лісництва	298
149	ботанічний ЗМЗ Узруївська дача	Новгород-Сіверський район, кв. 23, 25, 26, 28 Узруївського лісництва	335
150	ботанічний ЗМЗ Борки	Носівський район, кв. 62, 65, 66, 73 Мринського лісництва	192
151	ботанічний ЗМЗ Горішне	Носівський район, кв. 48-58 Носівського лісництва	500
152	ботанічний ЗМЗ Іржавська дача	Носівський район, кв. 1, 3, 13, 27, 28 Іржавського лісництва	296
153	ботанічний ЗМЗ Клепали	Носівський район, кв. 13, 14, 21-25 Носівського лісництва	446
154	ботанічний ЗМЗ Козарська дача	Носівський район, кв. 71-74, 83-85 Іржавського лісництва	387
155	ботанічний ЗМЗ Німцево	Носівський район, кв. 41, 44, 47, 54-58 Мринського лісництва	338
156	ботанічний ЗМЗ Бабки	Прилуцький район, кв. 127-128 Прилуцького лісництва	124
157	ботанічний ЗМЗ Боярське	Прилуцький район, кв. 76-78 Прилуцького лісництва Прилуцького держлісгоспу	66
158	ботанічний ЗМЗ Голубівка	Прилуцький район, кв. 119-125 Прилуцького лісництва	207
159	ботанічний ЗМЗ Діброва-I	Прилуцький район, кв. 1-20 Прилуцького лісництва	635
160	ботанічний ЗМЗ Кут	Прилуцький район, кв. 133-134 Прилуцького лісництва	144
161	ботанічний ЗМЗ Левен	Прилуцький район, кв. 131, 132 Прилуцького лісництва	6
162	ботанічний ЗМЗ Пасічне	Прилуцький район, кв. 59-62 Прилуцького лісництва	112
163	ботанічний ЗМЗ Скиток	Прилуцький район, кв. 83-84 Прилуцького лісництва	56

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
164	ботанічний ЗМЗ Шапранівка	Прилуцький район, кв. 28-35 Прилуцького лісництва	490
166	ботанічний ЗМЗ Любецький масив	Ріпкинський район, кв. 20-22 Любецького лісництва ДП “Чернігівське лісове господарство”	181
167	ботанічний ЗМЗ Мокрець	Ріпкинський район, Мохначівська сільська рада	273
168	ботанічний ЗМЗ Олександрівський масив	Ріпкинський район, кв. 52, 62 Олександрівського лісництва	126
169	ботанічний ЗМЗ Олешнянська дача	Ріпкинський район, кв. 11, 12 Олешнянського лісництва	128
170	ботанічний ЗМЗ Срібне озеро	Ріпкинський район, с. Убіжичі	2,5
171	ботанічний ЗМЗ Чудівський масив	Ріпкинський район, кв. 63, 67, 68, 71 Чудівського лісництва	293
172	ботанічний ЗМЗ Кривуша	Семенівський район, кв. 49-56 Семенівського лісництва	433
173	ботанічний ЗМЗ Піски	Сосницький район, кв. 19-20 Сосницького лісництва	201
174	ботанічний ЗМЗ Лозове	Сосницький район, кв. 3-18 Сосницького лісництва	857
175	ботанічний ЗМЗ Урочище “Кути”	Сосницький район, с. Загребеля	122
176	ботанічний ЗМЗ Гладомирівка	Сосницький район, кв. 91, 95, 96 Сосницького лісництва	197
177	ботанічний ЗМЗ Кудрівський	Сосницький район, кв. 52, 54, 55, 62, 70 Сосницького лісництва	207
178	ботанічний ЗМЗ Приубідський	Сосницький район, кв. 39, 48, 56, 58, 63, 65 Сосницького лісництва	229
179	ботанічний ЗМЗ Галаганове (Парк “Галагана”)	Срібнянський район, кв. 19-34 Сокиринського лісництва	350
180	ботанічний ЗМЗ Соколівське	Срібнянський район, кв. 55-64 Сокиринського лісництва	454
181	ботанічний ЗМЗ Березовиця	Талалаївський район, кв. 8 Талалаївського лісництва ДП “Талалаївкарайагролісництво”	319
182	ботанічний ЗМЗ Липова пономарка	Талалаївський район, кв. 22-24 Талалаївського лісництва	167
183	ботанічний ЗМЗ Попівщина	Талалаївський район, кв. 28-29 Талалаївського лісництва	142
184	ботанічний ЗМЗ Борова	Чернігівський район, кв. 84, 85 Ревунівського лісництва	110
185	ботанічний ЗМЗ Ведильцівське	Чернігівський район, кв. 5, 6, 11, 12, 17, 18, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 34 Пакульського лісництва	796
186	ботанічний ЗМЗ Колодливє	Чернігівський район, кв. 118, 119 Чернігівського лісництва ДП “Чернігівське лісове господарство”	109
187	ботанічний ЗМЗ Олишівське	Чернігівський район, кв. 4 вид. 1, кв.9 вид. 18, кв.10 вид. 1, 14, 23, кв. 17 вид. 6 Олишівського лісництва	31,1
188	ботанічний ЗМЗ Панченкове	Чернігівський район, с. Серединка	24
189	ботанічний ЗМЗ Ревунівське	Чернігівський район, кв. 18, 19, 23-28, 30, 32, 34, 36 Ревунівського лісництва	705
190	ботанічний ЗМЗ Вершини	Сновський район, кв. 97-108 Щорського лісництва	661
191	ботанічний ЗМЗ Низківка	Сновський район, кв. 109-116 Щорського лісництва	422,6
192	ботанічний ЗМЗ Боровицька дача	Сновський район, кв. 92-97 Старо-Руднянського лісництва	293
193	ботанічний ЗМЗ Кулишеві луги	Варвинський район, кв. 45-47 Варвинського лісництва	174
194	ентомологічний ЗМЗ Охинський	Прилуцький район, с. Охиньки	23
195	ентомологічний ЗМЗ Яблунівський	Прилуцький район, с. Яблунівка	35
196	іхтіологічний ЗМЗ Кам'яна града	Новгород-Сіверський район, м. Новгород-Сіверський	1
197	іхтіологічний ЗМЗ Лісконоги	Новгород-Сіверський район, с. Лісконоги	51,7
198	орнітологічний ЗМЗ Гужеви́к	Семенівський район, кв. 88 вид. 16-18, 22-26	26,1
199	орнітологічний ЗМЗ	Сосницький район, кв. 42 вид. 2-4, кв. 43 вид. 1-3 Сосницького лісництва	26,2
200	орнітологічний ЗМЗ	Сосницький район, кв.131 вид. 21 ДП “Сосницярайагролісгосп”	14
201	орнітологічний ЗМЗ	Чернігівський район, кв. 103 Ведильцівського лісництва	38
202	гідрологічний ЗМЗ Білинне	Бахмацький район, сел. Бату́рин	70
203	гідрологічний ЗМЗ Біловежівський	Бахмацький район, с. Біловежі-Перші, с. Вишнівське	149
204	гідрологічний ЗМЗ Веселе	Бахмацький район, кв. 16, 17 Бахмацького лісництва	60
205	гідрологічний ЗМЗ Гайворонське	Бахмацький район, с. Гайворон	117
206	гідрологічний ЗМЗ Довге	Бахмацький район, кв. 1, 2 Бахмацького лісництва	25
207	гідрологічний ЗМЗ Кропивне	Бахмацький район, с. Кропивне	75
208	гідрологічний ЗМЗ Кучугурське	Бахмацький район, кв. 24, 25 Бату́ринського лісництва	24

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
209	гідрологічний ЗМЗ Левищина	Бахмацький район, кв. 18, 19 Бахмацького лісництва Борзнянського держлісгоспу	16
210	гідрологічний ЗМЗ Максимове	Бахмацький район, кв. 8 Батуринського лісництва	13
211	гідрологічний ЗМЗ Митченківське	Бахмацький район, с. Митченки	60
212	гідрологічний ЗМЗ Обмачівське	Бахмацький район, с. Обмачів	210
213	гідрологічний ЗМЗ Острів	Бахмацький район, с. Бахмач	170,5
214	гідрологічний ЗМЗ Стрільницьке	Бахмацький район, с. Стрільники	180
215	гідрологічний ЗМЗ Ступник	Бахмацький район, с.с. Голінка, Григорівка	137
216	гідрологічний ЗМЗ Тинницько-Курінівське	Бахмацький район, с.с. Курінь, Тиниця, Халимонове	405
217	гідрологічний ЗМЗ Халімонове	Бахмацький район, кв. 23,39 Батуринського лісництва	14
218	гідрологічний ЗМЗ Біле	Бобровицький район, кв. 47, 48, 62, 63, 75, 76, 64 Кобижчанського лісництва	304
219	гідрологічний ЗМЗ Болото "Супій"	Бобровицький район, с. Новий Биків	209
220	гідрологічний ЗМЗ Бурчак	Бобровицький район, с.с. Кобижча, Браиця	113
221	гідрологічний ЗМЗ Велике	Бобровицький район, кв. 41-43 Коляжинського лісництва	23
222	гідрологічний ЗМЗ Грабівське	Бобровицький район, кв. 42-44, 57-61, 71 Кобижчанського лісництва	137
223	гідрологічний ЗМЗ Грабівщина	Бобровицький район, кв. 63, 64 Кобижчанського лісництва	43
224	гідрологічний ЗМЗ Зміїне	Бобровицький район, кв. 42, 43 Кобижчанського лісництва	15
225	гідрологічний ЗМЗ Кімове	Бобровицький район, кв. 41, 53, 54 Новоселицького лісництва	18
226	гідрологічний ЗМЗ Козарське	Бобровицький район, кв. 66, 82, 83 Кобижчанського лісництва	43
227	гідрологічний ЗМЗ Лелечине	Бобровицький район, кв. 25, 33 Новоселицького лісництва	13
228	гідрологічний ЗМЗ Окське	Бобровицький район, кв. 50, 51 Кобижчанського лісництва	25
229	гідрологічний ЗМЗ Подаровське	Бобровицький район, кв. 8,9 Новоселицького лісництва	17
230	гідрологічний ЗМЗ Свидовецький	Бобровицький район, с.с. Свидовець, Веприк, Вороньки, Новий Биків	893
231	гідрологічний ЗМЗ Старобасанське	Бобровицький район, с.с. Стара Басань, Ярославка	278
232	гідрологічний ЗМЗ Студачкове	Бобровицький район, кв. 10 Новоселицького лісництва	22
233	гідрологічний ЗМЗ Турчинове	Бобровицький район, кв. 37-38 Коляжинського лісництва	14
234	гідрологічний ЗМЗ Черепаха	Бобровицький район, кв. 4, 50 Кобижчанського лісництва	29
235	гідрологічний ЗМЗ Бабакове	Борзнянський район, кв. 16 Борзнянського лісництва	12
236	гідрологічний ЗМЗ Бідновщина	Борзнянський район, кв. 120-121, 123 Берестовецького лісництва	11
237	гідрологічний ЗМЗ Борнище	Борзнянський район, кв. 13-14, 24-25 Борзнянського лісництва	18
238	гідрологічний ЗМЗ Гнилиця	Борзнянський район, кв. 32 Берестовецького лісництва	11
239	гідрологічний ЗМЗ Кисличне	Борзнянський район, кв. 8, 18 Борзнянського лісництва	17
240	гідрологічний ЗМЗ Лебединське	Борзнянський район, с. Степанівка	184
241	гідрологічний ЗМЗ Мялине	Борзнянський район, кв. 18, 19, 28-31, 37 Борзнянського лісництва	102
242	гідрологічний ЗМЗ Оривцьове	Борзнянський район, кв. 9, 10 Борзнянського лісництва	12
243	гідрологічний ЗМЗ Пайка-Кривча	Борзнянський район, с.с. Прачі, Високе	216
244	гідрологічний ЗМЗ Плютине	Борзнянський район, кв. 26 Берестовецького лісництва	10
245	гідрологічний ЗМЗ Поповичове	Борзнянський район, кв. 122, 124, 125 Берестовецького лісництва	11
246	гідрологічний ЗМЗ Прохоренків острів	Борзнянський район, с. Кинашівка	33
247	гідрологічний ЗМЗ Синичне	Борзнянський район, кв. 45, 46 Берестовецького лісництва	10
248	гідрологічний ЗМЗ Смолянське	Борзнянський район, кв. 36, 43, 44 Берестовецького лісництва	15
249	гідрологічний ЗМЗ Сорока	Борзнянський район, с. Забілівщина	50
250	гідрологічний ЗМЗ Топило	Борзнянський район, с. Сидорівка	108
251	гідрологічний ЗМЗ Федорове	Борзнянський район, кв. 22-23 Борзнянського лісництва	14
252	гідрологічний ЗМЗ Чорторій	Борзнянський район, кв. 121, 122, 124 Берестовецького лісництва	12

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
253	гідрологічний ЗМЗ Антонівський	Варвинський район, с. Антонівка	704
254	гідрологічний ЗМЗ Гнідинцівське	Варвинський район, с. Гнідинці, смт Варва	40
255	гідрологічний ЗМЗ Кут	Варвинський район, кв. 4, 61 Варвинського лісництва	36
256	гідрологічний ЗМЗ Лесяківський	Варвинський район, с. Лесяки	43
257	гідрологічний ЗМЗ Полівщина	Варвинський район, смт Варва	577
258	гідрологічний ЗМЗ Сага	Варвинський район, кв. 48 Варвинського лісництва	38
259	гідрологічний ЗМЗ Урочище "Рим"	Варвинський район с. Мармизівка	97
260	гідрологічний ЗМЗ Опанасове	Городнянський район, с. Хотівля	285
261	гідрологічний ЗМЗ Дігтярі - Вирвин	Городнянський район, Хотівлянська, Ваганицька, Хоробицька сільські ради, кв. 60 вид. 2-12 ДП "Городнярайагролісгосп"	653
262	гідрологічний ЗМЗ Жайворонок	Городнянський район, с.с. Полісся, Бутівка	772
263	гідрологічний ЗМЗ Крюкова	Городнянський район, с.с. Великий Листвин, Тупичів	243
264	гідрологічний ЗМЗ Макишинський	Городнянський район, с. Макишин	498
265	гідрологічний ЗМЗ Мох	Городнянський район, с.с. Деревини, Лемешівка	515
266	гідрологічний ЗМЗ Панська лоза	Городнянський район, с.с. Перепис, Деревини	363
267	гідрологічний ЗМЗ Петрушин	Городнянський район, с. Івашківка	23
268	гідрологічний ЗМЗ Стрופове	Городнянський район, с. Ільмівка	29
269	гідрологічний ЗМЗ Тарасове	Городнянський район, кв. 35, 36 Невклянського лісництва Городнянського держлісгоспу	9
270	гідрологічний ЗМЗ Торфовище	Городнянський район, с.с. Великий Дирчин, Макишин	100
271	гідрологічний ЗМЗ Широкий лог	Городнянський район с.с. Володимирівка, Ільмівка	411
272	гідрологічний ЗМЗ Броди	Ічнянський район, с. Монастирище	66
273	гідрологічний ЗМЗ Гнилий яр	Ічнянський район, с. Городня	95
274	гідрологічний ЗМЗ Діброва	Ічнянський район, кв. 2, 3 Іваницького лісництва	9
275	гідрологічний ЗМЗ Довгий яр	Ічнянський район, кв. 34, 35 Іваницьке лісництво	11
276	гідрологічний ЗМЗ Жевак	Ічнянський район, с.с. Монастирище, Бакаївка	314
277	гідрологічний ЗМЗ Ічнянське	Ічнянський район, кв. 41, 43, 47, 50 Ічнянського лісництва	90
278	гідрологічний ЗМЗ Князьки	Ічнянський район, кв. 23, 26 Жадківського лісництва	65
279	гідрологічний ЗМЗ Конівщинське	Ічнянський район, с. Щурівка	308
280	гідрологічний ЗМЗ Мокре	Ічнянський район, кв. 86, 93 Ічнянського лісництва	28
281	гідрологічний ЗМЗ Южний	Ічнянський район, с. Южне	75
282	гідрологічний ЗМЗ Біле	Козелецький район, кв. 28, 32, 33 Козелецького лісництва	16
283	гідрологічний ЗМЗ Бондарівське болото	Козелецький район, с. Отрохи	1300
284	гідрологічний ЗМЗ Видра	Козелецький район, с. Тужар	200
285	гідрологічний ЗМЗ Видра - II	Козелецький район кв. 83 Косачівського лісництва	152
286	гідрологічний ЗМЗ Вовчий круг	Козелецький район, кв. 8, 9 Козелецького лісництва	21
287	гідрологічний ЗМЗ В'юницьке	Козелецький район, кв. 15 вид. 2, 3; кв. 17 вид. 16, 22, кв. 18 вид. 2, 5; кв. 19 вид. 1 Косачівського лісництва	53,8
288	гідрологічний ЗМЗ Гатка	Козелецький район, кв. 56, вид. 11, кв. 60 вид. 1, кв. 65 вид. 1, кв. 69 вид. 1 Сорокошицького лісництва ДП "Остерське лісове господарство"	40
289	гідрологічний ЗМЗ Журавлине	Козелецький район, кв. 2, 3 Остерського лісництва	17
290	гідрологічний ЗМЗ Заліське	Козелецький район	275
291	гідрологічний ЗМЗ Кругле - II	Козелецький район, кв. 9 Остерського лісництва	12
292	гідрологічний ЗМЗ Підлісне	Козелецький район, с. Підлісне	120
293	гідрологічний ЗМЗ Приморське	Козелецький район, кв. 86 Сорокошицького лісництва ДП "Остерське лісове господарство"	22
294	гідрологічний ЗМЗ Рокитне	Козелецький район, с. Шапиhi	30
295	гідрологічний ЗМЗ Шеберівське	Козелецький район, кв. 7-11, 86 Косачівського лісництва	32
296	гідрологічний ЗМЗ Болото "Ягідне"	Коропський район, кв. 43 Коропського лісництва	15
297	гідрологічний ЗМЗ Вольниця	Коропський район, с.с. Карильське, Атюша, Вольниця	693
298	гідрологічний ЗМЗ Покошицький	Коропський район с. Покошичі	62
299	гідрологічний ЗМЗ Великий дятел	Корюківський район, кв. 1, 2, 3, 8, 9 Перелюбського лісництва	53
300	гідрологічний ЗМЗ Вигор	Корюківський район, кв. 62, 63 Андрониківського лісництва	19
301	гідрологічний ЗМЗ В'юнне	Корюківський район, кв. 83-85 Андрониківського лісництва	17
302	гідрологічний ЗМЗ Горілий мох	Корюківський район, с.с. Охрамівичі, Перелюб	57
303	гідрологічний ЗМЗ Гуліно-Прибинська дача	Корюківський район, кв. 12-15, 19, 22, 24, 25, 29 Перелюбського лісництва	468
304	гідрологічний ЗМЗ Жукляно-Кістерська дача	Корюківський район, кв. 20, 23-38, 44-47, 50-71	3554

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
		Холминського лісництва	
305	гідрологічний ЗМЗ Жуклянський	Корюківський район, с. Жукля	99
306	гідрологічний ЗМЗ Заводське	Корюківський район, кв. 3, 4 Брецького лісництва	15
307	гідрологічний ЗМЗ Калачівська дача	Корюківський район, кв. 35, 48, 49, 52, 53, 59, 73, 82, 83, 89, 90 Рейментарівське лісництва	646
308	гідрологічний ЗМЗ Криве	Корюківський район, кв. 69,70 Холминського лісництва	20
309	гідрологічний ЗМЗ Прибинський	Корюківський район, с. Прибинь	370
310	гідрологічний ЗМЗ Слобідська дача	Корюківський район, кв. 116 Перелюбського лісництва	50
311	гідрологічний ЗМЗ Будівське	Куликівський район, кв.9, 10 Вертіївського лісництва	12
312	гідрологічний ЗМЗ Вікторівщина	Куликівський район, кв. 42, 43 Олишівського лісництва	12,2
313	гідрологічний ЗМЗ Гусине	Куликівський район, кв.11-15 Вертіївського лісництва	24
314	гідрологічний ЗМЗ Комарове	Куликівський район, кв.30 Олишівського лісництва	10
315	гідрологічний ЗМЗ Куп'євате-Тимошенкове	Куликівський район, с.с. Смолянка, Дроздівка, Орлівка	303
316	гідрологічний ЗМЗ Намісницьке	Куликівський район, кв. 28, 29, 38, 39 Олишівського лісництва	17,7
317	гідрологічний ЗМЗ Общеські	Куликівський район, с. Орлівка	720
318	гідрологічний ЗМЗ Ожинське	Куликівський район, кв.1-3 Вертіївського лісництва	10
319	гідрологічний ЗМЗ Пригаришине - I	Куликівський район, кв. 26, 36 Олишівського лісництва	17,6
320	гідрологічний ЗМЗ Пригаришине - II	Куликівський район, кв. 34, 35 Олишівського лісництва	13
321	гідрологічний ЗМЗ Річка Смолянка	Куликівський район, с. Смолянка, х. Коростень	230
322	гідрологічний ЗМЗ Янчево-Козарівщина	Куликівський район, с. Вересоч, с. Салтикова Дівиця	1283
323	гідрологічний ЗМЗ Блистовське	Менський район, с. Блистова	400
324	гідрологічний ЗМЗ Киселівський	Менський район, с.с. Киселівка, Величківка	162
325	гідрологічний ЗМЗ Конохове	Менський район, с. Блистова	54
326	гідрологічний ЗМЗ Круча	Менський район, смт Макошино	117
327	гідрологічний ЗМЗ Плави	Менський район, с. Климентівка	294
328	гідрологічний ЗМЗ Штани	Менський район, с.с. Волосківці, Городище	363
329	гідрологічний ЗМЗ Гранівське	Ніжинський район, кв.113, 114, 116, 117 Вертіївського лісництва	27
330	гідрологічний ЗМЗ Колісниківський	Ніжинський район, с. Колісники	77
331	гідрологічний ЗМЗ Переходівський	Ніжинський район, с. Переходівка	318
332	гідрологічний ЗМЗ Ракове	Ніжинський район, кв. 30, 31, 34, 35 Ніжинського лісництва	14
333	гідрологічний ЗМЗ Совине	Ніжинський район, кв. 26, 27 Вертіївського лісництва	13
334	гідрологічний ЗМЗ Сухе	Ніжинський район, кв. 22, 23 Ніжинського лісництва	13
335	гідрологічний ЗМЗ Черняхівський	Ніжинський район, с. Черняхівка	106
336	гідрологічний ЗМЗ Болото "Гнатівське-Лосківське"	Новгород-Сіверський район, с. Ігнатівка	400
337	гідрологічний ЗМЗ Болото "Смелянницьке"	Новгород-Сіверський район, с. Бирине	220
338	гідрологічний ЗМЗ Буда-Вороб'ївський	Новгород-Сіверський район, с. Буда-Вороб'ївська	122
339	гідрологічний ЗМЗ Гало	Новгород-Сіверський район, кв. 35, 36 Вороб'ївського лісництва	10
340	гідрологічний ЗМЗ Зяти	Новгород-Сіверський район, с. Володимирівка	190
341	гідрологічний ЗМЗ Криниця	Новгород-Сіверський район, с.с. Печенюги, Ларинівка	288
342	гідрологічний ЗМЗ Купели	Новгород-Сіверський район, сс.. Бучки, Михальчина Слобода	98
343	гідрологічний ЗМЗ Лагине	Новгород-Сіверський район, кв. 26 Задеснянського лісництва Новгород-Сіверського держлісгоспу	8
344	гідрологічний ЗМЗ Ларинівський	Новгород-Сіверський район, с. Ларинівка	39
345	гідрологічний ЗМЗ Лизунівка	Новгород-Сіверський район, с. Лизунівка	38
346	гідрологічний ЗМЗ Лизунівський	Новгород-Сіверський район, с.с. Лизунівка, с. Попівка	200
347	гідрологічний ЗМЗ Михальчино-Слобідський	Новгород-Сіверський район, с. Михальчина Слобода	74
348	гідрологічний ЗМЗ Рванецьке	Новгород-Сіверський район, с. Лизунівка	82
349	гідрологічний ЗМЗ Рогозинське	Новгород-Сіверський район, с. Грем'яч	200
350	гідрологічний ЗМЗ Роменське	Новгород-Сіверський район, с.с. Ленків, Шептаки	350
351	гідрологічний ЗМЗ Сінове	Новгород-Сіверський район, кв. 12, 13 Вороб'ївського лісництва	8
352	гідрологічний ЗМЗ Студинський	Новгород-Сіверський район, с. Студинка	180
353	гідрологічний ЗМЗ Торфовище	Новгород-Сіверський район, кв. 17, 20, 27	9,5

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
		Володимирівського лісництва	
354	гідрологічний ЗМЗ Урочище "Броди"	Новгород-Сіверський район, с.с. Клевин, Узруй	183
355	гідрологічний ЗМЗ Фаївський	Новгород-Сіверський район, с.с. Фаївка, Попівка, Березова Гать	350
356	гідрологічний ЗМЗ Грабівщина	Носівський район, кв. 49-51, 58, 68 Носівського лісництва	38
357	гідрологічний ЗМЗ Загірне	Носівський район, кв. 48, 49 Носівського лісництва	14
358	гідрологічний ЗМЗ Камінське	Носівський район, кв. 65, 71 Носівського лісництва	32
359	гідрологічний ЗМЗ Кам'яне	Носівський район, кв. 16, 17, 29 Іржавського лісництва	36
360	гідрологічний ЗМЗ Козаче	Носівський район, кв. 34, 35, 41 Іржавського лісництва	19
361	гідрологічний ЗМЗ Куликове	Носівський район, кв. 43, 47 Носівського лісництва	24
362	гідрологічний ЗМЗ Лихачівський	Носівський район, с. Лихачів	301
363	гідрологічний ЗМЗ Хрещатинське	Носівський район, кв. 42 Мринського лісництва	12
364	гідрологічний ЗМЗ Бунилівське	Прилуцький район, с.с. Смош, Мільки, Переволочна	1370,9
365	гідрологічний ЗМЗ Гетьманщина-Свидок	Прилуцький район, с.с. Погреби, Миколаївка, Піддубівка	1303
365	гідрологічний ЗМЗ Гетьманщина-Свидок	Прилуцький район, с.с. Погреби, Миколаївка, Піддубівка	1303
366	гідрологічний ЗМЗ Густинський	Прилуцький район, с.с.Замістя, Густиня, Капустинці, Дідівці	873,9
367	гідрологічний ЗМЗ Заїздський	Прилуцький район, с.с. Сорочинці, Товкачівка, Заїзд	1450
368	гідрологічний ЗМЗ Заудаївський	Прилуцький район, с.с. Високе, Заудаївське	234
369	гідрологічний ЗМЗ Обичівський	Прилуцький район, с. Обичів	1038,6
370	гідрологічний ЗМЗ Пирогівський	Прилуцький район, с. Пирогівці	259
371	гідрологічний ЗМЗ Полівщина	Прилуцький район, с. Красляни, с. Подище	535
372	гідрологічний ЗМЗ Приміське	Прилуцький район, кв. 96-100 Прилуцького лісництва	197
373	гідрологічний ЗМЗ Ряшківський	Прилуцький район, с.с. Ряшки, Смош	425
374	гідрологічний ЗМЗ Удайцівський	Прилуцький район, с. Удайці	1040
375	гідрологічний ЗМЗ Вербівський	Ріпкинський район, с. Вербівка	166
376	гідрологічний ЗМЗ Гало	Ріпкинський район, кв. 28, 29 Олександрівського лісництва	10
377	гідрологічний ЗМЗ Дор	Ріпкинський район, кв. 60, 61 Новояриловицького лісництва	166
378	гідрологічний ЗМЗ Кички	Ріпкинський район, кв. 1-4 Олешнянського лісництва	40
379	гідрологічний ЗМЗ Криві гряди	Ріпкинський район, кв. 47 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	129,2
380	гідрологічний ЗМЗ Озера "Симбаль", "Святе" та прилеглі болота	Ріпкинський район, с. Малинівка	140
381	гідрологічний ЗМЗ Растереби	Ріпкинський район, с. Вербівка	23
382	гідрологічний ЗМЗ Рублене	Ріпкинський район, кв. 7, 8, 11 Ріпкинського лісництва	10
383	гідрологічний ЗМЗ Северин	Ріпкинський район, кв. 95, 96 Чудівського лісництва	112
384	гідрологічний ЗМЗ Суховирське болото	Ріпкинський район, с. Грибова Рудня	139
385	гідрологічний ЗМЗ Фролове	Ріпкинський район, сел. Радуль	415
386	гідрологічний ЗМЗ Чорне болото	Ріпкинський район, с. Пилипча, с. Грибова Рудня; кв. 41-43, 60, 61, 63, 64 Олешнянського лісництва, кв. 93, 94 Чудівського лісництва	1264
387	гідрологічний ЗМЗ Чумакові кар'єри	Ріпкинський район, сел. Замглай	180
388	гідрологічний ЗМЗ Гало	Семенівський район, кв. 50 Семенівського лісництва	7
389	гідрологічний ЗМЗ Гаркавка	Семенівський район, с. Костобобрів	302
390	гідрологічний ЗМЗ Дреснівський	Семенівський район, с.с. Миколаївка, Жовтневе	100
391	гідрологічний ЗМЗ Лубня	Семенівський район, с.с. Радомка, Стара Гутка	403
392	гідрологічний ЗМЗ Лубянка	Семенівський район, с.с. Хотіївка, Медведівка	128
393	гідрологічний ЗМЗ Машевський	Семенівський район, с. Машеве	333
394	гідрологічний ЗМЗ Мшари	Семенівський район, м. Семенівка	52
395	гідрологічний ЗМЗ Орликівський	Семенівський район, вид. 12, кв. 78 Орликівського лісництва	6
396	гідрологічний ЗМЗ Пенькомочище	Семенівський район, кв. 58, 59 Семенівського лісництва	6
397	гідрологічний ЗМЗ Ревна	Семенівський район, с. Баранівка	100
398	гідрологічний ЗМЗ Ревнище	Семенівський район, вид. 3, кв. 21 Орликівського лісництва Семенівського держлісгоспу	26
399	гідрологічний ЗМЗ Рутське	Семенівський район, кв. 51 Семенівського лісництва Семенівського держлісгоспу	7
400	гідрологічний ЗМЗ Семенівський	Семенівський район, м. Семенівка	137
401	гідрологічний ЗМЗ Слотський	Семенівський район, с. Стара Гутка	300
402	гідрологічний ЗМЗ Топкий лог	Семенівський район, с. Машеве	270

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
403	гідрологічний ЗМЗ Чорна річка	Семенівський район, вид. 2, 3, 4, кв. 236 ДП "Семенівкарайагролісгосп"	31,8
404	гідрологічний ЗМЗ Вузьке	Сосницький район, кв. 42, 43 Сосницького лісництва	11
405	гідрологічний ЗМЗ Довженківський	Сосницький район, с. Загребелля	282
406	гідрологічний ЗМЗ Масалаївське	Сосницький район, кв. 107, 108 Сосницького лісництва	23
407	гідрологічний ЗМЗ Матвіївський	Сосницький район, с. Матвіївка	283
408	гідрологічний ЗМЗ Смирновщина	Сосницький район, кв. 111 Сосницького лісництва	11
409	гідрологічний ЗМЗ Сосницький	Сосницький район, смт Сосниця	108
410	гідрологічний ЗМЗ Гурбинцівський	Срібнянський район, с. Гурбинці, с. Іванківці, смт Дігтярі	452
411	гідрологічний ЗМЗ Дігтярівський	Срібнянський район, смт Дігтярі	164
412	гідрологічний ЗМЗ Луки	Срібнянський район, смт Дігтярі	57
413	гідрологічний ЗМЗ Савинцівський	Срібнянський район, с.с. Савинці, Горобіївка	117
414	гідрологічний ЗМЗ Срібнянський	Срібнянський район, смт Срібне	71
415	гідрологічний ЗМЗ Жданівсько-Липівський	Талалаївський район, с.с. Липове, Корінецьке	205
416	гідрологічний ЗМЗ Красноколядинський	Талалаївський район, с. Красний Колядин	340
417	гідрологічний ЗМЗ Українсько-Березівський	Талалаївський район, сс.. Українське, Болотниця, Довгалівка, Юрківці, Березівка	560
418	гідрологічний ЗМЗ Провалля	Чернігівський район, с. Боромики	50
419	гідрологічний ЗМЗ Анисівський	Чернігівський район, с. Анисів	132
420	гідрологічний ЗМЗ Білоуський	Чернігівський район, с.с. Довжик, Мохнатин, Рудка	273
421	гідрологічний ЗМЗ Болото "Колодливе"	Чернігівський район, кв. 123, 124 Чернігівського лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	13,3
422	гідрологічний ЗМЗ Ведильцівський	Чернігівський район, с.с. Пльохів, Ведильці, Кархівка	251
423	гідрологічний ЗМЗ Видра	Чернігівський район, с. Дніпровське	200
424	гідрологічний ЗМЗ Вінниця	Чернігівський район, кв. 36, 42 Пакульського лісництва	9,3
425	гідрологічний ЗМЗ Гало	Чернігівський район, кв. 39, 40 Чернігівського лісництва	11,5
426	гідрологічний ЗМЗ Гатка-Земське	Чернігівський район, смт Олишівка	161
427	гідрологічний ЗМЗ Гмир	Чернігівський район, кв. 29, 39, 40, 46, 47, 50, 51, 55 Красилівського лісництва	136
428	гідрологічний ЗМЗ Жеведський	Чернігівський район, с.с. Жеведь, Смолин	236
429	гідрологічний ЗМЗ Звіринець	Чернігівський район, с. Дніпровське	155
430	гідрологічний ЗМЗ Іванівський	Чернігівський район, с. Іванівка	102
431	гідрологічний ЗМЗ Ладинський	Чернігівський район, с. Ладинка	200
432	гідрологічний ЗМЗ Ладинський	Чернігівський район, смт Олишівка	327
433	гідрологічний ЗМЗ Мохнатинське	Чернігівський район, с.с. Довжик, Мохнатин	136
434	гідрологічний ЗМЗ Наливайківщина	Чернігівський район, кв. 78 Олишівського лісництва	29
435	гідрологічний ЗМЗ Петрове	Чернігівський район, кв. 46 Березнянського лісництва	8
436	гідрологічний ЗМЗ Рудківський	Чернігівський район, с. Рудка	62
437	гідрологічний ЗМЗ Струга	Чернігівський район, с.с. Рудка, Мохнатин	44
438	гідрологічний ЗМЗ Халявинський	Чернігівський район, с. Халявин	126
439	гідрологічний ЗМЗ Черницький	Чернігівський район, с. Черниш	57
440	гідрологічний ЗМЗ Білаші	Сновський район, кв. 55, 56, 64, 65 Новоборовицького лісництва	49
441	гідрологічний ЗМЗ Білобережське	Сновський район, кв. 74 Щорського лісництва	12
442	гідрологічний ЗМЗ Борки	Сновський район, кв. 11, 12 Єлінського лісництва	16
443	гідрологічний ЗМЗ Боровське	Сновський район, кв. 72, 73, 82, 83, 92, 93 Новоборовицького лісництва	54
444	гідрологічний ЗМЗ Борсук	Сновський район, кв. 37, 38 Тихоновичського лісництва	26
445	гідрологічний ЗМЗ Буханицьке	Сновський район, кв. 92-94, 97 Старо-Руднянського лісництва	30
446	гідрологічний ЗМЗ Велике	Сновський район, кв. 60, 61 Тихоновичського лісництва	12
447	гідрологічний ЗМЗ Городок	Сновський район, с.с. Петрівка, Стара Рудня, Хотунічі	337
448	гідрологічний ЗМЗ Гута	Сновський район, с. Нові Млини	301
449	гідрологічний ЗМЗ Займище	Сновський район, с. Займище	252
450	гідрологічний ЗМЗ Калюжа	Сновський район, кв. 48, 54 Тихоновичського лісництва	14
451	гідрологічний ЗМЗ Карбунове	Сновський район, кв. 75 Новоборовицького лісництва	11
452	гідрологічний ЗМЗ Мелашенкове	Сновський район, кв. 53, 54 Щорського лісництва	15
453	гідрологічний ЗМЗ Мохове	Сновський район, кв. 59, 60, 67, 68, 69 Новоборовицького лісництва	45
454	гідрологічний ЗМЗ Мошки	Сновський район, кв. 5 Щорського лісництва Корюківського держлісгоспу	14
455	гідрологічний ЗМЗ Парня	Сновський район, кв. 77, 78, 91, 92 Єлінського	39

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
		лісництва	
456	гідрологічний ЗМЗ П'ятницьке	Сновський район, кв. 98, 99, 104, 105, 108, 110, 111 Новоборовицького лісництва	52
457	гідрологічний ЗМЗ Снов	Сновський район, с.с. Тур'я, Клюси, Старі Боровичі, Нові Боровичі, Єліно	7486
458	гідрологічний ЗМЗ Стариця	Сновський район, кв. 40 Тихоновичського лісництва	12
459	гідрологічний ЗМЗ Стариця - II	Сновський район, кв. 11, 12, 59, 60, 75, 90, 102, 112 Слінського лісництва	57
460	гідрологічний ЗМЗ Ступак	Сновський район, кв. 32, 33 Новоборовицького лісництва	13
461	гідрологічний ЗМЗ Турчанка	Сновський район, с.с. Чепелів, Іванівка	128
462	ботанічна ППМЗ Дуб Павла Тичини	Бобровицький район, с. Піски	0,01
463	ботанічна ППМЗ Липа Павла Тичини	Бобровицький район, с. Піски	0,01
464	ботанічна ППМЗ Марківецький дуб	Бобровицький район, кв. 84 Коляжинського лісництва	0,01
465	ботанічна ППМЗ Група вікових дубів	Борзнянський район, м. Борзна, територія школи- інтернату	0,05
466	ботанічна ППМЗ Березовий гай	Борзнянський район, кв. 89 уч. 14, кв. 90 уч. 12 Борзнянського лісництва	3,9
467	ботанічна ППМЗ Високопрацівська дача	Борзнянський район, кв. 43 Борзнянського лісництва	5
468	ботанічна ППМЗ Лісовий дендрарій	Борзнянський район, кв. 90 Борзнянського лісництва	1,5
469	ботанічна ППМЗ Дуб невяклянський	Городнянський район, кв. 93 вид. 12 Невклянського лісництва	0,01
470	ботанічна ППМЗ Дуб невяклянський	Городнянський район, с. Невкля	0,01
471	ботанічна ППМЗ Сквер Городнянський	Городнянський район, м. Городня	1
472	ботанічна ППМЗ Сосни невяклянські	Городнянський район, с. Невкля	0,02
473	ботанічна ППМЗ Іржавецькі багаторічні меморіальні насадження	Ічнянський район, с. Іржавець	0,2
474	ботанічна ППМЗ Багатовіковий дуб	Ічнянський район, кв. 39 Жадківського лісництва	0,01
475	ботанічна ППМЗ Горбачівський березовий гай	Козелецький район, кв. 130, 131 Горбачівського лісництва	3,7
476	ботанічна ППМЗ Дуб віковий	Козелецький район, смт Козелець, вул. Даневича	0,01
477	ботанічна ППМЗ Дуб віковий	Козелецький район, смт Козелець, територія районної лікарні	0,01
478	ботанічна ППМЗ Дуб косачівський	Козелецький район, кв. 41 Косачівського лісництва	0,01
479	ботанічна ППМЗ Дуб маврійський	Козелецький район, с. Петрівське	0,01
480	ботанічна ППМЗ Олишівська ділянка грабу	Козелецький район, кв. 76 Олишівського лісництва	5
481	ботанічна ППМЗ Сорокошицька дібровна ділянка	Козелецький район, кв. 55, 60 Сорокошицького лісництва ДП "Остерське лісове господарство"	2,9
482	ботанічна ППМЗ Багатовіковий дуб	Коропський район, кв. 50 Понорницького лісництва	0,01
483	ботанічна ППМЗ Дуб вільнянський	Коропський район, с. Вільне	0,01
484	ботанічна ППМЗ Старовинна ялинова алея	Коропський район, кв. 50 Понорницького лісництва	0,5
485	ботанічна ППМЗ Урочище "Лобанівщина"	Коропський район, с. Шабалинів	5
486	ботанічна ППМЗ Дуб андроніківський	Корюківський район, кв. 41 Андроніківського лісництва	0,01
487	ботанічна ППМЗ Дуб корюківський	Корюківський район, кв. 100 Корюківського лісництва	0,01
488	ботанічна ППМЗ Будянське	Куликівський район, кв. 14 Дроздівського лісництва	5
489	ботанічна ППМЗ Гульбище - I	Куликівський район, кв. 12 вид. 3 Дроздівського лісництва	3
490	ботанічна ППМЗ Гульбище - II	Куликівський район, кв. 10 вид. 9 Дроздівського лісництва	1,5
491	ботанічна ППМЗ Устинівщина	Куликівський район, кв. 39 вид. 13 Дроздівського лісництва	6,2
492	ботанічна ППМЗ Багатовіковий дуб	Менський район, с. Величківка	0,01
493	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	Менський район, м. Мена	0,01
494	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	Менський район, м. Мена	0,01
495	ботанічна ППМЗ Дуб березнянський -I	Менський район, кв. 54 Березнянського лісництва	0,01
496	ботанічна ППМЗ Дуб березнянський -II	Менський район, кв. 54 Березнянського лісництва	0,01
497	ботанічна ППМЗ Менська липа	Менський район, м. Мена	0,01
498	ботанічна ППМЗ Стольненські дуби	Менський район, с. Стольне	0,05
499	ботанічна ППМЗ Стольненські клени-явори	Менський район, с. Стольне	0,03
500	ботанічна ППМЗ Урочище "Бурімка"	Менський район, кв. 45 Сосницького лісництва	5
501	ботанічна ППМЗ Урочище "Лош"	Менський район, с. Макаси	5
502	ботанічна ППМЗ Дуб багатовіковий	Ніжинський район, с. Липів Ріг	0,01
503	ботанічна ППМЗ Узруївський ліс	Новгород-Сіверський район, кв. 42 Узруївського лісництва	14
504	ботанічна ППМЗ Деснянська	Новгород-Сіверський район, с. Комань	2

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
505	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	Носівський район, с. Софіївка	0,01
506	ботанічна ППМЗ Козарська дача	Носівський район, кв. 59 Іржавського лісництва	3
507	ботанічна ППМЗ Сосна Василя Ялоцького	м. Чернігів	0,01
508	ботанічна ППМЗ Тополя біла	Носівський район, с. Макіївка	0,01
509	ботанічна ППМЗ Жевахівщина	Прилуцький район, смт Линовиця	19,3
510	ботанічна ППМЗ Івківці	Прилуцький район, смт Линовиця	2,5
511	ботанічна ППМЗ Парк ім. Т.Г.Шевченка	Прилуцький район, смт Линовиця	16,6
512	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб "Велетень"	Прилуцький район, сел. Линовиця	0,01
513	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб "Три брати"	Прилуцький район, сел. Линовиця	0,01
514	ботанічна ППМЗ Вікові дерева бувшої садиби Г.М. Глібова	м. Чернігів	0,31
515	ботанічна ППМЗ Дуби скитокські	Ріпкинський район, с. Скиток	0,08
516	ботанічна ППМЗ Рашково-Слобідський дуб	Ріпкинський район, с. Рашкова Слобода	0,01
517	ботанічна ППМЗ Сосни присторощинські	Ріпкинський район, кв. 40 Ріпкинського лісництва	0,02
518	ботанічна ППМЗ Сушнянський дуб	Ріпкинський район, кв. 27 Добрянського лісництва	0,01
519	ботанічна ППМЗ Урочище "Єсинське"	Ріпкинський район, кв. 149 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	2,6
520	ботанічна ППМЗ Урочище "Суша Грядь"	Ріпкинський район, кв. 3 Новояриловицького лісництва	3,2
521	ботанічна ППМЗ Шкуранська група дубів	Ріпкинський район, с. Шкуранка	0,04
522	ботанічна ППМЗ Дерева-екзоти	Семенівський район, вид. 2 кв. 62 Радомського лісництва	3,2
523	ботанічна ППМЗ Дерева-екзоти	Семенівський район, кв. 67 Радомського лісництва	1
524	ботанічна ППМЗ Сосна хлоп'яницька	Сосницький район, с. Хлоп'яники	0,01
525	ботанічна ППМЗ Дігтярівський	Срібнянський район, смт Дігтярі	4,5
526	ботанічна ППМЗ Сокиринський явір	Срібнянський район, с. Сокиринці	0,01
527	ботанічна ППМЗ Унікальне дерево-екзот	Срібнянський район, с. Сокиринці	0,01
528	ботанічна ППМЗ Богданів дуб	Чернігівський район, смт Седнів	0,01
529	ботанічна ППМЗ Липа Т.Г.Шевченка	Чернігівський район, смт Седнів	0,01
530	ботанічна ППМЗ Татарська гірка (Анісівська дача)	Чернігівський район, кв.3, 4 Красилівського лісництва	2
531	ботанічна ППМЗ Козлянське	Чернігівський район, вид. 4 кв. 90 Чернігівського лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	1,2
532	ботанічна ППМЗ Чорторійський дуб	Чернігівський район, кв.15 Чернігівського лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	0,01
533	ботанічна ППМЗ Новоборовицька група дерев-довгожителів	Сновський район, кв. 84, 94, 95 Новоборовицького лісництва ДП "Корюківське лісове господарство"	1,2
534	ботанічна ППМЗ Мостки	Сновський район, с. Єліне	7,2
535	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	м. Чернігів, вул. Толстого, 90	0,01
536	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	м. Чернігів, парк ім. Коцюбинського (біля Борисо-Глібського собору)	0,01
537	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	м. Чернігів, вул. Воїнів Інтернаціоналістів, 45	0,01
538	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	м. Чернігів, урочище "Святе"	0,01
539	ботанічна ППМЗ Багатівкові дуби	м. Чернігів, урочище "Святе"	0,02
540	ботанічна ППМЗ Багатівкові дуби	м. Чернігів, вул. Коцюбинського, 20	0,02
541	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	м. Чернігів, вул. Куйбишева, 19	0,01
542	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	м. Чернігів, вул. Пушкіна ("Мар'їн гай")	0,01
543	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	м. Чернігів, вул. Коцюбинського, 12	0,01
544	ботанічна ППМЗ Група багатівкових дубів	м. Чернігів, Центральний парк культури і відпочинку	0,08
545	ботанічна ППМЗ Група багатівкових дубів	м. Чернігів, вул. Шевченка, 97	0,05
546	ботанічна ППМЗ Група багатівкових дубів	м. Чернігів, вул. Шевченка, 95	0,03
547	ботанічна ППМЗ Група багатівкових дубів	м. Чернігів, урочище "Маліїв рів" (південна околиця міста)	0,5
548	ботанічна ППМЗ Група вікових насаджень	м. Чернігів, вул. Шевченка, 57	0,2
549	ботанічна ППМЗ Старовинна ялинова алея	м. Чернігів, вул. Шевченка, 54	0,05
550	ботанічна ППМЗ Дуб Заньковецької	Ніжинський район, м. Ніжин	0,01
551	ботанічна ППМЗ Віковий дуб	Прилуцький район, м. Прилуки, вул. Вокзальна, 36	0,01
552	ботанічна ППМЗ Два вікових дуби	Прилуцький район, м. Прилуки, вул. Костянтинівська, 106	0,02
553	ботанічна ППМЗ Багатівковий дуб	Прилуцький район, м. Прилуки, вул. Гірняка, 11	0,01
554	ботанічна ППМЗ Чотири вікові дуби	Прилуцький район, м. Прилуки, вул. Костянтинівська, 93	0,02
555	ботанічна ППМЗ Дерева садиби П.Г. Березовського	Чернігівський район, с. Старий Білоус	0,05

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
556	зоологічна ППМЗ Лаврик	Борзнянський район, с. Галайбіно	5
557	зоологічна ППМЗ Сорокошицький чапельник	Козелецький район, кв. 72 Сорокошицького лісництва ДП "Остерське лісове господарство"	0,5
558	зоологічна ППМЗ Топильне	Менський район, смт Макошино	10
559	зоологічна ППМЗ Бабичів острів	Ріпкинський район, кв. 79 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	5
560	зоологічна ППМЗ Криві гряди	Ріпкинський район, вид. 14, кв. 47 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	6,8
561	зоологічна ППМЗ Озеро "Нерадча"	Ріпкинський район, сел. Любеч	32
562	зоологічна ППМЗ Чорна річка	Ріпкинський район, кв. 93 Чудівського лісництва	5
563	гідрологічна ППМЗ Парасючка	Бахмацький район, с. Бахмач	5,4
564	гідрологічна ППМЗ Свята криниця	Бобровицький район, с. Піски	0,1
565	гідрологічна ППМЗ Свята криниця	Бобровицький район, с. Старий Биків	0,1
566	гідрологічна ППМЗ Озеро "Ворона"	Борзнянський район, с. Сидорівка	5
567	гідрологічна ППМЗ Джерело-криниця	Козелецький район, с. Лемеші	0,1
568	гідрологічна ППМЗ Озеро Солонечке	Козелецький район, м. Остер	13
569	гідрологічна ППМЗ Озеро "Стибин"	Козелецький район, с. Савин	4,4
570	гідрологічна ППМЗ Озеро "Башукове"	Коропський район, с. Сохачі	12
571	гідрологічна ППМЗ Озеро "Вить"	Коропський район, смт Короп	12
572	гідрологічна ППМЗ Синій колодязь	Коропський район, с. Верба	0,01
573	гідрологічна ППМЗ Заплавні озера	Куликівський район, с. Кладківка	76
574	гідрологічна ППМЗ Озеро "Тиха Десна"	Куликівський район, с. Кладківка	8,1
575	гідрологічна ППМЗ Кут	Менський район, м. Мена	77,2
576	гідрологічна ППМЗ Озеро "Гайтан"	Менський район, смт Макошино	5
577	гідрологічна ППМЗ Озеро "Тихе"	Менський район, с. Максакі	6
578	гідрологічна ППМЗ Урочище "Срібнянка"	Новгород-Сіверський район, кв. 29 Лосківського лісництва	3
579	гідрологічна ППМЗ Джерело	Новгород-Сіверський район, м. Новгород-Сіверський	0,01
580	гідрологічна ППМЗ Ковпинський вихід	Новгород-Сіверський район, с. Ковпинка, с. Пушкарі	0,1
581	гідрологічна ППМЗ Ушівська криниця	Новгород-Сіверський район, с. Ушівка	0,01
582	гідрологічна ППМЗ Узруївські джерела	Новгород-Сіверський район, кв. 19 вид. 16 Узруївського лісництва	1
583	гідрологічна ППМЗ Стахорщинське джерело	Новгород-Сіверський район, с. Кіровськ	0,1
584	гідрологічна ППМЗ Озеро "Соловійове"	Сосницький район, кв. 134 Сосницького лісництва	2,4
585	гідрологічна ППМЗ Озеро "Магістратське"	м. Чернігів, лівий берег р. Десна	63
586	гідрологічна ППМЗ Озеро "Глушець"	м. Чернігів, лівий берег р. Десна	40
587	гідрологічна ППМЗ Болото Кораблище	Ріпкинський район, с. Малий Зліїв	10
588	геологічна ППМЗ Гордонова гора	Борзнянський район, с. Ядути	10
589	геологічна ППМЗ Крейдяні поклади	Новгород-Сіверський район, с. Чулатів	5
590	геологічна ППМЗ Погон	Новгород-Сіверський район, с. Пушкарі	5
591	геологічна ППМЗ Данчичева гора	Срібнянський район, смт Срібне	3
592	заповідне урочище місцевого значення Лозовиця	Бахмацький район, кв. 1, 2 Батуринського лісництва	80
593	заповідне урочище місцевого значення Діброва	Бобровицький район, кв. 5 Новоселицького лісництва	48
594	заповідне урочище місцевого значення Дідове	Бобровицький район, кв. 90 Новоселицького лісництва	57
595	заповідне урочище місцевого значення Миничин ріг	Бобровицький район, кв. 67, 68 Кобижанського лісництва	190
596	заповідне урочище місцевого значення Базарщина	Борзнянський район, кв. 84, 85, 91, 92 Борзнянського лісництва	251
597	заповідне урочище місцевого значення Гніздищанська дача	Городнянський район, кв. 18-22, 45-49, 56-58, 61-68 Городнянського лісництва, кв. 54, 68, 69, 88,89 Моложавського лісництва, с.с. Дроздовиця, Майське, Лютеж, Гніздище	2208,8
598	заповідне урочище місцевого значення Софіївка	Ічнянський район, кв. 26, 33 Жадківського лісництва	25
599	заповідне урочище місцевого значення Паньківський ліс	Козелецький район, кв. 67-71 Олишівського лісництва	207
600	заповідне урочище місцевого значення Пьольів острів	Козелецький район, кв. 38-40 Остерського лісництва	119
601	заповідне урочище місцевого значення Чернечина	Козелецький район, кв. 45, 46 Козелецького лісництва	134
602	заповідне урочище місцевого значення Коропський бір	Коропський район, кв. 7-13 Коропського лісництва	416
603	заповідне урочище місцевого значення Калачівська дача	Корюківський район, кв. 75 Рейментарівського лісництва	61

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
604	заповідне урочище місцевого значення Кістерська дача	Корюківський район, кв. 19, 21, 22, 39-43, 48, 49, 72, 73 Холминського лісництва	708
605	заповідне урочище місцевого значення Корюківська дача	Корюківський район, кв. 73 вид. 5, 6; кв. 74 вид. 2; кв. 82 вид. 7 Корюківського лісництва	76
606	заповідне урочище місцевого значення Корюківський лісопарк	Корюківський район, кв. 1 Брецького лісництва	53
607	заповідне урочище місцевого значення Наумівський ліс	Корюківський район, кв. 98 вид. 4 Корюківського лісництва	21
608	заповідне урочище місцевого значення Холминська дача	Корюківський район, кв. 13, 14 Холминського лісництва	25
609	заповідне урочище місцевого значення Шубинські дачі	Корюківський район, кв. 25, 26, 29, 30 Корюківського лісництва	101
610	заповідне урочище місцевого значення Чернещина	Куликівський район, кв. 46-50 Олишівського лісництва	271
611	заповідне урочище місцевого значення Чамарове	Менський район, с. Дягова	572,6
612	заповідне урочище місцевого значення Голеньово	Менський район, кв. 49 Березнянського лісництва	102
613	заповідне урочище місцевого значення Стольненське	Менський район, вид. 1, 2, 6 кв. 73, вид. 1 кв. 74 Березнянського лісництва Чернігівського держлісгоспу	1072,6
614	заповідне урочище місцевого значення Макошине	Менський район, кв. 48 Сосницького лісництва	126
615	заповідне урочище місцевого значення Ветхе	Ніжинський район, м. Ніжин	46
616	заповідне урочище місцевого значення Бирине	Новгород-Сіверський район, кв. 11-13, 19, 20, 26, 27, 32, 33 Задеснянського лісництва	486
617	заповідне урочище місцевого значення Красний Хутір	Новгород-Сіверський район, кв. 30 Краснохутірського лісництва	67
618	заповідне урочище місцевого значення Івківці	Прилуцький район, кв. 129-130 Прилуцького лісництва	72
619	заповідне урочище місцевого значення Три ярки	Прилуцький район, кв. 126 Прилуцького лісництва	83
620	заповідне урочище місцевого значення Борисоглібське	Ріпкинський район, кв. 52, 53, 63-68, 78-83, 90, 91, 94-98 Мекшунівського лісництва	1132
621	заповідне урочище місцевого значення Волноша	Ріпкинський район, кв. 7-9 Чудівського лісництва	138
622	заповідне урочище місцевого значення Вороб'ївське	Ріпкинський район, кв. 39-44 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	356
623	заповідне урочище місцевого значення Довга рудня	Ріпкинський район, кв. 128-136 Мекшунівського лісництва	462
624	заповідне урочище місцевого значення Лубча	Ріпкинський район, кв. 150, 151 Любецького лісництва ДП "Чернігівське лісове господарство"	109
625	заповідне урочище місцевого значення Мороги	Ріпкинський район, кв. 129 Любецького лісництва ДЛГО "Чернігівліс"	255
626	заповідне урочище місцевого значення Нова зимниця	Ріпкинський район, кв. 1-12 Ріпкинського лісництва	635
627	заповідне урочище місцевого значення Присторонська дача	Ріпкинський район, кв. 37-48 Ріпкинського лісництва	553
628	заповідне урочище місцевого значення Базарна роща	Семенівський район, кв. 45-48 Семенівського лісництва	143
629	заповідне урочище місцевого значення Радомська дача	Семенівський район, кв. 46-88 Радомського лісництва	2317,6
630	заповідне урочище місцевого значення Микитівщина	Срібнянський район, кв. 35-51, 53, 54 Сокиринського лісництва	346
631	заповідне урочище місцевого значення В'юнище	Чернігівський район, кв. 1-17 Ревунівського лісництва	990
632	заповідне урочище місцевого значення Качина долина	Чернігівський район, кв. 86 Ревунівського лісництва	109
633	заповідне урочище місцевого значення Копачівська дача	Чернігівський район, кв. 67-75 Красилівського лісництва	245,0608
634	заповідне урочище місцевого значення Лисуха	Чернігівський район, кв. 65, 66 Красилівського лісництва	231
635	заповідне урочище місцевого значення Луциків гай	Чернігівський район, кв. 46-48 Березнянського лісництва	135,7
636	заповідне урочище місцевого значення Полковниця	Чернігівський район, с. Піски	15,9
637	заповідне урочище місцевого значення Руднянське	Чернігівський район, кв. 41-44, 48-52 Пакульського лісництва	645
638	заповідне урочище місцевого значення	Чернігівський район, кв. 137-140 Чернігівського	300

№ з/п	Назва	Місце розташування	Площа, га
1	2	3	4
	Торчин	лісництва ДП “Чернігівське лісове господарство”	
639	заповідне урочище місцевого значення Урочище “Бобровицьке	Чернігівський район, кв. 68-70 Чернігівського лісництва ДЛГО “Чернігівліс”	224
640	заповідне урочище місцевого значення Червоний борок	Чернігівський район, кв. 46-47 Ревунівського лісництва	144
641	заповідне урочище місцевого значення Сновський ліс	Сновський район, кв. 22, 25-31 Щорського лісництва	229
642	заповідне урочище місцевого значення Єлінський ліс	Сновський район, кв. 53, 54 Єлінського лісництва	100
643	заповідне урочище місцевого значення Святе (Пролетарський гай)	м. Чернігів, південна околиця	44
644	дендологічний парк місцевого значення Прилуцький	Прилуцький район, м. Прилуки, вул. Вавилова, 16	11,9
645	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Кочубеївський	Бахмацький район, смт Батурин	9,9
646	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Тиницький	Бахмацький район, с. Тиниця	20
647	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Ваганицький	Городнянський район, с. Ваганичі	6
648	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Городнянський	Городнянський район, м. Городня	10
649	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Дружби народів	Городнянський район, с. Сеньківка	10
650	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Тупичівський	Городнянський район, с. Тупичів	3
651	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Панський парк	Козелецький район, с. Савин	1
652	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Стольненський парк	Менський район, с. Стольне	12
653	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Парк ім. Т.Г.Шевченка	Новгород-Сіверський район, м. Новгород-Сіверський	10
654	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Рівчак-Степанівський парк	Носівський район, с. Рівчак-Степанівка	12
655	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Софіївський старовинний парк	Носівський район, с. Софіївка	53
656	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Срібнянський	Срібнянський район, смт Срібне	25,8
657	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Талалаївський	Талалаївський район, кв. 16 Талалаївського лісництва	96
658	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Червоно-Плугатарський	Талалаївський район, с. Червоний Плугатар	20
659	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Лизогубівський (Седнівський) парк	Чернігівський район, смт Седнів	22
660	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Болдина гора	м. Чернігів, вул. Толстого	6
661	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Міський сад	м. Чернігів, вул. Шевченка	11,2
662	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення Графський парк (парк Ніжинського педінституту)	Ніжинський район, м. Ніжин	5
663	Ботанічний ЗМЗ Липовий Яр	Варвинський район, Кухарська сільська рада	74,7
664	Гідрологічний ЗМЗ Нижній Болгач	Ріпкинський район, Малинівська сільська рада	5,5
665	Гідрологічний ЗМЗ Юрковичка	ДП “Ніжинське лісове господарство”	13
666	Ландшафтний ЗМЗ Бакумова гора	Дідовецька сільська рада	16

Відповідальні за підготовку розділів Доповіді

<i>Назва розділу</i>	<i>Структурні підрозділи, відповідальні за виконання розділів</i>	<i>Прізвища керівників підрозділів</i>
Загальні відомості	Відділ природоохоронних програм	Легейда О.В.
Атмосферне повітря	Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Небрат Т.Г.
Зміна клімату		
Водні ресурси	Відділ моніторингу та оцінки впливу на довкілля	Ганжа В.Ю.
Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі	Відділ заповідної справи, біоресурсів та екомережі	Багіна Н.Е.
Земельні ресурси та ґрунти	Відділ заповідної справи, біоресурсів та екомережі	Багіна Н.Е.
Надра	Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Небрат Т.Г.
Відходи	Відділ регулювання природних ресурсів та відходів	Небрат Т.Г.
Екологічна безпека	Відділ моніторингу та оцінки впливу на довкілля Відділ природоохоронних програм	Ганжа В.Ю.
Промисловість та її вплив на довкілля		
Сільське господарство та його вплив на довкілля		
Енергетика та її вплив на довкілля		
Транспорт та його вплив на довкілля		
Стале споживання та виробництво		
Вступ Висновки	Керівництво Департаменту Структурні підрозділи Департаменту	Сахневич К.В.

Підписано до друку: 16.08.2019

Наклад: 300 примірників